Læsebog for folkeskolen

Tredje Del

Nordahl Rolfsen

Kristiania: Jacob Dybwad, 1905

INDHOLD

Forord 5

I. NORSK NATUR OG FOLKELIV.

1. Rundt Norge. 6
2. Jòtunheimen. 8
3. Fjeldsang. 14
4. Lenda fraa Land. 15
5. Brødrene. 20
6. Gamle grendi. 25
7. Vaaren kommer. 25
8. Aprilsnar. 27
9. Prinsessen som ingen kunde maalbinde. 29
10. Lidt om eventyret. 31
11. Olav Plassen. 33
12. Traverbanen. 34
13. Soldater i skogbrand. 39
14. Olav «Menneskini». 43

II. FRA FREMMEDE LANDE.

15. Holland. 45

HVORLEDES JORDEN ER BLIT KJENDT.

Hvorledes jorden er blit kjendt. 50
16. Verdenskartet. 50
17. Kolumbus. 52
18. Magaljáns. 55
19. Ishavet. 56
20. Nordenskiöld. 60
21. Over Grønland. 62
22. Det indre Afrika. 69
23. Livingstones død. 70
24. Nybyggere i Amerika. 72
25. Suezkanalen. 75

III. FRA NORGES HISTORIE.

26. Kristendommen lovtages paa Island. ... 79
27. Gamle norske byer. ... 82
28. En dag i Hovedøens kloster. ... 86
29. Østen Baardssøn. ... 91
30. Griffenfeld paa Munkholmen. ... 92

IV. NORSK NATUR OG FOLKELIV.

31. Makrel-dorging. ... 96
32. Jordfaldet i Værdalen. ... 98
1. «Det mørke fastland». ... 103
34. Morgon-salme. ... 109
I. Han Hall. ... 110
36. Østerdalen. I. ... 119
37. Ved Rundarne. ... 126
5. Østerdalens bataljon. ... 127

V. FRA VERDENSHISTORIEN.

39. Lovsang. ... 131
40. Fester i Jerusalem. ... 132
41. Endda. ... 134
42. Kolossæum og Peterskirken. ... 135
43. Kjæmpen Roland ... 141
44. Korsfærd. ... 146
45. Korsfarer-sang. ... 147
46. Hansestæderne. ... 149
47. Biskop Tomas. ... 154
1. Gustav Adolf tager farvel med Sveriges riksdag. ... 156
49. Velsignet Herren være. ... 161
50. Den franske revolusjon. ... 162

VI. DE UNÆVNTES SAGA.

51. Kun dagligdags er al din dont. ... 165
52. Ein arbeidsmann. ... 165
53. Edvard Johannesson Meisfjord. ... 167
54. Vetle-Lisbet. ... 170
55. Hjemmets datter. ... 172

56. Kjetil Kyrvestad. ... 173
57. Strikkevise. ... 174
58. Fængselspresten fortæller. ... 175
1. Galeasen. ... 176
60. Ho Dun-Sesel. ... 179
61 Flagget. ... 183
62. Fiskere paa drivisen. ... 187
63. Bitte-Jan. ... 188
64. Slig skal en sjømands hustru være. ... 193

VII. KRIGSAARENE. NORGE I 1814.

65. Et gammelt ord om friheden. ... 199
66. Krig og fred. ... 200
67. Krigsaarene. ... 201
68. Terje Viken. ... 205
69. Kristian Fredrik. ... 221
70. Februarmødet paa Eidsvold ... 222
71. Kristian Fredrik modtages i Kristiania. ... 224
72. De kaarne samles. ... 225
73. Rigsforsamlingen. ... 228
74. Den 13de mai. ... 236
75. Grundloven og kongevalget. ... 237
76. Karsten Anker i England. ... 240
77. Stormagterne. ... 241
78. Krigen. ... 242
79. Kommandanten paa Fredriksten. ... 244
80. Det overordentlige storting. ... 247
81. Gangspilvise for præsident Christie. ... 250

Forord

2

Professor dr. Gustav Storm har velvillig gjennemset stykkerne nr. 16 til 25, 44, 46, 48, samt 66 ff.; professor A. Helland nr. 32.

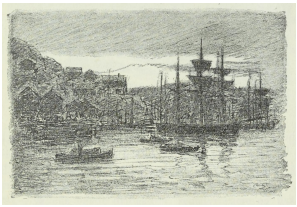
I fremmede ord og navne betegner aksent over vokalen betoningstryk (ikke lukket vokal); hvor vegten falder paa første stavelse, er aksent i regelen ikke brugt.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI A/S.

I. NORSK NATUR OG FOLKELIV.

1. Rundt Norge.

Af Bjørnstjerne Bjørnson. Med fire tegninger af Otto Sinding

Det første vi stævner til,
er hundred havner i april.
Der møder vi myge tanker,
naar flaaden skal lette anker,
og sekstitusend mand om bord
bær Norge i sin bøn rundt jord.

Se kyster af bare skjær
med maaker, hval og fiskevær,
og fartøi indunder øen,
men baader udover sjøen,
og garn i fjord og not i sund,
og hvid af rogn den hele bund.

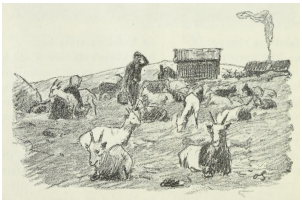
Se Lofotens vilde kav,
hvor klipper stander midt i hav,
og skodden rundt toppen driver,
men havet ved foden hiver,
og alt er mørke, sagn og angst,
men midt i kavet baad paa fangst.

Her ser du en ishavsfar',
i sne og halvlys han sig drar.
Fra tønden det snart befaler,
og baadlag mod isen haler,
og skud i skud og sæl i sæl,
og merg og mod i krop og sjæl.

6

Saa beder vi os til kvelds,
hvor hele bygden er til fjelds,
paa sætren med melkestellet,
paa fjeldslaatt indunder heldet;
og hvor en længsels lokk paa lur
faar svar ifra en stor natur.

Men hastig vi maa afsted,
skal allesteds vi være med,—
i berget, hvor malmen tages,
paa fjeldet, hvor renen jages,
og did hvor elven skumhvid gaar
og fløtern paa sin planke staar.
Og stanser vi atter her, 7
de brede bygder faar vi kjær,
hvis bønder saa stille bære
den troskab som er vor ære
og som til fædre stormænd har
hvis glans vor morgenrøde var.

Bjørnstjerne Bjørnson.

Tønden er en udkiksplads, laget som en tønde, oppe i masten paa ishavs-skuder. — Kav: dyb, afgrund.

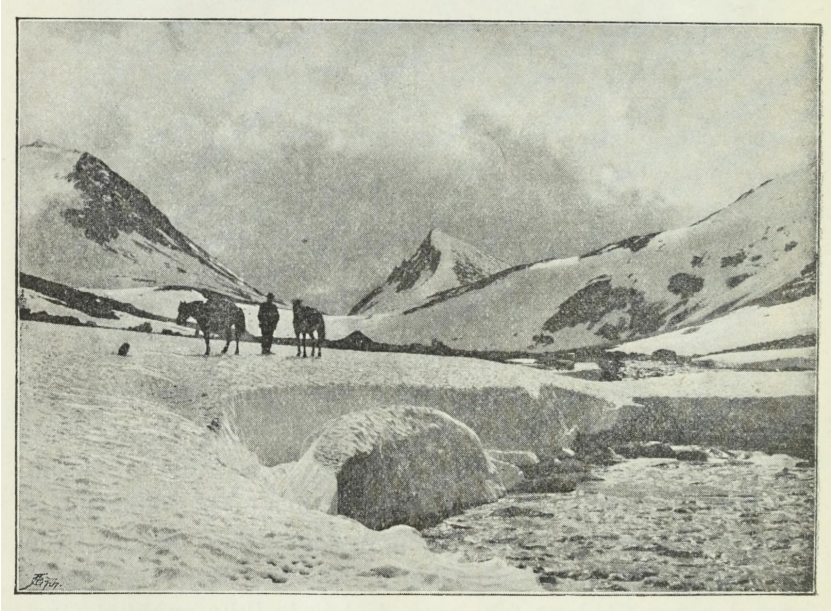
2. Jòtunheimen. 7

Hvor ligger Jòtunheimen?

Ja, nu ved hver skolegut det; men gaa bare tilbage saa langt som til 1814, og ikke et meneske i hele Norges land vidste greie paa det. Jòtunheimen, ligesom Amerika, er blit opdaget. Det skede i 1820, og det var to norske videnskabsmænd, Keilhau og Boeck, som opdaged den og gav den navn. Sagtens havde driftekarer, rensdyrjægere og fiskere faret der paa fjeldene før; men de havde ikke snakket stort om det eller havt noget fælles navn paa det alt sammen.

Nu ved vi at Jòtunheimen er fjeldene og vidderne mellem Gudbrandsdalen, Valdres og Sognefjorden. Midt i hjertet af Norge høiner det sig her en fjeldverden, en verden af berg og bræ, bòtner og sjø, som ikke kunde døbes med noget høveligere navn end Jòtunheimen, de mørke, trodsige jòtners bosted. Sorte, trange fjelddaler eller snævrere fjeldrevner, som med sin bund sjelden ligger lavere end 900 meter, skjærer sig til alle kanter ind imellem fjeldmasserne. Noget lysegraat vier-snar her

og der, smaastykker indimellem med forskjelligfarvede moser, af og til en klynge kroget og luten dvergbjerk, det er alt hvad der lyser op i det ensformige graa 8
dalstrøg. Følger vi elven, den vilde, grønklare jøkel-elv der nede i søkket, opover til dens udspring, da naar vi først «randi» eller høideryggen som skiller mellem to dalfører. Her ligger det gjerne ett eller flere smaa fjeldvand, hvor grønkantede isflak mangen gang hele sommeren over driver om og trodser sommersolen.

Endnu er vi ikke længer end til knærne af de mørke stupbratte jötner, som taarner sig op over os paa alle kanter. Vi vil høiere. Tungt og traat gaar det op efter de steile knausene og gjennem urens uryddige stenmark; men lettere og lettere blir luften, og snart stikker ogsaa sneen sig frem, til linning og svaling for fødderne. Op igjennem en lang smal sne-rende, ind igjen paa stengrund, saa atter ud paa en større snebræ og langs efter en skarp, stygbrat fjeld-egg, — og saa staar vi da endelig ved randen af den store skinnende snebræ, som strækker sig helt op til toppen. Endda en halv times stormgang, og seiren er vundet.

Vi staar ved varden og ser ud over Jötunheimen.

Ja sandelig, dette er jòtnernes rige. Ikke en skogli, ikke en grøn flek, ikke 9
menneskebolig, saa langt øiet naar; bare fjeld over fjeld, bræ bag bræ i det endeløse. Et tungt og trøstesløst syn; ja, men ogsaa et mægtigt, løftende, uforglemmeligt syn, helst naar som nu sommersolen kaster sin varme forsonende glans over

høifjeldsriget. Vi faar tage kart og kompas frem og prøve at finde rede paa de største af disse fjeldgubberne[1]. Bortover mod Gudbrandsdals-kanten har vi en rad tinder som alle hører til Norges aller høieste. Der har vi de tre gjæve søskend: Nautgarstind, glat og fin som en sukkertop, den trauste akselbrede Besshø, og den taggete Surtningssuen, som med sine 2412 m. saa vidt ser de to andre over hovedet. Videre har vi Memurutinderne, et helt bøle af furede veirbidte kjæmper, med svære hvide snebræer nedenunder. Men lidt længer nord, ret over Lomsbygden, reiser «han far sjøl i stua» hovedet sit. Det er Galdhøpiggen, 2 560 m. høi, Norges og Nordeuropas høieste fjeld, kongen iblandt nordfjeldene. Men dronningen hans, Glitretind, er ikke borte hun heller. Lige ved siden af ham, tvers over dalen, staar hun der fager og fin i sin skinnende snekaabe, og ser over til sin herre og husbond. Bare 6 meter til, og hun vilde være jevnhøi med ham; men ingen kan lægge en alen til sin vekst, enten det saa er folk eller fjeld, og saa faar hun da nøie sig med at være den anden i riget. Vender vi saa øiet vestover, mod Sognefjords-kanten, da støder det, langt ude i synsringen, paa en skinnende krans af skarpe taggete tinder og pigger. Det er Horungernes navnspurte fjeldknippe, de mægtige Skagastølstinder, videre den snedækkede Fannaròken, Uranòstind, den slanke Falketind, og mange mange andre.

Midt inde i dette fjeldriget ligger nu, godt og vel bortgjemt, de tre store fjeldsjøer: Tyin, Bygdin og Gjende. Gjende ligger dypt inde, som en smal mørkegrøn slange, paa begge sider indeklemt af vældige fjeldmurer med taarn og tinder. Sytten kilometer bugter denne tunge iskolde jøkelsjø sig østover, mellem bratte, blankskurede bergvægger, forbi høie vierklædde odder og dybe fjeldrevner, med gløtt indover til sønderrevne snefjeld. Vi er her i det aller inderste og vildeste af Jotunheimen, og naar stormen en uveirsdag tuter og uler og styrter sig ned fra tinder og skar, og skoddefillerne fyker langsefter toppene, da er det som vi skulde se Tor, med styrkebeltet om livet og hammeren i haanden, kjørende frem over fjeldene, i kamp med de trodsige jotner.

Ja, i tanken ser vi Tor; men i virkeligheden ser vi blege slitne byfolk drage sig afsted over ødemarken. Hvad vil de? De har da vist ikke noget styrkebelte, de bykarene. Nei vist har de ikke det; men netop derfor er det jo de søger hid op. De søger i den rene sterke fjeldluft sundhed og styrke.

Og det er helsebot at vandre over vidden eller opefter høifjeldsdalen en solvarm sommerdag, naar det dufter fra lyng og lav, naar fjeldsjøen glitrer som skjæreste sølv, og «vinden leikar i kaate sprett» rundt om dig. Er det ikke en fryd for sind og sans at slænge sig ned paa det myge mosetæppet, lægge hovedet paa skreppen, lade øiet vandre ud i det solfyldte blaa, og hugen hvile fra al sut og sorg? Sandt nok, den lune storskogen med gran og furu og slanke løvtrær faar du være foruden. Men er du ikke for stormodig til at tage imod hvad det fattige fjeld har at byde dig, da ser

du snart at det er skog bra nok her ogsaa, om den end ikke kan afgive mastetrær, og haver fagre nok, om de end er uden roser og tulipaner.

Se bare til bjerken, stakkar, den vesle krokete dvergbjerken! Vidste du saa sandt hvad det koster den at holde livsmodet oppe, naar høststormen hujende kaster sig over den, og snefonnen knuger den i knæ, du lod den vist ikke høre et eneste slængord, men tog den som den er, og holdt af den. Om vi mennesker bar livets modbør bare halvten saa taalmodig og ufortrødent som den, saa stod det ikke paa med os. Og nu den ærlige grønne eneren, og de letnøide sølvgraa vierne. De har vist ikke for store tanker om sig selv, nogen af dem; men spør du bare de gamle graanede fjeldene, spør rypa, der hun huker sig sammen i viersnaret, for at ikke ørnen skal faa øie paa hende: «Finere skog end ener og vierkjærr findes ikke paa jorden,» skal de svare dig. — Se saa for en gangs skyld nærmere paa det môseteppet 11
du ligger paa. Hvor i verden finder du saa fine og skjære farver som paa alle disse krusete môserne, gulskjeg og graaskjeg, saltmôse og renmôse, og hvad de heder alle sammen. Det er en liden have, en skog for sig selv. Og rundt om i udkanterne af denne moseskogen og midt op-i den staar de vakreste fjeldblomster, gjeterams og fjeldmelbær, blaaklokker og myruld, og vugger med hovedet og vifter for vinden, hele vidden bortover.

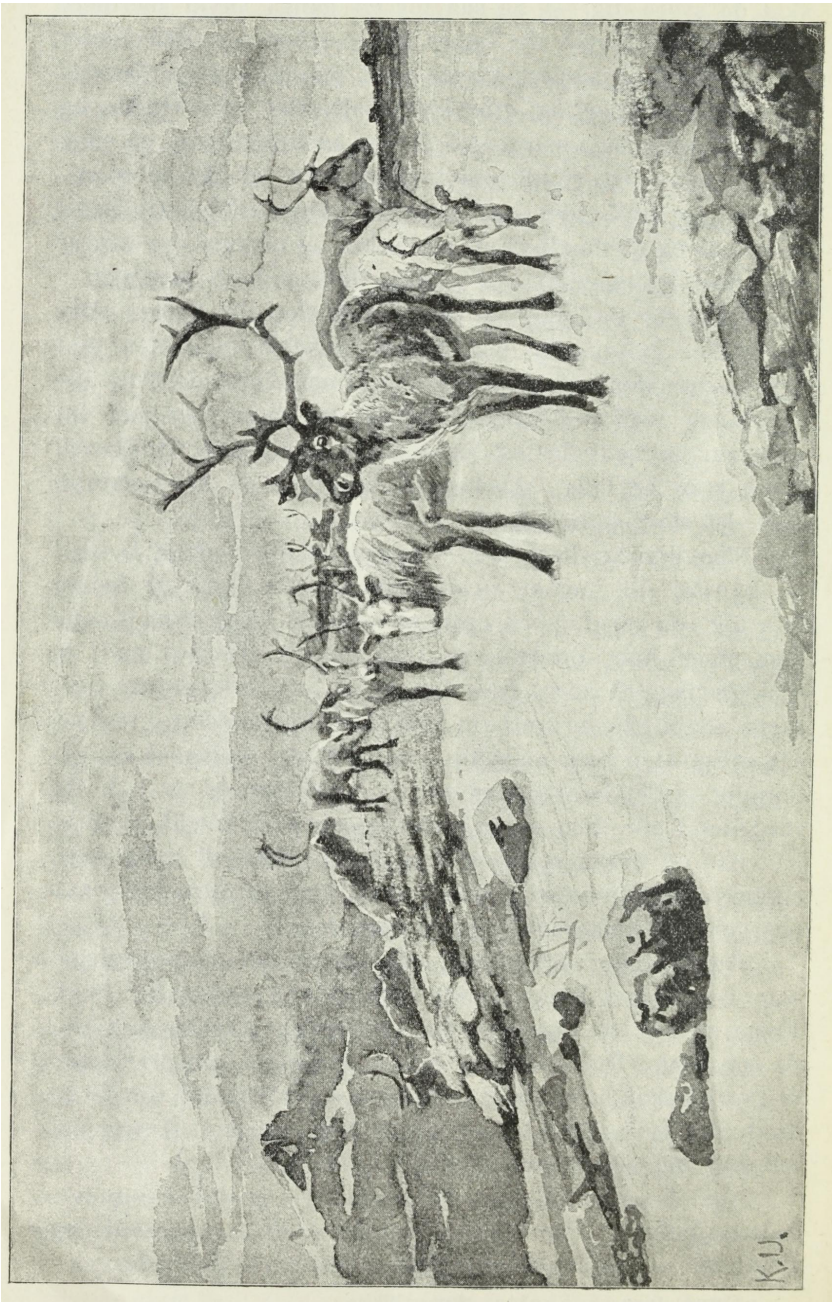
Og sang og spil har du ogsaa, der du ligger. Der stryger de hoppende fjeldbækker nedefter fjeldsiden paa alle kanter; der gyver snespurv-sværmen fløitende over hovedet paa dig som tætteste snedrevet; men høit paa sin tue staar heiloen; den er forsangeren i det store fjeldkoret. Dens tone er lang, skjælvende, tunglynt — længselsfuld, som det store fattige fjeld.

Men kanske du ogsaa — hys! kast dig ned og ti still! — kanske du bagom en fremspringende pynt af fjeldet faar øie paa rensbukken oppe paa bræen. For et stolt syn! Der staar han, brækongen, den hugstore herre med de vældige taggete horn, og soler sig og ser udover sit rige, mens ungbukkene rundt om ham jager hverandre og hopper saa snespruten staar ende til veirs. Ja, et storslagent kongedømme er det han raader over, og vel fornøid er han da med det i alle dele ogsaa. Det eneste han misliker, er at Keilhau og Boeck opdaged riget hans. Han vil helst være eneherre, rensbukken, og har ikke lyst til at afstaa saa pas som en fodsbredd sten til turisterne.

Og af dem er det mange, siden vi fik turistforeningerne, som har bygget hytter rundt omkring og sørget for mad. Følge efter følge síger ind over vidderne og fylder hytterne til trængsel. Det er staak og styr der inde om kveldene, naar alle skal have sengeplads; der er tungemaal fra fjerne land; der er lystighed høit imod tag, og først langt paa nat blir det efterhaanden stilt i hytten.

Men der udenfor ligger fjeldsjøen dyb og stille i sommernattens halvlys. De blanke stjerner skotter over skar, og fjeldbækkens hvide baand lyser i den sorte fjeldside.

12

K.U.

Vildrenen.

Der oppe ved brætjernet, der bækken kommer fra, ligger rensbukken og ser 13
urolig frem for sig i natten. Stort og fagert er hans rige, mygt hans leie, føde har han nok af; men hvad hjælper det alt sammen? Ensomheden og freden er borte. Fjeldkongen er ikke længer herre i sit eget rige.

For læsebogen af Theodor Caspari.

Boeck udtales Bók. — Bòtn (bund): den inderste ende af en dal. — Jòtner (læs jaatner): jutuler, jetter, som guden Tor kjæmped med. — Viersnar, vierkjærr: vidjekratt, vidjebusker. Rand: stribe, kant; her: den øverste ryg.

[1] Udsigtspunktet er et af fjeldene ved Gjendes sydlige bredd.

Bøle, her: kuld, yngel, familie.

Gyve: fyke. — Skotte: gløtte, kikke.

3. Fjeldsang. 13

Af Bjørnson

Naar du vil paa fjeldesti
og skal nisten snøre,
læg saa ikke mere i
end du let kan føre.
Drag ei med dig dalens tvang
i de grønne lider,
skyl den i en freidig sang
nedad fjeldets sider!

Fugler hilser dig fra gren,
bygdesnakket viger,
luften bliver mere ren,
høiere du stiger.
Fyld dit glade bryst og syng,
og smaa barneminder
nikke vil blandt busk og lyng
frem med røde kinder.

Stanser, lytter du en gang,
vil du faa at høre
ensomhedens store sang
bruse til dit øre.
Straks en fjeldbæk risler kvikt,
straks en smaasten ruller,
føres hid din glemte pligt
med en verdens bulder.

Bæv, men bed, du bange sjæl,
mellem dine minder!
Gak saa frem! den bedre del
du paa toppen finder.
Der som før gaar Jesus Krist
og Elias, Moses!
ser du dem, skal ganske vist
færden evig roses.

Bjørnson.

4. Lenda fraa Land.

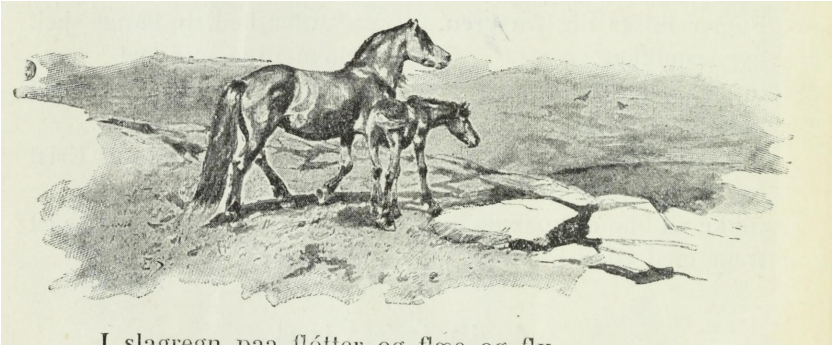
13

Af Aasmund Vinje. Med to tegninger af Elisabeth Sinding

Dei store Valdres- og Vinsterflyer eller fjellsletter, dei ligg der paa fjellet millom Gudbrandsdalen og Valdres. Derifraa ser du godt nordvest til Mugnaknippet millom dei store fjellvatni Bygdin og Gjende. Du er som paa eit hav, og ser liksom taarn og tindar stinga upp vest i land. Det var der uppmed Bygdin, daa eg laag der vêrfast her eitt aaret inne i den steinhytta, so stor som ein bakar-omn, at eg høyrde fe-karen 14
Ola fortelja um Lenda:
Sjaa no skal du høyra um Lenda fraa Land,
og um hennar fagraste fòlen.
So sant som eg segjer, av sòga er sann
kvar einaste mutten og mòlen.

Ho Lenda med sòn sin til beites vart send,
til fjells fraa det skogute traset.
Og godt ho der uppe kring sætrom var kjend,
og fann seg det finaste graset.

Men Lenda ho visste at tùrrare var
kvar blomen der nede paa hjellom.
So lenger og lenger med henne det bar
der upp mot dei fælande fjellom.

I slagregn paa flòtter og flæe og fly,
naar drivskòdd i krullar seg ringa,
daa stod ho mot vêret for sòn sin til ly
og vermde'n med halsen og bringa.

So kom ho til Bygdin, so fór ho mot vest,
der breen til høgre seg krinsar.
Og der kann du tru det er beite for hest,
med graset so feitt at det glinsar.

Med fòlen ho fór og paa vollar ho laag;
og fælande feitna den fyrkja.
Og upp ifraa bakken mot bergi ho saag
til tindar som taarnet paa kyrkja.

Fraa lider ho fór, der ho beitte som best:
— kven veit kva ho hadde i hausen!
Ho stemnde av stad, og so kom ho der vest,
der inn under Galdeberg-knausen.

Men ulukka var, ho til høgre ei tok
der framme paa strandi ved bekken.
For upp yver berget legg vegen ein krok;
og soleis ho sat som i sekken.

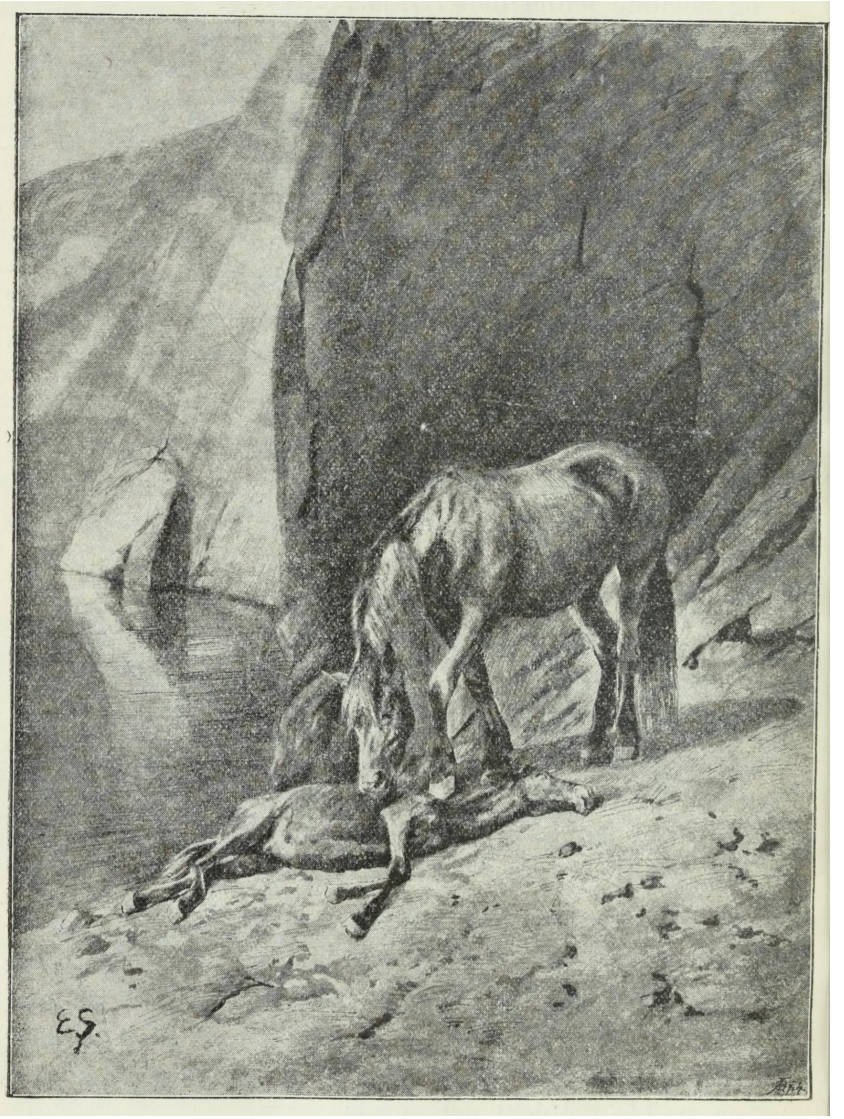
Den kvelven er fin, og slik lygne for vind!
Og der er vel beite, kann hende!
Men fjellet og fjorden dei stengjer deg inn,
so vegen er berre att-ende.

Ho beitte i bakken, men fann so til sist
at graset tok der til aa enda.
So stod ho og sturde. D'er galskap, men visst,
at hesten han aldri kann venda.

Ho stod der og tenkte og saag seg ikring.
So steig ho til svaams burt i bylgja.
Og fòlen flaug etter, det skrøpeleg ting!
Du veit at han mor si laut fylgja.

Ho svam so det fossa; for hesten er slik,
han vatn ikkje vyr eller vandar.
Men midt burt-i berget der ligg det ei vik,
og der ho med fòlen sin landar.

I vatnet var kaldt denne stubben ho svam,
og svidde i hòldet det gjorde.
Tilbake ho kann kje, og lengere fram —
det var som ho heller ei tòrde.

Dei aat der so lenge der fanst att eit straa,
og svart dei ikringum seg snøydde.
Men fòlen var barnet, og svòlten drog paa,
so der ifraa mor si han døydde.

Aa kvila paa vegen gjev styrke i bein; 17
og kann du, so bør du det gjera.
Men standa i faaren som hoggen i stein,
det er fulla raadlaus aa vera.

So kom det ein baat i den djupaste naud,
og svint inn i svingen han smurde.
So frelste dei Lenda, som nær-paa var daud
og stod yver sòn sin og sturde.

Det er so du sjølv kann som Lenda bli stur,
naar dette du dreg deg til minnes.
Men er det kje grovt med den heste-natur,
som soleis skal vera til sinnes?

Hen stend, til han stuvende svelter i hel,
og vantar paa vit til aa venda.
Og det er so sant som eg dette fortèl,
at tidt det i fjellom kann henda.

Han gjenge seg fast, og han aldri kann snu;
og motgang hans tanke ei mognar.
Han skifter ei meining, som folk skulde tru.
Han brester, men aldri han bògnar.

Aasmund Vinje

Den bedre del du paa toppen finder: som Maria valgte «den bedre del» at høre paa Kristi ord, uden at lade sig forstyrre af dagliglivets travelhed; paa det mægtige stille fjeld, langt fra travelheden, føler du Guds nærhed og hører hans røst i samvittigheden. — Som før: som paa «forklarelsens bjerg». — Land er bygderne nordre og søndre Land ved Randsfjorden. — Mugnaknippet: fjellknippet Mugnatindarne.
Kvar mutt og möle: kvar grand og bite. — Tras eller tròs: kvist og kvas, skrap, rusk. — Hjell: ei slett med bakkekant, hylla, benk («terrasse»). — Flòtt, flæe og fly: «flad eller jevnt skraanende fieldmark».

Fyrkja, um eit storvakse kvinnfolk, liksom fork um ein kar. — Kvelv: dalsøkk, kvæv, kvam. — Lygne eller logn: vindstilla, ly. — Att-ende: tilbake. — Svaam eller sum, sund: symjing. — Vyr: vyrder, bryr seg um. — Vanda: velja, «vrage». — I hòldet: inn i skinn og kjøt. Snøyda: gjera snaudt.

5. Brødrene.

17

Af Bjørnson

Baard hedte skolemesteren, og havde en bror som hedte Anders. De holdt meget af hverandre, lod sig begge hverve, levde i byen sammen, var med i krigen, hvor de begge blev korporaler og stod ved samme kompani. Da de efter krigen kom hjem igjen, syntes alle det var to staute karer. Saa dør deres far; han havde meget løsøre som var vanskeligt at bytte, og derfor sa de til hverandre at de heller ikke denne gang skulde blive uforligte, men sætte godset til auksjon, saa hver kunde kjøbe det han vilde, og dele udbyttet. Som sagt, saa gjort. Men faren havde eiet et stort guld-ur, som var vid-spurt; ti det var det eneste guld-ur folk paa denne kant havde set, og da dette

ur blev op-ropt, vilde mange rige mænd have det, indtil ogsaa begge brødrene 18
begyndte at byde; da gav de andre sig. Nu vented BAARD af ANDERS at han skulde lade ham faa úret, og ANDERS vented det samme af BAARD; de bød hver sin gang, for at prøve hverandre, og saa over til hverandre mens de bød. Da uret var kommet op i 20 daler, syntes BAARD at det ikke var vakkert gjort af broren, og bød paa, til det blev henimod 30; da ANDERS endnu ikke gav sig, syntes BAARD at ANDERS ikke husked hvor god han ofte havde været med ham, end videre, at han var den ældste, og uret kom over 30 daler. ANDERS fulgte endnu med. Da satte BAARD uret op i 40 daler med én gang, og saa ikke længer paa broren; det var meget stilt i auksjonsværelset, kun lensmanden nævnte rolig prisen. ANDERS tænkte, der han stod, at havde BAARD raad til at give 40 daler, havde ogsaa han, og undte ikke BAARD ham uret, fik han vel tage det; han bød over. Dette syntes BAARD var den største skam som nogensinde var hændt ham; han bød 50 daler, og ganske sagte. Meget folk stod omkring, og ANDERS tænkte at saaledes kunde ikke broren haane ham i alles paahør, og bød over. Da lo BAARD: «100 daler, og mit brorskab paa kjøbet,» sa han, vendte sig og gik ud af stuen. En stund efter kom én ud til ham, mens han holdt paa at såle den hest han nys før havde kjøbt. «Uret er dit,» sa manden; «ANDERS gav sig.» I samme stund BAARD fik høre dette, fór der som en anger igjennem ham; han tænkte paa broren, og ikke paa uret. Sålen var lagt paa, men han stansed, med haanden paa hesteryggen, uviss om han skulde ride. Da kom meget folk ud, ANDERS imellem dem, og saa snart han fik se broren staa borte

ved den sålede hest, vidste han ikke hvad BAARD nu stod og tænkte paa, men skreg over til ham: «Tak for uret, BAARD! Du skal ikke se det gaa den dag bror din skal træde dig i hælene!» — «Heller ikke den dag jeg rider til gaards igjen,» svarte BAARD, bleg i ansigtet, og svang sig til hest. Det hus de havde bodd i sammen med faren, betraadte ingen af dem mere.

Kort tid efter gifted ANDERS sig ind paa en husmandsplads, men bad ikke BAARD til bryllups. BAARD var heller ikke i kirken. Første aar Anders var gift, blev 19
den eneste ko han eide fundet død bortom den nordre stuevæg, hvor den gik i tjor, og ingen skjønte hvad den var død af. Flere uheld la sig til, og det gik til-atters for ham; men værst blev det da hans laave midt paa vinteren brændte, og alt som i den var; ingen vidste hvorledes ilden var opkommet. «Dette har én gjort som vil mig ondt,» sa Anders, og han graat den natten. Han blev en fattig mand, og han misted hugen til arbeide.

Da stod Baard næste kveld i hans stue. Anders laa paa sengen da han traadte ind, men sprang op. «Hvad vil du her?» spurte han, men tidde, og blev staaende ufravendt seende paa broren. Baard vented lidt, før han svarte: «Jeg vil byde dig hjælp, Anders; du har det ikke godt.» — «Jeg har det som du har undt mig det, Baard! Gaa, eller jeg ved ikke om jeg kan styre mig.» — «Du tager feil, Anders; jeg angrer —» «Gaa, Baard, eller Gud naade baade dig og mig!» Baard gik ogsaa et par skridt tilbage; med dirrende stemme spurte han: «Vil du have uret, skal du faa det.» — «Gaa, Baard!» skreg den anden; og Baard vilde ikke vente, men gik.

Men med Baard var det gaat slig til: Saa snart han hørte at broren led ondt, tødde hjertet op, men stoltheden holdt igjen. Han fik trang til at søge kirken, og der tog han gode forsætter, men han orked dem ikke frem. Ofte kom han saa langt at han kunde se huset; men snart kom én ud af døren, snart var der en fremmed, saa stod Anders ude og hugged ved, — saa det var altid noget i veien. Men en søndag ud paa vinteren var han atter i kirke, og da var Anders der ogsaa. Baard saa ham; han var blit bleg og mager, de samme klær bar han som før, da de var sammen, men nu var de gamle og lappet. Under prækenen saa han op paa presten, og Baard syntes han saa god og blid ud, husked deres barneaar og hvilken god gut han var. Baard selv gik til alters den dagen, og han gjorde sin Gud det høitidelige løfte, at han skulde forlige sig med sin bror, det fik komme hvad der vilde. Dette forsæt gik igjennem hans sjæl i det samme han drak vinen, og da han reiste sig, vilde han gaa
lige bort til ham og sætte sig hos ham; men der sad nogen i veien, og broren saa ikke 20
op. Efter prækenen var det ogsaa noget i veien; der var for mange folk, konen gik ved siden af ham, og hende kjendte han ikke; han tænkte det var bedst at gaa hjem til ham selv og tale alvorlig med ham. Da kvelden kom, gjorde han det. Han gik lige hen til stuedøren og lytted, men da hørte han sit navn nævne; det var af konen.

«Han gik til alters i dag,» sa hun; «han tænkte vist paa dig.» — «Nei, han tænkte ikke paa mig,» sa Anders; «jeg kjender ham; han tænker kun paa sig selv.»

Der blev længe ikke sagt noget; Baard svetted der han stod, skjønt det var en kold kveld. Konen der inde arbeided med en gryde, det knitred og braged paa gruen, et lidet spædbarn graat en gang imellem, og Anders vugged. Da sa hun disse par ord: «Jeg tror I begge tænker paa hverandre, uden at ville være ved det.» — «Lad os tale om noget andet,» svarte Anders. En stund efter reiste han sig, han vilde gaa mod døren. Baard maatte gjemme sig i vedskjulet; netop did kom ogsaa Anders for at tage et fang ved. Baard stod i krogen og saa ham tydelig; han havde lagt sine daarlige kirkeklær af, og gik i den uniform han havde ført med hjem fra krigen, magen til Baards, og som han havde lovet broren aldrig at røre, men lade gaa i arv, ligesom denne igjen havde lovet ham det samme. Anders's var nu lappet og udslitt, hans sterke velvoksne krop laa som i en bundt af filler, og paa samme tid hørte Baard gulduret pikke i sin egen lomme. Anders gik did hvor ris-veden laa; istedenfor straks at bøie sig ned og læsse paa sig, stansed han, helded sig bagover mod en vedstabel og saa ud mod himmelen, som var tindrende klar med stjerner. Da drog han et suk og sa: «Ja — ja — ja; — herre Gud, herre Gud!»

Saa længe Baard levde, hørte han siden dette. Han vilde træde frem imod ham; men i det samme kremted broren, og det faldt saa haardt; mere skulde det ikke til for at stanse ham. Anders tog sit fang ved, strøg saa tæt forbi Baard med det, at kvistene slog hans ansigt saa det sved.

Endnu vel i ti minuter stod han stille paa den samme plet, og uvisst var det, naar han var gaat, dersom han ikke ovenpaa den sterke rørelse var blit taget af en saadan 21
frysning, at han skalv al igjennem. Da gik han ud; han erkjendte aabent for sig selv at han var for feig til at gaa ind, derfor havde han nu lagt en anden plan. Af en askekop som stod i den krog han netop forlod, tog han nogen kulstykker til sig, fandt sig en tyrispik, gik op paa laaven, lukked efter sig, og slog ild. Da han havde faat spiken tændt, lyste han op efter den nabb som Anders hængte sin løgt paa, naar han om morgenen tidlig kom for at treske. Baard tog sit guldur op og hængte det fra sig paa nabben, slukked saa sin spik og gik, og da var han saa lettet, at han sprang henover sneen som en unggut.

Dagen efter hørte han at laaven var nedbrændt samme nat. Ventelig havde gnister faldt af den spik som skulde lyse ham mens han hængte fra sig uret.

Dette overvælded ham slig, at han den dag blev siddende som syg, tog sin salmebog og sang, saa folk i huset trodde her var noget galt paa færde. Men om kvelden gik han ud; det var sterkt maaneskin; han gik til brorens plads, graved efter i brandtomten — og fandt, ganske rigtig, en liden sammensmeltet guldklump; det var úret.

Med den i næven var det han gik til broren hin kveld, bad om fred og vilde forklare sig. Men før er det fortalt hvordan det da gik.

En liden jente havde set ham grave i brandtomten, nogen gutter som gik til dans havde foregaaende søndagskveld set ham gaa nedover mod pladsen, folkene i huset forklarte om hvor underlig han var mandag, og da nu alle vidste at han og broren var bitre uvenner, blev det meldt, og forhør optaget. Ingen kunde paaføre ham noget, men mistanken sad paa ham; han kunde nu mindre end nogensinde nærme sig broren.

Anders havde tænkt paa Baard da laaven brændte, men ikke sagt det til nogen. Da han kvelden efter saa ham, bleg og forunderlig, træde ind i stuen, tænkte han straks: Nu har angeren slaat ham, men for saadan forfærdelig gjerning mod sin bror faar han ikke tilgivelse. Siden hørte han om at folk havde set ham gaa ned til husene, 22
samme kveld det brændte, og skjønt intet blev oplyst ved forhøret, trodde han urokkelig at BAARD var gjerningsmanden. De mødte hinanden ved forhøret, BAARD i sine gode klær, ANDEES i sine lappete; BAARD saa hen til ham, da han steg ind, og øinene bad, saa ANDERS kjendte det langt ind. Han vil ikke jeg skal sige noget, tænkte ANDERS, og da han blev spurt om han trodde broren til hin gjerning, sa han høit og bestemt: «Nei.»

Men ANDERS slog sig sterkt paa drikken fra den dag, og det gik meget snart daarlig med ham. Endnu daarligere var det dog med BAARD, skjønt han ikke drak; han var ikke til at kjende igjen.

Saa kommer, sent en kveld, en fattig kone ind i det lille kammer BAARD bodde til leie i, og bad ham følge med ud lidt. Han kjendte hende, det var brorens kone. BAARD forstod straks hvad ærend hun førte, blev ligbleg, klædde paa sig og fulgte, uden at tale et ord. Det lyste ud fra ANDERS's vindu med svagt skin, det blinked og lukked sig, og de gik efter lyset; ti der førte ingen sti over sneen. Da BAARD atter stod i svalen, slog der en underlig lugt imod ham, hvoraf han fik ondt. De gik ind. Et lidet barn stod bort-i gruen og aad kul, var sort over alt ansigtet, men saa op og lo med hvide tænder; det var brorens barn. Men bort-i sengen, med alle slags klær over sig, laa ANDERS, afmagret, med klar høi pande, og saa hult paa broren. BAARD skalv i knærne, han satte sig ned ved sengefoden og brast i en ualmindelig sterk graat. Den syge saa paa ham ufravendt, og tidde. Endelig bad han konen gaa ud, men BAARD vinked, hun skulde blive, — og nu begyndte disse to brødre at tale sammen. De forklarte sig, lige fra den dag de bød paa uret, og ud igjennem til den da de nu mødtes her. BAARD slutted med at tage guldklumpen frem, som han altid bar hos sig, og aabenbaret blev det nu mellem brødrene, at de i alle disse aar ikke én dag havde kjendt sig lykkelige.

ANDERS sa ikke stort, for han var ikke god til; men ved sengen blev BAARD siddende, saa længe ANDERS var syg. «Nu er jeg fuldkommen frisk,» sa ANDERS,

en morgen han vaagned; «nu, bror min, skal vi leve længe sammen og aldrig gaa fra hverandre, ligesom i gamle dage.» Men den dagen døde han. 23

Konen og barnet tog BAARD til sig, og de havde det godt fra den tid. Men hvad brødrene havde samtalt om ved sengen, det sprængte ud gjennem væggene og natten, blev bekjendt for alt folk i bygden, og BAARD blev den mest agtede mand imellem dem. Alle hilste paa ham som paa en der har havt stor sorg og atter fundet glæde, eller som paa en der meget længe har været borte. BAARD blev sterk af sind ved al denne venlighed omkring sig, han blev Gud hengiven — og vilde bestille noget, sa han, og saa gav den gamle korporal sig til at være skolemester. Hvad han indprented børnene baade først og sidst, var kjærlighed, og selv øved han den, saa ungerne holdt af ham som af en legekamerat og far paa én gang.

Størst indtryk paa børnene gjorde det altid, naar skolemesteren før sangen somme tider holdt en liden tale til dem, og i det mindste en gang hver uge læste op nogen vers for dem, som handled om at elske sin næste. Naar han læste det første af disse vers, skalv han i stemmen, skjønt han vel nu havde læst det i 20—30 aar; det lød:

Elsk din næste, du kristen sjæl,
træd ham ikke med jernskod hæl,
ligger han end i støvet!
Alt som lever er underlagt
kjærlighedens gjenskabermagt,
bliver den bare prøvet.

Men saa, naar det hele digt var sagt, og han havde staat lidt efter, saa han paa dem og plirte med øinene: «Op, smaatroll, og gaa vakkert hjem, uden støi, — gaa vakkert, saa jeg maa høre bare vel om eder, smaakryp!» Mens de da støied som værst for at finde sine bøger og madkopper, skreg han gjennem larmen: «Kom igjen i morgen, straks det blir lyst, eller jeg skal tage og myge jer! — kom igjen i betimelig tid, smaajenter og smaagutter, saa skal vi være flittige!»

Bjørnson.

Smurde, her: smatt. — Stuvende: sta-beint, beint fram. — Mogna: «modne». — Bògna: bøygja seg. — Vidspurt: kjendt og omtalt vidt omkring.
Plet: flek.
Tyrispik: lysestikke. — Nabb: knagg.
Hult (med lang u), her: tomt, huløiet.
Plire: blunke, myse. — I, eder, jer = De, dere, «dykk».

6. Gamle grendi.

Af Ivar Aasen

Tidt eg minnest ein gamall gard,
med store tre og runnar,
vollar, bakkar og fjell og skard,
og blomster paa grøne grunnar.
Der eg hadde meg so godt eit rom:
hus og mark med baade bær og blom,
alt eg nøytte som ein eigedom,
med baade lùt og lunnar.

Der var dalar og lider nog,
der lur og bjøllor klungo;
der var ruster og fager skog,
der tusund fuglar sungo.
Tett med stòva stod ei bjørk so breid,
der hadde skjorerne sitt gamle reid;
staren song i kvar ein topp som beid,
og erlor i tunet sprungo.

Heime var eg so vide kjend,
og slapp inn kvar eg vilde,
i kvart hus i den heile grend,
um endaa folket kvilde.
Der var kjenningar i kvar ei kraa,
og naar eg ukjende folk fekk sjaa,
spurde eg radt kvar dei var ifraa,
og dei var like milde.

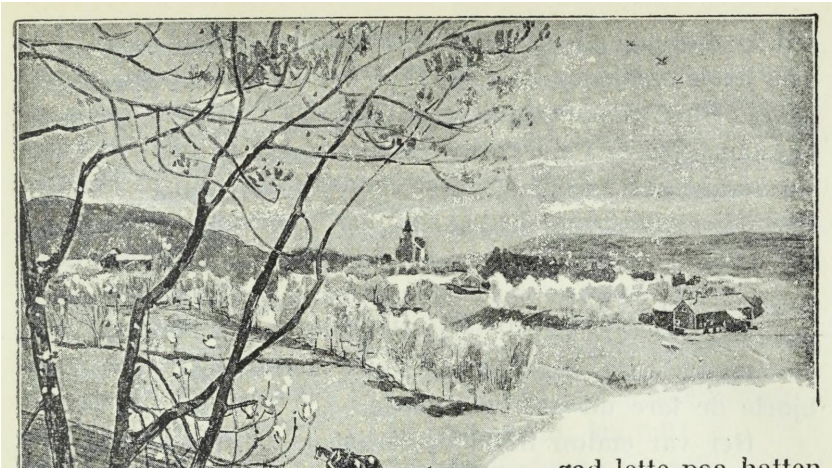
Var det nokon som der leid vondt
og vart fyre tap og spille,
braatt det spurdest um bygdi rundt,
og alle tykte det var ille.
Ofte minnest eg mi gamle grend,
naar eg framand uti verdi stend,
heimlaus, frendelaus og lite kjend,
og likar paa leiken ille.

Ivar Aasen.

7. Vaaren kommer.

Af Alexander Kielland. Med tegning af Olaf Krohn

Sneen laa langt nede i dalene og alenhøi inde i de tætte skoger. Men søndenvinden var kommen med regn, og saa gik det i en ruff — ikke gradvis og fredelig, men med bulder og brag, med sneskred og fossende elver, saa landet ligned en jette som vasker sig, mens det iskolde vand skyller nedover de senesterke lemmer. Og lette slør af lysegrønt la sig over de unge bjerketrær i lierne, inde i de stille bugter i fjordene, over sletterne vest ude mod havet, over møltemyrene og heiene, opefter rifter og kløfter og trange daler mellem fjeldene. Men paa toppen blev sneskavlen og bræen liggende, som om de gamle fjeldene ikke gad lette paa hatten for slig en flygtig galning af en sommer. Og solen skinte saa varmt og fornøiet, og vinden kom bærende med endda mer varme søndenfra, og til slut kom gjøken — som over-ceremonimester — for at se om alt var i orden. Han fløi hid og did, satte sig saa i en ung bjerk inderst inde i en lun vik og gol. Vaaren var kommen, — gamle Norge var endelig færdigt!

Og der laa det, høit og skinnende fagert i det blaa hav, saa fattigt og magert, saa friskt og sundt smilende som et renvasket barn. I havnene langs kysten blev det liv og travelhed, og hvide seil krøkte sig ud gjennem skjærgaarden og forsvandt hen over havet. Skiene blev stukket op under bjelken, slædefelden blev drysset godt med kamfer og hængt væk, og ligesom bjørnen, naar den kommer ud af hiet og ryster sin lodne pels, saaledes rysted folket sine tunge lemmer, spytted i næverne og tog fat paa vaaronnen. Ned over elvene drog tømmerfløterne og slapsed i det kolde snevand,

i de brede bygder skar plogen lange sorte striber, langt nordpaa gik folk og stelte med klipfisken, som laa udover de nøgne berg, og paa de flade sletter vest mod havet kjørte de tare ud over markerne.

Her var endnu friskt og livligt, mens folk i Paris faldt om paa gaden af solstik og trærne var tørre og støvgraa.

Og langs den hele kyst gik havet og smøg kjærtegnende som en kat ind mellem skjærene. Hvor skummet kunde sprøite og koge i vinterstormene, der gled nu grønne smaabølger ud og ind. Det store, blaa, solbelyste hav slutted saa smilende varmt om det gamle barske land, som om de aldrig havde været uvenner.

Alexander Kielland.

Runn eller runne: busk, buskekjørr («klynge af smaatrær»). — Nøyta: nytta, bruka. — Lùt og lunnar: alle tilliggjande gode ting. — Nog: nok. — Klungo, sungo, sprungo, og andre slike, brukar dei i sume maalføre naar det er tale um fleire, — klang, song, sprang... naar det er um berre ein. — Rust: skogholt. — Reid: reir («rede»). — Bida (beid): finnast (fanst). — Kraa eller ro: krok («vraa»). — Verta fyre: koma ut for. — Lika ille paa: mislika. — I en ruff: i en fart, i hast.
Gidde (gad): kunne, bry sig om; i folkesproget: iast (íst)—iddest. — Ceremonimester: kjøgemester, den som ordner og leder en fest.

8. Aprilsnar.

26

Af Th. Caspari

Og rensbukken laa
saa mosegrod og graa
og soled sig og sov bortpaa bræen,
og fjeldbækken sprang,
saa fanteful, og sang
og klukkede og kniste under
sneen:

„Hei rensbuk, vaagn op,
du magelige krop!
skal svinte mig, og du er i veien.
Fint vaarveir vi har;
hei! vær dig nu, god kar!
der ræker just Per skytter over
heien.“

Ja, gamlingen op,
med løierlige hop,
og borte som en pil ind i fjeldet;
men fjeldbækken ud
med sprætt og sprell og sprut,
med gapestreg og gjøn nedover
heldet.

Og rypa saa fin,
i vinterspundet lin,
i vierkjærret blyg just hun blunder,
som fjeldbækken spræk
med latter og med leg
fór føitende og sprøitende indunder.

„Hei, rype! Staar til? — 27
Saa langt ud-i april
og endda i den fjorsydde serken!
Men nei, hvor det klær!
spør bare du han Per,
der staar'n just og sigter bagom
bjerken."

Og rypa hun vakk
og reiste paa sin stakk,
saa fjærene de gjov i det vi'e,
og unda med skratt,
saa meiseflokken skvatt,
og bamsen satte hodet ud af hiet.

„Nei, se paa han far!
nu vil'n være kar
og syne sig, — mens sneskuren leger.
Tænk! femtende mars!
Nei, bedstefar, tilbars!
og kom att du om tre og fire
veker!"

Men bamsen saa vild:
„Du narre mig april,
din susekop, slig soløiet varmer!
Nei dertil, din tull!
er bjerken da for fuld,
for tomme mine uselige tarmer.“

Th. Caspari.

Ryste, norsk: riste. — Knise: fnise, le og gotte sig. — Svinte sig: skynde sig. — Gapestreg: skøierstreg, kaad streg. — Gjøn: fjas, erting. — Føite: flogse, svinse omkring.

9. Prinsessen som ingen kunde maalbinde.

27

Af P. Chr. Asbjørnsen og Moltke Moe

Det var en gang en konge; han havde en datter som var saa vrien og vrang i ord at ingen kunde maalbinde hende, og derfor loved han ud, at den som kunde gjøre det, skulde faa prinsessen til egte og det halve kongerige til. Det var nok af dem som vilde prøve sig, skal jeg tro, for det er ikke hver dag en kan faa en kongsdatter og et halvt rige til givende. Grinden til kongsgaarden stod ikke nogen stund, de kom i flok og følge fra øst og vest, baade ridende og gaaende; men det var ingen som kunde ordbinde prinsessen. Til sidst satte kongen ud, at de som prøvde sig, men ikke kunde, de skulde sviemerkes paa begge ørene med det store sviejernet hans, — han vilde ikke have det rendet i gaarden sin til ingen ting.

Saa var det tre brødre ogsaa som havde faat spurt om prinsessen, og da de ikke havde det for rart hjemme, vilde de ud og friste lykken og se om de kunde vinde kongsdatteren og det halve riget. De var venner og noksaa vel forligte, og derfor gik de sammen alle tre. — Da de var kommet et stykke paa veien, fandt Askeladden en død skjærunge. «Jeg fandt, jeg fandt!» ropte han. «Hvad fandt du?» spurte brødrene. «Jeg fandt en død skjærunge,» sa han. «Fy, kast den! hvad gjør du med 28
den?» sa de to, som altid trodde de var de klogeste. «Aa, jeg har sligt at gjøre, jeg har sligt at føre, jeg fører vel den,» sa Askeladden. — Da de havde gaat et stykke til, fandt Askeladden en gammel vidjespænding; den tog han op. «Jeg fandt, jeg fandt!» ropte han. «Hvad fandt du nu?» sa brødrene. «Jeg fandt en vidjespænding,» svarte han. «Pø! Hvad skal du med den? kast den!» sa de to. «Jeg har sligt at gjøre, jeg har sligt at føre, jeg fører vel den,» sa Askeladden. — Da de havde gaat lidt, fandt han et skaalbròt; det tog han ogsaa op. Siden et bukkehorn, og om lidt et bukkehorn til. Saa fandt han en blei. Men da han saa gik over jordene ved

kongsgaarden — der havde de nylig bredt gjødsel — bukked han sig og tog op en udgaat skosaale. «Nei nei, gutter, jeg fandt, jeg fandt!» sa han. «Giv du fandt lidt vet til du kom frem!» sa de to. «Hvad var det nu du fandt igjen da?» — «En udgaat skosaale,» svarte han. «Isj da! Det var noget at tage op ogsaa; kast den! Hvad gjør du med den?» sa brødrene. «Aa, jeg har sligt at gjøre, jeg har sligt at føre, saa fører jeg vel den, skal jeg vinde prinsessen og halve riget,» sa Askeladden. «Ja du ser ud til det, du!» sa de to.

Saa strøg de ind til kongsdatteren; først den ældste. «God dag,» sa han. «God dag igjen,» svarte hun og vred paa sig. «Det er fælt saa varmt her,» sa han. «Det er varmere i glohaugen,» svarte prinsessen; der laa sviejernet færdigt og vented. Da han saa det, gik det i staa for ham med én gang, og saa var det ude med ham.

Det gik ikke likere med den mellemste. «God dag,» sa han. «God dag igjen,» sa hun og vrikked paa sig. «Det er fælt hedt her,» sa han. «Det er hedere i glohaugen,» svarte hun. Dermed misted han ogsaa naal og mæle, — og saa var det frem med jernet igjen.

Saa kom Askeladden. «God dag,» sa han. «God dag igjen,» svarte hun og vrikked og vred paa sig. «Det var godt og varmt her,» sa Askeladden. «Det er varmere i glohaugen,» svarte hun; hun blev ikke blidere for det den tredje kom. «Det var raad 29
at faa stegt skjæren min der da?» spurte han. «Jeg er ræd hun sprækker,» sa kongsdatteren. «Aa, det har ingen nød, jeg slaar om denne vidjespændingen,» svarte gutten. «Den er for rum,» sa hun. «Jeg driver i en blei,» sa gutten og tog frem bleien. «Fedtet render af hende,» sa kongsdatteren. «Jeg holder under dette,» svarte gutten, han synte frem skaalbrottet. «Du er saa kroget i ord, du,» sa prinsessen, «Nei, jeg er ikke kroget, men dette er kroget, det,» svarte gutten og tog op bukkehornet. «Nei, nu har jeg aldrig set magen!» ropte prinsessen. «Her ser du magen,» sa han og tog op det andre. «Jeg mener du er udgaat for at maalbinde mig du, jeg?» sa hun. «Nei, jeg er ikke udgaat, men den er udgaat, den,» svarte gutten og drog frem skosaalen.

Saa var prinsessen maalbundet. «Nu er du min,» sa Askeladdea; saa fik han hende og halve riget attpaa.

P. Chr. Asbjørnsen og Moltke Moe.

Vakk: kvakk, fór op. — Veker: uger. — Susekop: tøvekop.
Vidjespænding («spennel»): en vidjering til at spænde om noget. — Skaalbròt: et stykke af en skaal, en liden gammel skaal. — Blei eller «bløyg»: en kile til at sprænge med.

10. Lidt om eventyret.

Det er somme som mener at en ingenting kan lære af eventyrene. De er bare skrøner og fjas. De skulde dø ud med de gamle kaller og kjærringer som endnu fortæller dem; de fortjente ikke at skrives op, og endda mindre at læses.

Men dette er ikke rigtig tænkt. Eventyr og sagn har været folketro en gang. Vi vil vide hvad folk har trod, om vi end ikke selv tror paa det mere, fordi vi er blit mer oplyst. I de ældste tider trodde nordmændene paa Odin og Tor og mange andre guder. Nu læser vi ikke om disse guder for at tro paa dem, men for at vide hvad vore fædre har trod. Og det er paa lignende maade med folke-eventyrene. Vi ved godt at der ikke er troll eller nisser eller huldrer eller haugfolk; der findes ikke skibe som gaar land og vand, ikke brønder som er slig laget, at naar en kommer ned paa bunden, saa er der en grøn eng. Jeg vil ikke raade nogen til at springe ned i en brønd for at finde bedre græs nede paa bunden; heller ikke til at hugge hovedet af en hest, for at der skal komme en prins frem; for det gjør det ikke, det er bare digt.

Men mange ganger er det bare en dragt, alt dette som er digtet; nogen synes at det er en ussel dragt, som skulde kastes bort; andre synes det er en vakker gammel dragt, som en skal gjemme. Og indenfor alt det som er digtet, er der noget som er sandt for alvor, noget som en kan lære af.

De fleste har vist hørt eventyret om Per og Paal og Espen Askeladd. Hvad finder vi da, naar vi klær dette eventyr af? Hvad alvor ligger der gjemt bag skjemt og digt?

Hvem er Askeladden? Askeladden er fattigmandens useligste barn; han som ligger og graver i asken, som ingen vører, og som brødrene ler af. Men det er han som vinder prinsessen og halve riget. Hvad er meningen med dette? Meningen er: Fæst dig ikke ved klær eller penger, eller det som hænger udenpaa; tro bare ikke at det har det mindste at sige, naar det kommer til stykket. Nei, naar det gjælder livet, eller noget stort skal ske, saa spørs det ikke om klær eller stand; det spørs om mod og tro og mande-vet.

Du har vist hørt at oppe paa nordlandsbaadene har de en høvedsmand; han raader over hele mandskabets liv og død; for det er han som kommanderer. Mandskabet vælger ham selv. Og de vælger ligesaa godt den fattige tjenestgut som de vælger den velstaaende husbond. Velstanden og magten hjælper ikke det aller mindste, naar brottene kommer, og det gjælder at styre unda. Da kommer det bare an paa at styre klogt og kjækt. Slig er det i historien ogsaa. Fattiggutten kan svinge sig op til at blive høvedsmand, saa folket styrer efter hvad han har sagt, i hundreder af aar. Slig en fattiggut var MARTIN LUTHER. Han blev stævnet en gang til at møde for keiseren og alt det som fornemt var i riget. Da var han munk. Keiseren trodde ikke det kunde være muligt, at denne stakkars karen havde skrevet de bøgerne som havde gjort sligt opstyr. Nogen af dem som var i salen lo af LUTHER.

Mange mente at det skulde gaa ham endda værre end det i eventyret gaar dem som ikke kan klare sig. Han skulde blive brændt. Men denne ringe munk rev pavemagten overende i det halve Europa. Han var stedt som Askeladden i kongsgaarden. Men han vandt det halve rige. Han blev høvedsmanden. Efter hans ord har en stor del af 31
den kristne kirke styret i over halvfjerde hundred aar.

Hvad staar der mere i eventyret? Kongen vilde have en brønd som skulde holde vand hele aaret; men ingen kunde grave den. Og lige udenfor vinduerne til kongen var det vokset op en ek; den var saa stor og diger at den skygged for lyset i kongsgaarden. Kongen havde lovet ud mange mange penger til den som kunde hugge ned eken; men ingen var god for det.

Saa kom Askeladden. Han fik hugget eken og gravet brønden. Hvorfor? Det staar i eventyret, at da han og brødrene kom gaaende under en brat hei, saa hørte de noget som hugg og hugg oppe i heien. Brødrene ænsed det ikke, men Askeladden sa: «Jeg undres hvad det er som hugger oppe i heien, jeg.» Han la afsted opover bakkerne. Saa var det en øks som stod og hugg og hugg paa en furulæg. Askeladden tog øksen. Det var den øksen som fældte kongs-eken. Paa samme maade var det med grævet som stod og grov og grov af sig selv, og med valnøtten som vandet sildred af; grævet grov brønden, og valnøtten gav vand.

Nu er det nok saa, at dette er digt; for det er ingen økser som hugger af sig selv; ellers vilde det være mageligt arbeide at fælde tømmer i de norske skoger. Men det vigtigste af det hele, det er sandt. Hvorfor var det han fandt øksen? Fordi han undred sig; fordi han studsed og stansed, fordi han ikke gik tankeløs forbi, som brødrene; han vilde have greie paa tingene og granske dem ud. Han havde lydhørt øre for det som de andre ikke vørte; ingenting var ham for smaat eller dagligdags. Men brødrene, som lo af ham, de fik ingen prinsesse. Dette er sandt i dybere mening; slig gaar det i verden. Det er bare de som giver sig til at stanse og spørge og grunde; det er dem som det blir noget af.

Fortællingen om det som virkelig er hændt i verden kalder vi historie. I historien staar det om en mand som ogsaa undred sig og spurte, og som folk lo af. Ja, han undred sig frem til en hel ny verden. Han opdaged Amerika. det var Kolumbus.

Og hvad er det ikke sked i verden af store ting, fordi det var nogen som blev 32
staaende og undred sig! De fleste af os gaar bare forbi, altfor ofte. De som undrer sig over naturen og gransker den, kalder vi naturkyndige. Og saa meget har de nu gransket i mange hundreder af aar, at de har faat færdigt det som er ligesaa vidunderligt som det Askeladden gjorde. Han grov en brønd, han hugg en ek. Men de naturkyndige har grundet saa længe til de kunde aabne bergene og sende menneskene afsted paa vogner uden hester, til folk kunde budsende hverandre og faa svar samme dag tusender af mil; og snakke med hverandre, om det er susende skog og brede fjorder og høie vidder imellem. Alt dette: jernbane og telegraf og telefon og

alt det andre, det har vi faat fordi det var mænd som undred sig. Og én ting skal vi huske, selv om vi ikke blir naturkyndige, og ikke netop vinder prinsessen og halve riget: den som ikke gaar forbi, men giver sig tid til at stanse og tænke paa veien, han kommer nu til syvende og sidst længst frem og fortest frem.

Ved udg.

Uselig: ringe, uanselig, naadslig.

11. Olav Plassen.

32

Eg heiter Olav Hallvorsson,
eg bur paa odden kvass;
no hev eg gjenge sétt meg um
og rudt meg upp ein plass.

Um plassen den er liten,
so er daa skogen god;
eg heve tvo smaa furur,
men dei lyt staa i ro.

Naar borni dei vert mange
og skuldi aukar paa,
daa høgg eg ned den eine, —
den andre lyt faa staa.

Men naar me verte gamle
og kvar vil hava sitt,
daa høgg eg ned den andre, —
men daa vert skogen kvitt.

Folkevise.

12. Traverbanen.

32

Af J. S. Welhaven. Med tegning af Elisabeth Sinding

Kaare fra Nes stod høit i ry
baade for kløgt og kjæmpekræfter.
Hvor han drog hen i bygd og by,
kunde det spørges længe efter.
Kaares hest var hans bedste eie,
let under sadel og sterk for læs.
«Denne Blakk,» sa Kaare fra Nes,
«løber nok helst fra folk paa veie!»

Gamle Harald paa Berg i Flaa
hørte saa nødig Blakkens rygte;
ti hans ganger, den abildgraa,
Grane kaldet, sin lige søgte.
Nu den var, som sin eier, ældet, —
viste dog end sin traver-hu,
sprang for slæden, og trak endnu
mønsterploven i prestegjeldet.
Haralds plov, som var kunstigstøbt, 33
kosted sin herre svære penge;
Kaare fra Nes, da den blev kjøbt,
havde nok overbudt ham længe.
Ploven laa under svalegangen, —
og naar Harald blot saa der hen,
husked han hvad han gav for den,
holdt det lønlige nag ham fangen.

Harald sad som en jarl paa Berg.
Rig var gaarden og sommerfager,
mørk af graner paa hei og bjerg,
lys der-under af eng og ager.
«Her,» sa Harald, skal ei staa skifte;
Anne, min datter, arver det alt.»
Derfor var det jo òg hun gjaldt
vidt omkring som det bedste gifte.

Traf du Anne, da slog du let
alt hendes gods og grund i glemme;
bedre arv af en gammel ætt
bar hun i aasyn, vekst og stemme.
Alle tanker som adler kvinden
gav hende gunstige norner ind;
derfor fik hun saa sundt et sind,
lyst som blodet i rosenkinden.

Havde hun end kun liden ro, —
idelig søgt af frierfærden, —
én hun kjendte som, gjæv og tro,
var hende kjær for alt i verden.
Anne valgte blandt ungersvende
Kaare fra Nes til fuldtro ven, —
og saa satte han trygt igjen
hele sit livsens haab til hende.

Gubben paa Berg blev vrang og tver,
hver gang han hørte Kaare nævne.
Derfor just med sin hjertenskjær
havde hans datter lønligt stævne;
altid skjermet af tugt og ære
stod deres møde ved dag og kveld, —
og saa kunde de tvende vel
sorgen tvinge og haabet nære.

Julen, den glade høitid, kom;
sneen laa dyb paa vei og tue.
Mangen en hall som nys var tom
blev nu en gjestmild gildestue.
Rigt, efter gammel skik i norden,
Haralds arne var smykt og tændt.
Nu som bedst, paa den høie skrent,
brammed hans gaard ved Krødrenfjorden.

Og blandt gjester i gubbens hall,
samlede tæt i flok og række,
stod han selv som en tømmertall
over de lave graners hække, —
stor af vekst og af lykkens gaver,
herre til al den mark og skov,
eier af bygdens bedste plov
og af den vidtberømte traver.

Det var kveld den anden dag jul.
Snæver og kvalm blev gildestuen;
ei var sparet paa øl og sul, —
mægtig flammede arneluen.
Udenfor, paa de øde stier,
skinnede maanen festlig smukt;
glimrende hvid laa Krødrens bugt
under de steile birkelier.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.
Harald sagde: «Det er en gru 34
støtt at sidde i arnevraaen.
Bedre var det, om godtfolk nu
prøvde et trav med mig og Graaen.
Nu er det just en tid for Grane, —
Krødren ligger saa tryg og glat,
over til Nes gaar løbet radt, —
det er den bedste traverbane.»

Men blandt gjesternes gangerflok
fandtes ei dyr af traverblodet.
Rige Harald vidste det nok;
derfor hos gubben vokste modet.
Og han raabte: «I lovlig orden
sætter jeg op en pris af mit.
Den som vinder, tør tage frit
hvad han kan bære selv af gaarden.»

Men det lød jo som skjemtens ord;
her var paa kapløb ei at tænke.
Lystig dog over islagt fjord
syntes en fart fra hallens bænke.
Harald skulde i spidsen fare
over til Nes og hjem igjen, —
Harald, kaksen blandt bygdens
mænd,
fulgt af sin glade gjesteskare.

Men da nu fra den høie vang
gangerne ned-ad kleven førtes,
lød der fra Krødren bjeldeklang, —
fodslaget af en traver hørtes.
Og nu kjendte de svøbeknaldet, —
jo, det var, efter alles dom,
netop Kaare fra Nes som kom
hid med Blakken, som han var kaldet.

Tænk dig saa hvilken leg og lyst
gjesterne fik med ett paa isen.
Alle raabte med samlet røst:
«Harald! se, nu først gjælder
prisen!»
Harald saa nok at her var fare,
og han skjulte til nød sin frygt, —
vilde dog helst med snedig kløgt
lægge for Kaares fod en snare.

Og han sagde: «Lad Kaare gaa
fluks til min gaard og prisen tage;
Vinder da nu min abildgraa,
bringer jeg byttet selv tilbage.» —
Harald tænkte: Han er forvoven,
og han henter jo vist min plov;
kleven er slem for sligt et rov,
og der styrter han nok for ploven.

Kaare ham tog paa ordet flink,
ilte til Haralds gaard med glæde.
Harald, under den mørke brink,
sad imens i sin traverslæde.
Midt i gangernes flok ved stranden
stod paa sprang de vælige to,
hakkede is med skarpe sko, —
og man saa, de forstod hinanden.

Kaare var snart med sikker fod
kommen til gaards ad klippetrinnet.
Oppe paa tunet Anne stod,
fager og lys i maaneskinnet.
Studsende glæde greb de tvende, —
hurtig veksledes blik og ord;
Kaare fra Nes var sterk og stor,
og paa sin arm han løfted hende.

Medens han bar sin brud afsted, 36
hørtes fra isen gny og latter.
Klippernes skygge, dyb og bred,
skjulte dog ham og Haralds datter.
Og saa var han med ett i laget,
satte i slæden fluks sin skat, —
stod paa meien, greb tømmen fat,
varsled sin Blakk med svøbeslaget.

Gamle Harald fór heftig op,
fandt nu til gagns sin jul besværlig.
Medens han skreg forgjæves: «Stop!»
vrinskede Grane kampbegjærlig.
Bjelderne rasled og laget støied,
gangerne fór afsted paa stand, —
med et rykk, som i samme spand,
trak de tvende i sæletøiet.

Og saa gik det i uhørt fart;
bagud laa alle Haralds gjester,
men det kjendtes i løbet snart,
hvo der i denne færd blev mester.
Hvinende fløi paa Krødren-sletten
snoen fra nord om Annes kind.
Blakken, som selv var rapp som vind,
bragte sit herskab først paa pletten.

Da saa gjesternes flok kom til,
blev for den gamle legen værre.
Og der holdtes et efterspil,
endnu før nat, hos Granes herre.
Ei han kunde, i al den gammen,
skille med magt de tvende ad,
aller mindst da med stevets kvad
laget i hallen sang dem sammen.

Og i bygden, fra gaard til gaard,
hørte man siden stevet vandre.
Og skjønt gubben paa Berg var haard,
maatte han snart sit sind forandre.
Lysning fik, inden paaskefesten,
Anne med den hun havde kjær, —
først i sangen af en og hver,
saa i kirken af sognepresten.

J. S. Welhaven.

Skuld: gjeld. — Kvitt: slutt. — Sadel: sål eller sale. — Læs, norsk: lass. — Abild: epletræ, apal. — Hu, norsk: hug. — Plov, norsk: plog.
Bjerg, norsk: berg. — Norner (læses naarner, med kort aaben o) kaldte vore forfædre de gudinder som skulde raade for skjæbnen. — Kinden, d. s. s. kindet. — Skjerme: verne. — Arne: aare, grue. — Skrent eller brink (dansk): brat helding; norsk: bakke, brekke. — Tall: toll, furutræ. — Hæk betyder egentlig et levende gjærde. — Steil: brat. — Birk, norsk: bjerk.
Vraa: ro eller «kraa», krog. — Ganger: hest. — Raabte: ropte. — Svøbe, norsk: svepe. — Snedig: slu, listig. — Fluks: straks, med én gang. — Forvoven: dristig, «vaagsam»; en vaagehals. — Vælig: fyrig, spræk og kipen. — Studsende: undrende.

13. Soldater i skogbrand.

Det var paa Terningmoen i Elverum i haardeste sommertørken 1888. Ro-signalet var blaast for længst, og vi sov saa tungt og godt som man kun gjør paa en ekserserplads.

Men — kl. halv 12 skingred med én gang allarm-signalet ud i natten, gjennemtrængende og uhyggeligt. Vi op, i klærne og ud paa «lina». Bataljons-sjefen sad til hest, streng og alvorlig, med telegram i haanden. Nyt mandskab skulde afsted til skogbranden omkring Runddalssjøen. 150 mand var sendt til Rena om formiddagen. Afmarsj om fem minuter.

Ekstratog stod og vented. Vi sprang ind, og det kjørte i vei, saa vognene dansed og sanden gjøv om øinene. Det er vist det uvørneste jeg har kjørt. Efter branden speided vi forgjæves den første timen; men saa begyndte luften i aasbrynet i nordøst at staa mere tung og gul, og paa selve kammen synte et rødligt skjær sig. Det var den første lysken. Straks efter la toget aasryggen bag sig, og med ett saa vi midt i skogdybet selve det store, blaffende, ildrøde flammehav. Det kom saa braat og uhyggelig, at det gav et sæt i os alle sammen, og det blev stilt inde i vognen.

Over paa den anden side af Rena, lige ved Renosen, ligger en brat hammer som heder Pilegrimsskjærene. Der stod pakkende fuldt, mest kvindfolk, og stirred paa branden. Det var ikke bro over Glommen der den gang, saa det tog lidt tid at blive færget over. Saa snart vi var samlet igjen, satte vi opefter aasen. Veien bar stygt imod.

Klokken var vel 2 om natten da vi var fremme ved en plads som heder Ottebækken. Der blev det kommandert «i koll», og dere kan tro det smagte. Vi havde da marsjert halvanden time i brat bakke, og hivde os side om side i marken. Der fik vi friskt vand paa feltflaskerne, og en kort, men kjæk tale af kapteinen. «Hør, gutter,» sa han, «nu er dere paa virkelig krigsfod. Dere staar overfor en fiende som kanske blir ligesaa farlig som den de bruger kuler og krud paa. Gjør Deres bedste, gutter. Ilden raser værre og værre. Ikke nok med at gildeste tømmerskogen i landet gaar, men sætrer og pladser stryger med. Vis dere nu som norske soldater!»

Det bar ind i selve skogen. Den stod her duftende frisk og vakker i sommernatten. At alt dette skulde gaa op i røg og aske, det greb os sterkt; vi loved os selv, nogen hver, at gjøre vort bedste.

Det varte heller ikke længe, før der lød signal til udrykning. Der blev givet ordre til at fyrti mand af venstre fløi skulde rykke ud i østlig retning, for om muligt at berge en strækning som der var truet. Jeg blev akkurat den fyrtiende.

Det bar over en blød myr og op i en svær høide, hvor tømmerskogen stod tæt, og hvor det var saa yrende fuldt af brask og vindfald, at vi snarere maatte krabbe end gaa. Det var den bedste nøringsved en kunde tænke sig. Det blev ikke stort at

spørge hverken efter skog eller mandskab, naar ilden fik tag i dette. Der kom den ovenfra toppen! Hvislende og smygende med rivende fart frem gjennem lyngen og renmosen. Det var «botnvarme» og ikke «topvarme». Hist og her tog den dog fat i en tørgran eller «tørhara», eller noget vindfald, og blussed op i svære flammer. Det knaged og hvinte af trær som faldt og tændte andre, og paa denne maaden stod straks det meste af hele skraaningen i brand. Midt i bakken var der ikke tale om at slukke. Vi maatte tilbage nedover; men før vi vidste ordet af det, havde vi varmen nedenfor os ogsaa. Den styrted vi os over. De faa som havde økser hugg ned smaa granbusker, og saa var det ikke andet for end at tage disse og slaa imod med, eller kare ud den smygende varmen i lyngen, saa godt det lod sig gjøre. Men i dette ulændet var det til liden hjælp. Varmen maatte have sin gang her, den kunde først med nytte mødes nede ved myrkanten, hvor trærne stod mere spredt. Her fik vi hugget en «line», og slog saa imod med busker, saa ilden ikke kom over den. Oppe i skraaningen brændte det lystig i mangen stolt «tørhara», som var for fed til at modstaa ilden. Paa de friske trær brændte bare naalene og de tyndeste grener, saa trærne blev staaende lige ranke, men forfærdelig stygge og triste med sine svartbrændte stammer og sine sværtede, sprikende grener.

Siden tog vi tørn efter tørn, brugte kommando-ordene, gik paa med bajonetten hvor det lumred hedest, og hugg og brød. Det var den forunderligste blanding af alvor og leg.

Lidt udpaa eftermiddagen var vi herre over ilden. Udpaa kvelden stilned det af og 39
saa mer fredeligt ud paa vor kant. Om natten sov jeg midt i myren, med fire-fem voksne karer ovenpaa mig.

Udpaa formiddagen brød det løs igjen med vældige røgskyer langt i nord, i retning af Øglekletten. Det var ikke andet end «paa 'n igjen», og det baade fort og vel. Over ur og myr, friskt og brændt, i solsteg, saa svetten silte og kulstøv og aske stod som en sky. Svarte og fæle blev vi. Oppe fra en høi ryg paa aasen havde vi udsigt. Jeg glemmer den aldrig. Hele den svære strækning som ilden havde herjet laa udover rundt omkring os, svart i svart, saa langt en kunde se. En enkelt liden grøn flek som havde gaat fri her og der stak underlig lyst af mod denne uendelig triste farven. Her paa denne ryggen maatte det før have været baade vildt og vakkert. Nu var lyngen borte, de mòsegrodde svære stenene nøgne og svarte, og de skjeggete granerne tomme og fattige. Og fugl og ekorn? Dem var det saart at tænke paa. Smaafuglene havde vi set flagre høit over branden, og ofte styrte sig ned igjen mod rederne, som de ikke vilde forlade. En jerpe var blit liggende stille paa redet, og fløi ikke op. Det blev nok længe til det kom fuglesang og dyreliv her igjen. — Det var rent underligt nedenfor ryggen at se en bæk. Den ligesom stjal sig væk mellem de svidde trærødder og stener. Den var fuld af halvbrændt kvas og støvet af sot og aske, og gjorde det triste landskab endda tyngre og tristere. Men bag

Himmelmyraasen, lidt øst for Øglekletten, stod røgen truende til veirs. Det var did vi skulde.

Før vi var halvveis, saa vi ilden bryde frem over kammen paa aasen. Vi øged farten, og lidt efter var vi fremme. Men der var fuldt op af militær før. Gammelkarene var kommet efter, og det var fjerde linjekompani vi traf her. De havde hugget «line», og holdt netop paa at møde branden med modvarme. De stak lyngen og mosegrunden i brand. Og den var saa tør, at det fænged med rivende fart og voksende bredde. Oppe mod toppen mødtes disse vilde kræfter, styrtende mod hinanden i det forfærdeligste raseri. Jeg saa hvordan trær og vindfald blev løftet høit 40
til veirs af lufttrykket. Kvist og kvas hvirvled rundt i luften, og larmen var grufuld. Det var værre end et tordenveir.

At de fik stanset varmen her, var et mesterstykke. Men saa stod de og, de kjække karene, og dirred i kroppen af sprængtaket. Vi vilde ikke være kleinere vi heller, og fik snart vort at gjøre; for vestenfra kom det en ny varme rykkende frem.

Der var en tømmervei et stykke fremme, hvor ilden kanske kunde stanses. Den svære furuskogen mellem den og bækken var værd mange tusend kroner, og varmen var ikke langt unda. Vi op som én mand, og inde ved tømmerveien begyndte nu en hugging uden lige. To og to mand om hvert træ bortover. Knald og fald. Trær blev løftet og kastet til side; det var som om tusend armer var i bevægelse.

Ilden kom sagte, i bred linje, rykkende mod os. Den var kanske 50 meter borte, og endda havde vi meget igjen at hugge; men heldigvis var det stilt, og grunden nogenlunde ren for kvist. Jo nærmere den kom, des hidsigere og seigere tog vi i. Heden begyndte at blive frygtelig. Vi maatte skiftes om huggingen. De som drog unda maatte hugge, og omvendt; og ofte maatte vi svale ansigtet i lyngen. Det var næsten ikke til at holde ud. Men vi gjorde ikke uniformen skam. Nogen bygdefolk som var med os gav tabt, men vi holdt ved, mange med blemmer paa kindet. Til slut stod bare ett træ igjen, rigtig en kjæmpegran. Fik vi den ned, var vi ovenpaa.

Fire mand tog paa. I næste øieblik maatte der skiftes med fire nye. Det var næsten raadløst at staa længer. Varmen tog fat i toppen af træet, men endda var der fire som hugg. Spændingen var stor. Saa styrted træet, men over paa vor, den ubrændte side. I et nu rendte vi ind paa det, trods ild og gnister, saa mange som fik plads, og i et øieblik var det vældige brændende træ løftet op af hundrede armer og kastet ind i ilden. Et rungende hurra! Vi havde vundet.

Omtrent samtidig var det sidste af branden blit slukket paa de andre udkanter, oppe ved Runddalssjøen og nedover mod Rena. Og da det for første gang paa 6—8 uger, til skogeiernes usigelige glæde, saa ud til at skulle komme regn, blev militærvakt 41
overflødig. Vi trak os derfor alle afdelinger fremefter mod Stavlisætren, for at drage nedover igjen. Paa Stavlisætren saa det sørgeligt ud. Af hele den store sætergrend stod der to hus igjen. Af de andre var det bare grushaugene og de nøgne svarte

peispiber tilbage. Svartbrændte stokker laa overalt. Men vi havde det svært koseligt ligevel, stegte flesk paa ovnsrør og røgte tobak. De fleste maatte ligge ude. Staurhuset og sauehuset, som stod igjen, rummed altid en halvandet hundred mand, naar vi gjorde os smaa; men vi var mindst et tusend alt i alt, deraf syv hundred mand militær. Jeg blev af de lykkelige som fik plads i sauehuset. Der fik vi det noksaa bra. Resterne af rogneløvet og lyngen som stod grøn langs bækken over sætervolden, rysked vi op og bredde ud paa gulv og i baaser. Saa la vi os paa gulvet, begyndte inderst ved væggen, og stuved os sammen, mand ved mand, saa tæt som muligt. Jeg laa i en baas hvor det var en liden glugge, saa jeg havde en frisk pust udefra. Mens jeg laa der, hændte det noget underligt. Det var just blit stilt, da skvatt det en fugl ind i gluggen, og, hvad rarere var, en gjøk. Saa vildsom var den blit i den stygge brændte skogen, at den tydde ind i menneskebolig. Efter nogen rædde flaks omkring i rummet, satte den ud af døren, som stod oppe.

Den natten sov vi ogsaa baade fast og godt, enten vi saa laa ude eller inde. Dagen efter bar det til bygds, og derfra tilbage til moen. Paa veien nedover mødte folk frem for at se os drage forbi. Det var just ikke parade-stas de fik se. Vi kom marsjerende i forrevne, svidde og sværtede trøier og bukser og forbrændte sko, men lige kjække og faste i takten, og med klingende viser, som da vi rykked ud.

Paa moen tog de mod os med færdig middag og fri resten af dagen.

Efter maleren Lars Jordet's fortælling ved Elling Holst.

Vrinske: knegge. — Paa stand: straks, paa øieblikket. — Spand eller forspand kaldes to eller flere hester som er spændt i samme «drætte» eller skagler. — Hvo, ældre form for: hvem. — Stev: et sangvers. — Elverum prestegjeld i søndre Østerdalen; længer oppe, i Aamot, er Rena jernbanestasjon, der hvor elven Rena fra Rendalen falder i Glommen. — Ro-signal: signal som blaases kl. 10 om kvelden, naar soldaterne skal gaa til ro. — Line: linje. Ekstratog: særtog; jernbanetog udenfor de sedvanlige. — Lyske. lysning. — I koll: «i bakken». egentlig: omkuld.
Brask: kvist og kvas (hedemarkisk). — Nøringsved eller nøreved: tør ved til at tænde ild med. — «Tørhara», egentlig: «tørhaard», bruges om de gamle tørfuruer; udtales med «tyk r»: «tør-hala». — Lumre, af lummer, om tung kvalm hede.
Gammelkarene: ældre soldater, til forskjel fra de yngste eller rekruterne.

14. Olav «Menneskini».

Folk sat ikkje mykje i skule i gamle dagar, men dei var godt lærde likevel. Dei var betre lærde daa hell dei er no. Mange var so lærde at presten snaudt vann aa festa deim i bøkerne og skrifti. Han hadde deim nedpaa kyrkjegòlvet, alt til dei vart gamle folk, utan so dei var gifte. Olav Menneskini var so vel lærd, at hans like aldri hev

vore. Han hadde mange brør. Dei var so vel lærde, alle dei brørne, at dei var utifraa anna folk. Olav var her-svein; han laag ute daa òta stod med Kvistrum bru. I den tidi laut soldatarne ned paa kyrkjegòlvet og lesa for bispen. Ein gong var bispen paa Valle. «No maa du høyra deg vel yver,» sa legdemannen med Olav, «so me kann daa hava nòkre som ikkje stend til skamme paa Valle.» Det var legdemannen som sa soldatarne til. Olav tok bibelen og las eit bil. «No maa bispen kòma,» sa han.

Det var nokre i Valle som sa med bispen at Olav var so lærd, og kytte av hònom: hans like fanst aldri i Nòrigs land. Bispen tenkte aa syna deim kva det var dei kytte av. Han tok aat aa spyrja med nòko smaatt og uvandt; men han auka paa. Han entra med hònom etter skrifti, fraa det eine til det andre. Det skil mykje, korleis spùrsmaali kann vera utsette. Bispen sette deim ut so vrie og vrangt han var mann til; men Olav svara paa alt han spùrde, so greidt at det var eit under aa høyra. Bispen forstod han fekk aldri fest honom etter gudsords-bøkerne. Daa la han i aa spyrja or gamle krøniker; men han fekk honom ikkje fast meir daa. Stundom var dei i Keisar-Karl-krønike, stundom i Snurli Sturlison og andre bøker. Sistpaa forstod bispen han fekk honom aldri fast etter noko som var lesande. Daa gjekk han ut-um alt. «Hvad er den haardeste ting i verden?» spurde bispen. «Ull,» svara Olav. «Hvorfor er uld saa haard?» sa bispen. «Fordi hun kan hindre kuglens sterke gang,» 43
svara Olav. Daa var bispen kvitt. Han bad deim henta ein stol aat han Olav. «En saadan mand maa ikke staa,» sa bispen.

Segn fraa Setisdal ved Johannes Skar.

Párade: udstilling, skue; her: mønstring. — Betre hell: betre enn.
Festa: setja fast. — Utan so: minder, med mindre. — Utifraa: framifraa, framum andre. — Her-svein, krigsmann, soldat. — Òta: «kamp». — Slaget ved Kvistrum bru i Baahuslen stod i 1788. — Valle er eit prestegjeld i Sætersdal, eller Setisdal, som dei kallar dalen sjølve. — Legdemann: rotemeister, tilsynsmann for ei soldatlegd. — Bil: stund. — Kyta: skryta. — Taka aat: byrja («begynde»). — Uvand: simpel, lett. — Det skil mykje: det gjer stor skilnad, det hev mykje aa segja. — Setja ut: setja fram. — Keisar Karl er Karl den store. — Med Snurli Sturlison er meint Snòrre Sturlason. — Ut-um: utan-um.

II. FRA FREMMEDE LANDE.

15. Holland.

Nu skal vi reise til Holland. Og rarere land skulde du aldrig have set. Alting er anderledes end hos os, ja næsten modsat. Bare du kommer seilende eller dampende mod Holland, merker du modsætningen. Norges fjeld har du set milevis til sjøs, men Holland ser du næsten ikke før du render næsen mod land. For landet eier ikke fjeld, ja ikke bakker en-gang — fladt som en pandekage. Ud mod sjøen løber rigtignok en krans af volder eller diger rundt hele landet, dels kunstige og dels naturlige; men de er ikke stort høiere end hvad som trænges for at holde vandet ude. For landet indenfor digerne — eller dynerne, som de naturlige sandbakker kaldes — ligger lavere end havet. Heldigvis er der sat op sjømerker og fyrtaarn, fire ganger saa høie som voldene, og ved deres hjælp kan en da finde ind fra det urolige hav. Men faar du endnu en sjøsprøit ind paa dækket, saa er den graa-grumset, som sjøen udenfor, og lægger efter sig en hel del sand, saa du ser at nu er du ikke længer hos dem som bor paa klippen. 43

Vil du saa ind i landet, maa du banke paa porten; det er ikke som hos os, hvor det ikke er laas i nogen havn. Ikke en krabbe kommer ind efter egen lyst og vilje. Og du maa banke baade længe og haardt, med guldpenger mellem knokene, før slusemesteren finder for godt at lukke dig ind i Holland, — eller ned i det. For gadedørs-trappen gaar altsaa nedad til dette land, som ligger under havet. Og dørvogteren maa vel betænke flo og fjære, hvis han ikke vil tage sig og sine vand over hovedet. 44

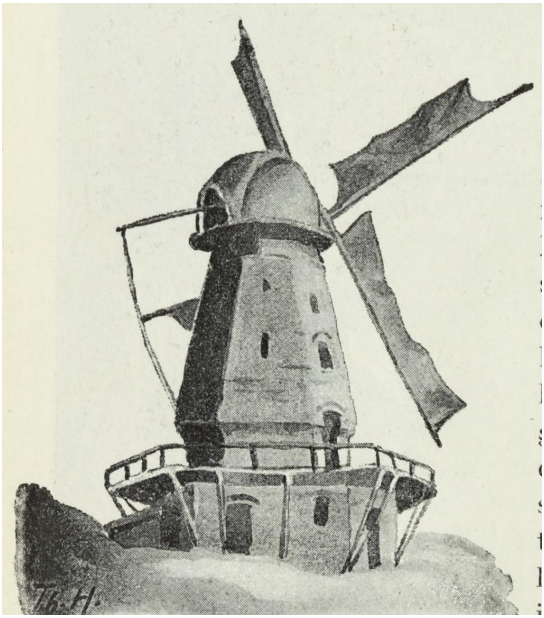
Er vi nu vel inde, saa tænker jeg vi først stiger nogen trin op i vantet eller paa kommandobrettet, for at se ned i landet. Det første vi da merker, er vel det, at nu er vi i kanalernes land. Store kanaler gaar som blinkende sølvbaand indover landet til det fjerneste fjerne, store nok for de største Atlanter-dampere. Og mindre — smalere — kanaler for andre fartøier, og smaa for kofferne, og ørsmaa for baadene.

Et eneste net over hele Holland, saa tæt, at det er ikke halvparten saa mange skigarer øst i Norge, eller stengjærder vest i Norge, som det er kanaler i Holland.

Skal en bonde have sig et skille mod naboen, saa faar han en kanal, bare som en bred grøft, og saa staker han sin baad frem efter den, istedenfor at bruge høivogn og gjødsel-kjærre. Da greier én mand lasset uden hest. Skal en bygd have vei, faar de sig en kanal; der kan en koff magelig stake eller seile sig frem med fuld mave, og en liden damper løbe med passagerer. Desforuden har de vei langs kanalen. Men de aller største kanaler er naturligvis de som dæmmer ind og tæmmer de store europæiske elver, især da Rinen, og fører dem stilt til sjøs. De har ogsaa de trausteste diger og den sterkeste vakt; ti de diger bærer elvetrykket helt oppe fra Sveits, og brister de, ligger straks hele landsdele under vand. Værst er det, naar sterkt tøveir om vaaren kommer med isgang. Da taarner flommen fra det tyske eller franske opland isflakene sammen nede i Holland. En hær af arbeids-karer arbeider paa livet, med økser og dynamit, for at sprænge isdæmningen; for vandet flommer paa ovenfra, og stiger snart over digerne, om de ellers holder trykket saa længe. I hver bondegaard er folk paa vakt. Kommer vandet brusende, styrter de op paa flugthaugen; for en flugthaug, omtrent saa høi som et hus, har hver mand opkastet et stykke udenfor sine huse — til sidste nødhjælp.

De tusender af fladbundede rundbaugede koffer som glider over alle kanaler med 46
føring, er ikke bedre farne under isgang. Det er saa meget uhyggeligere, som skipperen altid har kone og børn om bord. De eier ikke andet hus. Men naar ingen isflak knager og brager, saa er det ikke værdt du synes synd i dem. Det er nok smaat og lavt nede i kahytten, men hvide gardiner for gluggene i agterspeilet, teppe paa gulv og bord, og blankt af nypudset messing. Er det godt veir, staar mor oppe, med den mindste paa armen, og styrer roret, børnene krabber rundt hele dækket, far staker skuden fremover med kraftig arm, og passiaren gaar livlig med kjendinger paa gade, ager eller eng, der de farer forbi. Ligger de fast i isen, saa løber de dag ud og dag ind paa skøiter, — i lange rækker, hver mand med sin kone hængende efter næven bag ryggen paa ham, omtrent som eventyrets Vil du være med, saa hæng paa. I Holland, med sine snorrette, grunde og let tilfrosne kanaler fra by til by og gaard til gaard, er skøiter ligesaa almindelige og let at tage til som skiene hos os. Hundreder af markedsfolk, koner som mænd, gaar i byen med skøiter dinglende ned fra armene, som guldstasen dingler fra tindingerne. Ja, for i Holland hænger kvinderne ikke søljer i brystet, men paa begge tindinger, hvis de ikke gaar med en hel blank hjelm af guld eller sølv! for det er ogsaa mer end almindeligt. — Dernæst er Holland vindmøllernes land. Hvor du vender dig, farer vingerne rundt; for vindmøller bruges i Holland til alting — til kverner, sagbruk og fabrikdrift, men aller mest til vandpumping. I alle størrelser har de dem, lige ned til de mindste 47
barneleker, og de steller sig selv i maanedsvis. Naar vinden snur sig, svinger den

dem selv rundt ved en stert. De pumper vandet fra de smaa grøftekanaler op i de større. Her staar større møller og pumper høiere op o. s. v., for at vandet skal faa afløb gjennem elver og sluser. Ellers vilde jo vandet raadne og forpeste alt og alle. Og det vilde ikke passe i Holland; for Holland er ogsaa renslighedens land. Saa megen skuring og skrubbing som i Holland, paa folk og fæ, paa hus, skibe, ja gader, ser du aldrig nogensteds i verden. Der er byer hvor det ikke maa ligge et halmstraa paa gaden udenfor en «bedremands» hus, end sige noget værre; pigen maa øieblikkelig ud, saa snart fruen ser det fra vinduet. Men saa er ogsaa gaderne brolagt med flerfarvet mursten. I bondegaardene er det ligesaa finstelt. Sand i ymse farver strød i baasene, straalende som fin sildesalat; kjørnes haler bundet op i taget, for at de ikke skal svinse og svine til; tjenere færdige til straks at feie op og pynte til, om noget galt hænder, — kort: saa lækkert og fint, at bondefamilien stoltelig sætter frem møbler fra sin dagligstue paa en tram i det ene hjørnet. Der sætter husbond sig med sin kridpibe i sofaen, ikke fordi han ikke har bedre stue, men for at kjende med sig selv og vise hvor rensligt hans fjøsstell er. Hele bondegaarden er som en eneste stor pyramide. Loftet er lade, og neden-under bor baade folk, kjør, sauer og hester. Udenfor staar en række lindetrær, som med sine kalkede stammer langveis skinner af det hollandske flags farver, rødt, blaat og hvidt. Fedt storfæ vader i det saftige græs. Solen lyser over faarenes runde rygger. Og kommer aftenen med raa, kold taage, faar kjørne ligesaa varme tepper over ryggen som den bedste stashest hos os. Viben bygger rede i engen lige ud for huset. Den er ligesaa 48
omhyggelig fredet som ærfuglen nord hos os. Dens egg regnes for herrekost, som aldrig koster mindre end 20 øre stykket, saa hver bonde passer sine viber som sine høns. Og den gaardeier som om vaaren kan sende det første vibe-egg til kongen eller dronningen, faar et guldstykke til tak og sit navn at læse i alle aviser. — At de har deilige haver, siger sig selv, siden Holland jo ogsaa er grønsagernes land. Du finder ikke bare hele landeiendomme tilsaad med kaal, salat og bønner, men eiendomme med bare jordbær fra ende til anden, og ikke alene gaarde-lange, men milelange, spraglete tepper af de deiligste hyasinter, tulipaner og krokus, — for Holland er ogsaa sviblernes land.

Nærmer vi os saa de store byer, hører vi langt ude paa sletterne klokkespil fra de høie taarn over kirker eller raadhus. Hvert kvarter klimprer de en stump; men naar timen er ude, gaar det lystig løs med et helt vers af nasjonalsangen, eller «Vor Gud han er saa fast en borg», eller lignende. For klokkerne kan stemmes forskjellig, efter som det helst høver eller ønskes.

Husene er meget smale og høie, for grunden er kostbar. Det en ikke kan kjøbe sig til i bredden, det tager en altsaa frit igjen i høiden. Og det som især gjør grunden kostbar, er det at den maa pæles. Holland er altsaa ogsaa pælebygningernes land. Landets flade er kun evje og sand, opkastet af de store elver. Og staar du ude paa aaben mark, kan du kjende det huske under dig som paa et hav, bare en rytter traver forbi. En murstensbygning vilde synke tvert igjennem græstorven og i dybet, hvis det ikke var pælet under. Indtil 15 meter lange bjelker, for en stor del fra Norge, staures lodret ned mod fast bund; derover lægges tykt plankegulv, og derpaa mures saa kjelder og hus. Og endda har det hændt — som i Leiden — at hele kvartaler er 49
gaat til bunds. Man regner at til et almindeligt hus koster det som maa gjøres under jorden ligesaa meget som det over jorden. Nei, da er det bedre at bo paa faste fjeldet, ikke sandt?

Folket er djervt, godlynt og trofast. Alt gammelt hænger de næsten trassig ved. Hver bygd har trofast holdt paa sine maleriske nasjonaldragter, mens bønderne i vore afkroger klær sig som byfolk. Og borgerfolk i byerne siger «De» til sin far og

mor, og taler ikke om dem uden at kalde dem «min gamle herre» og «min gamle frue». Altsaa samme ærbødighed som i oldefars tid. Mellem tjenere og herskab gaar det endda mer gammeldags til. Tjenerne ser svært ydmyge ud; men de kan være store skøiere. Vil du have hjælp, ja bare simpel høflighed af dem, saa maa du lade gyldenerne blinke, og helst paa forskud. Ellers slaar de næste gang døren i for næsen paa dig, og siger at ingen er hjemme. Eller ogsaa — om du er kommen lykkelig ind i huset i følge med «mijnheer» — slaar de uden videre en sausekop over dig ved middagsbordet, — og kunde naturligvis ikke for det.

Men nu faar det være nok. Vi har set saa meget af Holland, at vi skjønner det er kanalernes land, vindmøllernes, renslighedens, pælebygningernes, oldefædrenes land, — et underjordisk land, et eventyrland.

For læsebogen af Jonas Dahl.

Kvitt: uppgjeven. — Diger kaldes store jordvolder som er bygget langs kysten eller elvene for at verge mod oversvømmelse; dynerne er sandbanker ophobet af sjøen eller vinden.
Vant: mastetaug, taugstige som fører op til merset. — Koffer er en slags hollandske fragteskibe med bred rund baug. — Passager (læs passasjér): reisende, færdesfolk med skib eller jernbane. — Traust: stø, kraftig. — Dynamit (læs dynamítt): spræng-olje, sterkere end krud.
Agterspeilet: bagsiden af et skib. — Passiár: snak, prat.
Stert eller stjert: hale paa fugl, «vele». — Bedremand: mand af stand, «storfolk». — End sige, af gammelnorsk enn siðr: end mindre. — Ymse: forskjellige (af ymis). — Sildesalât: finhakket sild og løk og poteter. — Møbler: indbo, bohave, som stoler og borde. — Tram: en flad forhøining, tribune. — Pyramide: en bygning som løber op i en firkantet spids, saaledes som de store gamle ægyptiske stenbygninger til gravsteder for kongerne. — Vibe: «vipe».
Guldstykke: dukát = kr. 8,53. — Hyasinter, tulipaner, krokus er forskjellige slags liljer, løk eller svibler, som mest bruges til prydplanter. — Klokkespil: samling af klokker med hamrer, ligesom i et slag-ur, men meget større. — Pælebygninger kaldes egentlig hus som er bygget paa pæler ude i sjøen, saaledes som stenalders-folkene har brugt somme steder. — Staure: drive eller ramme pæler ned. — Leiden, ofte skrevet Leyden.

HVORLEDES JORDEN ER BLIT KJENDT.

Hvorledes jorden er blit kjendt.

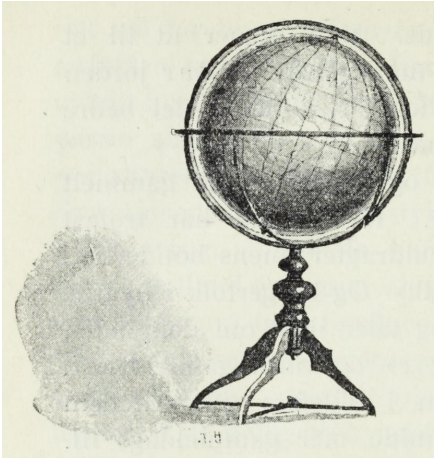
49

(Naar disse stykker læses, maa verdenskartet stadig bruges.)

16. Verdenskartet.

49

Naar gutter og jenter sidder og hænger over verdenskartet og famler med fingeren op igjennem havet, og klynker og klager, at de ikke kan finde «den derre øen», saa tænker de nok sjelden paa hvad det har kostet af mod og menneskeliv, før verden blev kjendt og aftegnet, slig som den nu ligger der paa kartet. De tænker ikke paa sjømændene

som første gang famled sig over havet og stred mod sult og sott og vinternat. Nu gaar det dampskib til snart sagt alle kystlande hvor de kan komme frem, og hvor der er noget at reise efter: til Island, Grønland; til de forénte stater i Nordamerika hver eneste dag, til Vestindien, til Mexiko; til Brasilien og republikerne paa Sydamerikas vestkyst; til Vestafrika, til Kapstaten og Østafrika; til Østindien og Kina; til Australien. Det var en tid da de store verdensveie paa sjøen var ukjendt, da det bare var Middelhavet som var vei mellem verdensdelene; da de mest oplyste folk i Europa ikke vidste om mere end nogen stykker af Asien og Afrika; ja, da folk i Sydeuropa ikke vidste hvem som bodde i nord. Det er vanskeligt at tænke sig dette nu, da jernbanetogene paa en to-tre dage suser fra Nordsjøens og Østersjøens kyster til Middelhavet og Sortehavet.

Her kan vi ikke gaa tilbage til de ældste tider. Vi begynder med at minde om korsfarernes færd til det hellige land. Korsfarerne la gjerne veien over Venédig og Génua, som paa den vis kom i stadigt samkvem med Østerland. Pilegrimene og kjøbmændene fik i østen høre mange sagn om andre land endda langt længer mod øst. Og enkelte vaagehalser gav sig paa færd ind gjennem Asien, hvor den gang mongolerfolket havde samlet alle landene mellem Sortehavet og Gulehavet til et stort rige.

Den navnkundigste af disse vaagehalser var venesianeren Marko Polo, som levde for 600 aar siden. Han drog ind gjennem Persien og over Pamirs høifjeld til mongolerrigets hovedstad, det nuværende Peking i Kina. Kongen tog vel imod ham og 51
gjorde ham til en stor høvding. I sytten aar var han der i riget og sendtes viden om i ærender. Til slut skikked kongen ham hjem igjen med budskab skrevet paa en guldtavle. Beretningen om denne vidunderlige færd lokked flere europæere østover;

men landeveien var yderst tungvint; og snart blev den ogsaa stængt, da mongolernes rige faldt fra hinanden.

Netop paa samme tid blev kompasset opfundet, magnetnaalen, som peger mod nord, og det var en opfindelse af umaadelig vigtighed. Med kompasset om bord turde sjømændene vaage sig ud paa de store ukjendte have.

Nu kan enhver skolegut se paa sit kart at Afrika smalner ind et stykke ovenfor ækvator. Men det vidste ingen den gang. Stykke for stykke søgte portugisiske sjømænd nedover langs Afrikas kyst. Tolv aar før Luthers fødsel naadde det første skib helt til ækvator. Nu viste det sig da, at Afrika ikke blev bredere og bredere, til længer man kom mod syd, som mange havde trod, og at en ikke brændte levende op, naar en kom under «linjen». Seksten aar senere seilte portugiseren Bartoloméo Díaz rundt om Afrikas syd-ende. Det var sjøveien til Indien det gjaldt at finde; — Suezkanalen blev jo først gravet næsten fire hundred aar senere.

Kvartál: den samling af bygninger som staar indenfor hver firkant mellem gaderne i en by. — Gylden, hollandsk mynt = kr. 1,50. — Mijnheer (læs meinhér): husbond, husherre; egentlig «min herre»,
Mexiko udtales hos os, ligesom i Amerika, almindelig Méksiko; paa spansk Mékjiko. — Venesiáner: mand fra Venédig, som paa italiensk kaldes Venézia. — Pamir: «verdens tag»; saa kaldes en høi fjeldryg som binder vest-enden af Himálaja sammen med Mellem-Asiens fjeldkjeder.

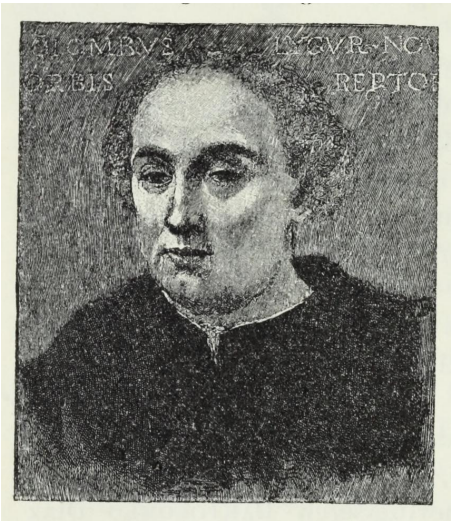
17. Kolumbus.

51

Men det var enkelte som mente at en maatte kunne komme til Indien en anden vei. De gamle grækere havde været gløgge nok til at regne ud at jorden maatte være rund, slig at den som bare seilte langt nok vest fra Spanien maatte komme til Indien. Dette trodde de kristne stod i strid med bibelen, og i mange hundred aar mente selv de kyndigste at jorden var en aflang firkantet skive, med hav rundt om. Norske skibe fandt frem til Grønland og Nord-amerika, som de kaldte Vinland; men folk blev ved at være i den forkjerte tro. Da opdaged lærde bogmænd de gamle græske skrifter som lærte at jorden er en kule. En mand i Florens som hedte Toskanélli foreslog derfor at sende skibe vestover for at komme til Indien, og en vaagsom skipper fra Genua, Kolumbus, mente at Toskanelli havde ret: naar en seilte mod vest, fandt en 52
snarveien til Indien. Og han gav sig ikke før kongen og dronningen af Spanien hjalp ham og han fik rustet ud tre skibe. Det voldte ham møie nok.

Kastiljanerne var ikke vant til at færdes paa aabne havet, og Kolumbus maatte true sig frem for at faa mandskab, ja aabne fængslerne og lokke fangerne med. Alle tre skibe var tremastet og førte mange seil. Men bare det største, Santa Maria,

havde heldæk, de to andre, Pinta og Nina, bare halvdæk for og agter. Paa Santa Maria kommanderte Kolumbus, paa de mindre skibe Martin Pinson og hans bror. Det var i det hele 90 mand om bord. Før afreisen skrifted alle og fik sakramentet; og den 3dje august 1492 seilte de tre skibe ud fra Palos' havn. Først gik de til de kanáriske øer, for derfra at seile lige mod vest. Men da øerne sank i synsranden, blev mange af sjømændene bange om hjertet; det var som at sige farvel til verden; de graat som børn. Den 13de september la Kolumbus for første gang merke til at naalen paa kompasset pegte lidt vestenfor polarstjernen, ikke østenfor, som i Europa. Han sa ikke noget; men det varte ikke mange dage før ogsaa styrmændene maatte lægge merke til det. En almindelig rædsel bredte sig mellem matroserne; de var frygtsomme og sørgmodige, og vilde ikke sige hvorfor. Kolumbus fik dem til at tro at det var nordstjernen som havde byttet plads paa himmelen.

Kolumbus.

Men saa kom nye vidundre og skræmte dem. De seilte ind i de store masser af 53
flydende sjøgræs som nu kaldes Sargassohavet; de trodde først at de nu var nær land, da græsset var grønt og ligesom nylig løsnet fra roden. Den 17de september fandt de i sjøgræsset en levende krabbe, og Kolumbus selv mente at nu maatte landet være nær; «for den gaar aldrig mer end 25 mil fra land». Sjømændene blev straks glade, og skibene skyndte sig at komme frem-om hverandre. Pinson paa Pinta seilte bedst; han ropte over til Kolumbus at han havde set mange fugler flyve mod vest, og vented at se land samme nat. Men det var mørke skyer han saa. Intet

land viste sig. Vinden sagtned, sjømændene blev rædde for at støde paa grund eller blive siddende fast i sjøgræsset. Men da der blev loddet, viste det sig, at ingen af deres liner paa 200 favner naadde til bunds. Den 22de september kom de igjen ud i aabent hav. Vinden var god, altid østlig; de var inde i passaten. Sæt at denne vind blaaste hele aaret igjennem, saa de aldrig kunde komme hjem igjen! Kolumbus trøsted dem med at vinden snart skulde slaa om. Det skede. Han skriver selv i sin dagbog: «Denne modvind var mig meget kjærkommen, da mit mandskab var i stor uro; de tænkte at i disse farvand blaaste ikke vind som førte tilbage til Spanien.» Den 25de september om eftermiddagen steg Pinson op i den høie bagstavn og ropte over til Kolumbus at nu saa han land. Med hele sit mandskab faldt han paa knæ, og de sang: «Ære være Gud i det høieste.» Mandskabet paa Santa Maria og Nina gjorde det samme. De krøb op i master og taug, og alle trodde at se land. Det var en taagebanke. Den 7de oktober var de igjen paa alle tre skibe visse paa at landet var nær. Alle seil blev sat; enhver vilde komme først. Nina, som var den bedste seiler, heiste ved sol-opgang et flag og affyrte et skud, til tegn paa at land var i syne. Samme dag la Kolumbus merke til at fuglene fløi mod sydvest, enten fordi de vilde 54
være i land om natten eller flygted for vinteren. Kolumbus satte kurs mod sydvest, og skrev i sin dagbog at han vidste det var ved at se paa fuglenes flugt at portugiserne havde opdaget de fleste af de øer som de nu havde i sin magt. Havde Kolumbus holdt ved at styre bent mod vest, var han kommen til Nordamerikas fastland. De følgende dage seilte han videre med gunstig vind. «Havet var, Gud være lovet, som elven ved Sevilja; det var ligesaa mildt som ved Sevilja i april maaned, og luften dufted saa det var en glæde at indaande den.» Det flydende græs syntes at være friskt, og landfugler fløi mod syd. Men nu begyndte mandskabet at blive urolig over den lange fart. De negted at seile videre. Kolumbus svarte at han var draget ud for at naa Indien, og vilde holde frem, til han med Guds hjælp fandt det. Alt næste dag saa de tydelige spor af land; de stødte paa en stok med udskjæringer, en gren med friske bær. Sent om kvelden mente Kolumbus at se et lys som af en fakkel, og om natten saa en matros paa Pinta virkelig land i vest. Seilene blev taget ind, og skibene laa nu og vented paa dagen. Om morgenen havde de en lav græsklæd ø fremfor sig. Det var en af Bahamaøerne. Jubelen om bord var umaadelig; alle offiserer omringed den modige fører og ønsked ham til lykke, mens matroserne graat, kasted sig for hans fødder og bad om tilgivelse. Kolumbus og de to kapteiner steg i stor-baaden, hver med sin fane i haanden; Kolumbus bar kongens merke. De landed paa øen og tog den i eie i kong Ferdinands navn.

Efter Gustav Storm.

Kastiljánere: folket i landskabet Kastiljen, som var det største rige i Spanien paa den tid. — Palos, by paa sydvest-kysten af Spanien. — Polárstjernen eller nordstjernen: den stjerne

som staar ret over nordpolen. Den magnetiske pol, som ikke falder sammen med jordens nordpol, flytter sig i tidens løb, og ligger nu ved det vestlige Grønland, hvorfor magnetnaalen nu hos os peger vestenfor nord (misvisningen).
Sargassohavet, midt i Atlanterhavet, 3½ million □ kilometer eller ⅓ af Europas størrelse. — 25 mil vil her sige spanske mil («leguas»), som omtrent svarer til geografiske mil (7 kilometer). — Passat kaldes en aargangs vind som blaaser i den hede sone hele aaret fra østkanten.

18. Magaljáns.

54

Saaledes fandt Kolumbus Amerika, skjønt han ledte efter Indien. Det hænder stundom videnskabsmanden og den reisende, at han finder noget andet end det han søger. Men derfor er hans ære lige stor. Det er ikke ved et slumpetræf at han finder det. Det er lige fuldt hans mod, hans granskerevne, som har gjort opdagelsen. 55
Skriftens ord: «Søger, saa skal I finde,» kan ogsaa passe paa de menneskelige ting.

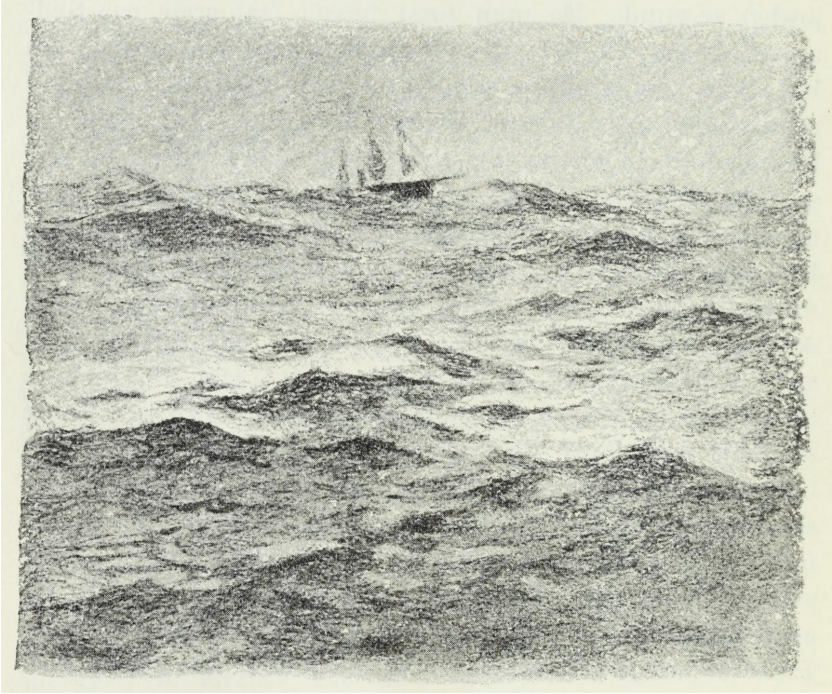
Og dristige sjømænd fandt ogsaa den virkelige vei til Indien. Vasko da Gama hedte den mand som først naadde frem (1498); han var portugiser. To aar efter skulde en landsmand af ham samme vei; han blev af strømmen drevet bort fra Afrika og lige til kysten af Brasilien. Saaledes blev dette land opdaget.

Og det gik ikke mange aar, før det blev paavist, at jorden er rund. Da man først havde faat greie paa Sydamerika, saa var det atter en modig mand som prøvde om han ikke kunde slippe søndenom dette fastland. Det var portugiseren Magaljans. Sundet hvor han slap igjennem, bærer nu hans navn. Og han styrte kjækt videre, ud paa det ukjendte hav. Først efter 40 dage fik han en ø i sigte, men endnu tog det flere uger at naa frem til Filippinerne. Her blev han selv dræbt af de indfødte; men hans skib drog videre, og kom efter tre aars fravær tilbage rundt Afrika. Det første sted de landed ved paa Afrikas kyst var en af øerne ved det grønne forbjerg. Her fik de høre at det var en torsdag, mens de regned onsdag. Dette skræmte dem, fordi de i saa fald havde fastet paa urigtige helligdage og bedt til urigtige helgener. De kunde ikke skjønne hvordan det hang sammen, da skipperen havde ført dagbog og ikke sprunget over nogen dag. «Først siden,» heder det, «fik vi vide at forskjellen skrev sig fra at vi havde seilt rundt om jorden fra øst mod vest.»[1] Saaledes havde Magaljans vist at jorden var rund; men det kosted ham hans liv.

Sevilja, almindelig skrevet Sevilla, by i Spanien. — Bahámaøerne hører til de vestindiske øer. — Magaljáns, ogsaa skrevet Magalhaens og Magellan.

19. Ishavet.

Ja, at skrive om Ishavet, slig at den forstaar hvad det er, som ikke har set det, det er ikke saa greit; for Ishavet er noget for sig selv, uligt alt andet, og fremfor alt uligt det en gjerne tænker sig. Jeg havde jo læst en god del om det, før jeg kom der op første gangen, og havde gjort det til en verden fyldt med mægtige isfjeld, hvor herlige taarn og spir af blinkende is raged mod himmelen rundt omkring i alle mulige former og farver, og saa vældige sammenhængende ismarker — — Men intet af alt dette; — flad, hvid, drivende is i vuggende flak, svart grønlig-blaa sjø, og saa taage og solskin, storm og stille, det var det jeg fandt.

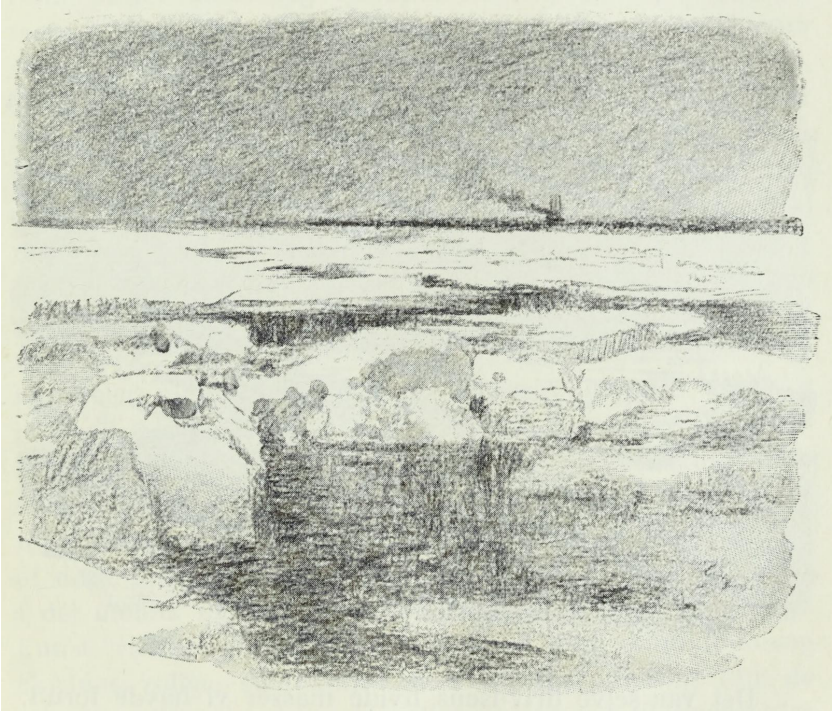

Naar jeg nu lukker øinene og tænker paa det, da trænger mange minder sig frem; men et par er de sterkeste.

Sterkest mindes jeg, kan hænde, første gang jeg saa det. Det var i mars maaned. I syv dage og nætter havde vi seilt nordover fra Norge, gjennem storm og uveir havde vi basket afsted i rykende fart over det vældige Nordhav; sjøerne brød om os

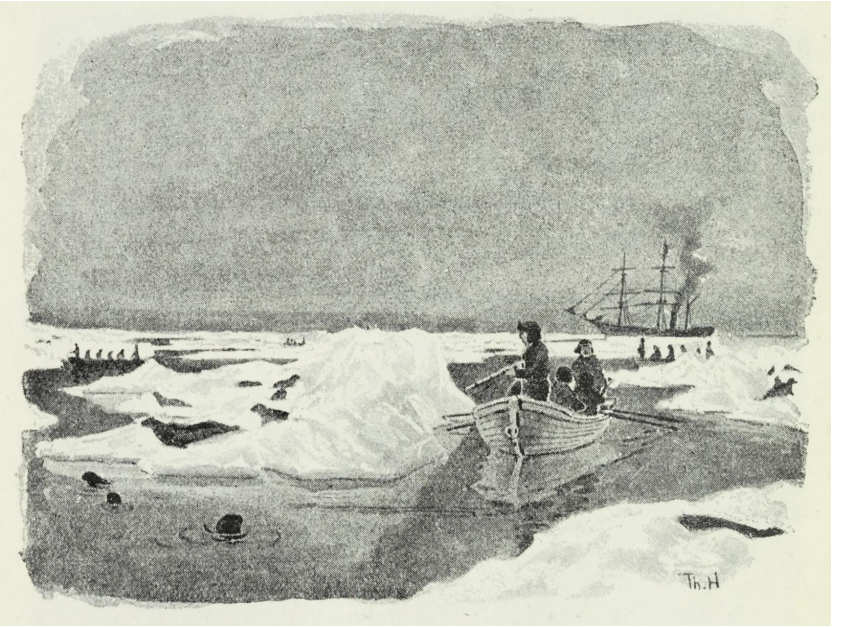
og over os, og vi seilte saa stor-raaen sprang. Men det fik ikke hjælpe; for vi maatte frem; vi skulde jo fange sæl, og var sent ude.

Det første tegn paa Ishavets nærhed var grønmaaken eller stormhesten. Ved 57
polarcirkelen omtrent kom den os i møde, svævende paa sine strakte vinger over disse endeløse blaa bølgeskavler. Langt der ude, hundreder af mil fra alt land, færdes den og holder vakt for indgangen til Ishavet, hvor ingen slipper ind uden dens følge, og hvor den bestandig seiler i dit kjølvand. — Den havde alt fulgt os et par dage, sjøen var begyndt at blive grønligere, —

vi nærmed os Jan Majn. Da, om kvelden den syvende dag, blev det ropt: «Is forud!» Jeg sprang paa dæk, stirred forover, — alt var sort nat. Men med ett skjød noget stort hvidt ud af mørket; det kom nærmere, blev større og hvidere, drivende hvidt paa det ravnsorte hav. Det var det første isflak vi seilte forbi. Saa kom det flere; de dukked frem langt forud, gled forbi med en skvulpende lyd, idet sjøen vasked over dem, og gled unda langt bag. Dette var bare spredte forløbere; men saa 58
blev jeg var en sælsom lysning over himmelen i nord, sterkest i himmelranden, men synlig opover og opover, lige mod issepunktet paa himmelen, — et underlig

hemmelighedsfuldt halvlys, ligesom gjenskin af en vældig brand, langt langt borte; men det maatte være i aandernes verden, for lyset var spøgelseagtig hvidt. Saa hørte jeg ogsaa en dump brusen, som fyldte luften der nordfra; det var som af brænding mod land.

Det var selve driv-isens hvide masser vi havde forud. Lyset var det gjenskin som den kaster mod taaget eller skyet luft, og lyden kom fra sjøen som bryder over flakene og stuver dem raslende mod hverandre; i stille nætter kan den høres langt til havs.

Det var underligt at staa og stirre og lytte til det alt sammen, mens vi seilte ind i denne nye ukjendte isverden. Bruset blev sterkere og sterkere, og hørtes nu paa alle kanter; de drivende flak omkring kom tiere. Af og til stødte skibet mod et sligt flak; men med et vældigt brag blev det reist paa ende og veltet til siden for den sterke baug. Ofte var stødene saa voldsomme, at en maatte holde sig fast, for ikke at stupe. 59

Det er langs randen af denne driv-is sælfangeren færdes paa jagt efter kobben, og frem gjennem den bryder han sig vei med sit sterke fartøi ind til sit bytte. Men mangen en haard dyst maa han ogsaa udkjæmpe der. Noget mer ustyrlig vildt end et uveir i vinternatten der nord kan ikke tænkes. Naar stormen hviner hen over havet og isen, pisker sneen og sjøskummet i ansigtet paa dig, og tager tag saa du ikke kan

staa paa dækket; naar sjøerne reiser sig i vældige vandberg, hvor skibet blir som opslugt, og det ryker hvidt om kammene langt bortover, saa alt blir et eneste røk; naar saa hav og is mødes, og sjøen taarner sig op og bryder indover isen i grøngule fosser, og de vældige flak hives mod hverandre og knuses til støv, mens vandskum og isstykker sprøiter høit mod himmelen, — ja da kan det nok hænde du faar kjende Ishavets vilde gru. Ingen stjerner, ikke spillende nordlys til at lyse op over den rasende tummel; tunge stormskyer jager over himmelen, alt er mulm og mørke, alt larm og oprør. Og midt i denne havets vilde leg, som et fnug mellem disse fjeldhøie bølger, gynger et lidet skrøbeligt menneskeverk, et skib med levende mennesker om bord! Ve dem, om de nu gjør et eneste feilgreb; ve dem, om de nu kommer et af disse flak for nær eller stikker næsen ind mellem dem i det øieblik de tørner sammen, — i det næste vil de være knust, væk! — Men gjennem larmen kan kommando-rop skjelnes, rolige, støe kommando-rop, og punktlig blir de adlydt, sælfangeren styrer rolig sin vei ud til havs, klar af isen; han er vant til alt dette.

Men du maa ikke tro at det bare er storm paa Ishavet; nei, det kan være lige blidt og fredeligt der oppe som en vaardag med solskin og blinkende snefonner her hjemme. Ja, inde i isen er det som oftest slig, og det som helst staar for mig, naar jeg tænker paa Ishavet, er denne egne fred, fjernt fra al verdens tummel, naar solen oppe fra den hvidblaa himmel uafbrudt nat og dag gyder sit væld af lys ud over de hvide snedækte isvidder, udover og udover i det uendelige, lige til synsranden. Den 60
blinker i sneen og spiller i det dybblaa vand; verden er bare lys, det glitrer og blinker overalt omkring dig, fra isflakenes kanter kastes kjølig-blaa gjenskin, og det bryder i krystal-klare blaa og grønne farver langt ned igjennem den kolde gjennemsigtige sjø. Og i solskinnet ligger kobben og koser sig og strækker sig. En blir aldrig træt af at mindes det. Men saa, kan hænde, skifter det med ett: Inde fra isen kommer et stort hvidt dyr labbende; det huker sig ned, sniger sig frem langs isfladen, lister sig stilt ned i vandet, svømmer frem, bare med snuden over vandfladen, lister sig saa lydløst op paa næste flak igjen, sniger sig atter frem og dækker sig bag hvert lidet isstykke som staar op; pelsen skinner silke-gult mod den hvide sne; — det er isbjørnen som er ude. Nu ligger den stille et øieblik og lurer, — saa med ett gjør den et langt sprang og slaar sine vældige klør i en kobbe. Det blir en voldsom kamp; kobben søger at fri sig; men den faar det ene klask efter det andet af bjørnens kæmpesterke labber, blodet flyder i røde strømme over isen, og rundt om styrter kobbene i vandet med tunge plask, — det hele skifter til et billede af rædsel og opstyr. Men snart er striden over, bjørnen begynder at fortære sit bytte, du kan høre benene knase mellem tænderne paa den, — og solen, den skinner lige fredelig som før.

Dette er det ishav hvor vore sælfangere færdes, men det er egentlig bare randen. Gaar du længer mod nord, da minker efter hvert det aabne vand, og havet blir helt

dækket af store drivende isflak, hele verden blir til en stor udstrakt flade af hvid snedækket is; bare hist og her mellem flakene øiner du en stribe mørkt vand. Efter hvert blir det ogsaa slut med alt liv: ingen kobbe mer, for den holder sig nær det aabne vand, og heller ingen fugl. Det eneste du kanske endnu kan faa øie paa, er en sjelden gang en enslig omflakkende isbjørn. Men snart er heller ikke den at se; alt er en uddød verden af umaadelige isflak, som er i stadig drift mod syd. Og slig strækker Ishavet sig nordover og nordover, lige til nordpolen. Om sommeren skinner solen dag 61
og nat, den gaar rundt og rundt paa himmelen, og synker aldrig, før høsten kommer. Men da begynder den lange vinternat, som ved nordpolen varer seks maaneder, ligesom sommerdagen; da skinner stjernerne uafladelig over de øde sneflader. Af og til kommer maanen, gaar rundt himmelen og skinner dag og nat, ligesom solen, indtil den efter nogen uger atter blir borte. Men undertiden begynder nordlyset at flamme. Da blir det liv i det hele, det flimrer og brænder og farer hid og did over hele himmelen. Saa er det væk igjen, og alt er stilt som før.

I denne uddøde verden er det polarfareren færdes, paa jagt, ikke efter dyr, men efter opdagelser for videnskaben, for at menneskene skal lære den jord at kjende som de bor paa. Her farer han om over vidderne med slæder og hunder om sommeren, og her sidder han i de lange vinternætter og sender mangen en længselsfuld tanke sydover til de kjære i de lune hjem, som de samme stjerner tindrer ned paa i sin kolde fred.

For læsebogen af Fridtjof Nansen.

---

[1] Jorden svinger sig i 24 timer rundt fra vest mod øst. Derfor staar solen før op paa et østligere sted end paa et vestligere. Reiser en 15 ° vestover, taber en saaledes 1 time; reiser en hele jorden rundt, seiler 360 °, taber en 24 timer, da 360 er lig 15 ganger 24.
Sæl kaldes i Norge mest kobbe.
Jan Majn, en liden ø langt ud i havet vest for Nordkap, bort imod Grønland.
Dump: «døyvd».
Ròk (læs raak): sjødrev, som farer om i luften som snefòk.
Krystal (læs krystáll) kaldes en glitrende, gjennemsigtig sten-art, «berg-glas»; ogsaa i det hele slige kantede korn, terninger, stænger eller naaler, som sten og is og lign. er sammensat af.

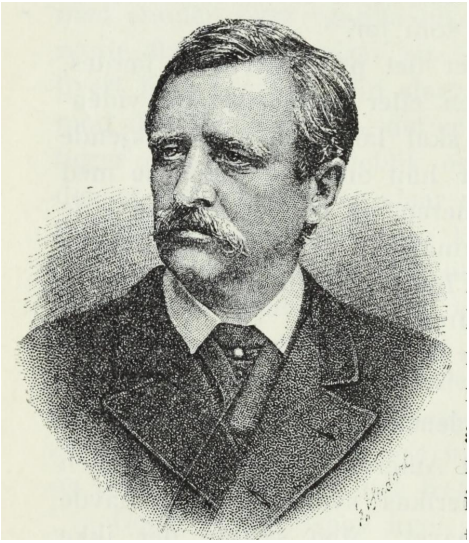
20. Nordenskiöld. 61

Kolumbus havde opdaget Amerika, sjøveien til Indien var fundet, og forbi Sydamerikas sydligste ende havde Magaljans seilt ind i Stillehavet. Men skulde der ikke være en vei til Asien ogsaa paa en anden kant — mod nord? Mange mente det, enten mod nordvest nordenom Nordamerika, eller nordøst nordenom Norge og

Sibirien: enten nordvest-passagen eller nordøst-passagen. I hundreder af aar satte modige mænd sit liv til paa dette, eller kom i den høieste fare — uden at finde frem. Ligevel vaaged Nordenskiöld. Han vandt.

Han var godt kjendt i Ishavet; han havde gjort seks ishavsreiser. Siden havde han været paa granskerfærd i Sibirien, fra Jeniseis munding og opover. Han havde set at farvandet nordenom Sibirien ikke var saa ufremkommeligt scm mange før havde tænkt sig. Han tog derfor op igjen den tanke at prøve at seile rundt Asien. Kong Oskar[62] og Oskar Dickson i Gøteborg gav pengene, og den 4de juli 1878 seilte han fra Gøteborgs havn paa sælfangerskibet Vega, som var indkjøbt til færden. Den 24de naadde han Nordkap.

Den 19de august kl. halv 7 om eftermiddagen kunde Vega kaste anker udenfor Asiens og den gamle verdens nordligste odde. Her bygde de en varde, samled blomster, planter, sten-arter og dyr, og seilte saa videre gjennem det østsibiriske hav, forbi Lena og de nysibiriske øer. Disse øer blev fundet i 1770 af en sibirisk kjøbmand som kjørte der op med hundeslæde, efter nogen rensdyr-spor som han fandt paa paa isen. Her maa en gang i tiden have været et rigt liv; for her findes en mængde forstenede ben af sauer, moskus-okser og næshorn, og især findes her hele hauger af de kostbare mammut-tænder. Men en tre dages reise østenfor disse øer begyndte det med driv-is, som de maatte slaa sig frem igjennem i flere dage. Den 29de september frøs isen saa fast sammen at de ikke kunde komme længer, men maatte lægge sig for anker i en bugt, bare et par dagsreiser fra Beringssund.

Nordenskiöld.

Langs Ishavet bor flere folkeslag af den mongolske folke-ætt, tyndt spredte. Vestenfor Taimurlandet er det mest samojéder, østenfor bor jakúterne ved Lena; de skal være i nær slegt med tyrkerne. Det er haardføre folk. Amerikaneren Kennan saa dem flere ganger midt paa vinteren i over 30 graders kulde staa ude paa gaden i Jakutsk, med bare skjorte og saueskindskufte paa sig, og le og snakke sammen, som 63
om det havde været midt paa sommeren. Længst øst bor tsjuktsjerne, for det meste velvoksne, kraftige folk, snilde og fredelige. I nærheden af Vegas vinterleie laa der flere tsjuktsjiske teltbyer. Teltene er af skind. Langs væggen i det ytre telt staar almindelig ti-tolv hunder i baand, som bruges til at kjøre med, og for det meste ser svært magre og forsultne ud. I den ene ende af teltet er et sove-rum med tætte vægger af renskind. Her er det svært kvalmt, da det brænder tranlamper hele dagen, og her sidder de ogsaa med sit arbeide, mens børnene løber nøgne omkring paa gulvet. Mange af dem var stadige gjester paa Vega; børnene var trivelige, raske og fornøielige, skikked sig altid vel, og folkene paa Vega var svært glad i dem.

Vinteren var som en vanlig ishavs-vinter. Snestormene begyndte tidlig i oktober, og holdt ved, med enkelte mellemrum, til langt ud i mai maaned. Værst var det da for dem som skulde i land og holde vakt i et ishus som var bygget der, og gjøre maalinger om veirlaget og magnetismen. Videnskabsmændene paa Vega skiftedes om at holde vakt her hele døgnet rundt. For at finde veien i mørket og yrsneen, blev det reist en række isstolper mellem skibet og hytten, og de blev bundet sammen med en sterk line af mørk farve, som stak af mod den hvide sne.

Den 18de juli, mens flere af folkene paa Vega holdt paa at ruste sig til en længere færd ind i landet, er det en som roper at Vega er i drift. Det viser sig at han har ret: ismasserne er paa flytning. Der blev straks fyret under kjêlerne. Tsjuktsjerne kom løbende til stranden, ligesaa forundret som de andre over den uventede bortreise. Men inden faa timer er baade de og deres teltbyer ude af syne. Den 20de juli svinged Vega forbi Østkap ved Beringssund, — sjøveien rundt Asien var fundet.

Passage (læs pasásje): gjennemgang, gjennemvei.
Mammut kaldes en stor lodden elefant som fandtes ogsaa i Europa i den ældste stenalders tid, men nu er uddød. — Taimurlandet er en stor halvø som stikker op i Ishavet øst for Jenisei, omtrent halvveis mellem Nordkap og Beringssund.

21. Over Grønland. 63

Af Fridtjof Nansen. Med tre billeder

Det er et gammelt eventyr om en mand som var evig ung, og som hvert fem hundred aar reiste samme vei. Men paa hver reis fandt han alt — endog naturens udseende — forandret. Der han den ene gang saa en folkerig by i et frugtbart land, 64

mødte ham fem hundred aar senere synet af et vidstrakt hav med en øde strand. „Hvor længe har her været hav?" spurte han en gammel fisker som la ud sine garn ved stranden. „Saa længe bølge har rullet mod strand," var svaret.

Men efter fem hundred aar, da han atter kom samme vei, var havet forsvundet, landet hersked atter.

Ja slig er det med vor jord: Paa dens overflade har det stadig foregaat store natur-omveltninger, som lidt efter lidt helt har forandret dens udseende; men menneskeheden, som lever midt oppe i det, den er som den gamle fisker: den driver rolig sin syssel, og kan vanskelig tænke sig andet, end at som jorden nu ser ud, slig har den altid været og vil den altid blive. Kun videnskabsmanden er som hin evig unge reisende: han kan med sin tanke færdes gjennem aartusend, og kan i fjeldenes sider, hvor han finder forsteninger af dyr og planter, læse om hvordan jorden har været før i tiderne. Disse videnskabsmænd kunde fortælle dig, min unge læser, at den flek af jorden som du er paa nu, da du læser dette, har en gang, for mange tusend aar siden, været øde for mennesker, dyr og planter, og har været dækket under et tusend-meter tykt lag af is og sne som den gang hvælved sig over hele Norge, Sverige, Danmark, Finland, og endnu en stor del af Rusland, Nordtyskland og Holland, ja som endog strakte sig lige over til England, og knytted alt dette sammen til en eneste stor snemark, som hverken dyr eller mennesker fandt vei over. Ved at høre sligt vil du vel spile øinene op af forundring; men det er nu ligevel sandt.

Men ligesom Skandinavien den gang, saaledes er Grønland nu dækket af en slig bræ af is og sne, og denne strækker sig over hele landet i det indre, saa det er bare langs kysterne det nøgne berg stikker frem af sneen. Over denne grønlandske snebræ eller indlandsis, som den kaldes, havde endnu ingen menneskelig fod fundet vei, skjønt mange havde forsøgt. Ingen vidste derfor rigtig hvordan det saa ud i dens indre. For at faa greie paa dette og gaa tvers over landet fra østkysten til vestkysten, var det at en liden flok paa seks mand drog afsted fra Norge i mai 1888. Disse seks var Sverdrup, den djerve sjømand, Dietrichson, den kjække og modige 65
løitnant, Kristiansen, den støe bondegutten, og saa de to lapper, den snaksomme og livlige Balto og den gamle faamælte Ravna. Den sjette var en lang skranglet fyr, han var anfører for disse troppene, og han er det som nu fortæller derom.

Det er ikke altid at livet gaar saa glat her i verden som vi paa forhaand tænker os det ud, og det fik vi til fulde at kjende paa denne turen. Men om en bare holder ved og ikke gir sig, naar det ser som værst ud, saa kan alt alligevel blive godt, og dette fik vi heldigvis ogsaa at kjende. For at kunne gaa over landet, maatte vi jo først til kysten; men det var ikke let. Polarstrømmen render sydover langs østkysten af Grønland og soper store mængder af isflak helt oppe fra selve nordpolen med sig, og gjennem disse svære isflak er det ikke let at komme frem. De kan være saa tykke som flere hus ovenpaa hverandre, og saa store at det kan tage flere timer at gaa

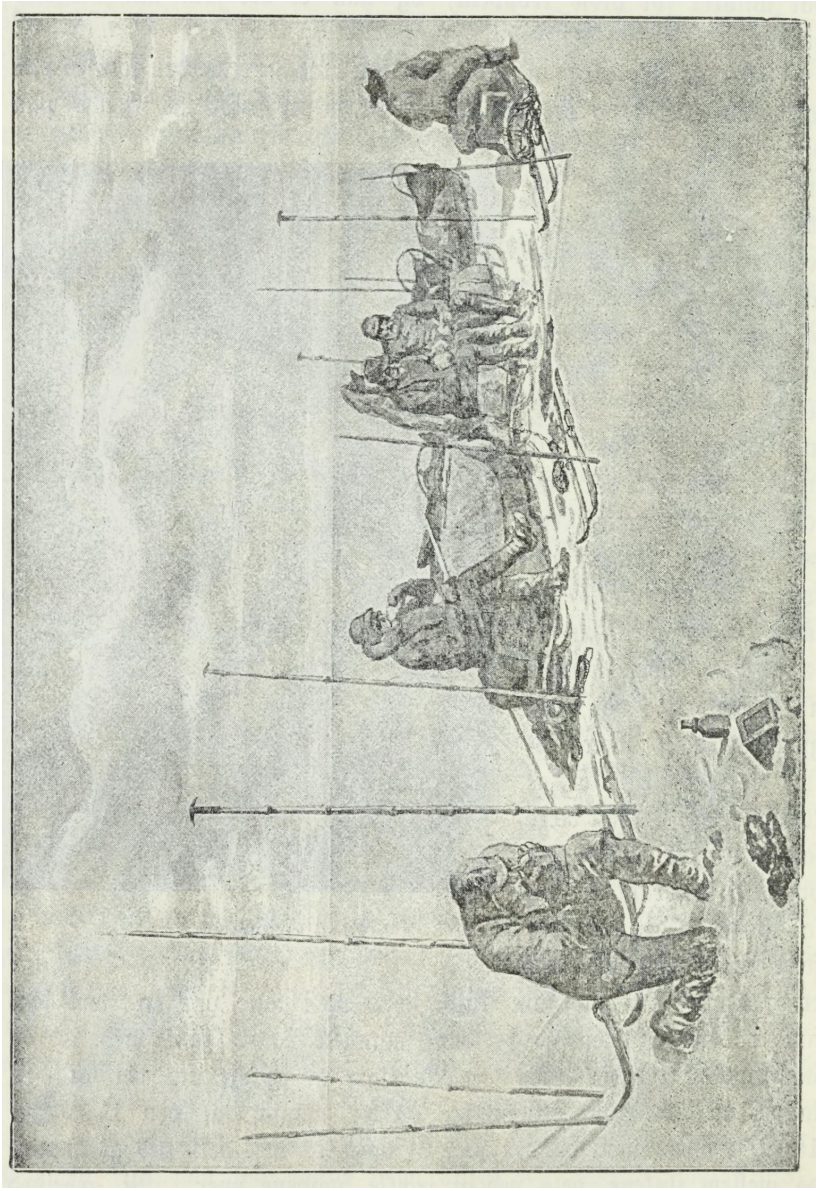
rundt et af dem. Det skib som skulde sætte os i land var en sterk sælfanger, Jason, som havde havt mangen haard dyst med is og storm; men ligevel kunde den ikke klare at tvinge sig vei ind til landet mellem disse iskjæmper, og vi maatte da, den 17de juli 1888, i vore smaa baader søge at bane os vei, dels ved at klemme os mellem flakene, dels ved at trække baadene over. Vi arbeided

Fridtjof Nansen.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.

og slét dag og nat, indtil vi ikke orked mer; men det gik os lige fuldt galt, 66
strømmen sopte os og isen sydefter langs kysten med rivende fart, og mange ganger var vi nær paa at blive knust mellem

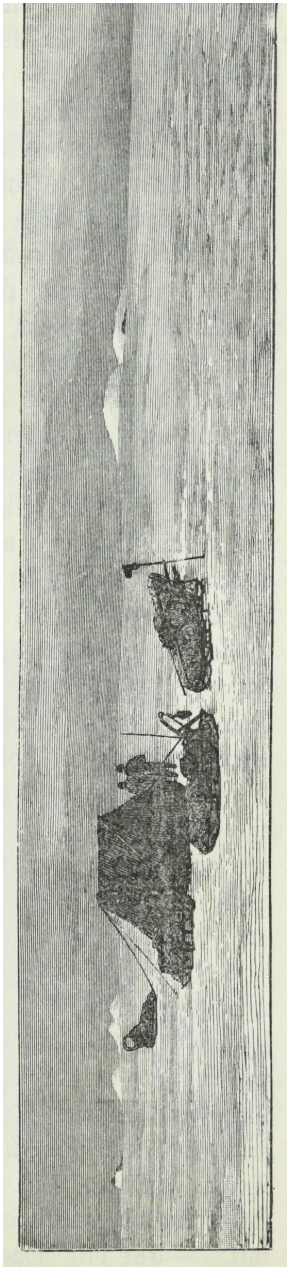
Middag paa indlandsisen.

isstykkerne, som stødte mod hverandre og ødela alt som kom i deres favntag; det eneste som da kunde redde os, var at søge ly med vore baader oppe paa isen. Men saa kom det værste: vi blev drevet ud til havs, bølgerne skylled paa alle kanter over det 67
isflaket vi da havde søgt berging paa, og det trued med at baade vi selv og teltet og baadene vore skulde blive vasket ud i sjøen. Det varte næsten et helt døgn, dette; men saa klarte vi os ogsaa den gang og slap fra det med livet.

Efter at vi i tolv dage havde drevet sydover med isen langs Grønlands syd-ende, kom vi endelig ind til stranden, og efter at vi i endnu tolv dage i vore to baader havde arbeidet os nordover langs landet, fremdeles gjennem stimer af drivende isflak og umaadelige isfjeld, saa kom vi, langt om længe, til et sted som heder Umivik, hvor vi kunde begynde at gaa over Grønlands indland.

Det var den 15de august vi begyndte paa det, og det var en bra haard tur, det ogsaa. Det meste af veien gik vi paa ski; for i det indre af Grønland er det saa koldt, at der er det skiføre hele aaret rundt, og nisten vor drog vi paa fem smaa slæder eller skikjælker, og disse var tunge at trække, for vi havde niste for hele to maaneder med os.

Den første del af veien var tyngst, for da bar det stadig op bakke; dernæst var det i begyndelsen, som paa alle isbræer, mange store sprækker, som vi let kunde falde nedi, hvis vi ikke saa os godt for og gik udenom. Da vi saa kom frem mod det indre, blev det vistnok fladere; men at faa sagt hvor usigelig ensformigt det for det meste var at reise, dag efter dag, uge efter uge, over denne uendelige snemark, som i en høide som toppen af Galdhøpiggen, og vel saa det, strækker sig over hele Grønland, det er ikke saa let. Hvis du nogen gang har set havet, kjære læser, denne uendelige 68
flade, som uden afveksling breder sig udover til himmelranden, hvor-helst du vender øiet, — da vil jeg bare sige: Tænk dig denne vandflade omskabt til evig sne, hvid sne, som blinder øiet, hvor du snur dig, og du vil have en god forestilling om Grønlands indre. Men har du ikke set havet, da bør du prøve at tænke dig et umaadeligt ark hvidt papir, fladt og glat; sætter du saa med en pen seks ørsmaa sorte prikker tæt efter hverandre paa dette umaadelige papir-arket, saa kan du kanske faa en svag forestilling om hvordan indlandsisen tog sig ud med os seks fyrer spaserende over den. Eller du kan tænke dig seks ørsmaa mygg marsjerende over et forfærdelig stort lagen.

Det var et slit uden ende, at gaa over denne endeløse snemark. Vi drog og vi drog paa vore tunge slæder, saa svetten randt, og vi maatte kaste trøien, endda det var mange graders kulde. Trætte var vi ofte saa det verked i hvert led. Men endda gik det smaat; vi kom ikke mere end et par mil frem hver dag, og alt vi fandt var sne og intet andet, hvor øiet vendte sig. Der var ikke saa meget som en snetue eller haug at finde, som vi kunde tage merke efter for at styre rigtig kurs; alt var lige fladt som et vandspeil i stilt veir. Og koldt var det der inde saa det forslog; vi havde nætter med mindst 40 graders kulde. At ligge og sove i et telt i slig kulde tror du vel er frygteligt; men det var ikke saa slemt endda, for vi havde gode soveposer til at ligge i. Disse poserne var gjort af tykt renskind, og var saa store at én rummed 3 mand. Naar nu alle tre havde krobet ned i posen og havde snørt godt igjen, saa blev det noksaa varmt der, og trods nattekulden havde vi alle sammen en ligesaa god søvn i vore to poser som nogen af os har havt i den bedste seng her hjemme. Men naar vi vaagned om morgenen, hændte det vel, at vi fandt vore hoveder liggende i en skorpe af rim og is, som havde sat sig i renhaarene inde i soveposen, og som kom fra pusten, som var frosset.

I begyndelsen af oktober naadde vi frem til danskerne og eskimoerne i Godthaab-bygden paa Grønlands vestkyst. Det som vi havde fundet i Grønlands indre, var, som sagt, en forfærdelig stor snebræ, som er flad og flad, og som breder sig over hele landet. Den har fuldstændig tildækket alle daler og fjeld, slig at ikke engang en eneste sten eller liden fjeldtop stikker op over snehavet. Denne bræ maa være umaadelig tyk, og er til visse paa mange steder mindst to tusend meter. Tænk dig et lag af is og sne saa tykt, — det blir noget til skiføre, det.

Men til alle tider har ikke Grønland været saa koldt og øde. En gang, for tusender 69
af aar siden, var det frugtbart som Skandinavien; ja, det var endnu meget frugtbarere. Der vokste store skoger af furu og gran og løvtrær, ja valnøtter, slyngplanter og mange andre merkelige trær vokste der ogsaa; den gang var Grønland saa varmt og smilende som Italien er nu. Og levningerne efter al denne fordums herlighed ligger som forsteninger skjult i fjeldene der oppe, og der kan videnskabsmanden endnu finde dem. Men et par tusend meter til veirs over dalene hvor denne frugtbarhed en gang har udfoldet sig, der reiste vi, høit oppe paa ryggen af den vældige snebræ. Er det ikke som et merkeligt eventyr?

Men det turde hænde, at om vi kunde komme igjen en gang, langt langt frem i tiden, saa fik vi se en lignende vældig bræ, og kunde i den forfærdeligste kulde gaa paa ski over det sted hvor vi nu sidder lunt og varmt, — at vort land da atter er begravet under flere tusend meter is og sne.

Alt er i en stadig skiftning; vi ved endnu ikke hvorfra det kommer, og hvortil det gaar. — Naturen selv er for os det merkeligste af alle eventyr.

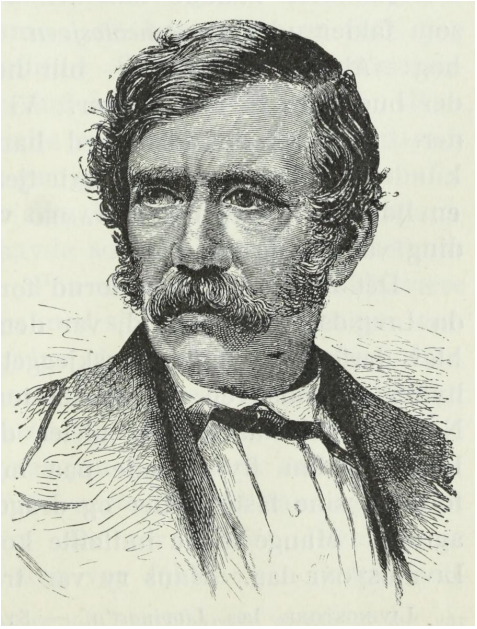
Fridtjof Nansen.

Vinterleie: «vinterlæger». — Magnetisme, her jordmagnetisme: jordens magnétiske kraft.
Forsteninger: levninger af dyr eller planter som har ligget i jorden (under vand) og er blit gjennemtrukket med kalk og andre mineral-stoffer og paa den maaden er blit haarde som sten.
Polarstrømmen er en havstrøm som kommer fra Ishavet, mens andre strømme gaar fra de varme have opover mod polarhavene, saaledes som Golfstrømmen, som gaar op langs Norges kyst.

22. Det indre Afrika.

69

Ingen del af den gamle verdens fastland holdt sig ukjendt saa længe som Afrikas varmeste strøg. Endnu paa vore forældres landkarter var ikke her stort andet at se end en stor hvid flek; ingen af de store elveløb og indsjøer vidste nogen den gang om; hvor Nilen kom fra, havde de ikke bedre greie paa end i Faraos dage. Engelskmændene var her først fremme. Ihærdigst af alle Afrika-forskere var missionæren Livingstone, som i tretti aar flakked om paa kryds og tvers over hele den 70
uhyre landtunge søndenfor ækvator. En gang trodde folk hjemme at han var omkommen; det var ikke meldt tidender fra ham paa lange tider. Da sendte eieren af det største amerikanske dagblad en mand ud for at høre efter den berømte reisende. Udsendingen blev siden en navnkundig mand selv; Hans navn var Stanley. Midt inde i negernes umaadelige land mødtes de ogsaa, merkeligt nok. Et par aar efter døde den gamle der nede. Men hans yngre ven har siden gjort to store reiser tvers igjennem det mørke fastland, langs efter Kongoelven. I vore dage er det ikke mange rene hvide flekker igjen paa Afrikas kart.

Og hele jordklodens opdagelse er paa det nærmeste fuldendt.

23. Livingstones død.

Den 10de november 1871 havde Stanley fundet Livingstone. Da han var reist, tog Livingstone afsted for at søge efter Nilens kilder. Men denne reise blev hans sidste. Han kar blit farlig syg af blodgang i det myrlændte land. Under store smerter naadde han den 27de april 1873 Molilamo, som falder ud i Bangmeolosjøen. Her skrev han i sin dagbog: «Aldeles udmattet — blir her — komme sig — sender bud efter to melkegjeter. Vi er ved Molilamos bredder.» Det var de sidste ord han orked at skrive. Tale kunde han knapt. Hans sorte tjenere bar ham da til Ilala, en liden landsby, hvor Kitambo var høvding. Denne høvding var venligsindet.

Det blev sendt folk forud for at bygge en hytte; men da Livingstone kom did, var den endnu ikke færdig. Han blev derfor lagt under tagskjegget paa en af de indfødtes hytter. Landsbyen var næsten tom, saa der var plads nok. Naar kornet staar i aks, pleier de nemlig at bygge smaa hus, som kan flyttes, ude paa markerne, og indbyggerne forlader sine faste hytter og drager did for at passe paa agrene. Mange af de indfødte kom bort til det sted hvor Livingstone laa. Hans ry var trængt frem til dem. Nu stod de der omkring ham, støttet paa sine buer, og saa med undring

og ærefrygt paa ham. En let støvregn faldt. Livingstones hytte blev gjort færdig, og han blev baaret der ind. Udenfor hytten blev det tændt ild. Gutten Majvara sov hos Livingstone. — Den 30te april 1873 kom Kitambo tidlig for at hilse paa den syge, men Livingstone maatte bede ham komme igjen næste dag. Han blev ikke forstyrret mere. Om eftermiddagen bad han om at faa sit ur; Susi, en af de sorte, holdt det paa haandfladen, mens Livingstone langsomt trak det op. Natten kom; somme af de sorte holdt sig i sine hytter, andre sad vakt omkring ilden. Alle skjønte at enden var nær. Kl. 11 om kvelden blev Susi kaldt ind til ham. «Hvem er det som braaker slig?» sa den syge; «er det vore folk?» — «Nei,» svarte Susi, «det er folk som jager bøfler væk fra markerne.» Efter et par minuter sa Livingstone, langsomt og ligesom i ørske: «Er det Lualaba?» Susi sa ham hvor de var. Da laa han igjen en stund stille. Saa spurte han: «Hvor mange dage er det til Lualaba?» — «Tre dage, saa vidt jeg ved.» Livingstone sukked, som i store smerter: «Aa kjære Gud,» og sovned snart ind igjen. Kl. 4 om morgenen kom Majvara til Susi: «Du maa komme,» sa han; «jeg er ræd; jeg ved ikke om han lever endnu.» Susi vækked kameraterne. Alle seks mand gik straks ind i Livingstones hytte. Han laa ikke i sengen; han knælte ved siden af; det saa ud som han bad. Mændene vilde gaa igjen, men Majvara sa: «Da jeg la mig, laa han ogsaa slig; han er vist død.» De spurte gutten hvor længe han havde sovet. Han trodde det var længe. De gik nærmere. Paa en kasse, som skulde være bord, var fæstet et vokslys med sit eget voks; det gav saavidt lys at de kunde skjelne den syges skikkelse. Han knælte ved siden af sin seng; hans legeme var udstrakt, hovedet hvilte paa hænderne og var sunket ned i puderne. Et minut stod de slig og saa paa ham; han rørte sig ikke, pusted ikke. Endelig gik én sagte bort til ham og la sine hænder paa hans kinder. De var kolde. Livingstone var død. Den store forsker var falden paa valpladsen.

Hans trofaste tjenere bar ham siden paa sine skuldre den lange vei til kysten. 72
Veien gik gjennem ødemarker og urskoger, mellem vilde dyr og vilde folk; men de slap ikke den kjære byrde, før de, efter hele ni maaneders vandring, kunde sætte den fra sig i Sansibar. Men saa er ogsaa denne ligfærd blit til uforglemmelig hæder, for ham som blev baaret, og for dem som bar, — større end den ære som blev vist Livingstone da hans lig fik plads i Vestminster-kirken, hvor Englands første mænd hviler.

Livingstone, læs Livvingst'n. — Stanley, læs Stænnli. — Bangmeolosjøen i Mellem-Afrika, 12° søndenfor ækvator.

Lualaba er Kongoelvens øvre løb. Livingstone mente at det var Nilens; derfor søgte han did.

24. Nybyggere i Amerika.

72

«Gaa vestover, unge mand,» heder det i Amerika. Det er et ordtag som skal skrive sig fra Greely, han som kjæmped for den fortræffelige hjemstedslov. Siden den lov kom ud, har hans raad været fulgt af tusender. Vestover gaar strømmen fra de ældre stater og bygder. Vestover drager de fleste udvandrere fra Europa. Jorden ksoter saa godt som ingenting der vest. Men en skal jo altid kjøbe et par okser, en arbeidsvogn, en plog, en harv, en kogeovn, og en del kjørel og andre greier. Det koster en del, endda det er brugte sager nybyggerne helst kjøber.

Den som kommer hjemme fra Europa saa fattig at han ikke eier andet end klærne paa kroppen, kan ikke straks drage did hvor det frie land er at faa. Han maa først tjene som arbeider i de ældre bygder eller byer, til han har lagt sig op saa pas at han kan pløie sin egen grund der ude i vest paa den vilde prærie. Det er langt did ud, for det meste et par hundred engelske mil. Og nybyggeren har ikke altid raad til at bruge jernbane og hoteller. Han spænder da et telt over arbeidsvognen, aabent fortil og lukket bag. Under dette telt stabler han sine gaardsredskaber og sit flyttegods, under dette telt tager kone og børn plads, sidder i ly for sol og regn, og sover der om 73
natten. Slig bærer det afsted, i langsomme dagsreiser, mod det nye hjem, med sit slit, sin møie — sin frihed og selvstændighed.

Først blir det bygd en liden hytte af jord eller træ, eller begge dele. Saa maa der pløies eller «brækkes» nogen akres, saa en kan faa saad lidt havre. Meget kan det nu ikke blive det første aaret. Saa er det hus for kommende vinter. I Dakota, hvor det næsten ikke findes det aller mindste skog, har jeg hørt at de graver sig ind i en bakke og bor i en slags jordkjelder den første tid. Fortil paa denne kjelderen er en dør, og et eller to smaa vinduer. Men den som kommer bagfra, eller fra siderne, kan bare af ovnsrøret se at det er en menneskebolig. Hvor det findes passe skog, blir det sat op et lidet tømmerhus af ek. Det er hverken stort eller vakkert; for eken blir sedvanlig hverken høi eller rak der borte. Ofte blir det aabninger mellem kvarvene. De maa da først fyldes med smaa træstykker, og saa tættes med kalk.

Nybyggerhuset ligner en norsk sæter. Naar det er færdigt, kalkvaskes væggen baade inde og udenpaa.

Som oftest er det bare ett værelse, til kjøkken, dagligstue og soverum. Bare én seng i det ene hjørnet. Er der børn, saa skyves barnesengen om dagen ind under den store seng. Skorsten findes ikke, bare kogeovn. Om sommeren staar dør og vinduer aabne hele dagen, og ofte natten ogsaa paa den varmeste tid. Om vinteren strømmer kulden ind fra prærien, hver gang døren gaar op; der er jo hverken forstue eller gang, saa denne «lufting» er noksaa tilstrækkelig. Den første kjelder er en firkantet grøft midt under huset, med en kjelder-lem paa gulvet. Melken og fløden faar jo altid

lidt kjeldersmag der nede; men det faar ikke hjælpe i førstningen. Om sommeren søger en gjerne at finde en bæk eller en ile til at sætte melkespandene i.

Naar stuen er i stand, saa lager nybyggeren sig en slags stald og et fjøs. Men ingen af delene ligner det som vi har i Norge. Det er bindingsverk, af store sterke 74
ekeklufter; paa disse klufter lægges garstaur paa kryds og paa tvers, saaledes at høi og halm kan lægges ovenpaa og paa siderne. For mesteparten af byggefanget baade i tag og vægger er høi, eller helst halm. Naar kornet treskes om høsten, sættes treskemaskinen mod dette bindingsverk, og saa velter man halmen paa og omkring bindingsverket, saa fjøset eller stalden ser ud som en stor halmhaug med to huller. Her er varmt her inde, og vandtæt ogsaa, i de første aar, før halmen tager til at raadne; men rigtig sundt vilde det ikke være, dersom kreaturene skulde staa inde hele vinteren, slig som hos os, Men der borte gaar de ude hele dagen næsten, i alslags veir. I nærheden af fjøset ligger gjerne en stor haug af hvetehalm, hvor de roder og stanger og æder. Bag den haugen har de ogsaa ly mod storm og snefôk. De lager sig ofte huller der, hvor de staar og jorter paa halm og agner.

Til den treskede hvete bygges hus omtrent paa samme maade som stald og fjøs. Men i hveteburet maa det være gulv og vægger af bord, for at ikke hveten skal skjæmmes ud af vand og væde.

Hus eller lade til det utreskede korn trænges ikke. Der avles ogsaa saa meget, at det vilde være uraad at faa det i hus. Det sættes alt sammen i en stakk ude paa ageren, der det er skaaret. Bare havren og lidt af hveten kjøres hjem.

En nybyggergaard ser saaledes noksaa rar ud: en liden hvidvasket stue eller sæterhytte, og saa en hel mængde hauger eller stakker af hvete, havre og høi. Hvetestakkene og havrestakkene er runde, men svært store. Alt høiet som en tiltrænger paa gaarden sættes op i en eneste aflang stakk, diger som et fjeld. Af denne høihaugen skjærer en da stykke for stykke vinteren udover, alt efter som en trænger det.

Nybyggeren pløier mest med okser; de er billige, nøisomme, sterke og udholdende. Én mand gaar fore eller paa siden, én gaar bagefter og styrer plogen. En bruger nemlig hverken sæle eller tømmer paa oksen. Kjøreren snakker til dem, 75
roper til dem «hid», «did», og vender med pisken hovederne did de skal gaa.

I førstningen er det let for nybyggeren at faa høi, saa længe prærien staar der med tykt og høit græs; den er baade slaattemark og beitemark. Men snart dør præriegræsset, og landet omkring blir optaget, eller præriebrandene kommer og svier græsset af, saa det ikke kan vokse nyt paa flere aar. Nu maa nybyggeren indgjærde et stykke af sin egen eiendom til beitemark. Er der skog, saa har jo kreaturene det godt paa beitet baade i uveir og solhede. De har skygge og ly. Men ude paa den snaue prærie lider de vondt baade i sol og storm. Der det ikke er bæk eller opkomme, blir det gravet en brønd paa beitemarken. Ved brønden staar en stor

vandsaa til kreaturene. Somme steder kan dyrene selv pumpe vand. De bare gaar hen paa lemmen lige ved, saa synker lemmen ved deres vegt, og samtidig stiger vandet i pumpen og render ned i saaen.

Naar farmeren er kommen lidt til ro, saa skaffer han sig gjerne en vindmølle eller vindpumpe over brønden. Han bruger ogsaa vindmølle til at male mais og havre og bygg. Og prærien har vind nok. Men ikke altid er denne vind til nytte. Nybyggeren maa ogsaa se at verge sig imod den, saa vidt han kan. Han planter derfor trær rundt huset, til skygge om sommeren og til ly for vinden. Især pil og løn og et slags bomuldstræ. Disse trær vokser fort, og det varer ikke længe før det staar en liden vakker skog omkring husene. Men før et sligt holt vokser op, ser det vildt ud. Det er som at komme op til vore vildeste sæterfjeld, hvor bare en og anden hytte ligger spredt omkring i ødemarken.

Mange plager har nybyggeren at kjæmpe med, smaa og store. Væggedyret trives i eketømmeret, lopperne myldrer op af den bløde muldjorden, myggen formerer sig i millionvis i det fugtige præriegræs. Mangt et sted gjøres det varme paa om natten for kreaturene, for at de kan ligge i røgen og faa fred for de plagsomme sværme; over de aabne vinduer og dører hænger altid mygge-net.

Naar en faar forsvarlig mur under huset, naar præriejorden opdyrkes og det høie græs er vække, kan en jo for det meste blive kvitt baade loppe og mygg. Med græsset 76
gaar ogsaa klapperslangen bort; den kan ellers være noksaa talrig paa prærien. — Præriebranden kan ikke naa nybyggeren, naar jorden er opdyrket vidt om. Men den første tid er den en farlig fiende; for at berge sit hus, maa han da pløie op en strimmel rundt omkring i passende afstand. En anden fiende er der som det er vanskeligt helt at verge sig mod: det er stormen, som har frit løb over de vide sletter. Ofte stiger den til orkán, eller cyklón, og ødelægger alt hvad den møder. Naar luften om sommeren blir rigtig lummer, og mørke skyer samler sig i synsranden, da blir der angst i nybyggerens hus. Da gjemmer han sig bort, som hans fædre gjorde i sagaens dage, naar en overmægtig fiende var efter dem. Han kryber under jorden og gjemmer sig i sin kjelder. Ja somme steder er det bygd særskilte kjeldere bare til det brug.

Jeg var en gang vidne til en mindre cyklon i det sydøstlige Minnesota. Først var det en stund lummerhed og tyk trykkende luft, saa begyndte natmørke skyer et trække op i den nordvestlige synsrand, og da var det ikke mange minuter, før vi havde uveiret over os. Vi sprang ned i kjelderen, mine vertsfolk og jeg. Konen gik og vred hænderne og jamred sig i dødsangst. Hendes mand og jeg stod og saa ud igjennem vinduet. Stormen var ikke saa voldsom, men havde en egen fast magt, som ikke var til at modstaa. De svære høistakker og kornsækker blev veiret hen som agner. Piletrærne omkring huset bøide sig næsten helt ned til jorden. Men det var

dog ingen ting mod det som skede længer i nordvest. Der splintred cyklonen kirken og løfted en stor høilade bort.

Høilader og ordentlige udhus og ny stue bygger nybyggeren sig, saa snart han er kommen sig saa vidt at han kan gjøre det. Stuebygningen er stor som en embedsgaard i Norge, med kjøkken, dagligstue, soveværelse og stasstue. Stasstuen ligger altid ud til veien eller fortunet, og kaldes derfor fremstue. Der er gjerne baade gulvteppe, sofa og pidestal, ofte pianofórte eller orgel. Men hos de fleste farmere blir 77
dette orgel lidet eller intet brugt. Det er for kostbart at hente musiklæreren fra byen, for tungvint at gaa did selv for dem som skal lære. Men det er ogsaa mangt et farmerhus hvor orgelets dybe toner klinger vakkert og mægtigt, der hvor stormen for nogen aar siden var den eneste musik som suste hen over den udyrkede prærie og det usle jordhus. Det klinger som en lovsang over det menneskelige arbeides seier.

For læsebogen af Thorleif Homme.

Urskog: gammel, urørt skog. — Sansibar, en by paa øen af samme navn, tæt ved østkysten af Afrika, et stykke syd for ækvator. — Greely, læs Gríli. — Hjemstedsloven giver hver amerikansk borger eiendomsret til 160 akres friland, naar han dyrker det og løser skjøte paa det. — 1 akre er omtrent 4 maal jord eller 4000 □ meter (40 ar). — 1 engelsk mil er noget over 1½ kilometer.

Dakóta, vest for Minnesóta; disse to hører til de nordligste af de forénte stater, og ligger side om side omtrent midt inde i landet. — Kvarv eller hvarv: en omgang eller et lag af stokker i en bygning. — Ile: kilde, «uppkòme».

Kluft: forgrening, kløftet træ. — Jorte, dansk: «tygge drøv». Agner, dansk: «avner».

Cyklón: hvirvelstorm. — Pidestal eller piedestal (læs pidestáll): et stort, fritstaaende skab.

25. Suezkanalen. 77

Efter Henrik Ibsen. Ved udg

Suezkanalen, den nye verdensvei, skulde indvies, og Ismaïl, kedíven, Ægyptens vicekonge, havde indbudt gjester fra alle Europas lande. Jeg var iblandt dem, og jeg kan sande at det var en gjestfrihed med eventyrets rigdom. Først skulde vi da se hans land, og paa fire Nil-baader, med logi-skibe efter, drog vi opover den navnkundige, vidunderlige elv. Jeg mindes ruinerne af det gamle Teben, da vi red op gjennem Karnak mellem arabernes akasiehaver, og der saa med én gang vokste op fremfor os ligesom en forstenet kjæmpeskog. Det var de gamle templer med sine umaadelige søiler. Obeliskerne ved indgangen, sfinksernes allé, hvor hver sfinks har en høide som et to-etages hus, søilerne, som naar tre meter i gjennemsnit, alting er kjæmpemæssigt, overnaturligt. I 2000 aar er det bygget paa disse templer, i

tusender af aar har de staat der. En og anden af de umaadelige søiler er blit rugget eller er gaat til siden, og støtter sig nu til en anden søile, ligesom gammel og mæt af dage.

Paa vestsiden af elven ligger gravbyen. Her er templer, hvor kongerne blev dyrket efter sin død. Og inde mellem templernes ruiner gaar beduiner og arabere og sælger mumiestykker. Jeg kjøbte en liden damehaand med skarabé-ring. En fin 78
dame var det altsaa, maaske en dame fra et af de gamle ægyptiske fyrstehuse, hvis haand nu blev solgt for en krones penger.

Kort efter at vi havde gjestet de ægyptiske kongegraver, hilste vi paa en af Europas keiserinder, hvis magt endnu stod i sin fulde glans. Det var den franske keiserinde. Ved Keneh laa vore skibe og vented paa hende. Det var henimod solnedgang. Langt borte steg en røgsøile op af den blanke elv, den kom nærmere; en stor pragtfuld Nil-baad gled frem imod os; der maatte keiserinden være. Men hun var ikke der. Langt, langt borte en ny røgsøile. Et endnu større skib, hvidt, med silkefaner. Det maatte være hendes. Nei. En ny Nil-baad, større end de andre, rosenfarvet. Her sidder hun, hvidklæd, deilig som Ægyptens Kleopatra, mens den nedgaaende sol kaster sit guld over skibets faner og tepper og silketjeld.

Det skulde ikke gaa et aar hen, saa var hun ikke mægtigere end de konger vi netop havde gjestet.

Den 16de november 1869 var orlogsskibe fra alle lande stævnet sammen i kanalbyen, der hvor Suezkanalen begynder, i Port Saïd. Her, ved den flade Middelhavs-strand, hvor de endnu ufærdige stendæmninger verned mod havet, blev kanalen viet.

Østerlands dag
over havnen glitred;
alle jordklodens flag
fra masterne sitred.

Musikens toner
bar frem koralen,
tusend kanoner
døbte kanalen.

Næste dag damped skibene indover. Først keiserinden af Frankrig med sit skib Ørnen, saa keiseren af Østerrige, prinsen af Prøissen, prinsen af Holland, vicekongen af Ægypten. Vor korvet Nordstjernen var ogsaa med, men blev sinket paa 79
mange maader, ikke mindst af et ægyptisk skib som gang paa gang løb paa grund og la sig i veien for os. For at naa frem, forlod vi nordmænd den statelige korvet og satte os paa en pram som blev slæpt af et bitte lidet dampskib, og vi gled da langsomt fremover, og havde god tid til at se paa de vilde beduiner, som havde leiret

sig i sanden. Det var blit mørkt. Med skildpadde-fart krøb vor pram fremover. Da aabner sig med ett et mylder af lys; det er Timsah-sjøen og Ismaïlia som straaler imod os. Her holder kediven fest i kveld for sine gjester fra tre verdensdele. Det er som et eventyr i Tusend og én nat. Havnen og byen straaler i lys og farver, skibe, kaier og hus er illuminért. Flag og vimpler fra alle lande vaier over det hele. Ja, kediven holder fest. Men gjesternes tal er vokset. Det er ikke længer 65. Mangfoldige tusend arabere har vicekongen kaldt hid, og hver kommer med hele sin familie, med kvinder og med børn. Palads og hoteller og rigsbygninger kan bare rumme de fornemste. Overalt er det slaat telter op. I ferskvandskanalen som løber gjennem byen, ligger lange rader af Nil-skibe, som skal skaffe herberge. Uhyre menneskemasser strømmer gjennem gaderne. Det er europæere af alle nasjoner, ikke en eneste undtagen. Det er tyrker, persere og beduiner; det er arabere, ægyptere, koptere og negere; det er europæiske vogner med arabiske forløbere og fakkelbærere; æsler med skrigende æseldrivere bag sig. Det er europæisk dansemusik og arabiske rørfløiter; store drifter af okser, faar og gjeter. Hele skarer af gjæs og høns er samlet sammen til slagt for araberne. — Keiserinden af Frankrig vil endelig ride paa kamel, og jeg mindes hende endnu trave afsted i spidsen for et helt kompani af kamelryttere.

Om kvelden var det bal i vicekongens prægtige palads. Her mødtes alle verdens folkeslag i dans, i festlig glæde over at en skillevæg mellem folkene var taget bort.

Men hvad der staar sterkest i mit minde fra festen i Ismaïlia, er mit møde med 80
Abd-el-Kader, den navnkundige araberhøvding. Jeg mindes det fine, lyse, lidt voksblege ansigt, det ædle udtryk, den værdige skikkelse. Jeg mindes at han ikke havde et graat haar, skjønt han nu var en aldrende mand. Ingen europæisk fyrste kunde føre sig fornemmere end denne araberhøvding i sin snehvide ulddragt. Da Abd-el-Kader hørte hvor jeg var fra, sa han: «Jeg har faat en æressabel fra Deres land, jeg kjender det.» Jeg bukked og mumled nogen ord, om at alle sammen der hjemme i Norge havde havt lyst til at sende ham en æressabel, men at jeg ikke før havde vidst at de havde gjort det. Han tog tydeligvis feil af Norge og et andet land langt mod nord, jeg skal ikke sige hvilket.

Timsah-sjøen ligger omtrent halvveis mellem Port Saïd og Suez. Den næste dag drager vi videre gjennem saltsjøerne. I vort hotel i Suez har enhver af os en hinduisk tjener liggende udenfor sin dør. Igjen som et eventyr! Men fra Suez seiler vi over til halvøen Sinaï. Vi ser en liden flek med palmer, akasier, og nogen grumsede kilder; denne plet kaldes Moses' kilde. Her, siger sagnet, holdt jøderne rast, da de var sluppet over, mens Faraos vogner og stridsmænd drukned i det røde hav. Her skal det have været at de sang sin lovsang, som endnu findes optegnet i 2den mosebog.

Denne stille sagnrige flek i ørkensanden var vort sidste minde fra de henfarne tider. Vi gaar tilbage gjennem kanalen til Port Saïd. Som et blankt baand skjærer den sig gjennem ørkenen, og dette blanke baand binder østen og vesten sammen. I denne kanal skal i en uoverskuelig fremtid tusender af travle skibe fare paa den nye verdensvei.

Efter mundtlig fortælling af Henrik Ibsen, ved udg.

Farmer: gaardbruger. — Vicekonge: underkonge, som i Ægypten kaldes kedív. Ægypten staar under den tyrkiske sultán. — Logi-skibe (læs losjí-): skibe til at overnatte paa. — Karnak, en araberlandsby ved det sted hvor det gamle Teben laa. — Akásie, et arabisk træ som man faar gummi af. — Obelísk, en høi, smal, firsidet stensøile, med billedtegn og indskrifter paa. — Sfinks, vældigt stenbillede af en løve med kvindehoved og kvindebryst. Sfinkser var hos ægypterne sindbilleder paa naturens gaader. — Beduín: ørken-araber. Mumie: balsamaret lig. — Skarabé: en ædelsten udskaaret i form af en tordivel (scarabæus), som de gamle ægyptere holdt for et helligt dyr. — Kene eller Keneh (læs Kéné), en by ved Nilen, nedenfor Karnak. — Kleópatra, en navnkundig dronning i Ægypten paa Cæsars tid. — Sitre: dirre, skjælve. — Korvet (læs korvétt): krigsskib med batteri (skydeplads for kanoner) paa øverste dæk.

Timsah-sjøen (Timsah betyder krokodille) er en af de saltsjøer som Suezkanalen gaar igjennem; ved sjøen ligger den nye by Ismaïlia, opkaldt efter kediven ISMAÏL. — Kai: bryggemur langs en havn. — Illuminért: oplyst til fest. — Tusend og én nat, en arabisk eventyrsamling. — Kopter kaldes efterkommerne af oldtidens ægyptere.

Abd-el-Kader havde været høvding i Algeri (Alsjeri), og verged dette land længe og tappert mod franskmændene.

III. FRA NORGES HISTORIE.

26. Kristendommen lovtages paa Island.

81

Olav Trygveson sendte presten Tangbrand til Island for at præke kristendommen. Mange mægtige høvdinger lod sig døbe, men de fleste stod imod. Tangbrand maatte fare tilbage til Norge igjen.

Siden sendte kong Olav Gissur og Hjalte. Begge var de islændinger. Hjalte var blit fredløs fordi han havde kvædet et spottevers over de gamle guder. Det var Runolv gòde som havde faat ham fredløs.

I juni maaned i aaret 1000 kom Gissur og Hjalte til Island, just som altinget holdtes. De samled slegt og venner, og i fuld fylking drog den kristne skare til Tingvoldene. Der stod hedningerne slagfærdige for at tage imod dem, men vaaged sig ikke rigtig til at gaa paa. Dagen efter sang presten Tormod en messe. Efter messen drog de kristne til Lovberget; syv prester gik først med to store kors. Men paa Lovberget var det en stor mængde mennesker. Da la presterne røgelse paa glør, og det tyktes de kristne at vellugten bredte sig ligesaa meget mod vinden som med den. Nu blev det stilt. Da stod Gissur og Hjalte frem. De talte klogt og djervt og blidelig. De bad folket give sig under Herrens, den høieste konges magt. De trued ikke. Endda stod det slig age af deres ord, at ingen vaaged at tale imod dem. Da de var færdige, blev det stort gny, og alle talte i munden paa hverandre. I denne stund kom det bud til Runolv gòde, at jord-ilden var brudt ud og

løb nedover mod hans gaard og trued med at brænde op husene hans. Da var det 82
en af hedningerne som sa: «Det er ikke til at undres over, om guderne blir vrede over det som de nu har hørt.» Men da svarte Snòrre gòde: Hvad var det saa guderne var vrede over, da jorden brændte her vi nu staar?»

Derpaa gik folket fra Lovberget og hjem til sine boder. Den gang var Torgeir lovsigemand paa Island. Han var en klog mand. Han skjønte det vel, at det vilde blive saare ilde for landet, om der skulde blive to slags tro og to slags lover. Han

skjønte ogsaa at det var rimeligere, at hedningerne vilde tage ved den kristne tro, end at de kristne vilde blive hedninger igjen. De kristne bad Hall paa Sida være deres lovsigemand. Men han gjorde aftale med Torgeir om at Torgeir skulde faa kristendommen vedtaget. Torgeir gik ind i sin bod, trak kappen over hovedet, og blev liggende slig hele dagen, og natten med, uden at mæle et ord. Imens holdt hedningerne møde. De blev enige om at ofre to mænd af hver fjerding til guderne, for at de ikke skulde lade kristendommen komme over landet. Da Gissur og Hjalte hørte det, kaldte de kristenmændene sammen. Hjalte stod op og talte saaledes:

«Hedningerne har lovet at ofre to mænd af hver fjerding til afguderne og derved forspilde sjælenes frelse og salighed. Jeg tænker at vi kristenmænd vælger ligesaa mange, for at give dem til den levende og sande Gud; ikke saa at forstaa, at vi skal give dem døden, men saaledes at de selv skal dræbe alle kjødelige lyster og derved ofre sig for vor herre Jesus Kristus og en gang faa det evige liv hos ham. Hedningerne vælger de daarligste folk, og styrter dem udfor stupene og giver dem en afskylig død; men vi vil vælge de mænd her i landet som bedst passer til Guds tjeneste, for at den almægtige Gud for deres skyld skal gjøre til intet al afgudsdyrkelse[83] og udbrede vor herres navn. Jeg og Gissur vil gjerne gjøre et sligt løfte.»

Alle de kristne syntes at dette var vel talt, og fra alle fjerdinger var det mænd som bød sig til; men fra vestfjerdingen var det bare én. Og Hjalte og Gissur syntes det var ilde, at der ikke skulde være én til at finde. Men da de igjen ledte, og spurte om ikke nogen vilde byde sig til, da svarte Orm Kòlbrandsson, bror af Torvald Vidførle: «Hvis min bror Torvald var her, skulde vi ikke staa opraadd. Men han er langt borte, enten han nu lever eller er død. Derfor vil jeg gjerne træde i hans sted, dersom I vil bruge mig til det, endda det sagtens er vaagsomt af mig at tale slig, jeg som bare er primsignet og ikke døbt.» Men høvdingerne og alle de kristne som var til stede tog med tak mod tilbudet. Da blev Orm straks døbt.

Men Torgeir havde ligget den hele dag og nat, som før er sagt. Den næste morgen reiste han sig op og bød alle sammen at gaa til Lovberget, baade kristne og hedninger. Da alt folket var kommet sammen, var der først en voldsom larm. Siden satte de sig, og det blev stilt. Da tog Torgeir til orde: «I kloge, hør mit ord! Alt folk tænke vel over hvad jeg siger. Det tykkes mig, at det vil være den største ulykke, om folket i dette land ikke har én lov og én tro. Da vil det komme ufred og strid, og vort land vil om kort ligge øde. Det er mit raad, at vi skal lempe os med god vilje, saa at enhver faar noget frem af det han vil, og ingen faar alt. Saa kan vi være ett folk og have én lov og ett navn og én tro.» Han endte med at spørge om de vilde vedtage de lover som han nu efter bedste skjøn vilde forkynde. Det loved alle. Hedningerne vented sig godt af ham fordi han var hedning, og de kristne kjendte aftalen mellem ham og Hall. Torgeir krævde ed af dem alle, og de gjorde eden. Da sa han: Dette skal være det første, at enhver paa Island, stor og liden, skal være kristen og

modtage daaben. Alle hov og gudebilleder skal være uhellige og rives ned. Den som 84
vidnefast bloter, skal være fredløs paa tre aar. Men det skal være tilladt at blote i løndom og sætte ud børn og æde hestekjød. For de som er mest imod kristendommen, kan ikke skjønne at alle skal opføde sine børn, baade fattige og rige, og saa ikke faa lov til at bruge det til mad som giver folk mest kraft.»

Men efter faa vintre blev ogsaa dette hedenskab aflagt, efter alle høvdingers raad og med alt folkets støtte.

Da folk drog fra tinge, var kristendommen lovlig vedtaget for hele Island. Alle som paa tinget var, blev primsignet, og mange blev døbt som før havde været hedninger. Men de fra nordlandet og østlandet vilde ikke gaa i det kolde vand, men blev siden døbt i de varme kilder. For gòden Runolv Ulvsson stod Hjalte fadder. De som blev primsignet maatte æde et stykke salt. Da Runolv fik saltet, sa Hjalte: «Nu lærer vi den gamle gòde at æde salt; det smager nok ilde.»

Da tingmændene kom hjem til sine hereder, blev almuen døbt, og gjorde ingen modstand. Blandt dem som ivrig tog sig af kristendommen var Snòrre gòde. Han bygde en kirke paa sin gaard.

Ved Hjalmar Falk og udg.

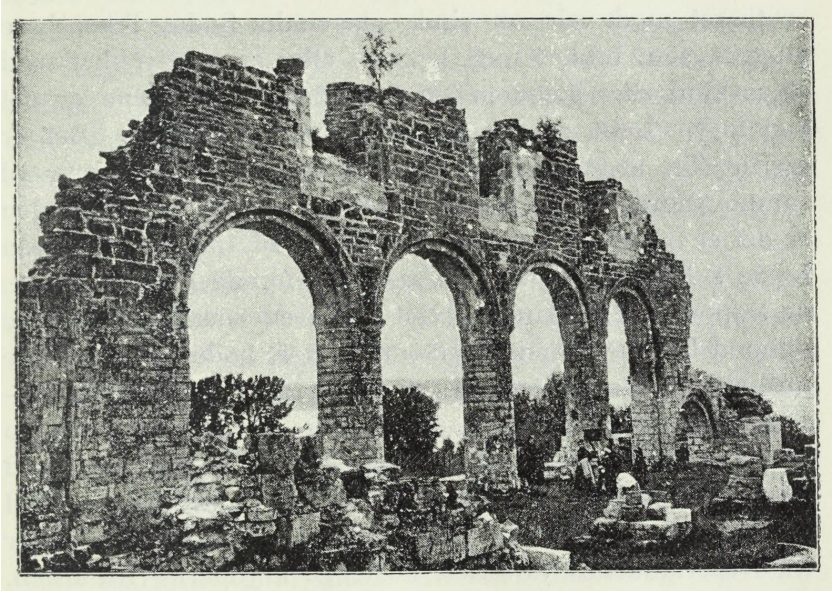
Gòde: offerprest og heredshøvding, i Norge kaldt herse. — Altinget holdtes paa Tingvoldene i det sydvestlige Island hvert aar i juni maaned, og var lovting og domsting for hele landet; desuden holdtes heredsting for hvert hered, og fjerdingsting for hver af de 4 fjerdinger som øen var delt i. — Age: rædsel, respekt. — Jordild: ild som kommer fra jordens indre, der hvor det er ildsprutende fjeld, som det er flere af paa Island. Gjennem aabninger i slige fjeld kommer stundom op vældige røg- og ildsøiler og aske og gloende sten eller smeltet berg, som kan flyde langt ud over landet, og stivner til, naar det blir afkjølet (lava eller raun). Sligt størknet raun laa ogsaa udover altings-pladsen, men fra langt tilbage i tiden, længe før det endnu var folk paa Island. Den underjordiske ild der er det ogsaa som gjør at det kommer varme kilder op af jorden, med kogende hedt vand, som stundom kan sprute indtil 100 meter i veiret. — Lovsigemanden var formand for lagretten paa altinget, og skulde her fremsige lovene for folket, saa de ikke skulde gaa i glemme, da man den gang ikke havde skrevne lover. Lagretten holdt sine møder paa Lovberget, som laa ved Øksaraaens udløb af Almannagjaa, en bred kløft i den vestlige del af altings-pladsen.
Torvald Vidførle (d. e. vidfarende) var den første som præked kristendommen paa Island, sammen med en tysk biskop. Siden drog han igjen paa reiser til det hellige land og Grækenland og Rusland, hvor han døde som munk. — Primsigne: signe med korsets tegn; dette blev regnet som en halvdaab. — Hòv: gudehus, offersted

27. Gamle norske byer.

84

Flere af de norske byer har en høi alder. Oslo og Tønsberg, Bergen og Trondhjem og Stavanger har været til lige fra middelalderen. Men det er ikke meget som staar igjen fra den tid. Det kan være et og andet stolt mindesmerke, som kongehallen i Bergen og domkirken i Trondhjem. Ellers er de gamle byer blit nye; ildebrand efter ildebrand har herjet dem. Den som nu vil vide hvorledes de saa ud, maa læse i historien; og historien giver god besked om de gamle norske byer.

Den fortæller os at en gammel norsk by havde en mængde kirker og gudshus. Bergen havde i gamle dage meget færre mennesker, men mange flere kirker end nu. 85
Der var opimod tredive klostre, kirker og kapeller; og i Nidaros var det ikke langt fra tyve. Dette kom deraf, at vore fædre i middelalderen var katoliker; de bygde ikke kirker bare fordi det var trang til dem, men for at gjøre en gjerning som var velbehagelig for Gud. Og saa trodde de paa helgener og bygde kirker til deres ære. Der var kirker for jomfru Maria, Sankt Peter, Mikael, den hellige

Levninger af Hamar domkirke.

Martin, og mange flere. Sankt Olav havde sit eget gudshus i hver eneste norsk by.

Kirker og klostre var det første øiet fæsted sig ved, naar en nærmed sig byen; de fromme mænd og kvinder blev taget af dette syn; de korsed sig i stille andagt, naar vinden bar klangen fra de mange klokker hen til dem.

Men vi vil træde nærmere; vi vil se byen som den er, baade med stygt og vakkert. 86

Langs havnen ligger bryggerne — langt ud i vandet, for at skibe som har last ogsaa kan flyde der. Ved disse brygger er det liv om sommeren, naar kjøbmanden skal have varer for vinteren, eller sender ud i verden det som fiskere og bønder har ført til ham. Indenfor bryggerne staar en lang rad mørke og skumle træbygninger, alle sammen med smalsiden mod sjøen; de svære tømmervægger er tjæret mod veir og vind; glasvindu findes ikke, bare glugger, som lukkes med lemmer eller er overtrukket med skjaaskind eller gjennemsigtige hinder; over tagene er det lagt torv. Dette er byens største handelsgaarder. Det er gjerne slig, at to og to af disse smale bygninger hører til samme gaard; imellem dem ligger da porten. Indenfor den er det et trangt og langt gaardsrum, med træbygninger paa begge sider; de har svaleganger udenfor de øvre stokverk, og trapper ned i gaarden. Det kan i en eneste gaard være opimod hundred forskjellige rum, lofter, boder, og hvad de nu kaldes, men næsten alle steder er det varer. Her gjemmer Bergens-kjøbmanden sin tørfisk, og Oslo-kjøbmanden sine smørhölker og huder og skind af vilde dyr, som med første skib skal gaa til udlandet; her ligger det sækker med korn, mel og humle, fater med honning, øltønder, klæderuller fra Nederlandenes væverier, kostelige krydderier fra østen, som skal til kongers og adelsmænds bord, kort sagt, alle de varer som skibene har havt med fra fremmede lande. Bare i et par stuer i gaarden bor det folk, og her holder alle gaardens mennesker til; det kan ofte være mange husholdninger. Det skal just ikke være fint der inde: nogen skab, bord og bænker, andet er der ikke; hver familie har sit, eier eller leier det. Der er et aabent ildsted midt paa gulvet, eller en stenovn uden pibe i det ene hjørne. Røgen gaar ud gjennem ljoren i taget. Slig bodde middelalderens «grosserere».

Ovenfor disse store handelsgaarder, langs efter hele byen, løber en trang, kroget gade, uden brolægning. Det er «storgaden», hovedgaden i byen. Skiddent og sølet er 87 det der, og det kan være leit nok at vade frem ved dagslys, ikke at tale om naar kvelden kommer og en maa famle i mørket eller stavre frem ved skinnet af haandløgter som en har med. Fra storgaden gaar det tvergader nedover til bryggerne og opover til de øvre gader, hvis der er nogen. Disse tvergader eller almenninger er endda trangere end hovedgaden. I boderne ved storgaden sælges i smaat af de varer skibene har losset ved bryggen. Her oppe er det ogsaa haandverkerne holder til: der er skomagere, bundtmagere, harniskmestere, sverdslipere o. s. v. Hvert haandverk har sit stykke af gaden. Her er det især liv naar fiskerne kommer eller bønderne samler sig til ting eller kirkefest. Da er det

penger at tjene for handelsmanden og haandverkeren, og mangen en skilling lægges ogsaa paa helgenalteret eller i tiggermunkens pung.

Her ved strædet ligger kirkerne. Ser husene fattige ud, saa er kirkerne des rigere. De er for det meste af huggen sten eller teglsten; tagene en tækket med skifer eller endog med bly og kobber, og inde i kirken lyser og laver det af guld og sølv, — ja af ædelstener til og med, om det er en kirke som er rig. Da er der ikke bare de fagre, ranke søiler; der er gyldne helgenbilleder, og processions-kors indlagt med guld og ædelstener, bord med sølvplade til relikvieskrinene, guldvirkede alterklær, kalker og røgelsekar af guld. For den troende som kom ind her, var det som om selve himmelens herlighed straalte ham i møde.

Næst kirkerne maa vi nævne kongsgaardene og bispegaardene. Hver af dem er en hel samling huse med mur omkring, — til vern mod fienden. Her er store luftige haller, hvor rigets høie herrer samler sig til gjestebud, her er maalstuer, hvor der 88
holdes raad, og herberger for de mange mænd som baade i krig og fred færdes der.

Slig omtrent saa det ud i en norsk by i middelalderen. Men hvordan var saa livet i en slig by? Det var i mange stykker raat og vildt. Nordmændene den gang var svære til at drikke, — og værst var det i byerne. Det var ingen skam at vise sig drukken paa gaden; og nattevægterne satte ikke fulde folk paa raadstuen, som nu om stunder. De fulgte dem pent hjem eller la dem ind i nærmeste gaard, til de kom til sans og samling. Saa lempelig skulde de fare frem med dem. I flere af vore byer var det vinkjeldere eller en slags finere skjænkestuer; men ellers var det mest øl folk drak: hjemmebrygget norsk øl og sterkt tysk øl; det var kanske ingen vare som det blev indført slig mængde af. Tyskerne havde jo i de sidste aarhundreder hele magten over byhandelen i Norge, og det tør nok hænde at ølet havde sin skyld i dette. For øl maatte folk have. Derfor sa den norske rigsforstander Sigurd Jonssøn, da han vilde fri Oslo og Tønsberg for tyskerne, at de skulde ud af landet, selv om han skulde drikke vand alle sine levedage. Men han fik ikke tyskerne ud af landet; — og da er det vel heller ikke troligt, at han nøide sig med bare vand siden-efter.

Med drik følger anden raaskab, især slagsmaal. Og slagsmaal var det meget af; de endte ikke sjelden med drab. Selv prester var med; ja det hændte en gang i Bergen, at to prester slos i kirken, mens menigheden saa paa.

Men om end mangt et menneskeliv gik med i disse slagsmaal, saa var det dog ingenting mod de flokker som faldt for pesten. I Nidaros var det bare én af de fire og tyve prester ved domkirken som overleved den sorte død. I Bergen blev paa én dag, bare ved én kirke, jordet otti lig, mellem dem fjorten prester. Men det var nok ikke saa vel, at sederne blev bedre hos dem som levde igjen; om østlandets byer ved vi at aldrig var drik og svir værre end lige efter den sorte død. Naar folk er fortvilet, mister de ofte magten over sig selv; de blir som dyr.

Pesten feied menneskene væk af middelalderens byer: de mange ildebrande herjed husene. Naar det blev ildløs i de store tjærebrædde træbygninger, saa var den næsten ikke til at stanse; den sprang over de smale gader og almenninger, og paa nogen timer laa alt i aske. Det fandtes ikke noget brandmandskab den gang; heller ingen brandkasser, hvor huseierne kunde faa penger til at bygge op igjen for. Intet under, at det stod skræk af ilden. Intet under, at byens borgere gjorde hvad de kunde for at verge sig imod den. Smeder og bagere, og andre som havde ildsfarligt haandverk, maatte holde til udenfor byen. Ingen mand fik tage en ny ovn i brug før byfogden og raadet havde set paa den. I enhver gaard hvor det ikke var brønd, stod det et kar med vand. Ved kveldstid blev det ringt fra et af byens kirketaarn; da skulde al ild slukkes; det maatte ikke være ild paa noget ildsted fra nu af og til kirkeklokkerne lød igjen om morgenen. Om natten gik vægtere byen rundt og ropte ved hver almenning, for at vise at de var paa post. Blev det ildløs, sprang nogen til brandvagten i kirketaarnet, andre efter byens hornblaaser. Folk blev vækket af klokkerne og det skingrende horn; mænd og kvinder kom farende, med økser, saaer og bøtter; alle var pligtige til at møde; ingen maatte komme tomhændt, det var det store bøter for. Men lidet hjalp det. Gang paa gang fór ilden gjennem byen fra den ene ende til den anden. 89

Men hvad ilden nogenlunde har levnet, har det norske folk villet gjenreise: Stavangers vakre domkirke er for længst færdig; snart indvies den gjenreiste kongehall i Bergen; og paa den herlige kirke som middelalderen reiste over landshelgenens ben, bygger vi aar efter aar. Det vil tage tid, og det koster millioner. Men kommende slegter vil takke os for det.

For læsebogen ved kandidat Tord Pedersen.

Blóte: ofre — At sætte ud børn: sætte nyfødte børn ud i skogen eller vildmarken, har været skik og brug hos flere folkeslag, naar forældrene ikke saa sig raad til at føde dem op. Børnene maatte da enten sulte ihjel eller blev dræbt af vilde dyr, hvis ikke andre fandt dem og tog sig af dem. — At æde hestekjød er forbudt i den katolske kirke, ligesom i den mosaiske lov.

Helgener: hellige mænd og kvinder, som jomfru Maria, apostlene, kirkefædrene, martyrerne, og en hel del andre som paven lyste hellige. — Sankt (St.) betyder hellig. — Mikael er erke-engelen Mikael. — Martin var biskop i Tours (læs Tur) i Frankrig. Det fortælles, at han var saa ydmyg, at han gjemte sig bort, for ikke at blive valgt til biskop, men gjæssene røbed ham; til minde herom aad man «mortensgaas» paa St. Martins dag, den 11te november. Han døde sandsynligvis aar 400.

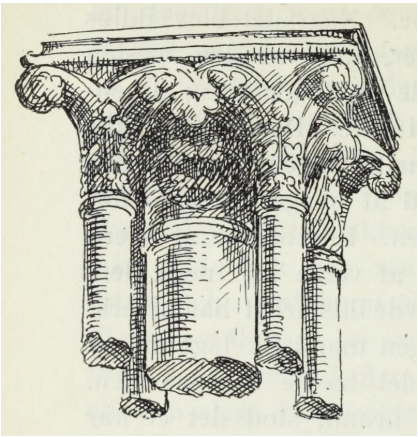
Skjaa: en ramme som det er spændt en gjennemsigtig hinde eller blaase over, og som tjener til luke over en væg- eller tagaabning. — Grossérer: storhandler, kjøbmand som sælger i større partier.

Almenning bruges nu ogsaa om en aaben gade eller plads. — Bundtmager: pels-skrædder. — Harniskmester: brynjesmed. — Strædet var navnet paa hovedgaden; fra den gik ogsaa, foruden almenningerne, smale veiter (en meter brede) mellem gaardene ned til bryggerne. — Skifer: flade stenheller, skivesten. — Procession: festfærd, som katolikerne bruger meget; de bærer da kors og andre hellige ting fremst i følget. — Relikvier (levninger) kaldes levningerne af helgenernes ben og klær, som katolikerne gjemmer med stor omhug og holder for undergjørende.
Maalstue (egentlig: talestue): raadssal, forhandlingsrum.

28. En dag i Hovedøens kloster.

89

Klosteret paa Hovedøen tæt ved Kristiania blev grundlagt i aaret 1147 af munker fra England, og indviet til jomfru Maria og den hellige Jatmund. Som de fleste andre klostre, var det bygget omkring et firkantet gaardsrum. Paa vestsiden af 90
dette laa klosterkirken; paa de andre tre sider laa de forskjellige slags bygninger som de trængte til i et kloster. Der var den saakaldte konvént-stue, et stort værelse hvor abbeden og munkene kom sammen til raadslagninger; der var refektóriet, den store spisesal, hvor klosterfolkene nød maaltiderne sammen; dormitóriet eller sovesalen, hvor munkene laa om natten; gjesteværelse for reisende, og flere andre rum. Klosteret laa et stykke inde paa øen. Nede ved stranden havde det sin brygge, sit baadhus og sine sjøboder.

Lad os nu sætte os nogen hundred aar tilbage i tiden, og tænke os at vi da gjester Hovedøens kloster og opholder os der en hel dag.

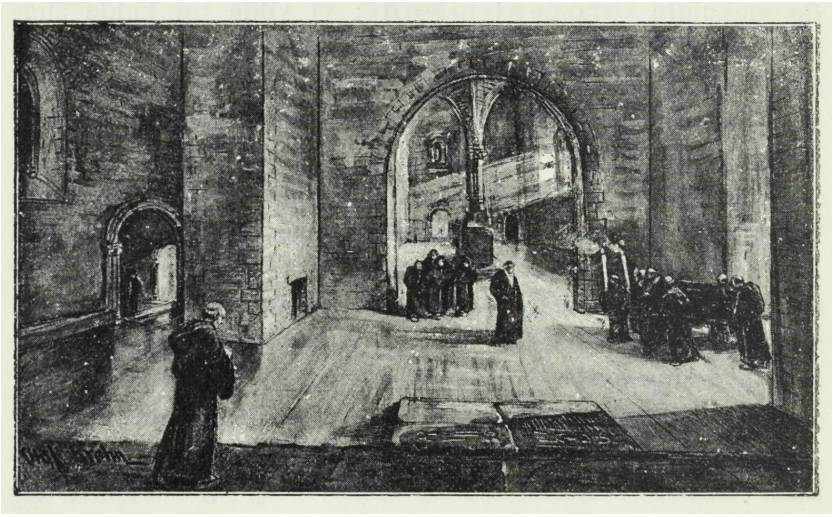
Klokken halv 6 en vakker høstmorgen gaar vi ned paa kongebryggen i Oslo og faar en mand til at sætte os over sundet. Vi stiger i land paa klosterbryggen og gaar opover mod klosteret, hvor de netop har begyndt at ringe til morgenmesse kl. 6. Vi banker paa klosterporten, og slipper ind, just som gudstjenesten begynder med afsyngelse af nogen Davids-salmer paa latin. Mens nu de andre synger, vil vi nytte tiden til at kaste blikket paa de forskjellige slags folk som har samlet sig i klosterkirken. Der er omkring tredive munker. De fleste af dem er af bondeætt, og har givet sig i kloster dels for at kunne leve et mageligt liv i ro og gode dage, og dels for derved at «sørge for sin sjæl» og vinde Guds yndest ved bøn og faste og andre gudfrygtigheds-øvelser. Enkelte munker er af høi byrd og ser kloge og forstandige ud. Et par er udlændinger, én fra Island og én fra England. Deres styresmand eller abbed rager op over dem alle sammen. Vi kan se paa ham at han er en streng mand, som holder god tugt. Men det er ogsaa let at se at han er en fin og klog herre, som har 91
vanket vide om og set mere af verden end den lille ø udenfor Oslo. Han er ogsaa medlem af det norske rigsraad, og kongen har mer end én gang brugt ham som sendebud baade til England og Tyskland. Sammen med de viede munker ser vi de saakaldte ungbrødre; de har meldt sig til optagelse i klosteret, og skal nu først udstaa en prøvetid paa ett aar, før de kan faa indvielsen. Dernæst lægger vi merke til flere gamle mænd, som er blit trætte af livets strid, og mod at betale for sig har taget fast ophold i klosteret, for der at leve resten af sine dage i fred. Det er de saakaldte «provént-mænd»; vi vilde nu kalde slige folk pensionærer eller kostgjængere. Til sidst tager vi saa i øiesyn en ikke liden mængde af arbeidsfolk, som ogsaa har mødt frem i kirken, saasom stenhuggere, snekkere, tømmermænd, jordarbeidere o. s. v.

Morgenmessen er til ende, og dagens stræv begynder. Men munkenes arbeide blir flere ganger afbrudt derved at der holdes bønne-gudstjenester i klosterkirken hver tredje time hele dagen igjennem. Somme er dog fritaget for at være til stede da, og kan saaledes uden afbrydelse varetage sine sysler.

Lige efter morgenmessen lar abbeden munkene kalde sammen til et møde i raadssalen. En af dem havde dagen i forveien været sendt til Oslo i et ærend, og var kommen drukken hjem. Han faar nu bank, og dømmes til at sidde en uges tid i klosterfængslet. En anden havde ikke til rette tid mødt frem ved gudstjenesten. Til straf herfor paalægger abbeden ham i nogen tid at blive siddende inde og afskrive en gammel messebog. Hermed er mødet til ende, og efter at have spist frokost sammen i refektoriet, tager nu enhver fat paa sin gjerning. En kunstfærdig munk sætter sig ved et arbeidsbord og tegner og maler helgenbilleder i en bønnebog, som er tænkt at skulle være en gave til dronningen. Flere af munkene giver sig ud i klosterhaven; nogen høster epler af epletrærne, andre samler sjeldne urter af frø som en reisende broder har ført hjem fra udlandet, og atter andre giver sig i færd med paa en

nypetorn-busk at sætte ind podekvister, som netop er kommet fra Æbeltoft kloster i Danmark. En rig gaardmandssøn fra Aker har faat lov til at være med i dette arbeide; det er hans agt med tiden at drive havedyrkning paa sin egen eiendom. 92

Et stykke frempaa formiddagen sætter nogen af munkene sig i en af klosterets største baader og ror ind til Oslo. En af raadmændene der i byen er død; han har i sit testamente givet klosteret paa Hovedøen en stor gaard i Bærum, og mange penger til, paa det vilkaar at hans lig skal blive jordlagt i klosterets kirkegaard, og at munkene tilpligtes at

holde sjælemesse over ham baade paa ligfærdsdagen og senere hvert aar paa hans dødsdag. De drager nu afsted for at hente liget. Om en stund kommer de tilbage. Den rigt pyntede ligkiste staar bag i baaden, og mens denne glider stille hjemover, lyder munkenes sang os i møde, høitidelig og gribende, indtil de lander ved bryggen, og ligtoget skrider opover mod klosterkirken; her holdes da sjælemessen over den afdøde, og hvælvingerne gjenlyder mægtig af den gamle salme:

Hvilen den evige giv dem, o Herre,
og lyset det stedsevarende lyse for dem!

Saa sænkes liget i jorden, under bøn og sang, og høitideligheden er til ende. 93

I tidernes løb er en mængde rigmænd blit gravlagt i kirkegaarden paa Hovedøen, og klosteret har derved faat en stor rigdom paa jordegods. Da der nu hvert aar paa deres dødsdag skal holdes en sjælemesse for hver af dem, saa hænder det ofte, at et

par munker fra morgen til kveld er optaget af denne trættende og aandssløvende gjerning. —

Nu er det blit middag. Atter samler man sig i madsalen, hvor det vistnok holdes bordbøn, og en af munkene læser høit i bibelen mens de andre faar sig mad, men hvor det for resten gaar ret livlig til. Der er nok af øl, baade hjemmebrygget og hjemført fra Rostok. Der er nok af mad. Klosteret har et rigt laksefiske ude ved Hurumlandet; derfra har de i sommerens løb faat en mængde røgelaks. Paa samme tid har klosterfolkene fisket makrel i Kristianiafjorden, saa der er saltet makrel i overflod. Og i klosteret holdes baade høns og svin, baade kjør og okser, saa de har let for at holde sig med ferskmad. Desuden er kjeldere og stabur fyldt af fødevarer af alle slag. Det er let at se at munkene ikke er folk som ringeagter god mad og god drik; de tager dygtig til sig og er i godt hold. Der findes dog iblandt dem et par sværmerske naturer som bærer haarskjorten paa sit bare legeme og er yderst afholdne baade i mad og drikke.

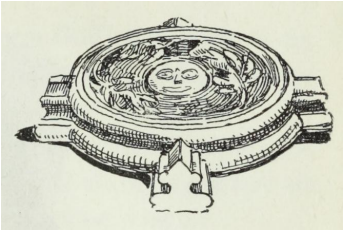
En stund efter middag blir det livligt nede ved bryggen. Klosteret eier, som før er sagt, en mængde jordegods; nu da høsten er kommen, skal bygselmændene udrede den aarlige afgift, og der kommer da i snesevis med baader som er fyldt med korn, huder, malt, saltet fisk, og andre varer. Penger var jo i hin tid meget sjeldne, og derfor blev den gang alle afgifter baade til kongen og til jorddrotten svaret med varer, og ikke med penger. Munkene modtog de fremsendte varer, og saa efter i jordebøgerne, hvad hver havde at betale, for at være visse paa at klosteret fik hvad det tilkom. Sjøboderne blev snart fyldt af alle slags varer. For at faa dem omsat, 94
maatte klosteret drive handel. Og var abbeden en driftig og foretagsom mand, saa kunde han tjene mange penger for sit kloster. Huder og skind og saltet fisk solgte han til rostokerne, som laa med sine skibe i Oslo havn, og saa fik han igjen baade øl og tøier og penger. Korn og malt sendte han med skib til Nordland, og tilbytted sig derfor sild og fisk, som han siden lod sælge til de tyske kjøbmænd i Bergen. Udbyttet af denne handel kom klosteret til gode, og blev helst brugt til indkjøb af jordegods. —

Efterhaanden blir det stilt nede ved sjøboderne, og aftenen nærmer sig. I skumringen lægger en baad i land, og flere mænd af noksaa fremmed udseende stiger ud og giver sig paa veien til klosteret. Det er tyske pilegrimer, som med skibsleilighed er kommet til Oslo, og som nu søger natteherberge, for den følgende dag at reise videre til St. Olavs grav i Trondhjems domkirke. Pilegrimene blir vel modtaget, baade fordi de var i færd med at gjøre en god gjerning, efter den tids tænkemaade, og fordi de kom fra udlandet, og derfra ogsaa kunde føre tidend om alskens nyt som var hændt ude i Europa. Baade abbeden og somme af munkene forstod tysk og kunde tale med de fremmede. Aftensmaaltidet i madsalen varte derfor denne gang dygtig længe; de tyske pilegrimer vidste at fortælle om konger

som var døde, om en ny keiser som var kommen i strid med paven, om ufred som var brudt løs mellem to nabolande, om merkelige jertegn som havde ladt sig se paa himmelen o. s. v. Det sterke øl gjør efter hvert sin virkning, og flere af de tilstedeværende blir lystigere end det strengt taget er passende i et kloster. Men denne gang er abbeden meget mild og overbærende, og han giver sine tanker udtryk i en sætning som ikke staar i samklang med Guds ord eller vor opfatning, men som paa den anden side er et merkeligt vidnesbyrd som hin tids tænkesæt; den viser hvor let og løst de dømte om drukkenskab. Han siger nemlig: Vi aandelige folk, vi gaar i dybe tanker, og har saa tung en strid med djævelen og andre onde magter, saa vi trænger til et ærligt rus en gang imellem.

Kun faa af munkene var den kveld med i aftenmessen kl. 9. Efter at den var til ende, giver man sig til ro. For de fremmede reisende er det rigeligt rum i det store gjesteværelse; munkene samler sig, som sedvanlig, til hvile i den fælles sovesal; provént-mændene og arbeidsfolkene gaar hver til sine rum. Saa stænges klosterporten. Lyden af aftenklokkerne fra kirkerne og klostrene i Oslo taber sig, dagen gaar ned i vest, og nattens fred sænker sig over by og land.

For læsebogen af A. Chr. Bang.

Saa, her: stamp, balje. — Jatmund (engelsk: Eadmund eller Edmund), kristen konge i Østangel i England, blev dræbt 870 af nordiske vikinger, som skal have bundet ham til et træ og skudt til maals
efter ham. Senere gjorde paven ham til helgen. Han blev meget dyrket i Norge. — Konvent: forsamling.
Pensionær, læs pangsjonær.
Æbeltoft ligger østligst i Jylland, ikke langt fra Aarhus. — Bærum ligger ved den vestlige bund af Kristianiafjorden, vest for Aker.
Hurum heder prestegjeldet paa den lange og brede halvø som skiller Dramsfjorden fra den indre del af Kristianiafjorden. — Sværmersk: overspændt. — Bygselmand: leilænding. — Jorddrott kaldes eieren af bortbygslet jord.

29. Østen Baardssøn.

95

Af udg

Østen Baardssøn var prest i Rakkestad, i Smaalenene, under syvaarskrigen 1563—70.

Hvorfor skal bort han glemmes,
bort i en gammel bog?
Han skulde heller gjemmes
i hver en hjertekrog.
De skulde være gjester
ved peisen hver vinterkveld,
de tvende staute prester,
herr Østen og herr Kjeld.

Herr Østen steg paa stolen
med faste og tunge trin;
der banked under kjolen
saa brynjesterkt et sind.
Han kom ei at lyse freden,
det var ei hans kald i dag;
han spurte om menigheden
var færdig at gaa til slag.

Hans præken var kort, kan hænde —
hans gjerning var kort og god:
han rensked fra ende til ende
bygden, og gav sit blod.

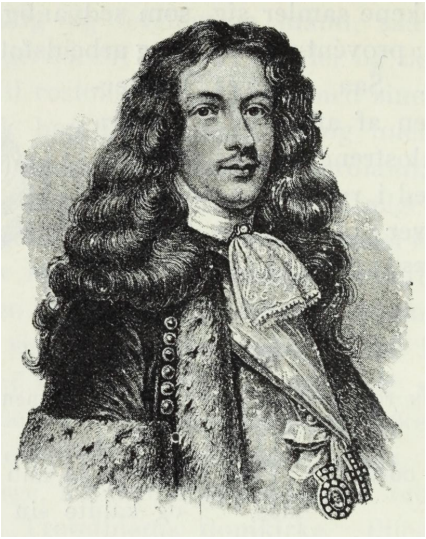
Og saa la han ned sit vaaben
og kaldte sin menighed;
igjen var kirken aaben, —
nu kunde han lyse fred.

Herr Østen han steg paa stolen,
hans faste gang den var
brudt;
det kunde ei skjules af kjolen,
at foden var af ham skudt.
Og alt imens salmesangen
fulgte ham trin for trin,
bored sig krykkegangen
ind i de lyttende sind.

Om bygdens frelse og lykke,
om fædrenes dyre jord
prædiked, prest, din krykke,
før du fik sagt et ord.
Hvorfor skal bort du glemmes,
bort i en gammel bog?
Du skulde heller gjemmes
i hver en hjertekrog.

Udg.

96

Kjeld Stub, prest og grænsevogter i svenskekrigen 1643—45.

30. Griffenfeld paa Munkholmen.

96

Griffenfeld var en af de største statsmænd som har levet i Norden. Han levde under de dansk-norske konger Fredrik den tredje og Kristian den femte. I aarene 1670—75 leded han alt hvad den unge kong Kristian foretog sig. Men borgersønnen, som saa braat steg til adelsmand og greve, rigskansler og udenrigsminister, fik mange og mægtige fiender. I begyndelsen af 1676 blev han fængslet og dømt til døden. Paa retterstedet benaaded kongen ham. Siden kom han til Munkholmens fæstning ved Trondhjem. Her skrev han et latinsk digt, som det findes en gammel oversættelse af. Det er indholdet af dette digt som meddeles i nedenstaaende vers.

Den gamle fange saa og saa
hvor alle seil gik sønderpaa,
imens han selv er bunden;
da tog han ringen af og skrev,
han skrev paa væggen dette brev —
det er til Gud i grunden:

Se, hjorten skriger efter trøst,
naar det er jagt, naar det er høst,
naar det er mange hunder;
men skogen bare gjenlyd har,
gir ingen hjælp, ei heller svar
ifra de visne lunder.

Mit hjerte er som hjortens træt,
mit kind det er saa taaremæt,
snart kan jeg ikke mere.
Ak herre, min Immanuel,
ak vilde du min tunge sjæl
ind i din himmel bære!

Jeg ene staar paa øde skjær,
men mine fiender er mig nær
og hvisker i mit øre:
«Du daare, hvor er vel din Gud,
som hjelper dig af holmen ud?
du ser, han vil ei høre.»

97

Da segner jeg, da blegner jeg,
da husker jeg min æres vei —
det er en blodig kvide —
den gang da jeg til Herrens hus
gik silkeklæd, i kniplings brus,
og ved min konges side.

Da var jeg vel saa stolt en gjest,
jeg syntes Gud og kongen næst
og var iblandt de første;
jeg traadte fiender ned med fod, —
nu suger de mit hjerteblod,
hvorefter de mon tørste.

Hvor gjerne ønsker jeg mig nu
min konges milde gunst og hu,
og lidt af al min ære.
Men kongens trone, Herrens hus,
Guds himmel, sol og stjerneljus,
jeg har dem ikke mere.

Jeg har de onde tunger blot,
som hvisker: «Gud i himlens slot,
hvor kan du tro og mene,
at han som styrer stormens vei
kan høre sagte suk fra dig
bag disse tykke stene?»

Jo, herre Gud! min verk og ve,
min synd og sorg, min spot og spe
for dine ører klinger;
og naar det vorder altfor galt,
du tar det, du, og gjemmer alt
indunder dine vinger.

Ja, jeg har faaet hjælp og svar:
Vorherre mig i favnen tar,
det tag skal aldrig glippe;
min Gud han er og blive vil;
er verden haard, saa er han mild,
han vil mig aldrig slippe.

Han løfter mig fra verdens is,
der tit jeg faldt paa Adams vis,
op til sin varme himmel.
Saa er igjen jeg Herrens gjest
og sidder Gud og konger næst,
og bliver ikke svimmel.

Ved udg.

IV. NORSK NATUR OG FOLKELIV.

31. Makrel-dorging.

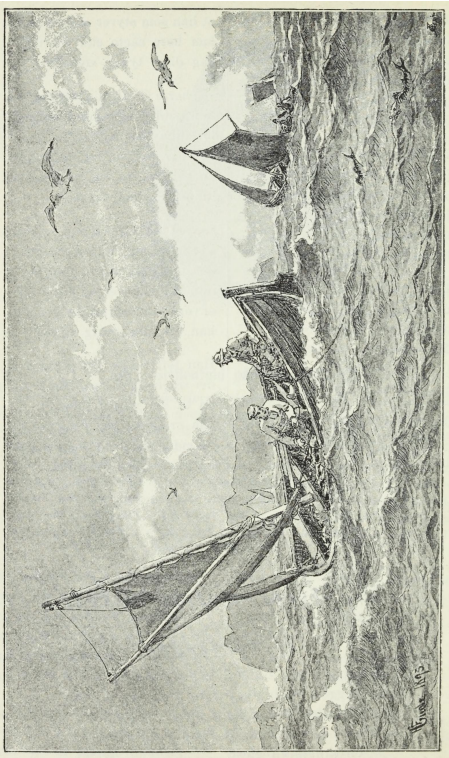
97

Af Th. Caspari. Til tegning af Hans Gude

I mai, naar det jubler i lier og lunde,
naar heggen og bjerken har flidd sig til fest,
da sætter det ind mellem baaer og grunde,
da stimer det frem i de blaanende sunde
en langfaren gjest.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.

98

Makreldorging.

Paa skjæret staar fiskeren, tynget af gjælden: 99
Hvor skal han vel faa sig lidt kaffe paa borg?
Han løfter paa hodet. «Makrellen! makrellen!»
Der sætter den indover fjorden i kvelden,
og slukkt er hans sorg.

Saa vandrer han ud i den tidlige morgen,
saa heiser han seil i den dæmrende dag,
og sætter med drivgarn og dorg over baaren,
omduftet af heggen, omviftet af vaaren,
langs fjeldenes drag.

Saa følger han stimen, saa staar han udover
i havbrynet hen, lig en jagende hai.
Makrel i de skvulpende skvalende vover,
makrel i de lyslette skyer høit over,
og syttende mai!

For læsebogen af Th. Caspari.

Mai maa her udtales som én stavelse.

32. Jordfaldet i Værdalen.

99

Efter distriktslæge Albert Strøm, kanaldirektør Sætren o. fl., ved udg. Med tegning af Olaf Krohn

«Det var om natten mellem den 18de og 19de mai 1893,» fortæller doktor Albert Strøm i Værdalen; «jeg kom kjørende fra Vuku hjemover, fra øst mod vest. Da jeg kom i høide med gaarden Jermstad (Smedgaarden), stansed hesten med én gang. Benene sprikte, kroppen dirred. Jeg ser mig om paa alle kanter. Jeg kan ikke øine noget den kan være ræd for. Jeg driver paa — den braa-vender. Jeg snur den til igjen og giver den et par dygtige rapp med svepen. Da sætter den i vildt trav bortover veien; den er ikke til at holde; men løbsk er den heller ikke. Slig gik det omtrent 3 kilometer. Da vi er kommet gjennem øvre Prestegaardsmo, sakker den med én gang af. Straks efter stanser den. Da hører vi det rulle og suse bag os: Det var torden, og ikke torden, en dump rallende lyd, med enkelte brag indimellem; og saa en underlig sus, som af en fjern storm.

100

Omtrent 10 minuter efter var jeg hjemme paa gaarden Ekle. Mens jeg holder paa at klæde mig af, hører jeg igjen et sterkt brag. Jeg gaar bort til vinduet og ser opover dalen. Intet at opdage; men altid den samme sterke sus. Min hustru var urolig; jeg trøsted hende med at det maatte være uveir langt borte. Saa gik jeg til sengs, men kunde ikke sove. Jeg laa og grunded paa hvad det dog kunde være. Da hører jeg én springe over gaarden; det ringer voldsomt paa dørklokken; men før jeg, i bare skjorten, naar vinduet, hører jeg udenfra: «Gaarden synker!» Nu ser jeg ud: Dalen ovenfor ligger som et eneste lerhav, med rester af knuste bygninger spredt udover, og hos os koger leren lige ind i haven. Med klærne i hænderne og med børnene paa armen sprang vi ud. Og saa bar det op mod høiderne, altid mod høiderne, uden at vende os, uden at se os om. Bare stanse af og til for at puste. Vi hørte dumpe brøl af døende dyr, menneskeskrig. Og over det hele laa en kvalm svovltung luft. Vi vækked paa nabogaardene. Kreaturer og hester blev sluppet, og i

vild fart bar det med alle, mennesker og dyr, mod Hallemshøiderne. Endnu vidste ingen af os rigtig hvad der var sked. Men snart kom der folk flygtende og fortalte om jordfaldet. Og saa gik solen straalende op over aasen den 19de mai. Det var en grufuld morgen. Rundt om paa haugene stod folk i hundredvis, lamslaat af skræk. Forældre fór graatende omkring og spurte efter børnene, børnene efter forældrene; ingen vidste hvem som var berget, ingen hvem som var omkommet, ingen vaaged sig ned mod det forfærdelige lerhav.»

Men hvorledes var da ulykken hændt? Hvor kom ler-gjørmen fra? Hvorfor raste jorden ud?

Over det faste fjeld i Værdalen ligger løse jordlag. De ligger i trin eller hjeller (terrasser) opover dalen. De er jevne ovenpaa og skraar nedover fra kanterne. De blir høiere og høiere, des længer en kommer op gjennem dalen.

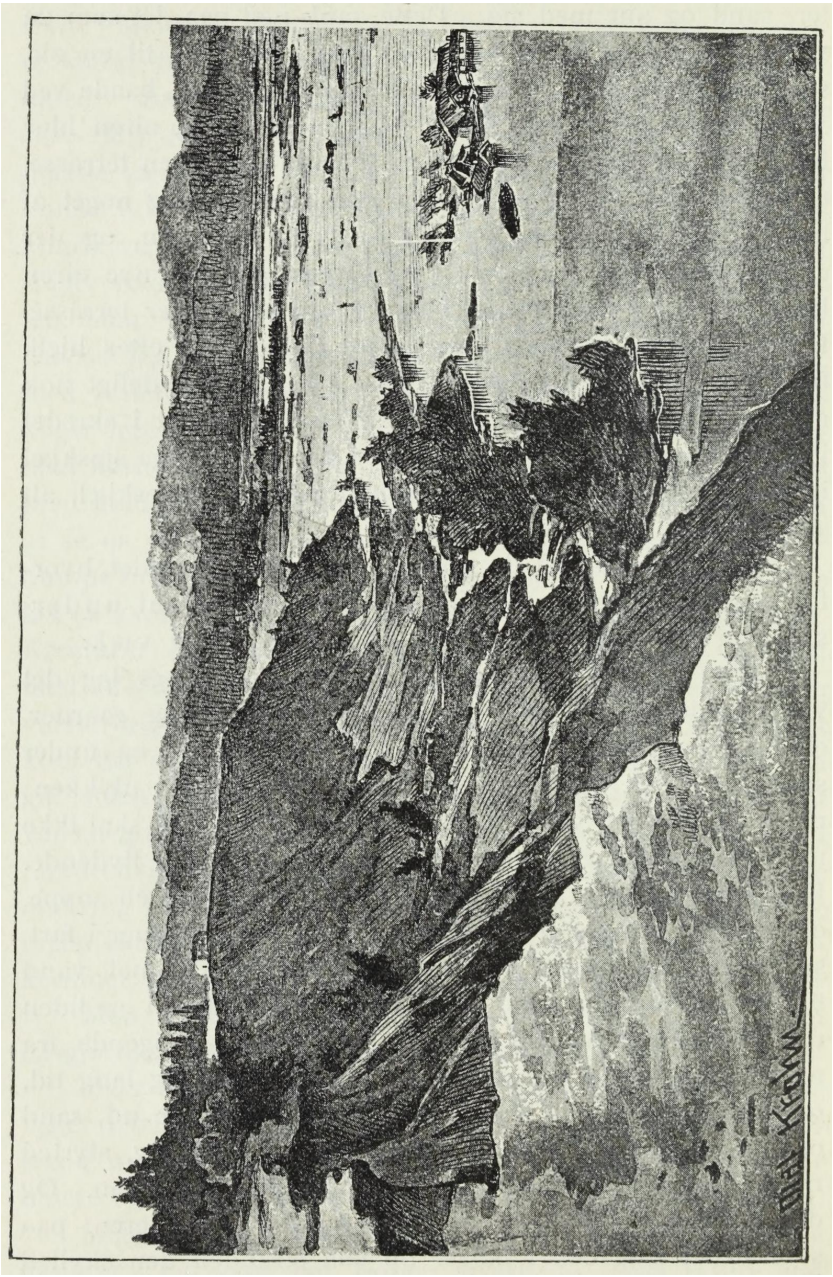
Slige terrasser eller hjeller er meget almindelige i vore dalfører. En gang har Norges overflade ligget lavere end den nu gjør. Meget af det som nu er dal har derfor en gang været fjord. Paa denne maade har en stor del af Værdalen og Vukudalen været en fjord-arm af Trondhjemsfjorden. Til denne fjord kom da elvene 101
rendende, og havde ler, sand og aur med sig. Dette sank ned paa det som da var havbund; mere og mere kom til, det blev til en øir, slig som de findes ved elve-osene den dag i dag, baade ved Værdalselven og andre elver. Men landet steg; øiren blev løftet op over fjorden og blev til en land-øir, til en terrasse. Og elven blev ved at rende, og den tog med sig noget af leren i disse landøirer, tog det med ud i fjorden, og der gik det til bunds og blev en ny elveøir, og den nye øiren løfted sig over vandet og blev en ny hjell eller terrasse. Derfor er det i Værdalen og andre daler hjell efter hjell, trin efter trin opefter langs elven, og det er tydeligt nok at se, at landet har løftet sig. En kunde se det i skredet i Værdalen sommeren efterpaa; for det var mange sjøskjæl i leren; der var kraakeskjæl, pæle-ormer og hjerteskjæl, alt sammen dyr som lever i havet.

Men hvad var det da som var grunden til skredet, hvorfor gled terrasserne ud? De gled ud fordi det underste lag var blit til en suppe, som flød væk.

Efter skredet kan en tydelig se hvad slags lag det var i hjellerne. Øverst oppe laa dyrket jord og gaarder, eller ogsaa myr. Neden-under var det sandlag, og under sanden var ler. Det var leren som var skyld i ulykken; naar det kommer vand i den, saa flyder den. Det skal ikke mer end femteparten vand til, saa blir den tykt flydende. Kommer det mere, saa flyder den let og blir som en suppe, og hvis det blir rørt i den suppen, eller den kommer i fart, saa flyder den endda lettere. Og der var kommet vand til leren. En bæk som heder Follobækken flød i en liden dal i terrassen; vandet var desuden kommet sigende fra myrene og havde trængt igjennem sanden i lang lang tid, og saa var leren blit til en suppe. Denne rendte ud, sand og myr og dyrket jord misted derfor sit underlag, styrted ned i suppen og flød med gaardene

ned igjennem dalen. Og des sterkere farten blev, des mer flydende blev leren; paa sine steder slog den i bølger op paa stranden den skylled mod. Saaledes strømmed den hele 8 kilometer nedefter hoveddalen, endda dalen bare helder svagt nedover.

102

Værdalen efter jordfaldet.

Men om alt det forfærdelige som hændte den nat kan ikke her fortælles. Én 103
vaagner ved det voldsomme brag; det er en ung kvinde. Hun springer ud, og ser at nærmeste gaard glider væk; løber bortover veien, banker paa og prøver at vække: gaard efter gaard synker bag hende. — En anden kvinde har et gammelt legdslem i huset. Hun jager sine egne børn foran sig, tager den gamle legdekone paa ryggen og berger hende, med den største fare for sit eget liv. — Et tredje sted styrter huset sammen. Alle samler sig udenfor. Paa et jordflak seiler de med skredet ned i dalen. Men jordflaket kløver sig, mand skilles fra hustru, bror fra bror, mor fra barn. Farten blir sterkere, den ene strimlen deler sig i to. De som staar der falder paa knæ og roper til Gud om hjælp. De synker, leren lukker sig over dem. En haand stikker op, og saa ikke mere. — Hos enken Kirsten Vodal paa Nordlyng kommer lermassen sigende ind gjennem døren og vinduerne og fylder værelserne. Mor og børn klyver op paa bord og stoler, en af gutterne helt op paa klokkekassen. Leren sprænger den ene væg. Det er belgmørkt i stuen. Da beder Kirsten til Gud, at han for børnenes skyld maa skaffe lys og luft. Leren stiger ikke længer, hun hører folk udenfor, og roper alt hun orker. Og tjenestgutten gaar ind paa loftet over hende, bryder gulvet op med bare næverne, og drager hende og børnene op af leren, én efter én.

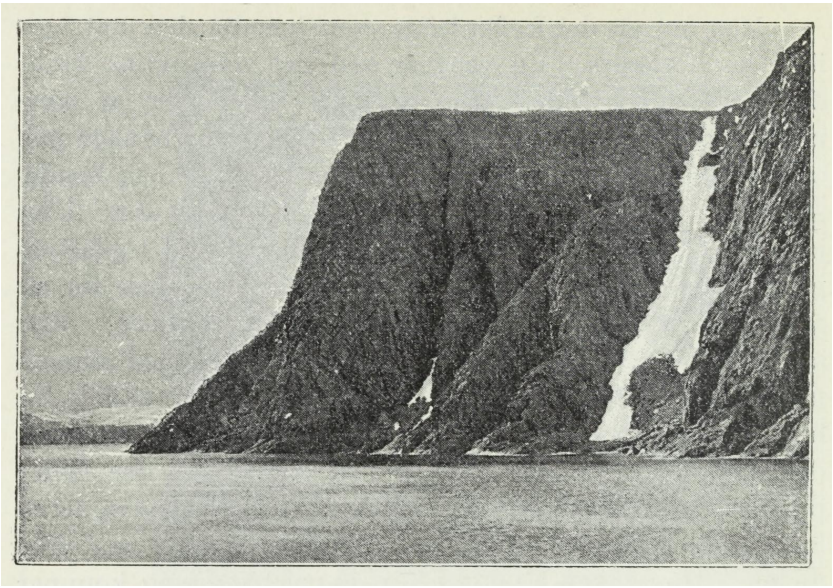
Halvnøgne mennesker driver afsted med lerstrømmen i den kolde nat. Et hundred og tolv omkom. Skarer af fugl samled sig siden om de døde, hakked efter deres øine og skjæmte deres legemer.

Men mangen en blev ogsaa berget. Kjække karer kaver paa ski over lersuppen og berger hvad berges kan. Soldater fra Rindenleret, fodfolk og hestfolk, raske, djerve og modige mænd, vaager sig med livsfare bort til de sunkne hus.

Og over alt Norges land følte man at jordfaldet i Værdalen var en lands-ulykke. Det blev ofret i landets kirker, og hundred-tusender af kroner strømmed op til dem som havde tabt alt. Endnu kan ingen sige hvor lang tid det vil gaa, før det atter stiger en blomstrende bygd frem, der det nu er ødt og trøstesløst, med hustag og stolper liggende som vragstumper i lerhavet.

Ved udg.

104

Nordkap.

Makrellen (med aaben e og dobbel l) er bysprogets udtale, mens bygdemaalene har makrélen (med lukket e og enkel l). — Dorg: fiskesnøre til at drage efter baaden mens en ror. — Baare: bølge («vove»). — Skvale: plaske, skvulpe. — Smaa, lette, runde skyer som staar i rad og i flok, kaldes makrelskyer. — Vuku, anneks til Værdalen (Stiklestad).
Aur: grus — Øir: en grunde af grus og sten (aur).

33. «GJENNEM DET MØRKE FASTLAND». 104

1. «Det mørke fastland».

Med det mørke fastland mener jeg fjeldvidderne i Finmarkens indre. Langt mod nord, langt fra færdselsveiene ligger de der, endeløse, ufrugtbare, fattige paa dyreliv. Mens Finmarks-kysten ved sommertid er en alfarvei for al verdens folkeslag, ligger det mørke fastland ensomt og urørt af den store strøm.

De mange mil lange môse- og lyngmarker der inde trampes om sommeren nær sagt bare paa embeds vegne: snart af en løitnant som tegner kart for «opmaalingen», snart af en opsynsmand ved telegraflinjen, snart af en fjeldstuemand. Det er en uendelig stilhed der oppe. Det er hugsvalende at ligge der en sollys sommernat og suge den tindrende rene luft i lange og dybe drag. Men kommer en ned fra vidden, er

freden forbi. Kommer en nedover mod furulierne, eller endnu værre: nedover mod elvedragene, hvor bjerkeskog dækker dalbunden, da mister en snart glæden baade over 105
lys og luft. For der raader myggen, syngende og sugende, dag og nat. Denne blodtørstige landeplage forstyrrer Finmarkens kortvarige sommerherlighed. I millioner kommer den til verden paa vand og elv og myr; den fylder luften, skogen, husene, følger dig utrættelig, hvor du færdes, tager blodet, hvor den kan, plager og piner, — den lille langbente, ubarmhjertige bøddelknegt. Den som skal huse længere tid sammen med myggen, maa ruste sig med slør, hansker og næverolje, men først og fremst med Jobs taalmodighed.

For myggen flygter selv Finmarkens indfødte til havet og fisken. Fjeldlappen slipper ren og telter, og drager, sammen med elvelappens kraftigste karer, ud til skjærene og blir fisker en maaned eller to. Lensmanden tager opsynet i fiskeværet, presten præker der; handelsmanden reiser ogsaa, han nytter leiligheden til at gjøre indkjøb i byerne for vinteren. Karer og jenter tager barna og buskapen med sig til sætren, og hjemme ved husene i disse Finmarkens indlandsbygder, Polmak, Karasjok, Kautokeino, er det i sommertiden mest bare de gamle igjen. Myggene sværmer om dem, sætter sig paa de skaldete hoveder og det nøgne bryst; men Finmarkens sommersol og vinterstormer har gjennem de mange aar barket og vindtørret deres hud. Ingen myggebròdd kan trænge gjennem dette panser. Den gamle lar rolig myggen synge og summe; han bare venter paa timen da han skal ud med vesle Ante (Andreas) og se efter laksestængslerne. Det er de gamles sommerarbeide; et kjært arbeide, at hente hjem den fede blanke bismerpunds laks og lægge et nyt lag i saltlak-tønden! Der trænges meget; for spekelaksen skal være baade salt fisk og sild og smør i den lange vinter. Tørret renkjød og spekelaks, brændevin og kaffe, det er det bedste lappen kjender. For disse herligheder er han i stand til at sælge sit gode navn og rygte, sin frihed, ja til og med sin sjæl. Derom har tingstuernes forhørsprotokoller mangen en lang og sørgelig saga.

August og september kommer med liv og færdsel. Da vender alle hjem, tilbage til de hjemlige tomter. Ude ved kysten er mørketiden ofte en slags dvaletid; men for fjeld- 106
og elvefolket øges livet med den synkende sol. Mørketiden er netop den rette tid. Kirken staar fuld hver søndag: børnene døbes, ungdommen konfirmeres, de elskende vies, de døde jordfæstes — alt sammen i en kulde som i Karasjok i lange tider kan være 20—30 grader, stundom 40—50, — ja, en enkelt gang er den gaat ned til 56 grader Celsius.

Fjeldet ligger i dyb stilhed, i tungsindigt halvmørke. Men den hvide ørken er ikke altid uforstyrret. Stilheden

Lappegamme.

paa den uendelige vidde kan med ett afbrydes; langt borte høres ligesom et brusende hav, først svagt, saa nærmere og mægtigere. Er det sansebedrag? Havet bryder og brækker langs Finmarkens kyster, hvidt kogende, nu ved vintertid; men hid ind paa vidden kan det ikke være naadd. Da skjærer der gjennem det dumpe brus et rop, saa ett til; korte, hvasse, iltre hundeglam følger efter. Det er en fjeldby paa flytning til nye beiter. Snart tegner der sig mod den klare vinterhimmel en skog af taggete horn i fine omrids, og saa kommer de farende, flok paa flok af hvide, brune, 107
graa, ja næsten sorte rensdyr, klumper sig sammen i et digert nøste, tvinder sig ud til høire, til venstre, ligesom lange fine traader, snor sig, bugter sig, samles igjen. Gjæteren skriger, og i rivende fart stryger Jarfe og Digal, Musti og Ranne ud for at nøste traaden op igjen. De gir sig ikke, disse smaa langraggete renhunder, før de med iltrere og iltrere maal og altid øgende fart har samlet ind til det store nøstet hver eneste splittet renflok, hver eneste forvildet kalv. Og driften síger frem over snevidden. Det puster og snøfter fra tusend ren-lunger; det knitrer i haserne. Tilsammen en underlig lyd som af et susende hav. Og den fine sne paa den hvide vidde trampes, og ser ud som sjøen naar den piskes af vinden. Men før snestormen atter har faat jevnet dette, ja før den brusende lyd af den flyttende by er død hen, drager der sig langsomt frem i driftens spor en flok sultne ulver. Luskende og lugtende søger de efter, om ikke Digal eller Jarfe et eller andet sted har glemt en

renkalv. De langtrukne hyl lyder sørgmodig ud over snemarken. Ingen tind, ingen ur kaster dem tilbage. Vinden fører lyden bort over de endeløse vidder, til den dør en seig død bort-i snefönnerne.

Atter ligger sne-ørkenen glemt og forladt, endnu mere ensformig i sit hvide skrud end i sommerens graabrune lyng, — til kvelden kommer, og nordlyset med den. Da spilles der op i alle farver; det jager, det flygter, det skjælver i tusendformede forunderlige skikkelser. Og disse farver sænker sig fra himmelen og kaster sit skjær og sit liv over den hvide jord.

2. I storm paa Finmarks-fjeldet.

Nytaarsdag 1888 brød jeg op fra mit hjem ved Varangerfjorden. Jeg skulde være i Kristiania 1ste februar; jeg maatte da have god tid, kan det synes. Men den som kjender veiene og afstandene, siger ikke saa. Først 60 kilometer med hest fra Varangerfjorden over Seidafjeldet og Tana-elven til Polmak. Saa videre med ren over samme elven til Karasjok, og derfra over vilde fjeldet til Alten. Det er en rentur paa 350 kilometer. Kystreisen til Trondhjem er 1600, og jernbanefarten til 108
hovedstaden 560. Det er tilsammen næsten 2 600 kilometer, og af disse tusender er det bare de sidste 560 en reiser med en fart som kan regnes ud paa forhaand. Hvad kan det ikke hænde oppe paa Finmarkens snefjeld eller langs den urene kyst, hvor en ikke har mere end 4—5 timers dagslys og maa famle sig frem i halvmørke eller kaste anker midt paa dagen? Nei, jeg havde nok ikke regnet for lang tid. —

Jeg var paa vilde fjeldet mellem Karasjok og Alten. Jeg laa i fjeldstuen i min bedste søvn. Da vaagned jeg ved at stormen risted huset saa det knaged. Uveiret var over os. Klokken var 5. Jeg gaar ud til postføreren fra Vadsø, som havde overnattet i fjeldstuen og skulde samme vei. Han vil vente til dagen gryr. I dette rasende sne-yre kan intet menneske tage ud paa vilde fjeldet. Men kl. 8 staar vi fuldt færdige, de fem og tyve rener er forspændt. Veiret har bedaget sig lidt. «Vi faar friste,» siger postføreren, støder i hornet, og afsted gaar det i jevnt smaatrav eller sagte gang bort over vidden, hvor sneen ligger i dybe skavler. Renen løber i sneen, til en bare ser hornene, saa sætter den i byks paa byks, saa den næsten svømmer gjennem snedriverne. Men er raiden tungt læsset, blir den ofte staaende fast. Saa maa vappussen paa ski fremom og være sneplog. Og det maatte han gjøre flere ganger denne mørke morgenstund. Vi saa ikke skavlene før vi var midt i dem.

Med én gang kommer det ligesom kastende over os et hav af sne. Det er stormen som er løs igjen. Og før jeg vidste ordet af det, var post-raiden, postføreren, min vappus Anne Petter og alle de andre som nedsunket i det hvide hvirvlende snehav. Ikke at øine nogen steder. «Halloi!» ropte jeg. Det var som at skrige ind i bomuld. Ordet blev kvalt. Saa fik jeg da lade renen raade. Jeg la mig til rette i kjerrissen og gav renen et rapp som nede paa Tanaelven vilde ført mig af gaarde med 20 knobs

fart. Nu vørte den det ikke. Den dypped bare snuden ned i sneen, lukked øinene for 109
sneveiret og tog nogen faa eftertænksomme skridt. Den vidste altsaa ikke hvor de andre var. Saa maatte de være unda vinden. Ellers havde den havt tæften af dem. Jeg lod da staa til med vinden efter mig. Intet at se uden vidden, som ligesom blev løftet mod himmelen med hele sit dække af sne. Jeg stansed, tog renen med mig bortover, skygged med de svære renskindsvotter for øinene, glante bent mod veiret, glante unda veiret, — men maatte saa lukke øinene og lægge mig flad ned i kjerrissen. Jeg holdt paa at kvæles. Saa op igjen og brøle: «Hallo, Anne Petter!» Det klang som et spædbarns røst. Og renen la sig bent ned. Den vented endda overhændigere veir. Jeg fik gjøre som den. Jeg velted pulken og krøb i ly, blev som begravet i sne, maatte reise mig igjen og riste den af. Men renen laa som den var død, og lod sig sne ned. Og midt i sne-yret syntes jeg at merke at dagen minked. Da tog den tanke mig: du klarer dig ikke her ude i den lange 20 timers nat. Jeg tvang renen til at reise sig. Her paa snaue fjeldet kunde vi ikke blive liggende til natten. Vi drog os fremover, trampende i sneen, med seige og tunge fødder. Jeg glante op imod veiret, glante efter et lysglimt, en varde, en liden haug til at krybe i ly under. Men bare sne, sne, sne, og mørke. For nu kom det tydelig og braat. Da skar tvert igjennem stormen og den yrende sne-kave en lys klar tone. Aldrig har jeg hørt nogen lifligere. Det var posthornet. Og det var som stormen gav sig for det, og tonen tog til. Renen baksed gjennem snefônnerne. Et par minuter efter var vi ved post-raiden.

Vi overnatted i ly af de mange rener og de opstablede kjerrisser. Ingen havde kompas; det var umuligt at vide hvor vi var. Det var ikke anden raad end at bie paa dagen. Og det blev en lang nat, endda vi drøfted baade jury- og skoleloven, baade Rusland og Sibirien og Napoleons seierstog. De er videlystne, lapperne. Og den ene af post-folkene havde været paa amtsskole. Han kunde baade spørge og svare saa det havde god skik. Men Anne Petter sov lange stunder den retfærdigste søvn. Og renerne laa urørlig stille; vi kunde bare se hornene, de raged som grener op over 110
sneen. Kl. halv 9 om morgenen blev det saa vidt et par minuters gløtt i sneveiret, og straks tog Anne Petter og postmanden landkjending af en liden haug, og styrte i ben linje paa varden. De har sted-sans, de folk. I løbet af dagen kared vi os frem til Mollesjok.

Men nu kom det værste. Nu kom følgerne af dette forfærdelige døgn. Mit høire øie hovned op og taalte hverken lys eller varme. Blund var ikke at faa, ikke saa meget som en madsmule kom indenfor mine tænder.

Gamle Lars i fjeldstuen var ofte inde og saa til mig, der jeg laa alene i mørket i den store seng paa renskind og ris. «Taaler du ikke lyset?» spurte han, da han saa jeg holdt haanden over øiet, hver gang han kom ind med lys. «Nei, det taaler jeg slet ikke.» — «Vuoi, vuoi,» sa han og vugged med hovedet. «Hvad mener du med det?»

spurte jeg. «Vuoi, vuoi,» sa han igjen. Jeg vidste nok hvad det vilde sige. Det var sygdom eller død. «Hvad er paa færde?» spurte jeg paa ny. «Aa, du faar smaite, stakkars prest.» Jeg kunde godt lappisk, men dette ord havde jeg aldrig hørt. «Smaite? hvad er det?» — «Du faar hvid flek paa øiet,» svarte han, «og saa blir du blind. Det gaar ofte slig med fjeldlapperne.» — «Blir jeg blind?» — «Ja, vuoi, vuoi.» Jeg vidste at dette ikke var tomme ord, for han havde mange aars erfaring, gamle Lars. «Hvad skal jeg gjøre, mener du?» — «Her ligger en rypefanger som kan stelle med sligt,» siger han saa. «Hvad er det for slags mand?» — «Aa, det er bare en almindelig Karasjok-lapp. Det er Anne Petters bror Klemet.» — «Hm.» Jeg tænkte mig om. «Hent ham ind!» Klemet kom ind og undersøgte med stor sagkyndighed mit høire øie. Han risted paa hovedet. «Ja, det blir smaite,» siger han. «Kan du læge den du da?» sa jeg mistroisk. Jeg var bange for at han kanske bare vilde tjene lidt penger. «Jeg har da gjort det mange ganger før,» sa han. «Hvorledes vil du bære dig ad da, Klemet?» — «Jeg snur øiet dit.» — «Snur du øiet?» — «Ja, og gnider det paa indsiden.» — «Tak, KLEMET.» — «Du vil ikke?» — «Tak, jeg vil heller vente.» — 111
«Skal du reise til Alten i uveir og kulde med det øiet, saa ser det ikke dagens lys mer,» sa han bestemt. Dermed gik han. Men udover natten blev verken ikke til at holde ud. Kl. 2 stod jeg op og ropte ind i den andre stuen, hvor skydsfolkene laa: «KLEMET, kom hid.»

En halv time efter havde jeg givet mig i hans vold. Jeg laa, saa lang jeg var, paa gulvet, KLEMET paa knæ ved siden af mig med opbrettede ærmer. Med stor omhug havde han vasket sine hænder og forlangt et rent haandklæde. Dette syntes jeg var et godt merke. Og saa begyndte han. Med let og blød haand gned han mine opsvulmede øielaag. Saa bredte han mit fine silketørklæ over ansigtet mit, la sin mund helt ned til det syge øie og aanded saa længe paa det at jeg kjendte mig varm helt bag i hovedet. Saa igjen til at gnide. Slig holdt han paa en stund. Saa vrængte han med en gammel læges varsomhed øielaagene og strøg fint og ømt over dem, som var jeg et barn. Efterpaa lidt rent, lunkent vand. Da jeg efter en god kvart time reiste mig, kjendtes verken mindre, og det stive haarde øie var blit mygt. «Nu kan du sove, prest,» sa KLEMET; «bind saa godt for øiet dit, naar du skal ud i morgen, saa skal du se det gaar.» Og ikke før havde jeg lagt mig, før jeg sov sødelig. Jeg vaagned først kl. 7 om morgenen, da ANNE PETTER stod over mig. «Det er fint veir, prest; skal vi naa Alten til natten, maa vi afsted straks.»

Skinnende hvide laa de endeløse sneflader. Ingen skulde kunne se at stormen havde raset her. Det var som alt stadig havde hvilt i den samme uryggelige ro. Og mens jeg med mit friske øie saa paa al denne herlighed, kjendte jeg under bindet at det syge kom sig stund for stund. Og jeg undred mig paa om det virkelig var saa, at jeg havde været nær ved at miste det. Jeg spurte lægen, da jeg kom til Alten, og fik

vide, at havde jeg ikke mødt KLEMET, saa havde snestormen paa Finmarksfjeldene merket mig for hele livet.

For læsebogen af sogneprest Lützow-Holm.

Opmaalingen, d. e. den geografiske opmaaling og kartlægning af vort land. — Fjeldstuerne er bygget af staten og underholdes af den. Der er husly, lys og varme for de veifarende. Se næste stykke.
Fjeldlapper, elvelapper og sjølapper kaldes saa efter som de mest har sit tilhold paa fjeldene, ved elvene, eller ved sjøen.
Glam: gjøing. — Fjeldby kaldes den samling af ren (fra 100 op til 2—3000) som er en mands eller en slegts eiendom.
Raid: en rad af slæder, forspændt med ren. — Vappus kaldes den kjendtmand som sidder i den fremste slæde og styrer den første ren. Hver af de andre rener i raiden er med tømmer bundet til nærmeste slæde foran. — Kjerris: renslæde som ligner en baad. — En knob svarer til ¼ sjømil eller henved 2 kilometer; 20 knobs fart vil da sige henved 4 mil (37 kilometer) i timen.
Pulk: renslæde.
Mollesjok er en fjeldstue midtveis mellem Karasjok og Alten. — Vuoi, vuoi: ak, ak.

34. Morgon-salme.

112

Af E. Blix

Syng i stille morgonstunder,
syng Gud fader lov og ros!
Sjaa, han gjerer nytt det under:
kallar fram av myrkret ljos!
Sjaa hans sol all skapning gylla,
alt med liv og lovsong fylla,
sjaa hans kjærleiks smil i sky,
sjaa kvar dag hans naade ny.

Gud si sol lèt dagstødt renna
yver alle utan skil:
deim som vil hans kjærleik kjenna,
deim som ikkje vakna vil.
Alle vil han til seg draga,
alt han veit so vel aa laga:
Gjenom sol og regn i sky
byd han oss sin naade ny.

Lær oss, Gud, kvar dag aa telja,
sjaa kor snøgt vaar livsdag lid!
Lær oss livsens veg aa velja
medan det er endaa tid!
Enn i dag du vil oss kalla;
snart kann myrker paa oss falla.
Lat oss, medan det er dag,
fylgja andens naadedrag!

Gud, som skapte sol og stjerna,
deg me syngjer takk og lov,
at um oss du vilde verna,
medan me i myrker sòv!
Lys og leid oss, ljosens fader,
til vaar sol i gravi glader;
vekk oss so til morgon ny,
dag med solskin utan sky!

E. Blix.

35. BERRE EIN HUND. 112

I. Han Hall.

Han Hall var berre ein hund, men ein framifraa stor og klok hund. Han kom til bygdi i fylgje med ein engelsmann, som leigde seg hus paa garden Kvaale i nystòva de.. Denne engelsmannen var ein underleg selle, tykte dei der i bygdi; han fór dagstødt og kleiv i villaste bergi der umkring. Han som fortel dette var gut den gongen, og fylgde mykje med engelsmannen paa desse utferderne; men han fekk ikkje lov aa vera med burt i styggefjellet. Daa laut han vera att med hunden einkvar staden, og dei leika seg med kvarandre og vart svært godvener. Det høgste og villaste fjellet der var Jordbergnuten. Paa den eine sida av den var det eit stort rundt hòl inni, som dei kalla Drakehiet. Dette hadde engelsmannen lenge gjenge og sigta paa, og ein dag la han i vegen, etter ei trong skòr, som gjekk tvert kring nuten burt imot Drakehiet. Men ein staden han skulde framum ein liten bergknatt, ramla han laus og stupte, med hòvudet fyre og armarne vidt utslegne, lukt i braadjupet, medan guten og hunden stod og saag paa.

Han Hall hadde sete heile tidi og mein-stirt, so augo i honom glímde som berre gløder, og gav seg ille gjorde han, rett som det var. Men no vart han reint som ifraa

seg. Gøyande og ylande flaug han ned paa stupet, att og fram, upp um fossen, og so 113
ned att. Eg tok spranget heim etter hjelp; men det var nok ikkje tenkjande paa berging der. Det hadde fyrr i manns minne fare baade folk og fe ned i det djupet, men inkje beinet hadde kòme fram att i dagsens ljos. Utpaa kveldsida gjekk eg dit upp att. Daa hadde hunden drege sig fram paa flòget, so langt han kòma kunde, og laag og stirde ende ned fyre seg i det gapande sluket. Det var inkje raad aa faa honom der ifraa, med

alt det eg lokka. Eg hadde med meg litevetta mat, men han vilde ikkje smaka biten. Han vart verande der ved den djupe gravi aat husbonden i samfelde tri døger, og kveldarne ut-yver kunde me heim til Kvaale høyra ómen millom fjelli av dei uhuglege yli han stundom sette i. Men tridje dagen, daa eg frampaa eftansida kom og kalla paa honom, kraup han seg endeleg fram-etter til meg, med slike merke av den vonlause sorgi, at eg, hugsjuk som eg sjølv var, slo armarne um honom og grét som eg skulde vera dengd.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.

Fraa den stundi heldt han seg til meg, med ein truskap som var reint 114
vedkjømeleg. Det var som han visste at no hadde han ikkje nòkon annan enn meg som brydde seg um honom. Han fylgde med heim. — Daa me kom inn i stòva, var

det som han livna upp; han flaug mot nystòvedøri, gøydde og gnistra, og gav seg ikkje fyrr han slapp inn. Han snusa og leita romet rundt fleire gonger. Dermed var det liksom han seig ihop att, og so gjekk han sin veg.

«Men so gjev daa stakars dyret nòko aa liva av!» sa eg

«So lag til graut og mjølk aat honom i koppen hans Passupp, du,» svara han far.

«Men — eg er rædd han ikkje vil hava det.»

«Ja so fær han eta den maten han sjølv hev, daa,» meinte gamlen. «Me hev ikkje raad aa gjera større krus med honom. Men er han svòlten, gjeng det nok ned.»

Mjølki var sur som brim, og den sleipe koppen lukta verre enn ille. Ikkje fyrr hadde hunden snusa til det, fyrr han snudde seg ifraa og saag upp paa meg, med eit augnelag som vilde han spyrja um det kunde vera meiningi mi han skulde eta so ufysen mat. Men eg hadde ikkje betre aa bjoda, eg, raadlaus som eg stod, med graaten i halsen. Endeleg freista han med eit par bitar, gjekk der-etter burt og ringla seg ihop paa gòlvet ved peisen.

Det var mi største umsut, i dei fire fem vikorne som no gjekk, aa finna mat aat han Hall. Sjølv skifte eg no alltid trufast med honom, og fekk stundom tigge laust eitkvart kjøtbeinet, og daa han dertil, som det leid, laut venja seg aa taka til takke med graut, vart det endaa so han berga seg. Men han var ikkje lenger den staute sjølvbyrge karen han fyrr hadde vore. Han gjekk der og drog seg som ein skugge og lét sig lita med noko so nær alt. Um han vart sneist, so berre smatt han undan og heldt seg or vegen, so godt han kunde. Sjølv han Passupp, den kroken, vart smaatt um senn so modig at han vaaga seg til aa retta ròva i vêret og bysta seg, naar han gjekk fram-um honom.

2. Paa auksjon.

115

Det leid paa lag ein maanad; so kom lensmannen og las upp at eignelùterne etter engelsmannen skulde seljast paa ein auksjon som var tillyst heime paa Kvaale etter gamle Hans Krokelid, husmannen vaar. «Du fær kjøpa hunden daa, du Per,» sa han Salamon, tenestguten, og log. Eg snøgga meg paa døri, so fort eg kunde, og lokka hunden med meg. Med hòvudet hans i fanget mitt laag eg til fram imot kvelden uppi urdi og grunda paa raad. Eg kjende det som det var ei heilag pligt eg hadde paa meg, aa berga honom. Men kva skulde eg gripa til? Ei mark og tvo og ein halv skilling var alle dei pengar eg aatte. Og um eg no fekk kjøpt hunden for desse pengarne, kva hadde eg so aa fø honom med? Eg hadde aldri fyrr visst kor vondt det er aa vera for liten og for magtlaus, so hugheil endaa viljen kann vera.

So var daa endeleg maandagen kòmen, og med den lensmannen, og av bygdefolk so mange at stòva var full mest. Han Hail stod bunden etter eit tòg burte ved omnen. Han lét deim stella med seg som dei vilde, armingen.

Det varde til framyver nón, fyrr det vart upp-ropt, det som etter engelsmannen var. Byrsa vart seld, so klædeplaggi og dei tvo kistorne. «Ja,» ropte lensmannen endeleg, «so hev me her ein hund, som endaa til kann ganga for baade bamse og skrubb. — Gjer bòd!» — »Ei mark for skinnet til styvels-leggjer!» skreik han Lars Lunde. Eg kjende, der eg stod, kvart ordet stinga meg i hjarta, som det skulde vera syls-oddar. «Ei mark er bòdi! Ei mark, — Ingen betre? — Ein halv dalar daa for baade skinn og skròv!» — «Ja daa maa lensmannen vel hava honom for meg,» tok han Lars Lunde fram-i. «Ein halv dalar! Tridje og siste gongen, ein halv dalar! — No slær eg!» — «Ja, slaa du!» sa han far.

Og lensmannen lyfte den litle hamaren sin. — Eg sprang aat døri; og med det same eg fór yver dørstokken, fekk eg det gnelle kvasse ljodet av hamarslaget etter meg. Dermed tok eg spranget aat høyløda, kasta meg ned, reiv og sleit i høyet, grét og 116
skreik og gav vondt fraa meg, so eg mest vart fælen for meg sjølv. Eg var sinna so det kokte i meg, sinna paa alle, paa lensmannen, paa han far òg — ja, eg tykte endaa Vaarherre med gjerne kunde ha vore meg noko til hjelp, han som hadde so godt for det.

Daa lét duren av ei kjerra nede paa vegen. Eg kika ut gjenom eit navarshòl, — og der køyrde lensmannen, med hunden slunkande bak-etter kjerra, bunden med eit tòg til den eine stolfjøri. — At han daa ikkje, so sterk som han var, reiv seg laus og beit og sleit deim sund alle ihop!

Men det varde ikkje lenger enn godt og vel natti yver, so hadde eg honom hjaa meg att. Eg stod endaa attum staburet og lødde staur um morgonen, daa eg med eitt fekk sjaa honom koma langbyksande hit-etter Storaakren.

Aa du, for fagnad det vart! Eg trudde hunden skulde verta galen av berre gleda, og sjølv var eg so fegen eg baade hoppa og dansa med honom. So truga eg honom til aa leggja seg, medan eg stillte meg inn paa staburet og stakk under trøyra den tjukkaste og feitaste rullepylsa eg fann.

Men daa var det han far gjekk fram-um, just som eg steig ut att.

«Kva hev du der inne aa gjera?»

«Aa, eg — eg skulde berre inn — etter ein spikar,» stama eg, — daa eg med det same hugsa paa at spikaren stod der inne.

«Det er vel den spikaren eg ser der under trøya di daa, kann henda?»

Eg saag ned-etter meg — aa! der stakk den fille rullepylsa fram nedanfor trøyekanten! Eg vart so rædd med det same at eg slepte henne, so ho rulla ned-etter staburstroppi og vart liggjande framfyre føterne paa han far.

«Kvar skulde du so slaa den spikaren inn?» spurde han langt. Eg slapp for aa svara, med di han Hall nettupp daa kom stingande fram-um nòvi.

«Haa haa! eg kunde mest tenkja det!» tok han far i, treiv ein stein og grytte etter 117
hunden, so han ylande og hinkrande la i laup upp-etter bakkarne. Og so vart eg

gripen i luggen og leidd burt i vedhuset, der eg fekk slik stryk at eg var saar og striput av det i fleire dagar etter. — Og so fekk eg, daa eg endeleg vart slept, noko attaat, som sveid mykje lenger enn all julingi, og det var desse ordi av han far: «Lat meg no berre møta deg paa tjuveveg oftare!» Fraa lensmannen fekk me sidan høyra at hunden hadde fylgt viljugt med heim, der det var meiningi aa halda honom som bandhund ute i tunet. Men morgonen etter hadde han slege seg reint vill, rive og slite i bandet, til han kom laus, og burte var han. — Kvar han no heldt til, var vandt aa vita. Eg var tvo gonger upp-etter og leita, men gjorde korkje saag eller høyrde til honom.

3. Eit udyr.

Me buførde heim fraa stølen ved denne tidi, og buskapen var slept i heimemarki. Og no bar det so til, at hunden, som det leid, meir og meir gjekk meg utor tankar for ein annan firføting — eit vêrelamb, som eg vaaren fyreaat hadde fenge av gudmor mi, ho gamle Ingebjørg Seim. Det hadde endaa mist mor si, vesle krèket, daa eg fekk det, og eg ól det frametter, til det vart slept aat fjellet.

Det var svært som vesle votten hadde kòme seg um sumaren. Var han ikkje vorten slik ein lubb at det var reint morosamt aa sjaa. Og tvo smaa nubbar til horn hadde han fenge seg uppe i skòlten, der det berre hadde vore som tvo erter aa kjenna um vaaren. Og so kjælen og kynd som han var daa! Det varde ikkje mange dagarne fyrr kjennskapen vaar var den gamle gode. Berre han saag meg, kom han kinkande, dilla med vesle spælen og kravde etter einkvar godbiten.

Det lét so, det var nok alt anna enn trygt for udyr uppe i marki den hausten. Fraa grannegrendi fekk me soleis høyra dei hadde funne tvo lamb og ei vaksi geit 118
sund-rivne og halvt upp-etne seinste vika. Eg vart illehuga for lamb-ungen min, straks eg fekk vita detta, so mykje meir som han hadde for vane, so som alelamb gjerne plar gjera, aa halda seg for seg sjølv, nòko ute fraa dòtten; eg lova meg paa, at dagen etter skulde han verta innsett.

Og eg hadde ikkje óttast for inkje-noko. For endaa same kvelden, fram imot myrkningi, kom saueflokken setjande heim, i slik ei vitlaus rædsla som han skulde vera skræmd av bamsen sjølv. Men vesle vêren min var ikkje med.

Eg gjekk med bìvrande hjarta og leita dòtten yver tridje gongen, daa han Ola, lausekaren vaar, som hadde vore uppe i marki og hògge famneved um dagen, kom kluftande ned-etter, med augo i haargarden.

«Jau,» skreik han, «no hev eg daa endeleg fenge syn for kva udyr det er. Er det ikkje dette hundebeistet etter engelsmannen kanskje!» — «Han Hall? — Det er daa ikkje raad!»

«Ja ja, gakk berre upp under Kviteberg du, far min, so fær du sjaa. Vil du finna lambet ditt, so ligg det der, so daudt det verta kann, og so sund-rive at det er

grøtelegt. Det var ikkje meir so han vilde røma for øksi, trollet, der han stod yver det og grein mot meg, daa eg kom springande til.» — «Det ubeistet! Aa det ubeistet! — Aa lambet mitt! det einaste lambet mitt!»

«Jau, der fekk du takk for umakan du Per òg no!» flirte han Salamon.

— Eg var ikkje lenge um aa faa paa meg helgeplaggi mine um morgonen, daa eg vart paalagd aa ganga til lensmannen og beda honom koma og gjera ei greida med hunden sin. Men det trèga meg harmeleg aa sjaa, kor skalkut han far kneip lèparne ihop, daa han saag kor annsamt eg hadde det med aa koma av garde. — Nei, aa nei, for ein tull, for ein tull eg hadde vore!

Lensmannen stegla og smellte so det berre gneista um honom, daa eg hadde bòre 119
bòdi fram; for det vilde, kor som var, verta hans sak aa bøta skaden.

Tidleg andre dagen kom han køyrande; og han og han Salamon og tri andre karar, med kvar si rifla paa òksli og fire hundar i fylgje, tok til skogs.

Utpaa kvelden kom dei heim att til Kvaale. Dei kunde segja ifraa at hundarne seint um-sider hadde fenge tèven av røvaren øvst uppe i Lundeleinerne og jaga honom fram. Men han Frigard hans Ola Teigen, som vaaga seg for langt innpaa, vart liggjande att med uppriven mage. Sidan hadde han Hall — saara, som dei trudde, av eikor av dei fem kulorne dei sende honom — teke laupet inn millom ville fjelli, burt-etter Sogneleidi, og det gjorde baade varde og drog ut, fyrr dei andre hundarne kom tilbake att.

Ja ja, han hadde ikkje fortént det betre heller! — Men var det ikkje endaa so eg ikkje var god for lata vera aa hava vondt av honom, tjonet!

Sidan um hausten var det ikkje merkande til anna enn at krøteri fekk ganga i god fred for udyr. Og hunden vart korkje høyrd eller spùrd til, so vissa laag han longo daud einkvar staden uppe millom knausarne.

4. I smidja.

Det var mykje til fint mildt haustvêr me fekk det aaret. Ikkje berre geiterne berga seg sjølve ute til fram imot jol, men sauerne med, naar dei fekk litevetta attaat morgon og kveld. — Ho gamle Sigrid Krokelid sa ho ikkje slik haust kunde minnast, sidan den gongen han Hans braut beinet sitt i Lønskleivi, og det var tvo aar fyrr han Sjur son deira kom til. Men han Sjur var no innpaa dei tvo tjug, ikkje rettare ho hugsa. — So endeleg ein dag, paa lag tri vikor fyre jol, fekk me tjukt snøvêr, og um morgonen var det strjukande skiføre. Den som var glad, var eg. Skierne mine hekk alt 120
longo med sine nye fotband ferdige paa nabben sin attum smidje-ramen. Eg hadde aldri fyrr fenge bisken i meg, fyrr eg vassa i veg upp etter deim, — for smidja heime ligg, som skikken gjerne er, eit stykke fraa dei andre husi, for eldsfaaren. Eg hadde alt fenge føterne i bandi, og skulde til sleppa laust ned-etter, daa eg fekk høyra noko liksom gnistra og jamra seg burte i ein bordhaug der laag. Eg vart undren yver

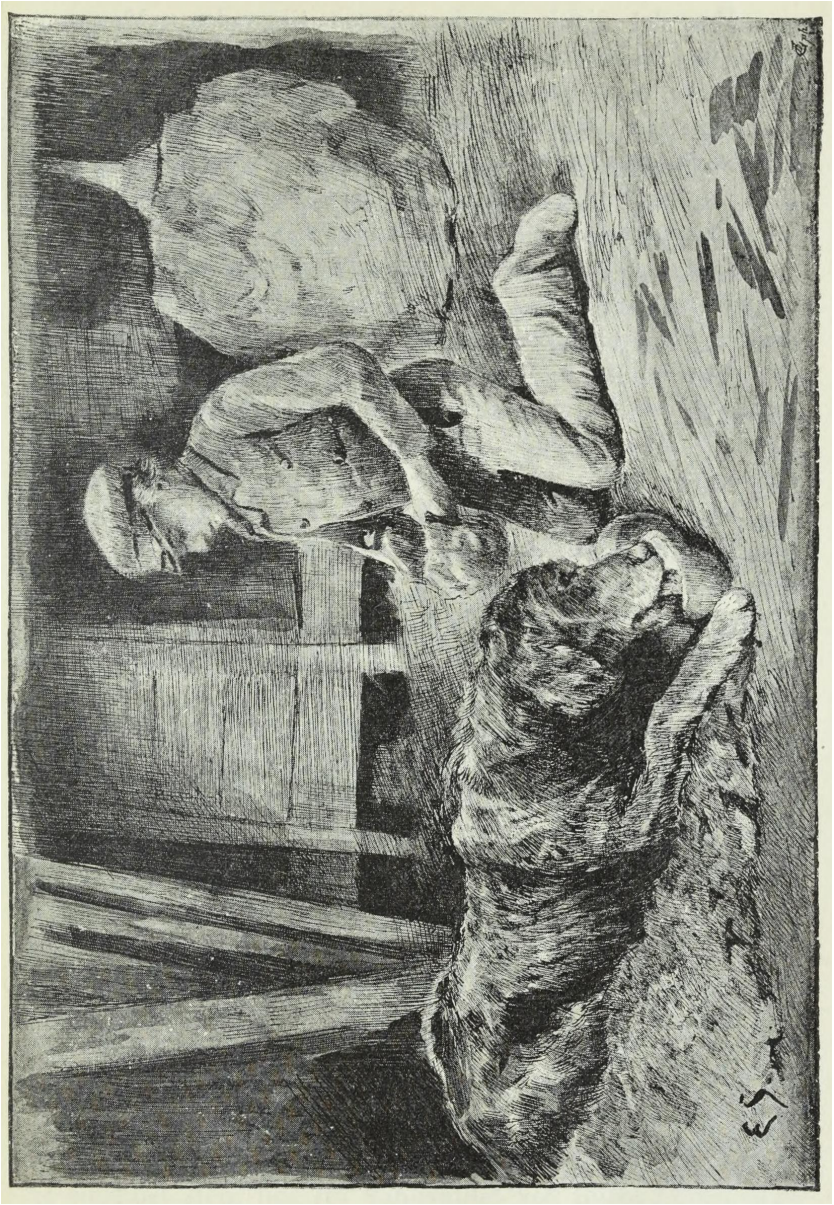
detta, steig av og gjekk burt-aat og vilde sjaa kva det no kunde vera. — U! som eg kvakk med det same! Men var det raad? — Jau, det kunde ikkje anna vera, det maatte vera han Hall som laag der. Men nei, aa nei, som han saag ut! Han kunde ikkje ein gong segjast vera skinn og bein. At beini var der, det var vandelaust aa sjaa; det var ikkje so at kjøtet var til hinders. Men skinnet, det var skurve i skurve og saar i saar yver heile hans kropp, slikt eg ofte hadde sétt det paa sauer som hadde gjenge for lenge ute og frøse og svòlte haustdags. Men i same blinken var alt eg hadde mot honom gløymt, som det aldri skulde ha vore. Han var atter berre den ulukkelege venen min, som eg var reidug til aa taka meg av, alt det eg evla. Eg passa paa, som eg ingen saag ute i tunet, aa faa honom inn i smidja; men han var so ut-arma, so det var ikkje meir so han vann krèka seg etter meg. Yver ein aas hekk det ein gamall skinnfeld, — den breidde eg under smidjebenken og lét honom leggja seg paa.

Og so — ja eg var ikkje god til anna, endaa hjarta hamra stygt i bringa mi — paa staburet att etter ei rullepylsa. Og eg slapp fraa det denne gongen. Etterpaa stillte eg meg jamvel inn i fjøset og mjølka full ei stor svineblaasa, som eg sidan tømde i ein tre-sko uppe i smidja.

Han Passupp kom rennande upp-etter utpaa dagen, gøydde og brukte kjeft, alt det han orka; men jamenn fekk han skyts ned att, so han ikkje baud paa det meir.

«Nei, kva er det daa du Per hev det so annsamt med uppe i smidja i dag?» spùrde han far.

121

I smidja.

Jau, — det var daa ein kjelke eg skulde gjera meg. Og so hamra eg inn-imillom laust paa baade det eine og andre der uppe, so dei skulde tru det var arbeid eg hadde fyre meg. Eg tòrde ikkje tenkja paa korleis dette vilde enda.

Men det gjekk no den dagen til endes. Morgonen etter, daa eg atter med ein 122
fleskebite i lùmma steig inn i smidja, fann eg hunden i god ro paa same staden. Nei, so glad han vart, daa han fekk sjaa meg, smaa-kvein og vifta med róva, og so blidt som han saag paa meg med dei væne brune augo sine, som no heldt paa faa liv og eld att; det var merkande han alt hadde kòme seg mykje.

Jamvel den dagen fram-etter berga me oss. Det tok alt til aa dimmast av kvelden so smaatt, og eg sat nett-upp nede i stòva og fekk meg nónsmaten min. Men daa vart det at ho Olina, budeigja vaar, kom farande hòvudstup inn og skreik at det sat ein trollkatt uppe i smidja. Det var som eg hadde fenge ei kald vatsbytta yver meg med det same.

«Aa tøv!» meinte han far.

«Aa jau, jau!» tuta ho, — det var so sant, so sant som ho stod der. Ho skulde upp i smidja etter is-øksi, og sat han so ikkje der under smidjebenken og glodde paa henne med tvo augo so store som talikar, so vilde ho ynskja ho ikkje kom livande av flekken!

«Ja so!» sa han far tùrt og gjekk mot døri. Fram fór eg ifraa bordet, framum honom ute i gangen, og so upp og smellte halv-òpne smidjedøri i. — «Du kjem ikkje inn! Du kjem ikkje inn!» skreik eg honom i mote. «Er du galen, gut!» sa han, treiv meg i armen, kasta meg til sida og gjekk paa.

Men aldri fyrr fekk han dørglytten upp, fyrr hunden innanfyre sette i med ei forfælande gøying og kom dundrande mot døri, just som han far snøgga seg aa slaa henne i att. — «Men for all ulukka! det er daa vel aldri . . .!» — «Jau. jau!» skreik eg, «det er han Hall! Men du maa ikkje gjera honom noko, — kjære far, du maa ikkje!» — «Salamon!» ropte han; «Salamon!» — «Ja,» svara han Salamon nede i stalldøri. «Hev du byrsa di ladd?» — «Jau!» — «So kom med henne daa, og det paa fljugande flekken!»

Og so kom han Salamon byksande, med rifla si i handi. — «Kva er tids?» — «Aa, gakk berre upp og tak luka fraa smidjegluggen, so fær du sjaa,» sa han far. «Ja du 123
kann berre prøva!» skreik eg, «du kann berre prøva, tòrer du! Eg skal skamslaa deg! eg skal . . .!»

«Aa, ditt narr!» tok han far fram-i, greip meg og meinheldt meg, daa eg alt var paa spranget med ein diger staurende i lufti, medan han Salamon steig upp, tok luka ifraa og kika inn. — «Haa haa!» ropte han, «er det du, din rakkar! Ja bi no!» — So inn med byrsa, og so small det.

Daa dei lét upp døri, laag han Hall daud paa gòlvet innanfyre. Eg kasta meg ned yver honom, reint ifraa meg. Eg grét, stridgrét, so eg plent heldt paa missa anden.

Han Salamon stod attved og flirte og log. Men han far kom burt og lyfte meg — slett ikkje hardt — upp etter trøyekragen. — «Bed Gud bevare deg, og bruk vitet ditt!» sa han, mykje mildare enn han var van, liksom halvt baade undren og òttefull; «for du veit daa det, barn, det er berre ein hund!»

Per Sivle.

Skil: skilnad («forskjel»). — Glada (um soli): gaa ned. — Selle: kamerat, fyr. — Skòr: hylla i fjellet («afsats»). — Mein-stira: nidstira. — Glíma: glansa, glo, lysa.
Flòg: bratt fjellsida. — Litevetta: ein liten grand. — Óm: ljom, atterljod langt undan. — Eftan: ettermiddag.
Vedkjømeleg: rørande. — Brim eller prim: primost. — Ufysen: leid, motbydeleg. — Umsut: umsorg. — Sjølvbyrg eller byrg: sjølvberga, stolt. — Lita seg: slaa seg til tòls. — Sneisa: neisa, gjeva vondord. — Ròva: hale. — Bysta seg: reisa busterne.
Eignelùt: «eiendel». — Snøgga seg: skunda seg. — Hugheil: trygg, frimodig. — Tòg: «taug». — Nón: undorn, millom-maal kl. 3—4 um eftan. — Bòd: «bud»; bòdi: «budt»; av bjóda (byd, baud). — Skròv: buk, skrott.
Fælen: rædd. — Lét, av laata. — Stol, her: vognsess. — Attum: attanfor, bak-um. — Loda: leggja upp i lad. — Byksa: gjera hopp eller sprang. — Fegen: glad og fornøgd; fagnad: gleda, velkoma. — Stilla: gaa sagte, lura. — Tropp: «trappe». — Nòv: «hjørne» paa eit hus. Gryta: kasta. — Vêr eller vêre: bekre, saubukk («væder»). — Vandt: vanskelegt. — Buføra: flytja med feet. — Ol, av ala (èl—ól—ale): fø upp. — Nubb: liten kort stift. — Kynd: folkekjær. — Kinka: vrikka og nikka. — Dilla: dingla. — Spæl, um ein stutt hale. — Det lét so: det heitte seg. gjekk det ordet.
Illehuga: ille ved. — Ale-lamb: lamb som ikkje syg mor si, men vert uppfødt med ku-mjølk. — Dòtt: ein liten flokk. — Ottast: ræddast, fæla for eitkvart. — Lausekar: ein som arbeider for dagløn. — Kluftande: med digre stig. — Haargard, haarkant. — Grøteleg: til aa graata yver, fælt. — Ikkje meir so: knapt, berre so vidt. — Lèpe: lippa. — Annsamt: annvint, braatt.
Stegla: skjenna, bruka vondord, — Tèv: lukt. — Lein: fjellskraaning. — Eikor (einkvar): ei eller onnor. — Tjón: skade, skadedyr. — Vissa: til visse. — Longo eller longe: for lenge sidan. — Attaat: «ved siden av». — Innpaa dei tvo tjug: innpaa 40 aar.
Nabb: «knagg». — Ram: gavl paa eit hus. — Bisk: frukost. — Vandelaust: lett, ikkje vanskelegt. — Reidug: ferdig. — Evla: orka. — Aas: slind, bjelke. — Blaasa: «blære». Kvina: pipa. — Trollkatt, slik ein som dei trur syg mjølk og merg or kroteri. — Talik, tallik eller talk: «tallerken». — I mote: «i møde». — Tids: paa ferd.

36. Østerdalen. I.

123

Af J. B. Bull

(Naar disse stykker læses, maa Norgeskartet bruges.)

1. Fjeld og vand.

Midtveis mellem Kristiania og Trondhjem ligger Rondanes vældige pyramider, syv i tallet, to tusend meter høie, som blaanende eventyrslotte i fjeldviddens urgraa rige.

Staar du en klar dag, helst i september maaned, paa Høgronden eller Rondeslottet, da ser du fremfor dig mod vest Jòtunfjeldenes blaa snestribete gavler, med tindrende tagger og sortnende skar, i høi festlig luft, og under dig drager Gudbrandsdalen sin sortgrønne revne gjennem synkende skog mod syd, og blir borte langt nede, hvor du ligesom fornemmer stort vand.

Men snur du dig mod øst, da gaar det med ett som en slagskygge over alt dit syn; ti foran dig ligger, saa langt øiet kan naa, Østerdalens graanende fjeldvidder som et hav af størknet sten, lige fra vandskillet ved Røros i nord til de brede hedemarkske fladbygder i syd, lige fra Atnesjøen ved Rondanes fod i vest til Fæmunds brede stribe i øst ved svenskegrænsen. Rensdyr-graa og brunvatret bølger vidden bortover; 124
sortblanke fjeldvand og sølvgraa sjøer ligger som efterglemt graat overalt indimellem; herdebrede fjeld løfter sig trodsig her og der; men opigjennem dalrevnen, hvor Glommen glitrer, kommer fra syd, i voksende tog, de sortnende skogers talløse hær.

Længst mod nord paa Rørosens magre høide ligger Glommens ophav, Aursundsjøen, bævende som en draabe i vandskillet, uviss om den skal tage den letvinte vei mod nord, hvor Gula styrter ud over Trøndelagen, eller om den skal søge det store hav den lange vei mod syd gjennem de øde skoger. I tvilraadige bugtninger og grundende tjern stanser den og gaar den sydover, indtil det med ett er som havlængslen tager den. Da bryder den vei, strid og rivende nedover Tolgen, dyb og stille gjennem Tønsets brede bygd, som en grund strøm over glitrende smaasten gjennem Lillelvdalens magre jord, mangearmet og sterk gjennem Storelvdalens fagre dalføre, og siden med stor magt langs Aamots og Elverums brede bygder mod Solør.

Og fra høire og venstre styrter de sig i den, de rivende fjeldelver Tunna og Auma, Folla og Atna, Brya og Rena. Den sidste størst; for den bærer bud fra et helt dalstrøg og to store sjøer.

Men oppe i fjeldbandet, overalt hvor du ser det grønnes, ligger sæter ved sæter i det friske fjeldbeite; rypeflokkene hækker i vier-riset rundt sætervoldene, og ørreten sprætter efter fly paa fjeldsjøen tæt ved.

Og hvert fjeld har sin sjø, som hvert menneske sin sorg. Mod øst blaaner Fæmundsjøen kold og hvass i fjeldvidden som et bredt slagsverd. Den tager alt Røros-viddernes og Rendals-viddernes vand som ikke Gula og Glommen magter, og midt i Sølenfjeldet, med tilløb fra Sølensjøens iskolde kilde, springer Klara-elv ud og gaar som en stor pulsaare ind i Sverige.

Men nærmere mod vest, paa Rendals-fjeldenes helding, ligger Speksjøen og Neksjøen, Drivsjøen og Missjøen som smeltet sølv i det klare dagslys, og dybt i dalen 125
samler Rena aa al sin magt i Storsjøen, for med hæder at kunne melde sig til det store møde med Glommen, som nu har taget Savalens og Atnesjøens vældige vandflom. Men fra aamotets stund er Glommen enehersker i dalen. For nu er bygden bred og gangen given. Og overalt hvor dit øie falder, møder du de brede glaam af den blinkende elv, hvis glans har skabt dens navn.

2. Rydningsmænd.

Østerdalen er de øde skogers dal. Dyster sortnende granskog i bunden, grøn kraftig furu opover lierne, fin lysgrøn bjerk i fjeldbandet, og graahvid fjeldvier indefter vidderne, hvor rensdyrmòsen lyser op mellem stenene. Men overalt hvor du gaar i skogen, ligger nedfalds-trær i kors og i krog, som hvidnende benrader fra hedenold.

Skulde en tegne Østerdalen i ett ord, maatte en kalde den ensomhed, og saa underligt det høres, er det netop ensomheden som har befolket dalen. Hid ind drog i hedensk tid den fredløse, som blev jaget fra bygd til bygd. I Østerdalens dybe skoger berged han livet og blev borte for al tid. Men aaret efter steg en blaanende røg fredelig op ensteds langt der inde i skogdybet. Det var dalens første hytte. Ti aar efter kom en anden paa samme vis, vandred i kring dag og nat, fik se den enslige røg, vaaged sig frem til folk og fandt gjestfrihed og vern. Dagen efter drog han mange mil dybere ind for at bygge sit eget. Paa den vis blev det langt mellem gaardene i dalen, men trygt og gjestfrit i de enslige hus. Vilde den som kom did kalde dalen ensomhed, saa, maatte den som drog derfra kalde den fred.

Gjennem Østerdalens øde vidder drog birkebeinerne med det forfulgte kongsbarn Haakon Haakonsson hin stormfulde vinter for mange hundred aar tilbage. De vidste at den dal maatte de fare for at drage ensomt og mellem venner. En eneste dør stængt, en eneste nat ude paa vidden i den forrykende vinterstorm, og kongsbarnets saga havde været ude. Men det fandtes ikke i hele den fattige dal et menneske som 126
havde hjerte til at tænke en slig tanke. Kong Haakon Haakonsson drog frelst gjennem Østerdalen ved vintertid. Og den dag i dag er gjestfrihed i Østerdalen saa selvsagt som at solen staar paa himmelen.

3. Færdselsveier.

Ved gaarden Akre i ytre Rendalen, fire og tyve mil fra Kristiania og fire og tyve mil fra Trondhjem, staar en høi sten, mòsegraa og med et grovt indhugget ML (1050). Det er et ældgammelt veimerke, som fortæller os at her var det midtveis mellem Oslo og Nidaros.

Tør vi tro stenens skrift, saa er den reist tyve aar efter Olav den helliges fald. Det var pilegrimsfærderne til St. Olavs lig som allerede da tog sin begyndelse. Hele den strøm som kom dragende fra Oslo, langs Mjøsens østre bredd og over Hedemarken, fulgte Glommens vasdrag som den letteste vei.

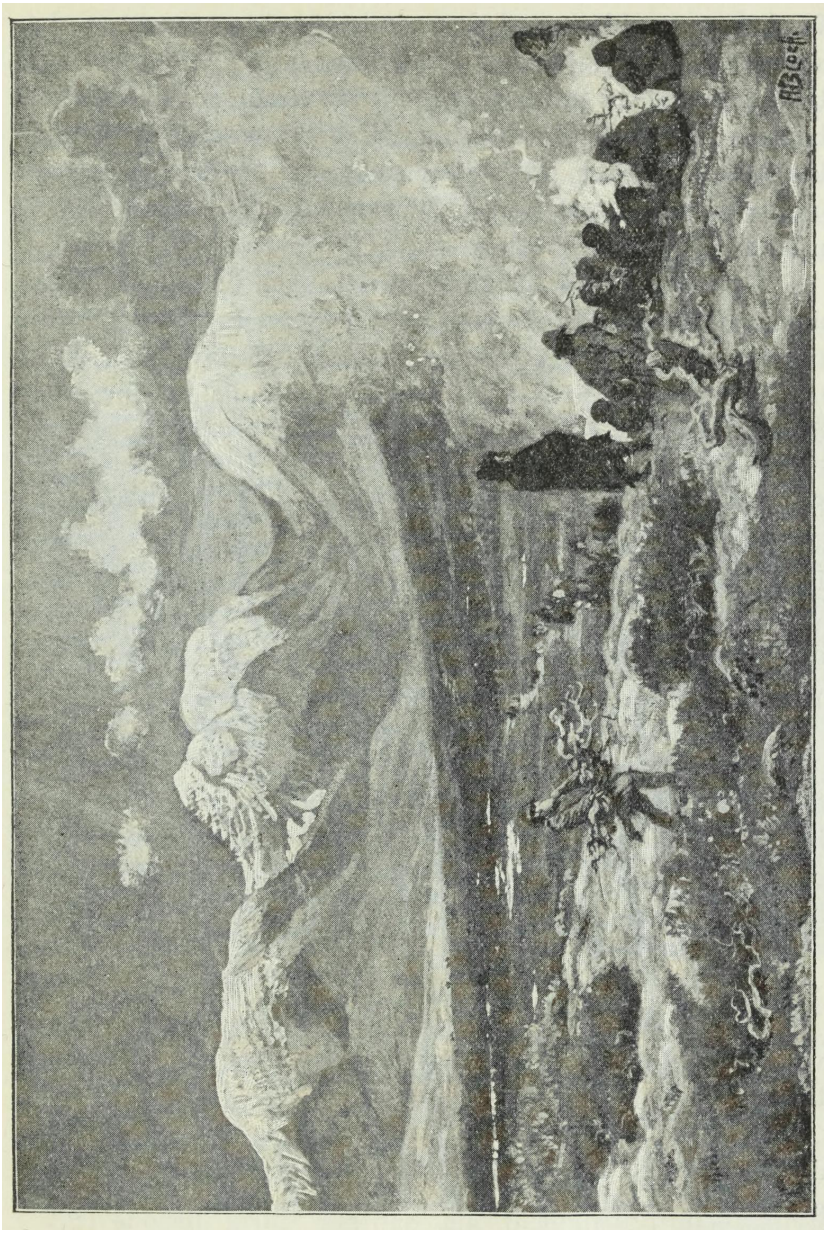
Og fra Danmark og Sverige kom en anden strøm langs Klara-elv, blev stanset af Fæmundsjøen, bøide af gjennem Sølenfjeldenes brede skar ned i Rendalen ved Akre, og fulgte derfra hovedstrømmen videre mod Nidaros. Længe har man undret paa hvorfor veien gjennem Sølenskaret var saa bred og sterk, dobbelt saa bred som nogen sætervei. Nu ved man at pilegrimenes fødder gjennem aarhundreder har slitt Rendalsfjeldenes øde vidder.[1]

Og der pilegrimsfærderne gjorde veien bred og bygderne kjendt, fulgte samfærdsel og handel i deres spor.

I Storelvdalens brede bygd ved Kaupangr, det nuværende Koppang, havde Østerdalen sit store handelsstævne.

Fra dalens nordre bygder kom de, nordmandsfærderne, i knistrende vinterkulde, tyve og tredive hester i følge, med høi og smør, ost og fisk. Fra syd mødte hedemarkingen, forfrossen og stivfingret, med korn og søtepler, vadmel og lin; den lange vei over fjeldene fra øst kom vestgøter med jernvarer og fint klæde, og fra Gudbrandsdalen i vest vaaged en og anden sterk kar sig over de uveisomme vidder, med spræke hester i række, og kasser fulde af søljer og anden pynt.

127

Pilegrimer paa Rendalsfjeldet.

Aarhundreder gik det slig, indtil Hamar blev grundlagt i syd, og Røros senere i nord. Fra da af er det slut med de store handelsstævner paa Kaupangr. Nu gaar Østerdalens lange hestefærder i vinternætterne mod syd til Hamar og mod nord til Røros kobberverk med kul. Pilegrimsfærderne er uddød med den gamle lære, og 128
svenskerne har stanset sin færd gjennem Sølenskaret. Der hvor før tyve tredive mand ad gangen varmed sig rundt baalene paa det haarde høifjeld senhøstes, der drager nu bare en enkelt kløvhest hjemover fra sætren, eller en enslig «vessjytte» (vestgøte) siger med hest og kjærre langsomt frem, som et minde om svunden tid.

Og disse gamle stævner er det som har gjort Østerdalens folkefærd til det det er, i slegt og i natur. I de nordre bygder møder vi herdebrede, sterke fjeldfolk, med Trøndelagens brede og stive selvtryghed. I Rendalen bor blandingsfolket med det svenske islætt, rødt og lyst haar, indimellem folk med mørkere drag, af ublandet norsk ætt. I Storelvdalen har ætlinger af de første rydningsmænd holdt sig; men længer mod syd, i Aamot og Elverum, strømmer Hedemarkens fladbygds-blanding ind.

En merker det ogsaa paa bygdemaalene. Snart skjønner du at Gudbrandsdalen eller Trøndelagen er nær, snart at veien til Sverige heller ikke har været lang i gamle dage.

Som slegt og sprog, slig har ogsaa sagn og eventyr gaat de store alfarveier gjennem Østerdalen. Langfærdsfolk har baaret dem fra gaard til gaard, fortalt dem i de brede østerdalsstuer rundt aaren om vinterkveldene, eller rundt bu-varmen i de gamle ljorbuer under jagt og fiske høst og vaar.

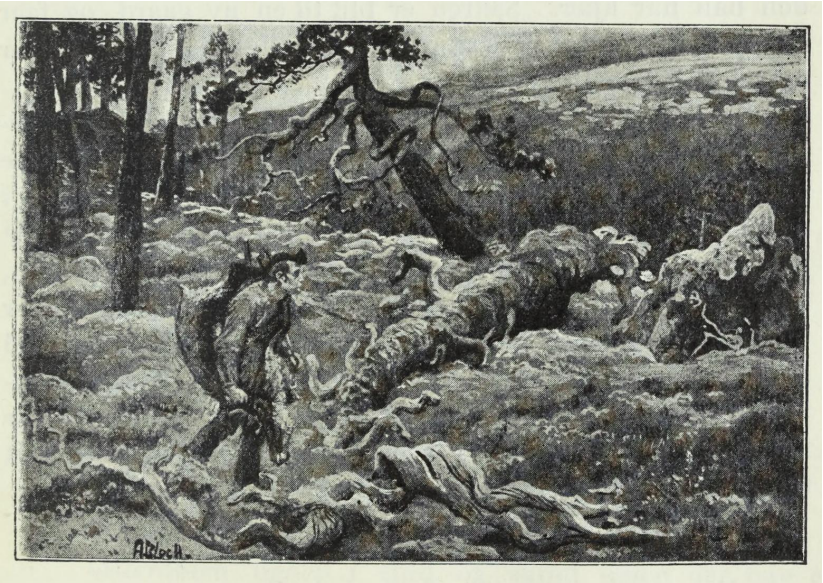
4. Veiding og fisking. Sæter og vand.

Skog, vand, fjeld — det er Østerdalen. Og af skog og vand og fjeld har folket der oppe livnæret sig, saa langt tilbage i tiden som mindet gaar.

Her træffer du midt i jevne skogen, ret som det er, disse underlige firkantede indhugg i lændet; det er elgegravene og rovdyrgravene fra ældgammel tid. Her gik i aarhundreder de seige vinterjagter efter rensdyr, over snetindrende vidder eller udover livsfarlige styrtende fjeldsluk. Og under kjæmpegranerne, hvor tiuren smyger, eller mellem de fine knoppete bjerker i fjeldbandet, hvor ryperne render, har Østerdalens ungdom fra slegt til slegt sat snarer ved høst og vinter. Og senere, 129
henimod vor tid, da rifleskuddene begyndte at smelde i de tause skoger, da var det ikke langt imellem folk som havde skudt hundred elger eller hundred bjørner, før døden tog dem selv. Og af hundredaars vane holder bjørnen sig nu i den vildeste ur, og elgen, som aaret igjennem gaar tryg mellem buskapen fremme paa myrene, blir borte med ett slag naar jagttiden begynder.

Var skogene rige, saa var vandet end mer. I de fiskefyldte fjeldelvene tog østerdølen, fra graanende tider af, hundred efter hundred paa garn, af ørret og røe,

sik og harr, naar den gik op om høsten for at «tide», og de ældgamle fiskerettigheder indover fjeldsjøerne fortæller at den gang levde Østerdalen mere af fisk end nu, da bare en og anden fattig stakkar frister ørreten med metemakk og stang, mellem hængedy og torv, rundt fjeldtjernenes lønlige kilder.

I skogen kring gaarden gik buskapen i gammel tid paa egen haand. Men beitet blev rigere og luften svalere høiere op i lien, og snart maatte folk følge, eller hente buskapen hjem om kvelden. Luren begyndte at klinge i

aasene; gjætergutten gik dagen lang og blaaste paa bukkehorn, for at trøite tiden. 130
Men efter hvert fandt buskapen et beite saa rigt at den begyndte at holde sig der, og om høsten skar folk det græs som blev tilovers, og bar det hjem til vinterfôr. Om nogen aar laa der en bu ved slig en slaatt, og aaret efter et fjøs. Buskapen holdt til der om sommeren; en budeie og en gjætergut fulgte med. Det var den første sæter. Saa blev jord brudt op omkring, i større og større rydning; græsvold begynder at gro, og en vakker vaardag flytter gaardens yngste søn did for bestandig med den han har kjær. Sætren er blit til en ny gaard, og faar en ny sæter endda høiere op. Paa slig vis drives sæter og buskap lige til fjelds.

Men den som en gang har kjendt fjeldviddens underlige magt, glemmer den aldrig. Ikke menneskene; ikke dyrene heller. Sæterjenten gaar og længter om vaaren i ugevis mod de fagre fjeld, og buskapen er ikke til at holde i dalen, saa snart

sommervarmen kommer. Men om høsten, naar snestorm og kulde driver folk og fæ til dals, stanser buskapen gang paa gang, vender sig og rauter indover mod de kjære ensomme trakter. Og sæterjenten stirrer sørgmodig ned i dalen, hvor det frosne korn staar paa staur bortover de magre, graa agerflekker. Bagom ligger fjeldet tindrende .hvidt af nysneen.

Meinhalda: halda fast so ein ikkje fær leda seg. — Høgronden og Rondeslottet, to topper af Rondane. — Slagskygge: skarp, mørk kasteskygge.
Vatret: stribet, «rikket». — Fjeldband eller skogband: den øverste skogvekst paa fjeldsiden. — Hække: bygge rede. — Fly: flyvende insekter («flygje»).
Aamot: mødested for to elver. — Glaam eller glom, her: gløtt, blink; Glommen kaldes i Østerdalen Glaama. — Dyster: tung og mørk. — Hedenold: hedendommens ældgamle tid.
[1] Husk Pilegrimsskjærene ved Renosen, se side 37.
Aare: arne, grue. — Ljorbu (læs ljaar-): bu (bod) med ljore (lufthul) i taget. — Veiding: jagt. — Lænde: mark, jordbund.
Røe, en slags ørret. — Harr, en ferskvandsfisk af laksefamilien — Tide: gyde rogn. — Hængedy: hængedynd («søkkjedike».)

37. Ved Rundarne.

130

Af Vinje

No ser eg atter slike fjell og dalar
som dei eg i min fyrste ungdom saag,
og same vind den heite panna svalar,
og gullet ligg paa snø som fyrr det laag.
Det er eit barnemaal som til meg talar
og gjer meg tankefull, men endaa fjaag.
Med ungdomsminne er den tala blanda:
Det strøymer paa meg so eg knapt kann anda

Ja, livet strøymer paa meg som det strøymde
naar under snø eg saag det grøne straa.
Eg drøymer no, som fyrr eg alltid drøymde,
naar slike fjell eg saag i lufti blaa.

Eg gløymer dagsens strid, som fyrr eg gløymde, 131
naar eg mot kveld av sol eit glimt fekk sjaa.
Eg finner vel eit hus som vil meg hysa,
naar soli heim mot natti vil meg lysa.

Alt er som fyrr, men det er meir forklaara,
so dagsens ljos meg synest meire bjart.
Og det som beit og skar meg so det saara,
det gjerer sjølve skuggen mindre svart;
sjølv det som til aa synda tidt meg daara,
sjølv det gjer harde fjellet mindre hardt.
Forsona koma atter gamle tankar:
det same hjarta er som eldre bankar.

Og kvar ein stein eg som ein kjenning finner,
for slik var den eg flaug ikring som gut.
Som det var kjempor, spør eg kven som vinner
av den og denne andre høge nut.
Alt minner meg; det minner og det minner
til soli burt i snøen sloknar ut.
Og inn i siste svevn meg ein gong huggar
dei gamle minne og dei gamle skuggar.

Aasmund Vinje.

Trøite tiden: faa tiden til at gaa. — Fjaag: frisk og glad.

38. ØSTERDALEN. II. 131

5. Østerdalens bataljon.

Østerdølen ligner i sind og skind dalen der han er født: dulgt som skogene, ubændig som de stride elver, sterk og selvtryg som de bredryggede fjeld. Han er tung i vendingen, men udholdende over alle grænser.

Man siger om østerdølen, at bruger han to dage til at spænde hesten for slæden, saa kjører han fjorten dage før han spænder den fra igjen. Denne træge udholdenhed gaar igjen i alt hans arbeide, al hans glæde, alt hans sindelag. Og han har krop til at følge sin natur. Han kan drage over fjeldet med hest og slæde midtvinters i knagende kulde, klædd i uldtrøie og en tynd busserul, bare for at hente et 132
lass sæterhøi inde paa vidderne; han kan ligge i tømmerhugst uge efter uge i de frosne tømmerkoier, hvor skjegget fryser fast til væggen ved aandedrættet; han kan gaa i tømmerfløtingens iskolde elvevand i mai maaned, vaad til opunder armene, uden at bytte hverken nat eller dag; men han kan ogsaa ture bryllup eller gravøl otte dage paa rad, danse nat efter nat hele julen rundt, og ikke slutte før tønden er tom. Han kan følge en bjørn paa jagten otte, ja fjorten dage i træk, og han kan huske en

velgjerning eller en fornærmelse hele sit liv. Han kan bære den byrde han selv tager paa sig, hvor langt det skal være; men han er øm for tvang og tøile som en vild elg i skogen.

Det fortælles, at en gang, da en stor brand rased i Kristiania, blev tropperne fra Gardermoen ved ilbud kaldt ind for at slukke. Bataljón efter bataljon toged afsted, Kristiania bataljon først, Østerdalens til slut. Det var mange mils sprængmarsj, og for Kristiania var hver times forsinking ubotlig. Endelig mod morgensiden kom de, i tungt drønende fodslag langt borte, og det brød en jubel ud i den brændende by. Det var Østerdalens bataljon — den eneste som kom frem.

Blev her krig i landet, og en marsj skulde gjøres som ingen vaaged, et dagelangt slit i fjeld og skog skulde prøves, men ingen magted, da er det bare at sætte Østerdalens bataljon ind. Den naar frem.

6. Gamle seder og nye.

Vinteren i Østerdalen var i gamle dage en hvilens og festens tid. Lunt og velberget sad bønderne hver paa sin gaard, trygge for nød, om end kulden blev aldrig saa streng. For paa staburet hang spekekjød af elg og ren, sau og storfugl; hylderne bugned af smør og ost, og i de murede kjeldere stod tønder med saltmad fra høst-slagtingen, rakefisk fra fjeldsjøerne, kjeldermelk i store saaer, og af og til en tønde sterkt øl i den inderste krogen.

Bare nu og da, naar kornet slap op eller skat skulde betales, maatte de sydover til 133
Hamar med smør, ost og vildt, eller nordover til Røros med kul og skind, for at sælge og kjøbe. I lange færder drog de, helst indunder jul, hver hest med sit klingende tingel, og hver mand med sin skarpe øks paa lasset; for ulveflokken fulgte langs de øde veiene i den tindrende vinterkulde, rasende af sult. Men var nordmandsfærderne først fra sig gjort, — stod slæderne med korn og byvarer først paa gaarden, da bar det i vei med fester bygderne rundt, ved de store helger, ved bryllup og gravøl, ved ting og auksjon, altid med en underlig duft af langfærd og fjeldvidde.

Til juleturing kom de fra afsides gaarder, begyndte syd i bygden, fulgtes nordover i stadig øgende strøm, og stansed først langt ud i januar maaned ved bygdens nordligste gaard. Bryllup holdt de otte dage i træk, ofte flere hundred mennesker paa én gaard, som om en hel folkestamme var paa vandring. Da gik dansen i de høiloftede østerdalsstuer ved nat og dag, husbondsfolk og tjenestfolk om hverandre, i underlige gammeldags dragter, og «biteti»-brettet og ølskaalen gik rundt, saa længe det fandtes noget i huset. Saa drog den larmende færd hjemover, kneggende hester med opbunden top og messing-spikrede pandebaand, leende kvindfolk i sessen paa den udskaarne kirkeslæde, under tørklær og

bjørneskindsfelder, og bag paa hundsvotten mandfolk som sang, eller smeldte med svepen, saa den løse sne fra træerne langs veien dryssed ned over ulveskindspelsene.

Den tids dragter og skikker er svundet for længst. Borte i en afdal, paa et eller andet morkent loft, kan det nok hænde du kan finde en messingknappet, trangærmet vadmelssnipkjole med lange skjøter og brede opslag, eller et par gamle knæbukser af skind, med kobberknapper paa knæet. Er du godt kjendt, kan det hænde at en eller anden ældgammel kone tager frem af sine gjemmer en af disse underlige Røros-luer eller rynkeluer, af blommet tøi, med røde baand rundt hovedet, fra den tid hun var 134
jente; af sort silke, med kniplet brus rundt ansigtet, fra den tid hun blev kone. Og en sølje, slig som finnerne bruger dem, en slire med plads til syv otte kniver, eller et par skospænder af kobber, støbt ved Røros verk, kan give dig et pust fra hine gamle tider, naar du roder om i en gammel fiskers eller jægers verktøikasse. Men det er ogsaa alt. Paa skjoldluen nær, har Østerdalen skilt sig ved alt som minder om fædrenes liv.

For det er hændt dalen, at skogen, som skulde være dens bedste ven, er blit dens største fare. Da tømmerpriserne med én gang gik saa uhørt i veiret i sytti-aarene, blev som med ett slag hele Østerdalens udseende og hele bondens levesæt omskiftet. I de øde skoger, hvor før bare et enkelt skud ved høst og vaar meldte at nu faldt en bjørn eller elg, der begyndte tømmerøksens knappe graadige lyd at klinge hele vinteren igjennem; der hvor i gammel tid bare en og anden hundred-aars furu eller kjæmpegran sank bragende i jorden af ælde, der begyndte nu unggran og ungfuru at styrte i hundredvis som stønnende slagtedyr under økseslagene. Og fremmede tømmermerkere gik omkring, valgte det bedste, og lod rod og krone ligge igjen som dynger af lig bortover de glisne moer.

I hele ti aar herjed tømmersvindelen dalen som en rivende vaarflom. Formuer flytted sig eller gik til grunde; nye dukked op hvor en mindst tænkte det. Tro, tillid og gammelt venskab mand og mand imellem blev revet bort af pengegriskhedens farsott.

I en slig tid maatte fædrenes enkle liv og vaner blive glemt. Nu stod ikke gaardmandssønnerne side om side med tjenestfolkene i slaattonnen kl. 3 om morgenen; nu legte ikke bygdens ungdom længer i skumringen sankthanskvelden, under felelaat og dans, udover enger og jorder; nei, nu sad ungbønderne med toddy og merskumspibe nat paa nat og spilte dunder og polskpas efter en daler stikket, mens «musiken» fra Elvdalen sad i fine byfrakker, otte mand høi, og paa feler og 135
kontrabas, klarinetter og horn spilte lansers og fandango, figaro og feier i de store bjelkestuer, hvor før springdansen gik hed og høi under slindene.

Og i de dybe kjelderhalser, hvor før sterke øltønder holdt vakt, laa hermetik og champanjeflasker hulter til bulter mellem prest-ostene og gammelostene fra svunden tid.

Da saa nedgangens time slog og svindelen sank, laa dalen som en kirkegaard. Odelsbøndernes børn sad og graat i sin fars udhugne skog, eller listed sig i skumringens skygge forbi sin fædregaard, hvor de ikke længer hørte hjemme. Men det var dog noget nyt som var kommet; først som en vaarflom, som en farsott; siden med velsignelse: østerdølen lærte at bruge sin rigdom. Gjennem de uendelige skoger er nu jernveisskinnerne lagt. Og med det rappe susende tog følger nye tanker. Damphestens skarpe skrig varsler fra syd hver evige dag om nyt arbeide, og dalen har forstaat varslet.

Skogene fredes paa ny og begynder saa smaat at suse af ungskogens vekst; fædrenes enkle vaner sidder igjen i høisædet som før; langsomt og støtt, som efter en stor skogbrand, reiser Østerdalen sig i ny sundhed. Ti folket der oppe har skogenes seige livskraft, fjeldviddens frie sunde aandedræt. Det lar sig ikke saa let kue, hverken af fattigdom eller rigdom.

For læsebogen af J. B. Bull.

Bjart: ljos og klaar. — Og det som beit og skar meg o. s. fr.: det store harde fjellet døyver minni um det som er tungt og saart i livet. — Hugga: stilla, trøsta.

Busserul: bluse, en slags kort kufte. — Koie eller kjøite, en liden hytte. — Tøile: tømme, bigsel. — Rakefisk: surnet mør fisk som har gjennemgaat en gjæring. — Kjeldermelk: gammel surmelk som har staat i kjelderen.

Tingel: bjelde, dumbjelde. — Nordmandsfærd, her: toget af dem som reiste nordefter til Røros. — Bitetibrett: bret med bakkelse til at «bite i» til drammen. — Sess: sæde. — Hundsvott: sæde bag paa slæden for skydskaren. — Morken: tør-raadden.

Skjoldlue eller skjol-lue: rund hue med ret fremstaaende skygge. — Svindel (egentlig: svimmelhed, ørske): vildt letsindigt jag efter penger.

Kóntrabas, stort stryge-instrument. — Klarinet (læs klarinètt), blaase-instrument af træ. — Lánsers (egentlig lanciers, lansebærere), fandángo, fígaro og feier, udenlandske danser. — Champanje, alm. skrevet champagne, læs sjampanje. — Slind: tverbjelke mellem væggene, loftsbjelke. — Hermetik (læs hermetíkk): madvarer som er nedlagt i lufttætte æsker eller kasser. — Prestost kaldes i Østerdalen en kraftig hvidost, ystet af nysilt fed melk. Denne slags ost brugtes gjerne som gave til presten, f. eks. til konfirmasjon, og har deraf faat sit navn. — Hulter til bulter: om hverandre.

V. FRA VERDENSHISTORIEN.

39. Lovsang.

136

Af Chr. Richardt

Lover Herren, min sjæl og aand,
alt mit inderste Herren love!
Ham som knytted alskabningens
baand,
gylder solen og grønner skove,
ham som aandede verdner ud —
vor almægtige skaber og Gud!

Takker herren, min tunge, min røst,
hvert mit hjerteslag Herren takke!
Ham som kjender vor skjulte brøst,
leded sønnen til korsets bakke,
vilde læge det dybe brudd —
vor alkjærlige fader og Gud!

Priser Herren, min fod, min haand,
al min vandrefærd Herren prise!
Ham som drager os ved sin aand,
gjør af ringeste smaafolk vise,
ham som skrev i vort bryst sit bud,
ham vor helligste eneste Gud!

Lover Herren, mit øiepar,
ham som seende gjør af blinde, —
ham som bliver og er og var,
som i mørket sit lys lod skinne!
Alt i alle han være vil —
lov ham, harper og strengespil!

Christian Richardt.

40. Fester i Jerusalem.

136

Efter L. Schneller

«Jerusalem er bygd til at være en stad til at samles i, hvor stammerne drager op, Herrens stammer, til et vidnesbyrd for Israels folk, til at takke Herrens navn.» (Salme 122, 3. 4). Disse ord af den hellige sanger, udtalt for aartusender siden, de gjælder om Jerusalem den dag i dag.

Kom bare en gang paa en paaskefest til Jerusalem! Da strømmer som i gamle dage reisefølgene fra alle kanter til byen. Til fods, paa æsel, til hest, og i den nyere tid ogsaa til vogns, kommer de fra alle veier dragende «op til Sion». Og saa den glade sværm i Jerusalems gader, med alle slags dragter og alle slags tungemaal om hverandre! Skarer af festpilegrimer, som mange aar er mødt frem i et tal af tyve— tredive tusend, bølger i hundred- og tusendvis fra gade til gade, fra kirke til kirke, for at se alle de hellige steder, kysse og tilbede. Ja, byen byder ikke rum nok for alle fremmede paa en slig fest, saa der maa reises telter udenfor byen. Ofte kan en ogsaa se 137
dem sætte sig op et ildsted af tre stener og der koge sin kveldsmad i gryder hjemmefra, eller i stenkrukker som de har kjøbt, mens maanen og de stille stjerner kikker ned i gryden til dem og venlig lyser over dette tarvelige pilegrims-herberge, som de deler med gadehundene.

Den sterke lyst til festfærder maa vist være arv fra gamle dage. Slig glæded ogsaa enhver i Israel sig til at drage op til høitiderne til det høit liggende Jerusalem. Der saa gamle kjendinger hinanden igjen fra alle kanter af landet, og nye venskaber blev stiftet; det hele folk, som ellers levde hver for sig i sine hytter, blev her samlet, lærte at kjende og elske hverandre og se sig som ett folk, med én tro og ett tempel.

Ja templet, Jehovas tempel, om det var det festglæden samled sig. Dette tempel var ikke et samlingshus for folket, slig som den kirken vi gaar i om søndagene. Ingen andre end presterne havde lov til at stige indenfor der. Det maatte ogsaa have været en vældig bygning som skulde givet plads til hele Israel, naar det strømmed hid til fest. Men selve Jehova-templet var ikke større end en vanlig landskirke.

Folket holdt sig, paa østerlandsk vis, i det frie. Forgaardene, med sine vidstrakte flader og prægtige søilehaller rundt om, var store nok til at rumme en utallig folkemængde. Til opbyggelse for de enkelte menigheder havde israeliterne sine skoler eller synagoger, og ogsaa i templets aabne søilehaller sad de skriftlærde, saaledes som det viser sig af fortællingen om den tolvaarige Jesus, og tyded de hellige skrifter. De mange rum og tilbygninger udenom teltet var rigsbygninger. Der var skatkammere og vaabenhus, domhus, raadssaler, høiskoler o. s. v. Saaledes var Jehova-templet med sine tilbygninger ikke bare gudshus, men ogsaa, navnlig i Israels blomstringstid, øverste rigssæde. Midt imellem alle disse bygninger stod hver israelits stolthed, selve templet, i eventyrlig pragt. Det var bygd af hvidglinsende marmor, rundt om indlagt med guldplader; det glitred, siger en samtidig, som et snefjeld, naar morgensolens første straaler faldt ind over det fra Oljebjerget, saa folk 138
maatte vende øinene bort fra det blendende lys.

Og endnu den dag idag er den gamle tempelplads det høitideligste og skjønneste som er at se i Jerusalem. Den er ogsaa det eneste blandt alle de «hellige steder» som kan paavises med historisk vished. Der staar perlen mellem østens bygninger, Omar-templet, et muhammedánsk gudshus af vidunderlig ædel skjønhed, som aldrig blir vanhelliget ved slige uskikker som vi er vant til i den hellige gravs kirke og fødselskirken. Rundt denne bygning ligger en bred firkantet høiflade, som Salomon til dels har bygd op for 3 000 aar siden, med svære grundmurer og støttemurer op fra Kedrons-dalen. Dette er det rum hvor en gang Israel paa Herrens høitider bølged frem og tilbage og hilste hverandre med grønne palmegrener. Her var det en gang Davids salmer lød under hjemlandets himmel, under klang af pauker, strengeleg, fløiter og harper. Her er det rum hvor en gang ogsaa Jesus af Nasaret stod og talte til folket om verdens lys, som endnu skulde dvæle hos dem bare en kort stund.

Hvor levende fremstiller sig ikke for vore øine, her paa dette sted, billedet af hine fester som evangelierne fortæller om. Den gladeste fest var løvsalsfesten. Ogsaa Jesus har, som Johannes fortæller, gjestet en løvsalsfest, skjønt det fra først af var hans tanke ikke at gaa med. Hans brødre var der allerede, ligesom alt folket ellers, som brugte at komme nogen dage før høitiden, for at kunne bygge sig løvhytter i god tid. Paa tempelpladsen der udenfor guldporten og bort igjennem Kedrons-dalen, helt ud til Oljebjerget, saaes ikke andet end løvhytter. Og ligesaa inde i byen, paa de flade hustag, paa gaderne og torvene, overalt var det reist løvhytter, hvor det glade folk holdt fest. Hele hovedstaden syntes halvveis at være omgjort til en teltleir. Ogsaa templet straalte i helligt festskrud. De herlige søilerader var paa østerlandsk vis omhængt med farverige tepper, og grønt løv glitred fra alle søiler. Fra den aarle morgen bølged folket frem og tilbage i de vide forgaarder, hvor nu Omar-templet staar saa forladt og ensomt. Og naar solen var gaat ned, udfolded sig om natten en ny 139

pragt. Det blinked og glitred i forgaarder og søilehaller af mange hundred lys og fakler. I forgaardene hang store guldlysekroner og straalende lamper. Deres flammende lys kastedes tilbage fra søiler og vægger, saa den herlige bygning kunde sees gjennem den mørke nat helt ud til det stille Oljebjerg. Og naar Herren sent om aftenen vandred over Kedrons-dalen og op over Oljebjerget ud til Betania, da har han vel vendt sig om og set tilbage paa den kjære by. Da saa han et blinkende lyshav, og op af dette hæved sig det stolte tempels klare linjer høit og alvorlig i den mørke nat.

Efter L. Schneller, prest i Betlehem.

Lover, takker, priser (gamle flertalsformer i imperativ): lov, tak pris. — Brøst: skade, feil («brest»).
Stifte: grundlægge. — Rigssæde: sæde for rigsstyret.
Omar var Muhammeds efterfølger og stor hærfører. — Pauke, en slags tromme (som en kjel). — Aarle: tidlig.

41. Endda.

139

Se fuglen som syngende stryger
mod høiden saa rapt som et lyn;
ved himmelens mørkeblaa bryn,
der glipper vort syn;
bag skyerne sangeren smyger,
og sangen er fløiet os fra;
men fuglen, den synger endda.

Se solen! Af guld er dens pande,
og straalen den sænkte i flom,
til havskodden kom,
og fattig og tom
du staar paa de solløse strande.
Men solen, den lever endda;
for der kommer lyset ifra.

O hjerte, mit hjerte, som klager,
at Herren har glemt mig for vist
og ved ei min nød og min brist: —
Ei Gud og hans Krist
omskiftes med vekslende dager.
Min herre, han lever endda, —
og der kommer naaden ifra.

Fra svensk ved udg.

42. Kolossæum og Peterskirken.

139

Det heder i et gammelt ordtag: «Alle veier fører til Rom,» det vil sige: til Rom skal alle mennesker; Rom er verdens mægtigste, merkeligste by.

To ganger har det været saa: først da byen var hovedstad i det mægtige romerske rige, og siden i pavernes velmagtstid, da de styrte Europas kristenhed. Endnu gaar det mange veier til Rom: endnu strømmer tusender af mennesker der ned hvert aar; ti vistnok er Rom nu bare hovedstaden i et af Europas lande, Italien, men byen har stolte og storslagne mindesmerker fra oldtid og middelalder. Det er især dem disse tusender af mennesker vil se.

140

To af de navnkundigste af disse mindesmerker er Kolossæum og Peterskirken. Af Kolossæum, rund-teáteret, hvor keiserne holdt fester for det romerske folk, staar bare halvdelen igjen. Peterskirken straaler endnu i sin fulde glans. Den er et vidnesbyrd om pavens magt i tidligere tider. Men her er det navnlig Kolossæum vi skal høre om. Mange som læser dette har vel set en cirkusbygning. Den er rund, skuepladsen er i midten, og saa er det bænkerader rundt om, den ene bag den anden, den ene høiere end den anden; paa den vis kan alle se. Men intet nulevende menneske har været i en cirkus som i størrelse kunde lignes med Kolossæum i Rom. Den var saa høi som et forsvarligt kirketaarn, og havde fire etager; 87 000 mennesker kunde sidde der inde. Tag var der ikke. Men øverst oppe var master med seil for sol og regn. Vakkert var der. Billedstøtter rundt om, baade indvendig og udentil, marmorplader at sidde paa. Nærmest skuepladsen sad keiseren og hans hof. Bag dem sad Roms fornemste mænd, saa kom borgerne, og siden folkets store mængde. Øverst oppe, paa fjerde gulv, havde kvinderne plads.

Foran keiserens og hoffets sæder var sterke gitter; og det kunde vel trænges, ellers vilde det have været altfor utrygt at sidde der. For det som skede paa denne skueplads, kan ikke lignes med skuespil og cirkus nu om dagen. Mennesker slos med hinanden; løver, tigere, elefanter og alslags vilde dyr kjæmped der nede; altid paa liv

og død, — med mindre nøide ikke romerne sig. Ellers kan disse kampe deles i to slags, gladiátorkampe og dyrekampe. Gladiatórerne var dødsdømte ugjerningsmænd eller slaver, mest sterke og modige krigsfanger. Der var fegteskoler hvor de var stængt inde og lærte at slaas. Men der var ogsaa frie mænd som frivillig valgte denne levevis og solgte sig til fegteskolen. Klarte en gladiátor sig i fem aar gjennem alle kampe, saa vandt han friheden, og senere fik han god løn for hver gang han kjæmped paa skuepladsen. Keiser Tiberius gav 20 000 kroner til hver. Selv fornemme folk forsmaadde ikke at være med. Den romerske keiser Kommodus 141
kjæmped som gladiátor for sine egne undersaatters øine.

Ellers var det keiseren og de romerske stormænd som kosted disse skuespil. Folket, som saa paa dem, betalte ingenting.

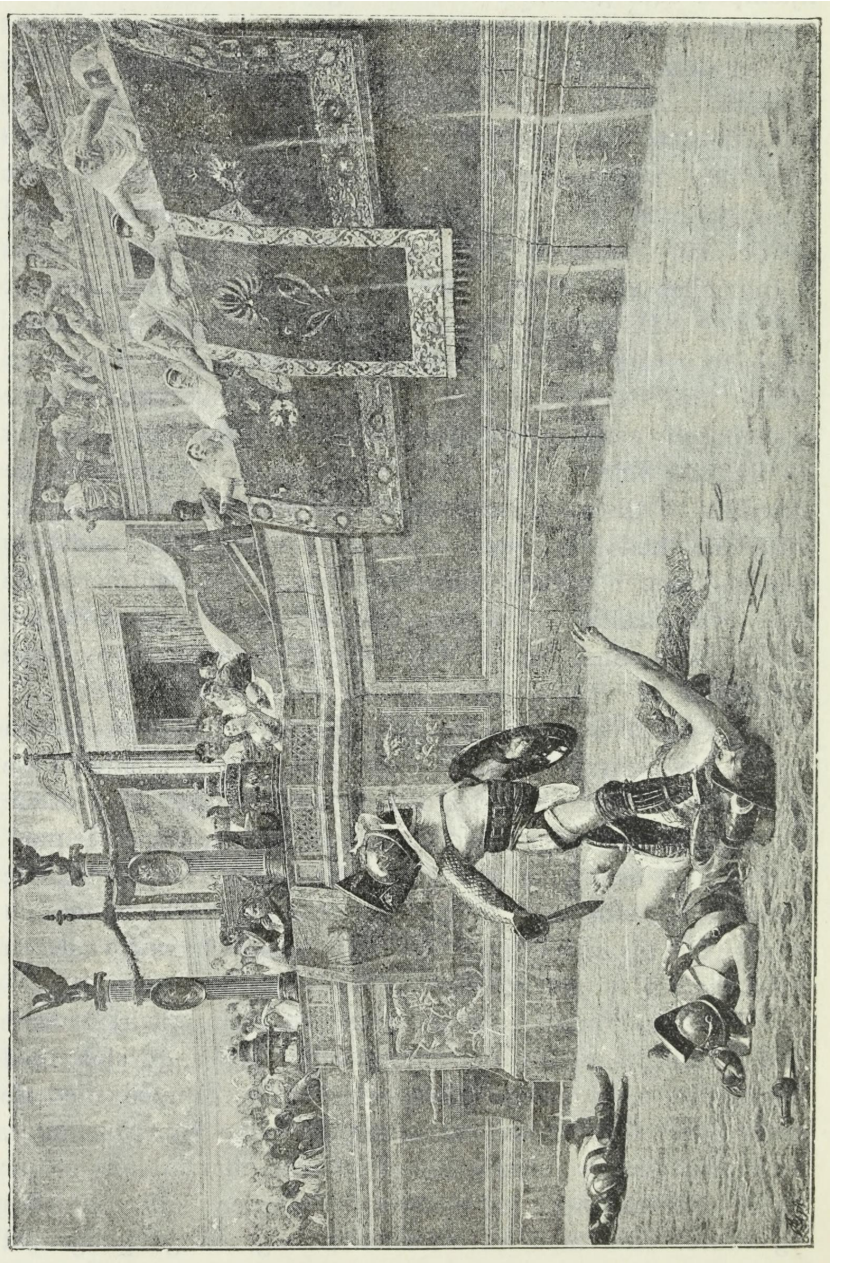
Gladiátorkampene begyndte med at alle som skulde slaas den dag toged rundt om skuepladsen. Siden var det kampleg med sløve vaaben. Men saa gav trompeterne tegn, og de skarpe vaaben kom frem. Enten stod mand imod mand, eller alle fegterne var delt i to hærer som holdt et helt slag. Da kunde det være tusender af fegtere paa skuepladsen. Naar kampen stod mand imod mand, endte den gjerne med den enes død. Hvis en blev overvundet eller ikke orked mere, kunde han bede om naade; han rakte da en finger i veiret, det var hans bøn, og de mangfoldige tusender af tilskuere i det uhyre rum svarte med tegn igjen; vifted de med lommetørklærne, skulde han leve, vendte de tommelfingeren nedad, skulde han dø. Det var gjerne de feige som saaledes blev dømt til døden; de modige fik beholde livet; men det hændte at de ikke vilde overleve nederlaget.

Til andre tider stod der store sjøslag. Hele skuepladsen kunde sættes under vand; endnu kan en i kjelderen se levningerne af maskineriet som brugtes til det. Men oftere blev det gravet sjøer til disse slag, eller indsjøer i nærheden blev brugt. Under keiser Klaudius var det to hele flaader som slos med hinanden; det var 19 000 mand om bord. De kjæmped udmerket. De kunde have brugt sin tapperhed til noget bedre.

I dyrekampene, som romerne likte endnu bedre kanske end fegtningerne, var det enten vilde dyr som slos med hverandre, eller det var mennesker som kjæmped med de vilde dyr. Det var især fra Afrika disse dyr kom: elefanter, næshorn, giraffer, okser, pantere, krokodiller. Men det var ogsaa dyr fra andre kanter: tigere, bjørner, bøfler, vildsvin og andre. Det maa have kostet utrolig mange penger at samle alle disse dyr; det kan vi forstaa, naar vi mindes hvad tid og møie det tog i aaret 1850 at faa en eneste flodhest fra Ægypten til London. Først sendte vicekongen af Ægypten et 143
helt hærkorps ud for at fange den; siden tog det fem seks maaneder at fragte dyret ned til havet. Til England blev det ført paa et eget skib, som var laget til det; to kjør og ti gjeter var med for at holde flodhesten med melk. — Og af slige dyr mødte det paa skuepladsen i Rom hvert aar en hel del. Keiser Commodus fældte ved en eneste fest fem flodhester, to elefanter, flere næshorn og en giraf. Den navnkundige romer

Pompeius førte en gang frem 17 elefanter, 5—600 løver og 410 andre afrikanske dyr. Da keiser Titus indvied Kolossæum, blev 5000 vilde dyr ført frem, og der blev dræbt 9000 vilde og tamme.

142

Gladiatorkamp.

Ikke alle dyr skulde kjæmpe. Nogen blev bare vist frem, andre blev tæmmet og oplært i alskens kunster. En gammel romersk forfatter som heder Plinius fortæller en merkelig historie om en elefant. Elefanten skulde lære at danse; men den var tungnem af sig, stakkar, og lærte ikke saa fort som kameraterne. En nat hørte vogteren støi borte i elefanthuset; han kikked ind; der stod den stakkars sinken og øved sig i dans.

Men bare slige fredelige idrætter nøide ikke romerne sig med; de vilde se næshorn kjæmpe mod elefanter, elefanter mod bøfler, eller bøfler mod bjørner. De vilde se flinke dyretæmmere og modige hunder tage kampen op mod dyrene. I keiser Neros dage slos en deling af keiserens egen livvakt med 300 løver og 400 bjørner.

Værst var det naar dødsdømte blev aflivet under disse skuespil. Vi ved at mange kristne blev kastet for de vilde dyr. Ofte var de ulykkelige bundet og vergeløse; ofte fik de vaaben, og folket mored sig med at se paa hvor magtesløse de alligevel var mod skogens og ørkenens firbente kjæmper. Det er afskyligt og oprørende, dette, en skam for det romerske folk. Her sad de og saa paa og fryded sig ved den grusomme leg. Den høieste embedsmand og den laveste almuesmand, den fineste dame og den usleste trælkvinde, alle var de lige ivrige; videnskabsmanden og digteren holdt sig ikke for god til at være med.

Hvorledes kunde det være muligt, at romerne, som ellers var kommet noksaa 144
langt i oplysning, ligevel kunde være saa raa at de mored sig over sligt? Det har flere grunde, men vi skal her bare nævne en. Romerne holdt træler i mængdevis. Overalt hvor det ene menneske kan gjøre med det andet som det lyster, blir det haardt, følesløst, grusomt.

Det er sandt, at vi er kommet meget længer frem end de gamle romere. Men vi skal ikke hovmode os. Det kristne Europa har set ting og ser ting som ikke er stort bedre. Det er ikke mange hundred aar siden, at kristne mennesker i Spanien blev brændt i folkets paasyn, fordi de ikke havde den katolske tro. Og det gik høitidelig og festlig til; det var som et skuespil det ogsaa.

Og hvad skal en sige til tyrefegtningerne, som snarere tager til end af, som trives ikke bare i Spanien, men ogsaa i Sydfrankrig? Her oppe i Norge har vi lige til dette aarhundred havt hestekampe i en og anden afdal; det var folkefester det ogsaa, og dannede kan vi ikke kalde de mennesker som fryded sig over sligt.

Og du som læser dette, pas dig, at du ikke finder glæde og fornøielse i at se menneskers og dyrs blod flyde. Gjør du det, saa er du ikke stort bedre end romerne, naar de mored sig naar sverdet blev jaget ind i gladiátorens legeme, der det laa og bævred i dødsangsten.

De romerske keisere havde kjæmpet mod kristendommen, som de vilde dyr mod martyrerne. Men det hjalp ikke. Kristendommen var den nye verdensmagt, som ingen kunde modstaa.

Rom blev en kristen by, midtstedet i kristenheden, pavens by. Romerne var vant til at herske; de kunde det som ingen andre. De fik magten i den kirke som de saa længe havde stridt imod. Folkene var vant til at lyde dem. Paverne blev arvtagere efter de romerske keisere.

Hvor du vandrer i Rom, ser du vidnesbyrd om pavernes magt. Alle vegne støder en paa kirker som paver har bygget eller som er bygget til pavernes ære. Der er i alt 430 kirkebygninger; men den kirke som bedst viser pavernes vælde er Peterskirken. 145
Den er kjæmpen blandt alle kristenhedens kirker, og rager op over dem alle i størrelse og pragt. Den rummer 54 000 mennesker Den er saa stor at der kan holdes gudstjeneste, med orgelspil og sang, flere steder paa samme tid, uden at den ene gudstjeneste forstyrrer den anden. En skikkelig norsk kirke kunde faa plads under loftet, og der hvor taget er borte og den umaadelige kuppel hvælver sig over hovedalteret, er det 117 meter til hvælvets top. Det løber en indskrift rundt om dette hvælv. Naar du staar nede i kirken, synes du bogstaverne er saa vidt læselige; og de er da 2 meter, større end en mands høide. Men i indskriften staar de kjendte ord af Mattæus: «Du er Petrus, og paa denne klippe vil jeg bygge min menighed, og jeg vil give dig himmeriges nøkler.» Det er jo paa disse ord at paverne grunder sin magt.

Nede i kirken, inde mellem søilerne, staar en enslig billedstøtte; det er apostelen Petrus. Han strækker den høire haand velsignende ud, i den venstre holder han nøklen. Enhver troende katolik skal kysse apostelens fødder; paaskedag staar de i lange rader og venter. Apostelens stortaa er da i aarhundredernes løb næsten opslitt af de mange kys.

En trap fører op til taget; det er fladt, og det er en deilig udsigt der oppe. Pavens slot, eller Vatikanet, og hele Rom breder sig ud for ens fod. Endnu ligger det et par smaa hus oppe paa taget, hvor nogen af kirkens folk har sit bosted. Før var det en dobbelt rad af hus, en liden by, der oppe; men disse hus er nu revet ned. Endnu høiere op kan en komme, helt op til kuppelens top. Herfra ser en ned i kirken og vidt udover landet rundt Rom.

I over hundred aar arbeided Italiens første bygmestere paa Peterskirken. Den 18de november 1626 blev den indviet.

Men et sligt kjæmpeverk kosted penger, — og det var for at faa penger til Peterskirken at pave Leo den tiende sendte afladshandleren Tetzel ud. Vi ved at denne afladshandel vakte Martin Luthers harm og blev begyndelsen til hans kamp mod paven.

Peterskirken, som skulde være det mægtige vidnesbyrd

om pavernes magt, Peterskirken var det altsaa som saa at sige reiste modstanden imod pavemagten. Reformasjónen kom, og med den den kristne kirkes forbedring og gjenopreisning. Og da det vældige bygverk i Rom stod færdigt, saa havde en stor del af Europa vendt paven ryggen. Men endnu mener St. Peters efterfølgere at de skal samle hele kristenheden under sig. De styrer med romersk kløgt, og stoler paa tiden; de drømmer om at Peterskirken skal blive hvad den var tænkt at være: det almægtige pavedømmes pragtkirke; én gang, haaber de, skal den stund atter komme, da alle veier fører til Rom. 147

For læsebogen af A. Ræder.

Etage (læs etásje): høide, stuehøid, stokverk. — Gitter: rækverk eller traleverk af jern. — Tibérius var keiser fra 14—37 e. Kr, Kommódus fra 180—192.
Klaudius, keiser fra 41—54.
Pompeius var Cæsars medbeiler og modstander, død 48 f. Kr. — Titus, keiser fra 79—81. — Sinke: efterligger, en som er daarligere end de andre. — Nero, keiser fra 54—68.
Tyr: stut, okse. — Alle vegne: overalt.

43. Kjæmpen Roland 147

Om Roland, Karl den stores navnkundige kjæmpe, har vi et gammelt kvad, Rolands-kvadet. Fra dette kvad er nedenstaaende digt hentet. Indholdet af Rolands-kvadet er kortelig: Karl den store har taget hele Spanien, saa nær som Saragóssa, hvor kong Marsíle er. Kong Marsile byder Karl rige gaver og lover at lade sig døbe, dersom Karl vil drage bort fra Spanien. Karl gaar ind paa det, og sender Ganelun med svar. Ganelun er Rolands stefar, og det er Roland som har foreslaat ham til sendebud. Han er rasende over dette og sverger at hevne sig. Det gjør han ogsaa. — Kong Marsile giver ham gods og gaver og faar ham over paa sin side. Ganelun lover at forraade Roland, keiserens bedste stridsmand. Han vender tilbage til Karl, som sætter Roland til at føre bagtroppen. Keiseren drager bort. Da han er flere dagsreiser foran Rolands afdeling, blir den overfaldt af en umaadelig fiendehær. Det blir en vældig kamp. Om denne kamp, om Rolands ven Oliver og den djerve erkebisp Turpin fortælles nedenfor.

Karl den store hjem mod Frankrig
rider;
han har herjet Spanien, by og borg.
Kongen ved ei at langs fjeldets
sider
smyger sig en sorg, en kjæmpesorg;
kongen tror at hedningen er slagen,
kongen ved ei at bag fjeldets top
fire hundred tusend venter dagen,
bryder frem saa snart som sol
gaar op.

Hæren skrider under hvide tinder, –
svart er bergets væg og dalen trang;
foran ligger Frankrig, hjem og
kvinder;
derfor er der taarer, smil og sang.
Tunge drømme kongens glæde
dæmper,
kappen har han om sit ansigt lagt;
«Roland, kjæmpen over alle
kjæmper —
Gud ham verne paa hans heltevakt!»
Ridder Oliver, han steg i pinjen, 148
Rolands ven sad høit paa træets
gren;
saa i solen sarasener-linjen,
hjelm og sverd og skjold med ædelsten.
Og han ropte: «Roland, blæs i luren!
Blæs!» han ropte; «hedningen er
nær!
Blæs saa det kan dure lydt i uren,
blæs os hid den hele franske hær!»

Haanlig svarte kjæmpen: «Skal jeg
blæse —
blæse væk min hæder og mit mod?
Heller kløve sarasenens næse,
heller rødme skal min arm i blod.»
Som en løve venter antilopen
gjemt bag ørknens mørke klipperand,
saadan vented Roland hedning-hopen.
Den var fire hundred tusend mand.

Erkebispen frem paa bakken rider,
præker kortelig for Rolands hær:
«Vel vi ved at vi for kongen strider,
vel vi ved at vi er døden nær.
End vi skal en anden konge mindes;
rumt hans herberg er, og god hans løn.
Skrift og bed, at vi hos ham kan
findes,
hos den herre Kristus, Davids søn.»

Frankrigs kjæmper skrifter sine
synder,
knæler ydmygt paa den grønne jord;
erkebispen sjælefred forkynder,
hvis de kjæmper kjækt for Kristi ord.

Roland rider foran med sin lanse,
sarasener synker for hans slag;
snart han bygger sig af lig en skanse,
og hans aasyn skinner som en dag.

Men de myldrer frem i nye skarer,
disse hedning-hunder, hvid og sort;
talrig som en djævlehær som farer
uden stans igjennem helveds port.
Ingen franskmand mister her sin ære;
herlig kjæmper han og holder ud;
men sit liv, det mister desto flere —
faar ei se sit land, sin mor, sin brud.

Roland ser de unge kjæmper falde,
ynkes over dem i dødens stund.
«Keiser Karl! nu vil jeg paa dig
kalde!»
og han sætter hornet for sin mund;
blæser fast og haardt, saa lyden
trænger
milevidt igjennem berg og lund;
Roland blæser, til han hjernen
sprænger,
og til blodet springer fra hans mund.

Kongen lytter: «Roland er i fare!
denne ljomen kommer langveis fra.»
«Roland jager paa en stakkars
hare,»
siger Ganelun, den niding, da.
Kongen lytter: «Ganelun skal
bindes!
Paa et æsel skal han slæpes med.
Men min kjæmpe Roland, han
skal findes.
Hevn, I hærmænd! Hevn for ham!
Afsted!»

Kongen rider mellem høie urer, 149
over brynjen bølger hvidt hans
skjeg;
svar han sender fra de tusend lurer,
elven bruser under klippevæg.
Roland ser sig over berg og bakker,
ved saa vél at hjælpen frem ei naar,
ser saa vel at det mod slutten
lakker,
ser at mand for mand faar banesaar.

Høitherr Oliver sin synd bekjender,
høit og ivrig beder han til Gud,
strækker imod skyen sine hænder,
signer Karl og Roland, aander ud.
Men den sterke bisp, som hundred
fældte,
siden hundred, hundred om igjen, —
nu sit blege hoved træt han heldte
imod Roland, mod sin vaabenven.

Roland lindrer modermildt ham
nøden,
bærer saa de faldne for hans fod;
bispen signer kjæmperne,mens døden
suger ud hans eget hjerteblod.
«Kjæmper, I som ikke mer kan
knæle,
som paa fremmed jord er sunket ned,
Gud almægtig løfte eders sjæle
op til himlens hellige hvilested!»

Bispen dør, og Roland sidder ene.
Næste stund han er i dødens vold;
og han hugger mod de brune stene
Dyrendal, sin klinge sterk og bold.
«Dette sverd skal hedninger ei
svinge!» —
Ak, det saares ei i denne leg;
ti mod kjæmpen Rolands skarpe
klinge
er al jordens sten for vek, for vek.

Men da døden han om hjertet kjender,
lægger han sig ned i pinjens læ,
og sit aasyn han mod Spanien vender:
han har seiret, det skal kongen se.
Og han mindes hvad han vandt
med ære,
mindes mangt et lifligt kongeord,
mindes og den synd han har at bære;
opad stiger ydmygt bønnens ord:

«Du som evned Lasarus at berge,
mellem løver holdt du Daniel hel —
vær i værste farens stund mit verge,
hent mig,Herre, du,og frels min sjæl!»
Og sin høire hanske Gud han rækker,
og Sankt Gabriel tar den af hans
haand;
og mens dødens bleghed kindet
dækker,
flyver englene med Rolands aand.

Ved udg

Pinje, et sydlandsk furutræ. — Saraséner: østerlændinger; navnet kommer af et arabisk ord som betegner solopgang.

44. Korsfærd.

149

Efter en samtidig historieskriver

Den tro og sterke ildhug som her skildres, viste sig mest i korstogenes første tid. Siden var det ofte altfor megen egennyttig svaghed, splid og blødagtighed.

Europa rysted fra nord til syd, fra vest til øst, saa en skulde trod det var en hel folkevandring. En far vaaged ikke at holde tilbage sin søn, eller hustruen sin mand, eller herren sin tjener. Alle var grebet af frygten for Gud og kjærligheden til Jesus 150
Kristus, saa ingen turde en gang forsinke nogen som vilde drage afsted. Hver korsfarer bar et kors paa høire aksel, for at efterligne Frelseren, som paa veien til Golgata havde baaret redskabet til vor forløsning paa akslen. Ingen vei, ingen bygd, ingen by, ingen borg, intet berg, ingen dal som ikke myldred med flag, telter og vogner. Mænd og kvinder, adelsmænd og træler, rige og fattige strømmed sammen

fra fjerne lande, — hele denne folkeskrei, som vokste ved hvert skridt, drog afsted saa lystige og glade som om de efter en lang utlægd eller haard trældom vendte hjem til sit eget land, under sang og spil og trompeters og fløiters lyd. Pilegrimene havde med sig sit indbo og sager af de mest ulige slag: jordbrugsredskaber af jern og træ, guld og sølvsager, allehaande vaaben, som lanser, sverd, brynjer, hjelmer, buer, piler, spyd, stridsøkser og klubber. I fyrsternes, jarlernes og riddernes telter glitred det af guld. De hvilte i rigt udskaarne og malte stassenger, og under disse senger gjemtes hver kveld kasser fyldt med guld- og sølvstænger. Desuden førte de med smaa baader, med garn og andre fiskegreier, saa de kunde forsyne sig med fisk i enhver sjø eller elv. De rige korsfarere havde ogsaa med sig sine fuglejægere med falker og andre jagtfugler.

Efter en samtidig historieskriver.

45. Korsfarer-sang.

150

Efter et latinsk digt fra det tolvte aarh. Ved udg

(Fra det tolvte aarhundred.)

Det er tomt, og det er klage
over Sions hegn og hage
som i Jeremiæ dage.
Hvorfor er det ingen gjest
nu ved Jesu grav og fest?
Ingen gjest — men klage!

Han som tømte smertens galde,
han som saa i søvn dem falde
og forgjæves maatte kalde, —
har han endnu ingen ven,
er det ingen vaaken end,
sover endnu alle?

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire haand!
Aldrig viger,
altid stiger
hvo som har den Helligaand!

Frem I kjæmper! ingen træler,
ingen bløde syndesjæler,
som for sine lyster kjæler, —
ingen hevner Herrens død
som forguder eget kjød
og i vellyst dvæler.

Kristne brødre! Skammen 151
brænder;
Se, filistre korset skjender,
det som bar Vorherres hænder!
En gang bort de arken drog,
nu vor frelsers kors de tog
i filister-hænder.

Frem imod dem, fluks du fare
imod antikristens skare!
Hvad skal ellers du vel svare
Kristus, naar han kommer selv
i det høie himmelhvælv?
hvad skal du vel svare?

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire haand!
Aldrig viger,
altid stiger
hvo som har den Helligaand.

Er du fattig, har ei penger?
intet sølv i beltet hænger?
Husk, at hvo som tror ei
trænger.
Herrens legeme er nok
reisekost for Kristi flok,
hvad kan vare længer?

Eller er du ræd for døden?
Gjennem natten, gjennem
nøden
gav os Kristus morgenrøden.
Han er faldt for dig, — betal
med dit blod for al hans kval,
gaa for ham i døden!

Tag dit kors og løft dit verge,
gaa med sang mod Sions
bjerge,
fæld for fod filister-dverge!
Giv din sjæl, dit legem hen
for din frelser og din ven,
gaa mod Sions bjerge!

Korsets sterke
høvding-merke
være hærens høire haand!
Aldrig viger,
altid stiger
hvo som har den Helligaand.

Efter det gamle latinske digt ved udg.

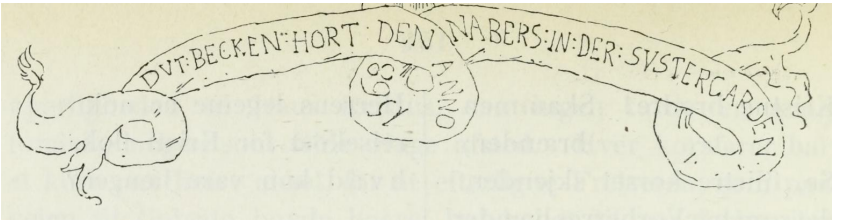
Skrei: stim, skare. — Utlægd: landsforvisning. — Jeremiæ: Jeremias's.

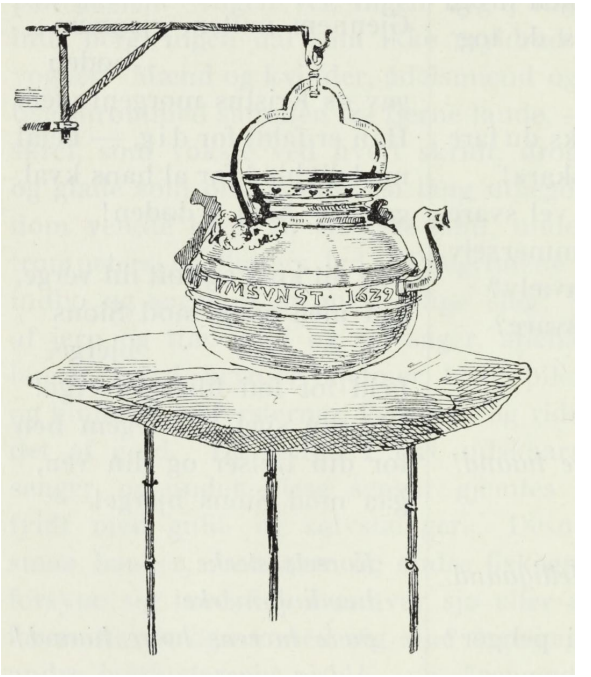
46. Hansestæderne.

151

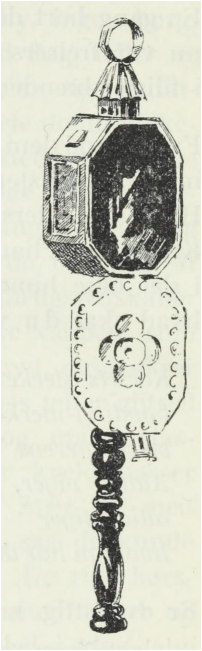
Naar en kommer seilende ind paa vaagen i Bergen, ligger Tyskebryggens stuer og skinner imod en. Det er umagen værdt at gaa ind i én af dem, den eneste som har samlet og holdt ved lag alt fra gamle dage, fra tyskernes tid.[1] Her ser en det lyslevende som det var. Her er ytterstuen, hvor tjenerne holdt sine maaltider; her er stuen, hvor husbonden havde sit kontor. Indenfor i et lidet aflukke, bag smaa 153
glasvinduer, sad han selv; udenfor i stuen stod de som skulde handle, nordfarerne.

152

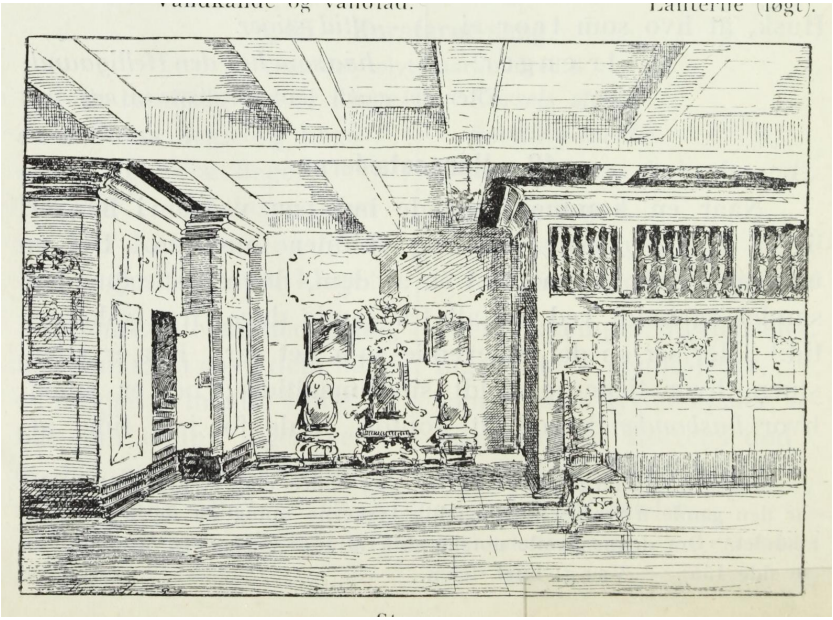

Vandkande og vandfad.

Lantérne (løgt).

Stuen.

Tyskerne raadde i Bergen. Deres magt er for længst forbi; men det forbund de hørte til var merkeligt. Det er hanseaternes eller hansestædernes forbund. Det har havt meget at sige, ikke bare i Bergens og Norges, men i hele Nordeuropas historie.

Hansa er det samme som samlag, — et samlag af byer vil det da sige.

I tidlig tid vokste det op handelsbyer ved mundingerne af de store tyske elver. Varerne fra det indre af Tyskland blev nemlig fragtet ud til sjøkanten i elvebaader; ved sjøen blev de lastet om bord i seilskibe for at sælges i fremmede havner. Derfra vendte skibene tilbage med udenlandske varer; fra skibene gik disse varer i elvebaadene, som førte dem op i landet. De travleste af disse havner var Bremen ved Veser, Hamborg ved Elben, Lybek ved Trafe, Stettin ved Oder, og senere Dansig og Königsberg. Paa stranden mellem Lybek og Stettin laa desuden Vismar, Rostok og Greifsvald, og ved de utallige udløb af Mas og Rinen samt omkring Søidersjøen vrimled det af driftige sjøbyer. Længer oppe i landet, hvor elvene blev for grunde til baadfart, saa færdselen maatte foregaa til vogns, samt ved de store veiskjel, var store byer vokset op. Vi nævner Köln ved Rinen, Magdeborg ved Elben, Frankfurt ved Oder. Rinelven og flere af landeveiene bandt Nordtyskland sammen med store handelsbyer i Sydtyskland; disse havde igjen færdsel paa Italien. Saa længe kompasset endnu ikke var opfundet, gik alt samkvem mellem Middelhavet og Nord-

og Østersjøen til lands gjennem Tyskland. Selv mellem Østersjøen og Nordsjøen sparte de sig helst sjøveien omkring Danmark. Landeveien mellem Trafe og Elben havde derfor stor færdsel. Og Lybek og Hamborg blev saaledes de rigeste byer i Nordtyskland.

Allerede for nær 700 aar siden kom disse to byer overens om at vedligeholde og 154
verge dette veistykke. Snart slog ogsaa andre byer sig sammen for at verne landeveier og elveløb, og samtidig enedes alle Nordtysklands handelsbyer om at hjælpes naar deres kjøbmænd og skippere trængte støtte i udenlands-handelen. Saaledes opkom den store hansa, som i sin bedste tid tælte 70 byer, fra Rinen til Veiksel. Hvert tredje aar var det stort møde af udsendinger fra alle byer. Disse møder eller hansadage blev gjerne holdt i Lybek; ialfald var Lybeks borgermester formand.

Mangt og meget var det at samraade om paa hansadagene. Byerne eide nemlig ikke landet rundt omkring; det stod under forskjellige smaafyrster, som rigtignok, lige saa vel som stænderne, havde keiseren over sig. Byerne raadde altsaa ikke over landeveiene og elveløbene. Dersom et varelass velted, saa varerne rørte grunden, eller hvis en fragtebaad stødte mod land, var straks fyrstens folk paa pladsen og tog lasset eller baaden med varerne i. De hørte landets herre til. I skogene havde røvere tilhold, og kjøbmændene maatte svare fyrsten høi afgift, for at han skulde holde styr paa røverne. Det hændte ligevel, at selve fyrsten lod sine folk ligge paa lur og overfalde farmændene, som saaledes blev af med alt sit gods, endda de havde kjøbt sig veifred — leide, som det kaldtes. Det trængtes vel, at byerne slog sig sammen, og de vidste at enighed gjør sterk. Det blev slig, at fyrsterne i nabolandene maatte bøie sig efter de tyske kjøbmænds krav. Kongen af England gav dem ret til at handle frit i London; kongen af Norge aabned Bergen for dem; kongen af Danmark overlod dem sildefisket ved Skaanes strand; kongen af Sverige saa Visby paa Gotland i deres hænder. Og blev det meldt at kontorerne paa fremmed grund var forulempet, rykked hansaens krigsflaade ud; Lybeks borgermester pleide at føre den øverste kommando. Og hver gang Nordens riger kom i indbyrdes strid, blanded hansaen sig straks ind, for at verge sit og sine, og krangle sig til nye fordele. Baade 155
Kjøbenhavn og Bergen fik flere ganger svie for Lybeks unaade. I Bergen var det en tid hele 3 000 tyskere. I sin glanstid, indtil for vel 300 aar siden, spilled hansaen mester over al Nordeuropas handel. Paa flere steder i fremmed land havde tyske kjøbmænd taget sig ret til en egen del af byen, hvor ingen anden maatte vaage sig ind, og hvor rigets myndigheder intet havde at byde. Skat betalte de aldrig der, og til doms i deres sager sad bare deres egne tillidsmænd. Men strenge var de lover som disse skulde dømme efter.

Ingen tysker som slog sig ned i Bergen fik lov til at gifte sig der, og kvinder maatte ikke sees inden hanseaternes forretningsstrøg eller «kontor». Enten

handelshuset var leiet eller var kjøbmandens eiendom, skulde alle betjenter bo i gaarden og holde maaltid i den fælles stue eller «skytting». Formændene i hver forretning valgte sig imellem et raad til at afgjøre fælles anliggender, samt oldermænd til at være dommere. Lærlingerne stod under haard tugt; det vanked juling tit og ofte. I Bergen maatte den tyske gut som blev fæstet som lærling blive i kontorets tjeneste hele ti aar, før han fik tænke paa at vende tilbage til sin hjemstavn igjen.

Hjemme i selve hansestæderne var det det samme strenge styre. De rige kjøbmands-ætter sad med al magten; kun blandt dem valgtes byens raad og borgermester. Haandverkerne havde nok sine laug, det vil sige lag eller fagforeninger; men disse havde ikke efter loven noget at sige i statssager. Somme tider hændte det at haandverks-laug tvang sig til at være med i afgjørelserne paa raadstuen; men oftest tog kjøbmandsstanden al magten tilbage med vold, og hevned sig da haardt paa dem de kaldte oprørere.

Men verdenshandelen kom i nye spor. Portugiserne fandt sjøveien til Indien, og spanierne begyndte at fare paa Amerika. Nordsjøen og Østersjøen misted meget af sin gamle betydning, og havnene der gik tilbage i rigdom og vælde. Paa trediveaarskrigens tid var hansaen skrumpet rent ind; der holdtes ingen hansadage længer; bare Lybek, Hamborg og Bremen holdt sammen.

For læsebogen ved Chr. Brinchmann.

---

[1] Selve bygningsmaaden er dog ældre end tyskernes tid; det var den gamle norske bygningsskik tyskerne optog da de flytted ind i landet. Om denne gamle norske skik minder husbonden og skyttingen (se side 155). — Vaag: bugt, havn.
Nordfarer kaldes nordlændingerne i Bergen, naar de kommer med sine jægter for at handle. — Stad: by. — Forbund: samlag. — Mas (almindelig skrevet Maas), side-elv til Rinen, kommer fra Frankrig. — Soidersjøen (almindelig skrevet Zuider-) er en vid, men grund havbugt i Nord-Holland. — Hamborg o. s. v. skrives almindelig efter tysk brug Hamburg, Magdeburg, Danzig, Lübeck, Rostock, Wismar, Weser, Greifswald, Rhinen, Trave. Vedligeholde: holde ved lag. — Veiksel (almindelig skrevet Weichsel) kommer fra Polen og løber i Østersjøen ved Dansig. — Hansestæderne havde «kontórer» i Bergen, London, og Novgorod i Rusland. — Forulempe: hindre, skade.
Skytting er det gammelnorske skytningsstofa: samlingsrum for alle gaardens folk.

47. Biskop Tomas.

156

Efter Gunnar Wennerberg ved udg

Engelbrekt Engelbrektsson, den store svenske bondehøvding, fried svenskerne for dansk vælde i Erik af Pommerns tid. Han blev myrdet af en svensk adelsmand

1436. Paa samme tid som Engelbrekt levde biskop Tomas i Strengnes. Han har skrevet de mægtige ord om friheden som findes optaget i sidste afdeling af denne bog.

Det var en gang en aandens mand,
biskop Tomas hedte han;
Gud gi os mange som er ham lige,
som trofast elsker og aldrig vil svige
sit eget land.

Vold og vælde, de raadde her,
svenske mænd til stort besvær;
de maatte jo tjene den fremmede herre,
fordrage ondt og vente sig værre
i eget land.

Mange vilde se øksen gaa, —
bare én som fristede paa
at holde i skaftet; og én som svarer
med fynd og klem de fremmede karer
i eget land.

Det Tomas var og Engelbrekt.
Begge var de af samme slegt,
den ene sa og den andre gjorde
hvad altid siges og gjøres burde
for eget land.

Og enkelt var hvad han sagde vel
«Hellere fri end en andens træl,» —
men slige viser de er ei lange,
ordene høres, om ei de er mange
i eget land.

De hørtes godt, og hans røst var stor
Frihed, troskab, fædrejord,
for dem de suste som sverdhugg tunge,
de gamle ord som er evig unge, —
om eget land.

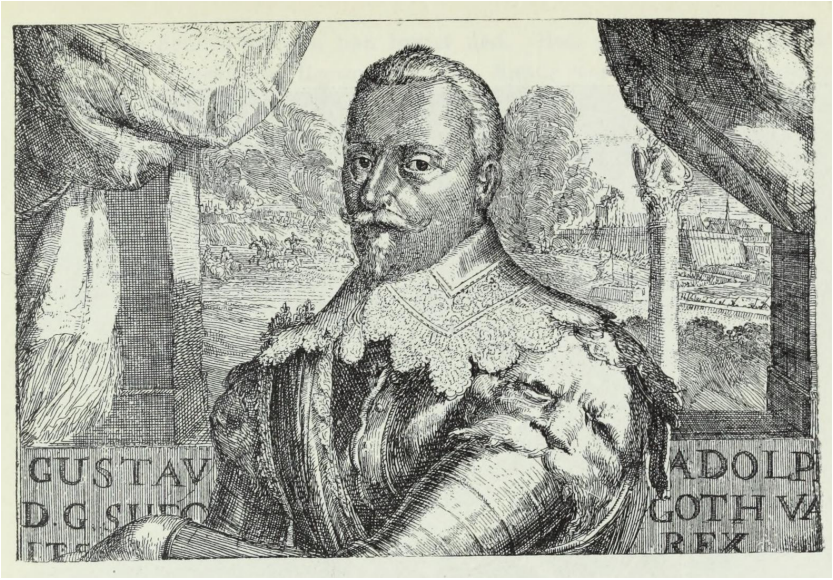
En svensk han var og en ærens mand
og skaldens gave den havde ham
Gud gi os mange som er ham lige
som synger ud, og som aldrig vil svige
sit eget land.

Efter Gunnar Wennerberg ved udg.

48. GUSTAV ADOLF. 156

1. Gustav Adolf tager farvel med Sveriges riksdag.

Den 19de mai 1630 tog Gustav Adolf farvel med den svenske riksdag. Det var en stor og mægtig stund. Kongen traadte frem med sit barn paa armen, tronarvingen, datteren Kristina, som endnu ikke var fire aar. Han havde som en anelse om at dette møde med Sveriges folk var det sidste. «Det pleier at gaa saa,» sa han, «at krukken gaar saa længe til vands, til den kommer hankeløs hjem. Slig gaar det vel ogsaa mig til slut; jeg som i saa mange farer har ofret mit blod for Sveriges 157
riges velfærd, og hidtil ved Guds naadige forsorg er kommen uskadd fra det, jeg skal dog til slut lade mit liv.» Han tog Gud til vidne paa at han ikke begyndte krigen af egennyttige grunde. Keiseren havde drevet ham til det, sa han, hans naboer var i nød, han drog afsted for at fri sine trosfæller. Saa vendte han sig til riksdagen, befaled alle i Guds haand, og ønsked, at de som nu skiltes, efter jordlivets møie maatte mødes i et uforgjængeligt liv. Alles øine stod fulde af taarer. Der var dyb vemod, men ogsaa fortrøstning og haab.

2. Slaget ved Breitenfeld.

Det slag som her skal fortælles om, er ikke bare et af de merkeligste i den lange krig som kaldes trediveaarskrigen, men ogsaa et af de merkeligste i hele verdenshistorien. «Et saadant slag,» siger en samtidig, «havde i de to sidste aarhundreder, ja siden Kristi fødsel, ikke staat i Tyskland; de to generaler var prøvde hærførere, de to hærer kunde rose sig af stadige seire, og kjæmped derfor haardnakket og ihærdig mod hverandre.» Men af disse to hærførere var Gustav Adolf uden al sammenligning den største. Tilly, de keiserlige og katolske soldaters fører, var en udmerket soldat, men ingen stor general. Han kunde ikke skabe noget nyt. Ellers var han en uegennyttig og pligttro mand, og langt bedre end protestanterne mente. Men han var en ivrig katolik; han var noget af en munk, og tilbad ivrig den hellige jomfru; til hende vied han sin hærs fane, hendes navn lød i feltropene i hans slag, og for hendes alter la han byttet ned. Han var troshelten blandt 159
de katolske hærførere, ligesom Gustav Adolf var den protestantiske troshelt.

158

A. BLOCH.

Slaget ved Breitenfeld.

Den 7de september 1631 mødtes Tilly og Gustav Adolf i det navnkundige slag ved Breitenfeld, tæt ved Leipsig, paa den vide, uoverskuelige slette, som langsomt stiger op paa begge sider. Paa høiden, hvor de svage skraaninger mødes, havde Tilly ladt kaste op skydevolder for sit artilleri, og did var det nu den keiserlige hær marsjerte, fylket til slag, tidlig om morgenen. Det var en straalende klar høstmorgen. Solen skinte over den store slette da hæren satte sig i gang; bag den straalte Leipsigs tinder og taarn i morgenglans. Men snart svøbtes alt i hvirvler af støv, og selve solen lyste mat, ligesom gjennem tætte skyer, mens masserne rykked frem over den solbrændte, fortørkede mark. En skarp vind fra sydvest drev støvskyerne bortover sletten, mod Gustav Adolfs hær, som rykked frem fra nord. Natten havde den svenske konge tilbragt ved vaktildene og sovet i sin feltvogn. Ved daggry kaldte trompetstødene til opbrudd; da rykked ogsaa denne hær frem i fuld slagorden, svenskerne for sig, og sakserne for sig. Kurfyrsten af Saksen var Gustav Adolfs forbundsfælle. Efter halvanden times marsj begyndte den keiserlige hær at komme indenfor synsvidde. Da var den opstillet. I midten stod Tilly selv med hærens kjerne, de tungt væbnede fodfolk; artilleriets vældige kanoner havde han plantet øverst oppe paa høidekammen. Der stod hans landsmænd, de tapre valloner, som blev regnet for Europas ypperste fodfolk, og da den gamle hærfører viste sig, blev han hilst med jubel. Han var høit skattet; de kaldte ham far. Han red som vanlig en hvid hest, og bar som vanlig en gammeldags flamsk dragt, grøn atlaskes frak, bredskygget hat med røde fjær nedover ryggen, en drabelig dyrendal ved siden. Det var en liden mager kar, med ørnenæse, spids hage med skjeg, og kort hvidt haar. Livlige blaa øine blinked frem under buskete øiebryn og en høit hvælvet pande.

Det varte ikke længe, før Gustav Adolfs hær havde ordnet sig. Selv førte kongen 160
høire fløi. Her stod kjernen af den protestantiske hær. «Forrevne, slitne, skidne saa vore folk ud mod de keiserlige med deres sølv og guld og fjærbusker,» siger en som var med; «smaa var vore svenske og finske hester mod de store tyske; vore bondegutter tog sig sagtens ikke altfor stoltelig ud mod Tilly-folkene med romernæserne og render paa hatten; men disse bondegutter var hærdede soldater, og gjennem dem gik den aand som Luther skildrer i sin salme:

> Og var end verden noksaa stor,
> og fuld af mørkets hære,
> naar bare blandt os Herren bor,
> skal intet os forfærde.»

Hvor Gustav Adolf viste sig, saa de paa ham med tillid og glæde. Med ham havde de seiret før; han havde delt farer og nød med den simpleste soldat. Han var til hest, i sin vanlige enkle dragt; intet panser dækked hans bryst, bare en lærbrynje af

elgehud; hjelmen havde han lagt af, og paa hovedet bar han en vid graa hat med en grøn fjær i.

I den keiserlige hær skal det have været 32 000 mand, i den svenske var det 26 800, og i den saksiske sandsynligvis 15 000. Gustav Adolf havde saaledes flere end Tilly; men vi skal snart se at sakserne ikke var til stor nytte. Tillys hær var rustet paa middelalder-vis. Lanser med træskaft, 5—6 meter lange, var endnu de vigtigste vaaben for fodfolket; skytterne havde børser med luntelaas, som var saa tunge at de maatte støttes paa gafler: naar de skulde lades og affyres, krævde det ni og nitti greb. Artilleriet havde tunge beleiringskanoner som trængte otte og tyve hester. Gustav Adolfs ildvaaben derimod var let haandterlige. Hans haandbørser kunde skyde tre ganger saa fort, og de fleste af hans kanoner kunde hjælpe sig med én eller to hester. Tillys hær var som sedvanlig opstillet i uhyre store firkanter, som ligned vandrende fæstninger. Gustav Adolfs derimod var ordnet saaledes at den kunde manøvrere let, og det var det som gav seiren.

Den svenske hær trængte frem, med solen og vinden imod sig, gjennem støvskyer 161
og krudrøg, og indtog sin stilling. Tillys kanoner havde uophørlig dundret fra høiden, men hans firkanter rørte sig ikke; det var tydeligt, at den gamle vare høvding vilde lade svenskerne angribe der han stod, for han stod godt. Men det var én som ikke vilde staa stille der han stod, da skuddene knalded. Det var Pappenheim, den navnkundige østerrigske hærfører, den tapreste blandt de tapre. Han styrted med sine ryttere mod Gustav Adolfs høire fløi. Her blev han modtaget af en saa morderisk ild, at hans hester vendte, endnu før hans folk havde faat tid til at svare. Han angreb nu i flanken. Men her mødte han Johan Banér. Pappenheim var skilt fra den keiserlige hær, og der blev en strid paa liv og død. Hele hans rytterfløi blev syv ganger kastet tilbage og omsider aldeles oprevet, resterne spredte sig over markerne og flygted. Da Tilly saa dette, skal han have slaat hænderne over sit hoved og ropt: «Dette menneske skiller mig ved ære og rygte, keiseren ved land og folk.» Med fældte lanser styrted han nu med sine fæstnings-firkanter ned fra høiden. De rendte imod den saksiske hær. Den kunde ikke holde stand, men tog til bens kompanivis, som Gustav Adolf sa. Det saa farligt ud for den svenske hær. Men nu viste det sig netop, at den kunde manøvrere. Selv gjorde Gustav Adolf en svingning mod høiden og tog Tillys kanoner. Dermed var slaget afgjort. Nu blev de levende fæstninger skudt paa med Tillys egne kanoner, De blev staaende som berg, og da de endelig maatte vige, var det endda fire regimenter valloner som ikke vilde fly; lemlæstet kjæmped de paa sin post. Endelig gik solen ned, og mørket la sig over markerne. Nu var det ikke mer end 600 mand igjen af dem. Da slog de en firkant om sin saarede høvding og førte ham bort fra slagmarken. Ved det høieste punkt af denne slagmark, hvor siden mindestenen reistes, samled Gustav Adolf sin hær, faldt

paa knæ og takked Gud for seieren. Slaget ved Breitenfeld redded protestanternes sag i Tyskland og gjorde Sverige til en af Europas stormagter.

Efter Martin Weibull.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.

Enkel: jevn, simpel. — Han havde en anelse om: det bares ham fore.
Vemod: sørgmodighed. — Fortrøstning: tryghed og tillid.
Leipsig, almindelig skrevet Leipzig. — Artilleri: kanonskyttere (ligesom fodfolk ogsaa kaldes infanteri, og hestfolk kavalleri). — Feltvogn: reisevogn til brug i krig. — Kurfyrster kaldtes de tyske fyrster som kaared keiseren. — Vallóner: fransktalende belgiere. — Flamsk d. e. fra Flandern. — Atlask: glinsende silke. — Dyrendal: stort slagsverd (egentlig navnet paa Rolands sverd).
Manøvrére: foretage manøvrer, svingninger og vendinger.
Flanke: hærens sider. — Johan Banér, en af de ypperste svenske generaler. — Holde stand: staa sig.

49. Velsignet Herren være.

162

Efter J. L. Runeberg ved udg

Velsignet Herren være,
som berget har sin flok;
nu har vi fjernt og nære
hans ord, og det er nok.

Den nat er nu forsvundet
som kom med vold og blod,
og magten svag er fundet
som stod Guds ære mod.

De kan os ei formene
vor bibel, dyr og kjær,
— Vorherres ord, det rene —
vi har den, en og hver.

Nu er for alle lige
vort livs den bedste trøst,
og fattige og rige
kan høre Herrens røst.

Efter J. L. Runeberg.

50. Den franske revolusjon.

162

Revolusjon er det samme som omveltning. Naar statens store bygning voldsomt rives overende og en ny bygges op, bruger vi dette ord. Det er statsomveltning. Af alle statsomveltninger er den franske visselig den merkeligste. Hvorledes var da Frankrig før denne revolusjon, før aaret 1789, og hvad var det som velted?

For at forstaa det, vil vi et øieblik sammenligne Norge og Frankrig. Hvad er forskjellen mellem det som vi nordmænd nu er vant til, og det som franskmændene maatte finde sig i før 1789? Hos os har vi konge og storting. Stortinget giver lover; kongen udnævner embedsmænd, som skal sørge for at loven blir holdt. Stortinget paalægger skatter og told, for at staten kan have indtægter; stortinget siger hvor meget der skal gives ud til hær og flaade og embedsmænd; det raader altsaa ogsaa over statens udgifter.

Hos os kan den som duger til det, og er oplært til det, faa det høieste embede som findes i landet. En husmandsgut kan blive bisp eller sidde i kongens raad, en arbeiders søn kan blive øverste general over den norske hær, næst kongen.

Hos os er alle lige for loven, — den som har gjort noget galt, faar sin straf; loven gjør ikke forskjel, den spør ikke efter høi og lav.

Men slig var det ikke i Frankrig før 1789. Kongen kunde gjøre hvad han vilde, 163
ligesom keiseren af Rusland nu; det fandtes ikke storting i Frankrig. Hverken storting eller formandskab eller heredsstyre. Kongen gav lover, kongen paa-la skatter, og kongen brugte statens penger. Han brugte mange. Den franske konge Ludvig den 14de holdt 4 000 tjenere og havde en livvakt paa 10 000 mand; flere tusend hester stod i hans stald. Han brugte 600 millioner kroner til at bygge et slot, og 13 millioner til en eneste vandledning. Ludvig den 16des jagthunder kosted 50 000 kroner om aaret. Den franske dronning Maria Antoinette (Angtoanétt) brugte i 1785 over 250 000 kroner til klær, og heri var smykkerne ikke regnet med. Og hvem betalte alt dette? Hos os svarer enhver skat efter sin formue og sin indtægt; slig var det ikke i Frankrig. Der var tre stænder, adelen, prestestanden og tredjestanden; til tredjestanden hørte alle som ikke var adelsmænd eller geistlige, altsaa borgere og bønder, videnskabsmænd og kunstnere. I denne stand var det 25 millioner mennesker; det var bare 140 000 adelsmænd og 130 000 af prestestanden. Ligevel eide adelen en tredjedel af Frankrigs jord, prestestanden en tredjedel, og tredjestanden en tredjedel. Og adelen og presterne betalte saa godt som ingen skat; det maatte tredjestanden alene greie. Men de bedste, de rigeste embeder kunde ingen faa som hørte til tredjestanden; ingen af dem kunde blive

offiserer i hæren. Den mand som senere blev konge over Norge og Sverige, Karl Johan, og mange udmerkede krigere med ham, kunde før 1789 ikke naa høiere frem end til underoffiser, og det var forskjellige lover, ja forskjellige domstoler for hver af de tre stænder.

Borger og bonde havde onde dage i den tid; kongen la skat paa alt muligt, kan en næsten sige. Lad os tage et eksempel. En ting som alle mennesker maa have, er salt. Saa blev det bestemt, at ingen kunde faa kjøbt salt hos andre end hos kongens embedsmænd, hos staten. Og prisen blev da derefter; mange steder blev det betalt syv ganger saa meget for saltet som det var værdt. Saa nøide folk sig med at kjøbe lidet salt; men det fik de ikke lov til. Det blev paabudt at enhver familie skulde kjøbe saa og saa meget salt, mere eller mindre, alt efter som den var stor til; det var det 164
samme, enten den brugte det eller ikke, betale maatte den.

Men det var ikke bare til kongen eller staten at den franske borger og bonde skatted. Presterne skulde have sin tiende, adelsmanden sin afgift. Den franske bonde var ikke at ligne med en norsk selveierbonde. Han kunde ikke tage gaarden efter sin far uden at betale herremanden for det; han maatte arbeide paa hans gaard og svare ham vei- og bropenger; han maatte male sit korn paa hans mølle og bage sit brød i hans bageri, eller betale for at slippe. Han havde ikke lov til at fælde saa meget som en hare paa sin egen jord; en børse maatte ikke findes i hans hus. Herremanden havde jagtretten; han havde ret til at sprænge med flok og følge ind paa bondens grund, til at trampe hans ager og eng ned; han alene havde ret til at holde kaniner og duer, og lade dem gjøre al den skade de vilde paa bondens eiendom.

Af hvert hundred kroner som en fransk bonde tjente, maatte han ud med de tre og otti! Hvad skulde han saa leve af? Hvorledes kunde hans jord blive til gagns dyrket? Det var nød og elendighed, selv i gode aar; en mængde mennesker døde af sult. Og naar saa høsten slog feil? Da levde folk af græs og urter; man fandt børn paa kirkegaarden som sad og suged de dødes ben; det var ikke tusender, men titusender som i slige aar døde af sult. Og saa var det 150 000 bønder som var ufrie, — især paa kirkens godser. De blev udpint endnu værre end de andre; de hørte til gaarden og solgtes med den. De var ikke friere end koen i klaven, hesten i tjoret.

Arbeiderne i byerne havde det heller ikke for godt. Ikke enhver som vilde kunde blive kjøbmand eller haandverker. I hver by var det saa og saa mange handelsmænd som havde lov til at sælge tøi, saa og saa mange som kunde sælge fedevarer eller kolonialvarer; det skulde være saa og saa mange bagere, skomagere og slagtere. Handel og haandverk gik i arv eller maatte kjøbes. Bymanden maatte kjøbe sine varer i den by hvor han bodde; bonden i den som laa nærmest. Saa kunde da kjøbmænd 165
og haandverkere sætte prisen som de vilde, bare de var enige; og arbeidernes dagløn

blev ussel. Ingen af dem kunde begynde et haandverk eller en handel; det havde de ikke lov til.

Men var det da ingen som klaged over disse uretfærdigheder? Jo, et nødrop hørtes nok af og til; men folket var uvidende. Der var ingen rigtige folkeskoler som hos os nu; det var bare faa som kunde læse, færre skrive. Og det var farligt at klage. En kunde saa let blive puttet i fængsel. Folk kunde sættes fast uden lov og dom den gang, og blive siddende hele sit liv, uden nogensinde at vide hvorfor de sad der. Kongen havde tiltaget sig ret til at give hemmelige arréstordrer. Og hans raadsmænd, eller andre som han likte, fik sig da slige ordrer, som kongen havde skrevet under; der stod rum aabent til navnet paa den som skulde i arrest. Ved Ludvig den 15des hof blev det drevet handel med disse papirer: enhver kunde for penger faa kjøbt sig et. Ikke mindre end 150 000 arrestordrer blev udstedt i denne konges tid. Paa den maade kunde folk let blive af med sine uvenner: bare kjøbe sig et sligt papir og skrive navnet paa den som en vilde have i fængsel. Naar en mand var kjed af sin kone, saa fik han hende paa denne maade sat fast, og konen kunde jo gjøre det samme med manden. En gang hændte det at baade mand og kone havde faat sig en arrestordre; for manden vilde have konen væk, og konen vilde have manden væk. Saa kom politiet og arrestérte dem begge samme dag.

Men en stat som var bygd paa saa megen uretfærdighed maatte til slut velte; det maatte komme en stund da det udpinte folk ikke orked at betale mere. Adel og prester vilde ikke. Saa stansed hele maskineriet, saa kom revolusjonen. Folket reiste sig og kasted byrderne af, alle blev lige for loven. Med denne reisning fulgte meget ondt, megen vildhed, meget blod blev udgydt. Men dette store blev vundet: ethvert menneske har sin ret, som intet andet menneske har ret til at trampe paa. Og vi nordmænd maa mindes det franske folks reisning med tak. De fædre som i 1814 gav os vor selvstændighed havde lært af den franske revolusjon, lært at verne om menneskets ret og folkets frihed.

For læsebogen af A. Ræder.

Formene: forbyde, hindre.

Tiende kaldes afgiften til prester og kirker. — Koloniálvarer: varer fra koloníerne, — kaffe, te, sukker, krydderier og lignende.

VI. DE UNÆVNTES SAGA.

51. Kun dagligdags er al din dont.

166

Af Henrik Wergeland

Kun dagligdags er al din dont.
Det gjør en stolt og nærsynt ondt,
som eget liv ei fatter.
Hvor merkeløst dets dage dø!
Som Jordan mod den stille sjø
de hen mod graven rinde,
foruden daad og minde.

Men kom til Jordans tause bredd
ei verdens store frelser ned?
Sligt Nil og Frat ei hændte.
Vel an: lad Jesus komme selv
til dine dages stille elv!
Hvor godt, om tyst de trilled,
naar de kun bar hans billed!

Hver morgen kald ham! Uden glans
den rinder ei i navn som hans.
I det begynd din gjerning!
Da har, om uden bram den er,
den storhed nok for ham som ser
paa tingens aand og indre,
ei paa hvor den kan tindre.

Henrik Wergeland.

52. Ein arbeidsmann.

166

I siste helvti av 18de hundrad-aaret budde paa Hitra ein bonde som heitte Nils Justeson. Hitra ligg uppmed fjordgapet ut fraa Trondheimsfjorden, og er den største av alle norske øyar sunnanfor Lofoten; men det er mest myr der, eller nakne fjellet. Den garden som Nils Justeson fekk bygsla seg til, daa han var 36 aar gamall, var ein vesall gard, som no sist hadde lége ubrukt i fleire aar, so husi var til nedfalls og gjordet berre som ei øydemark. Til denne garden kom Nils og kona hans med tome hender. Fyrst bygde han daa upp husi, og so tok han aat med jordi. Tungt og hardt og seigt og surt var det, kvar han vende seg; men Nils var av deim som likar seg best di meir det røyner paa. Fyrst var det no ei aa som skar seg beint igjenom beste gjordet hans og ofte fløymde yver og gjorde skade. Den vilde Nils hava vekk. Og so grov han ei djup greft, heile 500 stig lang. Han møtte fjell paa vegen, men hogg seg igjenom. So var det dei smaa grøvorne, som sikla ned fraa fjellryggen og skòla ut-yver gjordet, der dei la seg fyre i myri, som breidde seg millom 167
aakerflekkjerne. Nils grov og grov, baade òpne veiter og hòlveiter. — Men endaa stod det att aa taka eit tak med steinen. Dei smaa, som han kunde raa med aa flytja, grov han upp. Dei store grov han ned; han grov djupe graver attmed og velte deim nedi og la jord ovanpaa. Paa den maaten fekk han det endeleg so jamt og tùrt at han kunde pløgja. Laag jordi slik til at han ikkje kunde bruka hest og plog, so brukte han grèvet og nèvarne til aa velta upp med.

Nedmed sjøen laag eit jordstykke som stod under vatn naar sjøen flødde, men var tùrt naar det fjøra. Han saag det kunde gjerast aaker av dette med, og so lenge køyrde han paa stein og myr og tang, til han fekk seg ein aaker til aa saa mest ei tunna korn paa. Nedfraa husi var ei djup dæld med berre blautmyr i bòtnen. Ingen skulde tru at den kunde verta til nytte. Men myri laag slik til at ho tok alt frauvatnet som flaut fraa garden. Nils Justeson likte ikkje dette, at fraui skulde spillast reint til unytte. Med utruleg arbeid fekk han skòre myri ut, og fekk ein gild aaker til ei heil tunna saakorn. Ja, han avla meir etter maaten der enn andre stader, og slapp attaat aa køyra tad paa der.

So la han nye vegar kring garden sin og bygde store steingjerde, so smaaskogen med fekk lívd og ly til aa reisa seg. Med alt dette hadde han ingen andre til hjelp enn kona si, dei tvo døtterne sine, og stundom ein tenestgut eller ei gjenta. — Den tid var Nòrig endaa i samband med Danmark. Der nede hadde dei daa fenge eit landbusamlag, som hadde til maal aa hjelpa fram jordbruket med heidersgaavor og anna slikt. Der fekk dei høyra um alt det Nils hadde gjort, og so gav dei hònom eit stort sylvstaup og ein gullmedálje. Daa tykte han han laut taka eit basketak til, endaa han var ein gamall mann. Han la eit tjukt lag med myrjord paa det nakne graa fjellet, og gjorde paa den maaten berg og myr til grøderikt land. Daa fekk han endaa ein medalje; 168

og det er visst, at han hadde gjort rett for det han fekk. Han kunde no saa tjuge tunnor, der dei fyrr knapt hadde saatt tri-fire, og han avla nær-paa aatte foll, medan sambygdingarne hans ikkje naadde til meir enn tri eller fem. Det hadde ikkje vore stor buskapen paa garden fyre hans tid. No fødde han tjuge naut og ein smale med sauer og geiter. Endaa han bala med jordi fraa dagsprett til seint paa kveld, so fekk han tid til aa binda fiskegarn um vinterkveldarne, og deim selde han til maklege fiskarar, som ingi jord hadde aa dyrka, og likevel ikkje hadde tid til aa binda garni sine sjølve.

Daa han var langt ut i aari komen, var det einkvar som sa med honom at no fekk han daa pusta paa og nøgja seg med alt det nye han hadde gjort. Men daa svara gubben: «Nei, daa miste eg det beste eg hev i verdi. Det er min beste hugnad aa leggja nytt til stødt og stendig; aldri er eg so sæl som naar eg steller med slikt.»

Dont: gjerning. — Dø, rinde (flertalsformer, som før brugtes almindelig i skrift): dør, rinder (render). — Nil og Frat, de store elvene Nilen og Eufrat. — Vel an: nu vel. — Hitra: «Hitteren». — Vesall: laak, skral («ussel»). — Gróv (grøver): eit bekkjefar, ein fjellbekk. — Skòla: susla, skvala.

Hòlveit: veit eller greft med stein i bòtnen og yvertekt med jord. — Flø, fjøra (um sjøen): stiga, falla. — Dæld: ein liten dal, dalsøkk. — Frau eller fraud: tad, gjødsel. — Attaat: tilmed, paa kjøpet. — Etter maaten: «forholdsvis». — Landbu-samlag, «det kongelige danske landhusholdnings-selskab». — Staup: «bæger».

53. Edvard Johannesson Meisfjord.

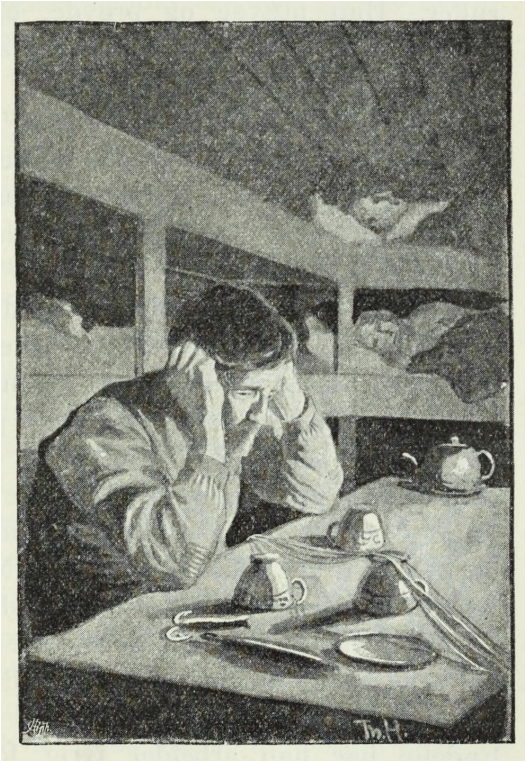
168

Efter «Nordlands Trompet». Med tegning af Th. Holmboe

Edvard Meisfjord er en foregangsmand paa fiskeriets omraade. Han har taget mangt et tungt tag, men saa har han ogsaa naad langt frem. Han er seig og djerv som den nordlandske fisker er. Stille og beskeden rusler han om. De smaa øine ser saa rolige ud, næsten ligegyldige; men de er skarpe, de taber ikke meden af sigte, selv om det er lidt tykke og kave forud. Og ingen bròtsjø lar han komme uventet paa sig. Det kan nok hænde at han maa tage rev i seilet, just naar han helst vilde heise det til tops; men han lar sig ikke drive ud af sin kurs, og falder vinden det aller mindste af, saa strækker han straks den klo som han har draget ind, og saa bærer det lystig mod maalet, trods baade modstrøm og vind.

Edvard Johannesson er født 1843. Han maatte tidlig ud; for faren havde to og tyve børn. Han var ikke mer end 14 aar da han var med paa sommer-kystfisket, og 169
vinteren efter rodde han Lofot-fiske. Han blev valgt til høvedsmand da han var 22 aar. Den unge høvedsmand var en nøisom kar. Det første aar han rodde egen baad paa fisket som høvedsmand, brugte han ikke mere end 30 øre til tobak og sligt. «En

krone spart i ungdommen er bedre end tyve i alderdommen,» pleier Edvard Johannesson at sige. Men han tænkte ogsaa paa andet end at spare skillinger for sig selv; han vilde spare fiskerne for unødigt arbeide og for tab. Han vidste, som alle andre, at fisken snart gaar paa liner og snart paa garn, derfor begyndte han at fiske med begge slags redskaber. Det kosted jo dobbelt udlæg, men det svarte sig godt. Saa grunded han paa at finde en lettere baad, og en lettere maade at sætte redskaberne paa og hale dem ind. Naar han snakked til sine kamerater om dette, saa drog de paa akslene. Folk havde nu klart sig uden disse nye greierne i hundreder af aar; det var hverken nødigt eller nyttigt at grunde paa sligt. Men Edvard Johannesson gav sig ikke. Han grunded om kvelden naar han kom træt og udaset op i rorboden; han tog paa igjen om morgenen naar han vaagned. Men længe var han lige nær. Det var en fæl tid, siger han.

Især var det et spil til at trække garn med han studerte paa. Saa var det sent en 170
kveld efter et haardt sjøveir. Meisfjord og hans kamerater havde slitt haardt om

dagen, og nu sov de andre sødelig i sine køier. Men Meisfjord sad med sin model af indhalingslinen og de andre greierne; kaffekopperne havde han hvælvet og brugte dem til spilruller. Han prøvde og prøvde, og fandt ingen ting ud. Ja ja, tænkte han ved sig selv, saa fik han slutte. Han var ikke mand for at greie dette. Men saa med én gang kom det. Nu saa han hvorledes det skulde være. Han maatte rope hurra. Kameraterne vaagned. Bror hans var en af dem. Han snudde sig bare i køien og sa: «Ja va dæ ikkj dæ eg ha sagt, at han blei galen før han slutta,» og saa sov han videre.

Slig blev opfindelsen først modtaget. Men det var en nyttig opfindelse. Den letted fiskeren baade sætning og indhaling, og en kunde klare sig med mindre mandskab.

Og saa har Edvard Meisfjord prøvd sig frem, til han har fundet den bedste fiskerbaad nordpaa. Den fik han guldmedalje for i Bodø. Det er bare én ting som han synes staar igjen: det er en liden dampmaskine som kunde drive baaden og drage redskaberne ind. Naar den er færdig, saa vil det bare være moro at være fisker, siger Meisfjord.

End videre var han den første som begyndte at bruge dybvands-termometeret for at finde fiskens holdeplads under vinterfisket; og det har lært baade ham og fiskerne meget. Endelig har han arbeidet ivrig for at det skulde være større stensætning paa garnlænkerne; saa vilde folk ikke miste slig en mængde redskab. Meisfjord vilde at loven skulde paabyde en slig stensætning. Han fik ikke mange med sig paa dette; men han holder seigt ud, og sætter det nok igjennem.

Derfor skal Edvard Meisfjord mindes, fordi han har vist den nordlandske fisker at en ikke skal sky de nye veier, og at en aldrig skal stanse halvveis paa dem, men holde 171
ud til en er fremme.

Efter tidsskriftet «Nordlands Trompet».

Smale, her: ei mengd, ein stor flokk. — Einkvar: ein eller annan. — Méd: sigtemerke; tydelige fremspringende punkter som folk paa sjøen kan tage landkjending af og styre efter. — Kave: byge, snetykke, sjødrev. — Tage rév i seilet: trække sammen seilet og derved mindske det. — Klo kaldes en løkke paa seilet som bruges naar det skal mindskes eller øges; tage en klo ind: mindske seil; strække en klo: øge seil.

Line og garn, se 1ste del, skriftsprogsudgaven nr. 196, landsmaalsudgaven nr. 200. — Sætte redskaberne: sætte garn eller liner i sjøen. — Udaset: udtrættet («utmasa».)

Model (læs modéll), her: mønster, forbillede til at arbeide efter. — Spilrull: vindespil med en valse (en rund stok) til at rulle taug eller liner op paa. — Termométer: varmemaaler, gradestok. — Større stensætning paa garnlænkerne: flere stener paa fiskegarnene; de bruges til at sænke garnet i sjøen.

54. Vetle-Lisbet.

171

(Fra en vestlandsfjord.)

Nei, neimen om lammet hendes var med i kveld heller! Flokken rekkjed frem om nuten og hidover efter den smale stigen, den ene sauen efter den andre, trædd ligesom paa traad. De pleide komme paa den maaden støtt hver eneste dag hele sommeren, endda de jo gik som de helst vilde her paa fjeldet uden gjæter.

Men vesle bjelden hun havde sat paa lammet sit, den sakned hun denne gang ogsaa. Nu havde det fine kling-kling været vække i fem dage, det fineste af alle sammen, rent og klart som glas. Hun lukked øinene og tyktes hun saa lammet sit, med den lange, blødt krøllete roven, som dingled saa myg; det havde likt saa at staa der lige op for støilen, sammen med de andre, og tygge op igjen det som det havde fundet borti de fede græs-skòrene opved Svartaberg; af og til bare stod kjæverne stille, det kneb øinene til og saa udover det vesle tjernet bortenfor støilen og indover brune høifjeldet med sneflekker i kløfterne, som lyste rødt naar solen kvelded til havs. — Aa, det var saa vondt at mindes det!

Vetle-Lisbet skjøv de smaa fletterne bag paa ryggen og skòtted op imod nuten. — Ja, nu skulde det ske! Det fik ikke hjælpe, hvad mor sa, at de skulde vente til lørdag, naar far og broren, han Store-Lars, kom nedenfra bygden efter melkekløv. Hun vilde prøve alene, prøve at faa lammet op fra Svartabergs-helleren; der maatte det have sat sig fast, — for det svalt jo ihjel, om en drygde længer. Der opunder var ikke andet end svart jord igjen; støtt havde det staat en i skòrfæste der, mest hver veke nu i sommer, og gnaget af alt, græsroden med.

Men hun sa ingenting. — Og kjørne blev melket; og lyse sommernatten kom; og 172
mor sovned under aaklæet. Vetle-Lisbet smatt stilt frem af sengen og ud i svalen, strakte sig op efter to lange taug paa hjellen og trev den vesle busalt-dunken borti peisen; og saa bar det opover mod nuten.

Det tog til at lysne alt fra himmelen i nordøst. Det dugged i græsset, og det skalv i morgendampen; og rypemor vaagned og trilled skræmt med ungeflokken over ur og sten, og blev væk nedi vaad pors og blaabær-ris, som blinked mod solen. — Aa, det var slig en fin morgen!

Og i dag skulde vesle lammet faa salt!

Oppe paa Svartaberg stansed hun først, og saa ud over blaa fjeldvand og brune myrer. Solen varmed alt og stak, saa hun skygged med haanden. — Det var galt ogsaa dette, næsten; hun skulde have sagt til mor før hun gik. — Ja ja, hun vilde nu ialfald lægge sig fremover og skòtte ned mod helleren.

Der laa lammet paa knæ indunder og slikked berget; det var morgenduggen det vilde have tag i, for det silred ingen bæk der, det vidste hun. Og udfor fløi en styg

svart fugl og illskreg af og til; det var vel den ørnen som havde rede langt indi fjeldet.

Hun sprang op, slængte tauget om den store stenen som laa lidt bortpaa, og knytted til. Det andre tauget gjorde hun det samme med. Saa hekted hun busaltkoppen i beltet, gled udover berget og firte sig efter tauget.

Lammet kunde jo ikke staa, saa forsultet var det, — aa du, aa du! Og saa tørst som det var!

Snøggere og snøggere firte hun sig nedover; nu bar fjeldet indover ogsaa, saa hun hang ud fra berget, og det gik lettere. Hun kom ikke i hug at være svimmel, og saa ikke uren dybt under, eller elven, som gik hvid.

«Ka vilde du her daa? Ka vilde du her daa!» hvisked hun. «Du maatte daa visst, her va 'kje gras!»

Lammet aad jord ogsaa, saa hun; tør muld laa i hovedet og om munden. Det fór 173
et rykk af rædsel i de stive øinene, som stirred ligesom blinde mod berget, da Vetle-Lisbet naadde nedpaa; og en to-tre klare kling-kling kom.

«Aa gudla lambe mit, aa gudla lambe mit!» lokked hun, med graat i maalet og hede i øiet.

I det samme slog en svart fugl med vingerne og suste ud til den andre; det sad endda én til der borte paa berget og vented.

Hun trev efter det andre tauget og flytted sig stilt bort mod lammet langsefter den smale jordstrimlen; hun vilde binde tauget om det og hale det op, naar hun havde halt sig op først. —

Men lammet kjendte hende vist ikke igjen. «Aa gudla lambe mit, aa gudla lambe mit!» sa hun gang paa gang. Med ett reiste det sig, saa mulden dryssed af hovedet, stirred med underlig brustne blik og store næsebor, tog sig sammen og rendte mod Vetle-Lisbet af al magt. Hun stod overgivet og saa mod det vilde blikket, som ikke kjendte hende, underlig blankt og mat paa samme tid; hun slap tauget og greb ind i ulden om halsen med begge hænder: «Aa gudla lambe mit, aa gudla lambe mit!»

Og udover bar det med dem.

Det gled saa stilt. «Aa gudla lambe mit!» hvisked hun op igjen. — Og hun hørte bare kling-kling gjennem luften, og hun saa fine blaa vand, som laa i lag ligesom, det ene ovenpaa det andre nedover. Kling-kling. — Og en svart fugl seilte med, som skreg saa stygt.

Saa kom en voldsom rist, saa det gnistred. Og saa blev alt dødsens stilt.

— — — — —

Ud paa dagen fandt moren sin 11 aar gamle Vetle-Lisbet i uren under Svartaberg. Moren havde fulgt faret i duggen frem paa nuten; og da hun saa de to taugene som hang ned over berget, havde hun ottest galt og var gaat der ned.

174

Vesle lammet havde greid sig bra — det var kommet ovenpaa, det, — og stod borti uren og gnog græs. Men Vetle-Lisbet havde taget mod støiten; hun laa paa ryg, med baghovedet mod en kvass sten; det var smilehul i kindet, og begge de smaa næver var fulde af uld.

For læsebogen af Hans E. Kinck.

Rekkje: «ræse», gaa i rad og række. — Stig: sti («gangeveg»). — Træde (trær-trædde-trædd): sætte traad i naal eller gjennem perler og lignende, som i perlebaand. — Sakne: savne. — Róve: hale. — Støil: støl, «stul», sæter. — Heller: berghvælving. — Svalt, af svelte: sulte. — Dryge: bie, vente. — Skòrfæste: bergskòrte hvor en hverken kan komme frem eller tilbage (gaa sig i berg).
Sval: svalgang, forstue. — Hjell: halvloft; hylde. — Trive: gribe. — Busalt-dunk: kjørel med salt til kreaturene. — Pors, en slags stor lyng. — Varmed alt: varmed allerede. — Snøgg: rask, fort. — Ka: hvad. — Maatte visst: maatte vide.
Gudla lambe mit: guldlammet mit! — Rist: risting, rystelse. — Far: spor. — Ottest galt: ane uraad, frygte for at det er galt paa færde.

55. Hjemmets datter.

174

Det er solskin nu og sommer,
lerken synger over linden,
og de løves, alle lunder,
og de blomstrer, alle hager.
Græsset staar saa høit paa engen,
furuen paa fjeldets hammer;
bjerken bøier sig i dalen,
eplet hænger tungt paa grenen,
nøtten lyser mellem løvet, —
alle hjemmets døtre synger.

Somren flyr, og høsten kommer,
ljaaen hviner gjennem græsset,
øksen fælder hamrens furu,
bilen bøier bjerkens krone;
frosten plukker grenens eple,
nøtten ristes ned af stormen, —
og en mand tar hjemmets
datter.

Engen dugges da af savnet,
sørgende staar gule skogen,
hendes faders fole knegger,
hendes moders kviger rauter,
hendes broders okser brøler,
savner hende som gav drikke,
husker hende som har stelt dem.

Gik hun ei, den glade jenten,
endnu førend solens opgang,
syngende til fjøs og kveer?
Smøg hun ei til kvigens krybbe,
førend hendes mor det vidste,
førend hendes far var vaagnet;
rakte hun ei høi fra fanget,
havre med de myge hænder,
heiste vandet op fra brønden,
førend far og mor det vidste?
Og det skulde de ei mindes?

Estnisk folkevise, ved udg.

56. Kjetil Kyrvestad.

174

Kjetil Kyrvestad hadde ein gong fenge lov paa nokre furur paa Dalsmoen av eigaren, som heitte Knut. Kjetil hogg fururne og køyrde deim heim. Daa stemnde Knut honom for det han hadde hògge i hans skog. Knut hadde ingi vitne paa seg, og Kjetil laut løysa seg med ei pengebot. Nokre aar etter vart her so skarp fôr-naud i Valle; men Kjetil Kyrvestad hadde fôr nok. Daa laut Knut inn til fiendsmannen sin. Han spurde um han ikkje maatte faa kjøpt nòko høy av honom. Kjetil synte honom hit 175
i ein skaale. «Her maa du lessa so mykje du vil,» sa han. Knut leste eit nyttugt lass. Han hadde stor buskap, og tenkte aa betala godt. Daa han hadde lest fullt, gjekk han og fann Kjetil. «Kva skal du no hava for dette lasset?» sa han. «Aldri det grand,» sa han Kjetil; «dette tenkte eg aa gjeva deg for den greida du gjorde meg.» Daa sa Knut: «Etter di du vil gjeva meg dette, so maa du høgga og køyra furur or Dalsmoen so mange du vil, so lenge du er til.» Dei skildest gode vener. Men daa han kom hit paa Vettmyrane, laut han velta nòko av lasset. Hesten vann ikkje draga det heim.

Ei husmanns-enkja kom og bad Kjetil Kyrvestad um ho ikkje maatte faa noko mat for eit nytt børatòg ho hadde. «Eg hev so mange børatòg fyrr,» sa Kjetil; «eg hev husi fulle av sovore.» Daa baud ho honom ein smale-vetrung ho hadde. «Eg hev so mykje smale fyrr,» sa Kjetil; «eg veit ikkje korleis eg skal faa stelt deim.» Daa gjekk kjeringi ut att. Kjetil gjekk etter. «Hev du ikkje sekk?» sa han. «Jau, eg tok med ein sekk,» svara ho. «So fylg hit i buret,» sa han. Daa mælte han upp eit fjordungsmaal med korn og gav henne.

Kjetil hadde betre av buskap og grøda enn andre. «Sèt paa lite buskap, so vert du rik,» sa han. Han slo ikkje engi snau; men so hadde han langt gras til kvart aar, og sibreidt. Kjetil fór seint og høglegt og var allstødt etter hine. «Det er ikkje godt aa vita anten lukka er fyre eller etter,» sa han. Han bygde seg hus øvst paa vollen paa Brenne, og der sat han stødt med buskapen um vintren. Daa slapp han aa køyra gjødsli mot bakke. Sidan kalla dei honom jamt Kjetil Brenne.

Kjetil var grunnklok og merkjen og vissordig. So vis var han, at det var mest som 176
han kunde spaa. Han var still av seg, — so var dei alle dei Brenningane, og seintenkte og faamælte.

Fraa Setisdal, ved Johannes Skar.

Hage: indhegnet beite, havnegang. — Kvige: ungko. — Kve eller kvi: indhegnet natteplads for fæet. — Valle, sjaa side 42.
Skaale: uthusbygning. — Nyttugt, her: dugeleg stort. — Vinna (vann — vunne): orka. — Børatòg: tòg («taug») til aa bera høy og anna i. — Sovore: slikt. — Vetrung: eit vintergamalt krøter. — Smale: sauer og geiter. — Buret: staburet. — Hava betre av: hava betre lukka med. — Sibreidt: jamt utbreidt yver det heile. — Høgleg: makleg, spakleg. — Etter hine: etter andre. — Merkjen, um ein som legg merke til alt, ettertenksam. — Vissordig: ordhitten, gløgg til aa finna rette ordi (jfr. visshendt).

57. Strikkevise. 176

Af Klaus Frimann

Saa binder jeg traad,
saa øver sig haanden i kvindelig daad;
naar haanden skal hænge, da blir en saa træt,
naar haanden jeg rører, gaar tiden saa let.
Jeg binder ei silke, jeg binder ei guld,
min traad er af uld.

Min uldene traad,
naar vinteren bruser, skal varme min fod;
med intet paa stikke, med intet paa tén
saa mangen maa skjælve paa islagte sten.
Gud se til de usle som nøgne og blaa
i snevandet gaa!

Jeg binder kun traad,
jeg binder ei baand af ugudeligt raad;
vig langt fra mit hjerte, du mørkhedens aand,
som lærer at binde de snærende baand!
Skal mennesket binde for menneskets barn
et fangende garn.

Klaus Frimann.

58. Fængselspresten fortæller.

176

«Kjender du en som heder Nils Bukkemyr, som var her?» spurte jeg en fange fra en af dalene.

«Jo da, jo da; han er reist til Amerika, han Nils.»

«Ja jeg ved det. Vi hjalp ham her i foreningen; men han maatte jo skaffe halvparten af reisepengene selv. Men var ikke Nils af fattigfolk, du?»

«Jo da, jo da, jo da. De var bare fattige pladsfolk de, ser du.»

177

«Men da var det vel ikke saa let at skaffe de 50 kronerne, kan jeg tænke. Eller kanske han har velstaaende skyldfolk, han Nils Bukkemyr?»

«Var det ligt sig det da. Nei da; det er bare fattigfolk alt sammen det, ser du; men de fik nu skrabt det sammen lel. De fik laant lidt da, ser du, og lidt solgte de, og saa fik de 20 kroner af morbror hans.»

«Ja saa. Han var kanske ligesom lidt mere velstaaende, morbroren?»

«Han? Morbroren? Skarve pladsmand det ogsaa, ser du. Men de havde jo rigtignok en gris.» — «Solgte de den kanske?» — «Ja, det gjorde de.» — «Det er ikke saa rent liden plads da?» — «Aa jo da!» — «Jeg mente, naar de har gris og ku?» — «Ku? Var det ligt sig det da. De er jo snaufattige, kan du vide.» — «Men hvor havde de faat grisen fra?» — «Af gaardmands-kjærringen, venteligvis.» — «De var vel glad i den da?» — «Det var nok ligt til det, da de gik med den. Jeg kunde nu aldrig tænkt konen vilde gjort det; for du ved hvorledes det er med dyrene, naar en bare har ett; det blir mest som en barnsunge det, ser du. Men de syntes synd paa han Nils og forældrene da, ser du; for du ved det er ikke godt at faa hjem i bygden et

barn som har skjæmt sig slig bort, og faa høre fantord og næsekast baade her og der. Og saa ved du at han Nils loved at betale dem naar han kom over, da. Men jamen var det rart at se, da de gik med grisen; for grisen skreg og vred sig og vilde ikke gaa, og smaabarna graat og bad, at moren ikke skulde tage grisen, og moren hun skulde nu ligesom hysse paa dem; men bedst det var, saa trilled taarerne paa hende ogsaa.»

«Ved du, — de fattige, de er saamen ikke værst til at hjælpe hverandre.»

«Den fattige, prest, han giver stundom alt det han eier og har, han; og mer kan hverken Gud eller mennesker forlange.»

Brenningar: folk av ætti hans Kjetil Brenne. — Gaa (flertalsform): gaar. — Snære eller besnære: fange, lure. — Foreningen, her menes en forening til at hjælpe løsladte fanger. Skyldfolk: slegtninger, frænder. — Lel: ligevel. — Ku. ko

59. ANNE SERINNE. 178

1. Galeasen.

Vi bodde noksaa høit hjemme. Fra kjøkkenvinduet saa vi udover hustagene i smugene og paa Strandgaden, og mangen gang løfted Anne Serinne mig op paa kjøkkenbænken, for at jeg skulde se skibene komme indover vaagen eller gaa til sjøs. Slig sad jeg en vaardag og saa paa en stor galeas som stævned udover for en søndenvinds kuling; jeg kunde vel være fem aar den gang. Anne Serinne stod med korslagte armer og stirred, til den sidste seilflig var gjemt bag hustagene. Saa drev hun bortover kjøkkengulvet og pudset med én gang næsen saa det klirred i de smaa ruderne. «Fik du snue, Anne Serinne?» spurte jeg. Hun bare gik og bed sig i læben, og svarte ikke. Jeg blev ved: «Anne Serinne, fik du snue?» Da løfted hun mig lempelig ned fra kjøkkenbænken. «Hyss, sonemann, ikkje prate no, far! Gaa ut og spell deg, du.» Og dermed skjøv hun mig sagte ud af kjøkkendøren.

Det var vel et aar efter, at jeg kom gaaende nedover den høie stentrappe til haven vor med Adrésse-avisen i haanden. Adresseavisen var liden den gangen, og navde mest dødsfald. Nede fra ildhuset hørte jeg Anne Serinne:

«En pige vandred udi en have;
til hende kom det en ung sjømand.
«Og vil du være
min hjertens-kjære — —»

Da jeg kom forbi ildhus-døren, ropte hun paa mig, — hun vilde se avisen. Hun stod just og vasked klær; for Anne Serinne var jo pigen vores, det har jeg kanske

ikke sagt. Hun tørked fingrene af i forklæet og gav sig til at læse. Jeg satte mig paa en af de store stener i ildhuset, og tænkte hun snart vilde begynde at synge igjen; for det var en lang, lang vise, denne om sjømanden. Men i steden blev hun bleg, holdt paa at gaa forover, tog med begge hænder i den store stampen, og dagens 179
Adresseavis daled ned i saapeskummet. Hun fisked den op, stabbed i træskoene bort i døren og la den i solskinnet. Saa satte hun sig paa stenen ved siden af mig, med ansigtet i hænderne, og stønned sagte. Jeg la min barnehaand over hendes vaade arm. «Er du syg, Anne Serinne?» — «Hyss, sonemann.» Slig sad vi begge længe. Af og til saa hun efter, om Adresseavisen var tør. Endelig reiste hun sig. Jeg med. Hun la armen paa akslen min, stabbed bortover til avisen og tog den. «Mor venter,» sa hun. «Skal jeg sige at du er syg?» — «Ikkje seje et steins ord!» sa hun skarpt, og de sorte brynene rynked sig; «saa skal eg klippe for deg i kveld,» sa hun mildere. Men jeg gik baglængs bortover haven. Anne Serinne luted sig forover mod stampen og vilde tage fat; men hun maatte tage støttetag i kanterne. Taare paa taare randt nedover kinderne og ned i vasken. Da jeg havde været oppe med avisen, syntes jeg at jeg maatte gjøre noget. Jeg vidste jo rigtignok slet ikke hvad der feilte hende; jeg vidste ikke at hun havde mistet sin kjæreste, at det var han som fór ud med galeasen for et aar siden, at han var forlist og druknet i Atlanterhavet, og at forældrene hans nu havde kundgjort hans død i Adresseavisen. De vidste ingen ting om forlovelsen. Det var bare mor som kjendte til det, og mor havde fraraadd det. Mor mente at alle sjømænd var letsindige, og likte ikke kjærester i dørene. Alt dette fik jeg høre mange aar efter. Men jeg syntes ligevel jeg maatte gjøre noget. Jeg seilte nedover traleverket fra anden etage og gik hen til ildhuset igjen. Nu var døren lukket. Jeg banked paa. «Det er bare jeg, Anne Serinne. Jeg vil bare sige det, at du behøver ikke at klippe noget. Jeg skal ikke sige det ligevel.» Men om kvelden, da mor og far og de andre børnene var hos mormor, sad Anne Serinne og klipte for mig. Dyr og damer og blomster og store plankegjærder rundt om.

Jeg laa inde i bagstuen hos mor og far den gangen. Derfor vaagned jeg da de kom hjem fra mormor, og blev liggende stille vaaken og tænke paa Anne Serinne. Og lyset blev slukket, og mor og far sov. Men ude fra kjøkkenet hørte jeg ligesom én 180
anke og vaande sig. Jeg kunde ikke faa sove. Det var mørkt, og jeg var ræd. Men jeg var ogsaa stolt, fordi jeg ikke havde sagt nogen ting til mor og far.

Min seng stod lige ved kjøkkendøren. Jeg listed mig ud og famled mig paa de bare ben bort til kjøkkenbænken, hvor ANNE SERINNE laa. Det var begende sort inde i den bænken[1]; men jeg kaved og kaved med hænderne i mørket, indtil de med én gang tørned mod ANNE SERINNES taarevaade kind. «ANNE SERINNE,» hvisked jeg. Hun fôr op. «Men sonemann! Er du forstyrret?» — «Jeg skal sige dig noget, ANNE SERINNE,» hvisked jeg; «hvor er det det gjør saa ondt?» Hun trak mig ind under tæppet, for at jeg ikke skulde staa og fryse paa det kolde kjøkkengulv,

og da syntes hun vel det var godt at faa sagt det til et eneste menneske, selv om det var et seks aars barn. «Han er død,» hvisked hun. «Hvem?» — «Han som fôr med galeasen.» — «Hvorfor vil du ikke sige det til mor?» — «Mor likte 'an ikkje,» hiksted hun sagte, «og eg holder jo av mor ogsaa, ser du, sonemann. Men dersom atte mor sa saa møkke om et eneste forkrænkeligt ord om han, saa maatte eg seje meg opp, og det er eg ikkje god for heller.» Men inde i den døvende luft i kjøkkenbænken tog barnesøvnen mig. Om morgenen vaagned jeg i min egen seng.

2. «Til borges» til den 17de mai.

Det er to maader at tage sorgen paa. Det er nogen som blir leie paa alle mennesker, og bitre, og lægger hænderne i fanget og vil ikke tage sig nogen ting til. Andre synes at arbeidet gjør godt, og kan ikke faa nok af det. Og fordi de selv har havt sorg, og ved hvad det vil sige, vil de gjerne hjælpe alle som har det vondt. Slig var ANNE SERINNE. Altid kom det noget uventet godt ud af vor barnesorg, naar hun fik tag i den, og det fik hun altid; for selv om hun ikke saa den sorte striben efter 181
taarerne, saa vidste hun ligevel bestandig naar det var noget i veien. Jeg husker det nok alt sammen, men jeg tør ikke regne det op. Bare en eneste ting. Jeg havde spillet «til borges» til den 17de mai. Det var en stor gut, meget større end jeg, som havde lokket mig til det. Vi spilte klink om smaa kræmmerhus med brystsukker, som var almindelige den gangen. De kosted to skilling stykket. Vi begyndte tidlig i april, og jeg havde tabt syv kræmmerhus til om kvelden den 16de mai. Da var jeg vel lei. Ellers var jo 16de mai næsten den bedste dag i aaret, slig glæded jeg mig til den 17de. Men nu skulde jeg ud med de fire skilling jeg pleide at faa til mellemmad og til gotter, og endda skyldte jeg fem kræmmerhus. Men om eftermiddagen den 16de kom Anne Serinne forbi der vi stod og spilte; det var i den lille muldbakken ovenfor stentrappen. Hun maa vel have hørt et ord; for om kvelden, da vi stod i det sidste spillet, med en hel flok gutter omkring, kom hun opover trappen med syv tunge kobberskillinger og la dem i haanden paa ham som havde vundet. Men saa føied hun til: «Det er ikkje for det, at du skulde ha pengene, din knebel, men det er for at sonemann her ikkje skal skylde nokke menneskje nokke; han skal ikkje spelle fallit, saa liten han er. Og saa er det best du faar det som eg skylder deg med det same, du din lange pinsternakel, som gaar og lokker smaabarn til slikt.» Og dermed rundjulte hun ham, saa kobberskillingerne dansed nedefter bakken, og alt i ett skreg han, rasende af skam og harme: «Eg vil ikkje ha di.» Anne Serinne slap ham omsider. «Saa kan de andre guttene ta kver sin to-skilling,» sa hun; «sonemann skal betale.» Og mens gutterne krabbed og grov og klorte i bakken efter to-skillingerne, gik Anne Serinne langsomt nedefter den store stentrappen med mig ved haanden. Men da vi var kommet paa det nederste trinnet, ropte de efter os: «Hurra for Anne Serinne, hurra for 17de mai, hurra-a-a-a-a!»

For læsebogen af udg.

Serinne, bergensk udtale for Serine. — Galeás: handelsskude med to master. — Sonemann (udtalt: saane-) er et bergensk kjæleord for: gutten min. — Spelle seg (bergensk), for spele = lege. — Ildhus: bryggerhus («eldhus»).

Stamp: balje. — Et steins ord: et eneste ord. — Traleverk: rækverk, gitter, især foran haver, trapper o. lign.

[1] Før i tiden havde tjenestpigen ofte sin sengeplads indi selve kjøkkendisken eller kjøkkenbænken, som i et skab.

Møkke: «mykje», meget. — Forkrænkeligt bruges af ANNE SERINNE feilagtig for: krænkende. — Til borges (paa borg) til den 17de mai, det vil sige: den 17de mai skal det betales.

Knebel: knegt. — Nokke (udtalt naakke), noget. — Spille fallit (læs fallitt): gjøre opbud, naar en ikke kan betale sin gjæld. — Pinsternakel (bergensk skjeldsord) om en lang rækel; af pastinak, en kjøkkenvekst med en lang rod. — Di: «dei», dem.

60. Ho Dun-Sesel.

182

Af John Klæbo

Det er ikkje lenger enn so vel ei tri-fire aar sidan eg saag ho Dun-Sesel paa Bjørsmarknaden. So lang tid eg kann minnast, var ho daa stødt aa finna nordmed Nordstigen, der fjordfolket laag med nybaatar, næverkippe og anna trefang, og ofte stod ho ned-i fjøra nedanfor Vikabudi, i lag med kjenningar ifraa fjorden og utanfraa øyarne, og vilde faa samhandel i stand. Ho var vel kjend med folket baae stader, og ho var millom-mann millom fjordfolk og øyværingar og leidde deim ihop. Dei ordi ho la inn var alltid so godlidande og blide, so fjordingen ikkje gav seg stort um nòkre skilling meir eller mindre paa ei bòrktunna eller paa ei òskevaag, og like eins slo gjerne øyværingen av paa sei-kvartelet og reklings-pundet. Og daa var ho hjartans glad; for det var so reint velsigna, at det bar i handel, sa ho.

Til marknads kom ho fraa dunværet, Svartbak-vær dei kalla. Men øyfolket ho var i fylgje med laut alltid setja henne i land paa Nordmarknaden; der hadde «folket hennar» tjelda. Grannarne rodde daa sør paa valen attved Bjørsholmen; der hadde dei tjeldet sitt. Aldri var ho so glad som naar juli maanad kom, — inkje for den handelen ho skulde gjera: nei — daa kunde ho faa snakka med «folket sitt», og det var berre ein gong um aaret det. Ja, Bjørsmarknaden var henne kjær! All duni ho hadde sanka i været og reinska ut-etter sùmaren, den hadde ho med seg, og «folket hennar» ifraa fjorden handla med henne. Dei andre flidde duni si lengre tid og sende henne til Bergen; der fekk dei større pris. Det maatte dei vel, meinte ho Dun-Sesel; ein dalar mòrki var òg gode pengar, og so hadde ho eitkvart aa fara med. Nòkre dallar med egg, som ho hadde gøymt til «folket sitt», var for lite aa kòma til Bjørs

med. Baade maandagen og tysdagen kunde du alltid finna henne burtmed ein baat eller [183]
under eit tjeld, i snakk med ein eller annan kjenning. Fyrst paa onsdagen kom ho seg upp i gata; daa hadde det gjeve seg med alt braaket og staaket, og folkestraumen var ikkje so galen, for dei tok til aa reisa heim att. Daa kom ho lutande inn til trondheimaren med den utifraa gode smilen sin, og han kjende henne so vel; og so var det daa ei tunna korn og ei tunna rug og lite grand paa kjêlen, og naar ho hadde stelt ifraa seg, var det endaa att av dun-pengarne.

Flaget ut-yver til Svartbakvær var so millom ei og tvo mil. Det var eit godt eggvær. Um vaaren var det so tjukt med stormaase at det var eit under aa sjaa; mest var det av den me kallar svartbak, og den hev òg gjeve været namn. Ærfugl var det no inkje stort; berre nòkre par var so tyde at dei gjekk upp aat husi; elles var det nòko av deim paa utholmarne. Folket fyrr var for styrne og braaksame, og hadde ikkje vit til aa agta ærfuglen for ramn og annan ufugl. Skulde det ikkje verta til inkjes med egg og dun, so tûrvtest det kjærlege hender til aa stella der ute.

At ho Dun-Sesel kom dit ut, gjekk soleis til: Far hennar, han Steinar, hadde aatt garden Buvatsvik langt inni fjorden; men bruket var for stort for honom, og daa ho Sesel, einaste barnet hans, var syttan aar gamall, laut han gaa ifraa alt saman. So fekk han bygsla Svartbakværet av skiparen i Knipsund, medan ho Sesel fekk tenest hjaa skiparfrua, for di ho var so framifraa netthendt til aa vêva. God løn skulde ho faa; men mor hennar hadde høyrt so mykje av borgstòvesnakket, so ho gruva for aa lata dòtteri etter der. Og ein dag seint paa hausten tri aar etter, daa han Steinar hadde vore paa arbeid i skipargarden og skulde heim att, kom dòtteri etter, og var so sorgfull at det var lite ord aa faa. Ho vilde faa lov aa flytja or tenesta. — Stakars far og stakars dòtter! Det møtet er ikkje til aa snakka um.

Den vintren sat ho Sesel attved vògga og sulla og grét. Tyngst var tanken paa heimen inni fjorden, som ho aldri hadde gløymt; men no var vegen dit stengd for henne. Ho gøymde seg lutande ned-yver barnet, og den rake ryggen bògna yver vògga.[184] Og so far hennar, han var vorten graakvit i haaret berre paa denne korte stundi, og mori fekk kòv for bringa, og utpaa vaaren døydde ho. Ved hennar grav stod faren og dòtteri saman. Daa saag han paa henne, mildt og mjukt, og daa sa det i hjarta hennar: «Paa mor si grav tilgjev eg deg.» Tyngsla letna, det skaut seg fram ein glèdesmil kring munnen hennar; men det saag ein, at sorgi laag vaki ikkje langt under. Det var denne smilen ho Dun-Sesel bar paa all sin dag.

Aatte aar hadde ho Sesel stelt i Svartbakvær, og det var mest ikkje til aa kjenna att. Den vaaren ho sulla barnet, kom det nòkre par ærfugl upp, og no var det yver tvo hundrad. Glytte du under stòvetròppi, under burs-tilet, fjøs-tilet, og inn paa laaven, fann du heile romet utparta i smaa baasar, med bord eller smaahellor imillom, og i dei fleste baasarne breidde æri seg ut-yver eggi sine, so mjuk og heit og kjærleg. Dei som tome stod hadde turr tang og anna rusk paa bòtnen; det hadde ho

Sesel laga til. Kringum husi paa bakken saag du fem-seks skròv av gamle baatar med avsaga stamnar og umkvelvde, og der inn-under fann du same stellet. Nedmed sjøen like eins, og ut-yver øyi var det bygt smaa steinhus paa høvelege plassar, i dælder og gjøter og under smaa bakkebruner, til aa taka mot gjesterne. Kvart huset hadde tak, og la æri seg inn, so kom den trugne agtaren med eit bròt av ein gamall ljaa eller sigd, til skræmsla mot kraaka, ramn og stormaase, dei utlærde eggtjuvarne. Naar berre fuglen var so tyd at han gjekk inn under tìle og tak, so slapp dei rana. Ute var det alltid faare, um ein saag aldri so vel etter. Endaa verre var det paa utøyarne. Men der òg var ho Sesel til hjelp. Det var ampe meir enn mykje; men det var hugnad og.

Dei fyrste aari fekk kvar ær bræda ut det ho varp; sidan maatte ho gjeva agtaren sin tvo, tri, fire egg av kòldi, etter som ho var rik til. Naar ho laag paa sundet med tvo tri søte smaa-ungar etter seg, kom ho slett inkje i hug at ho kunde havt eit par til. 185
Og vaaren etter saag ho like blid paa Svartbakværet, styrde inn millom holmarne med fleire i laget, og ei fin vaarnatt krabba ho seg med kammeratar i store vasar upp etter berg og bakkar, tøygde halsen og stirde gjenom glaset og kringum alle stader, um det no var skikkeleg stelt. Dei kvite kallarne, som nokre dagar sidan laag paa sundet og slost so fjøri fauk, dilta no etter og forliktest bra, — dei berre fylgde kvar med si kona og snakka med henne. «Ká—ká—ká—ká—ká—ká—ká—ká,» sa ho — forare og kvassare etter som det bar uti, — og han skyna det so vel og svara: «o—O —o,» og det skyna ho. Det var berre um framtidi dei prata. Kom det daa den uheppa at det høyrdest snakk eller staak, eller ho fekk sjaa andlit i eit glas, strauk ho av garde, og steggen og heile flokken etter. Fred maatte det vera, so lenge ho varp, og steggen andøvde nede ved strandi og venta henne; men so snart ho hadde lagt seg, og han var stròken til havs, var ho ikkje skjerr; du kunde godt kòma burtaat og strjuka den mjuke dunryggen. Var ho av dei sære, so hakka ho etter handi; men den blide berre saag paa deg og krøkte seg ned att i den heite sengi, som ho i den tidi klædde med dun utav seg sjølv Det var mor-elsken, som gjev av seg sjølv, gjev seg sjølv — Var det ikkje nett like eins med ho Sesel? Ho vart aldri trøytt av aa sjaa dette livet, det var daa hennar eige i so mange maatar! Nei denne velsigna fuglen kunde ho rett halda utav, og ho hadde det paa seg, at han heldt av henne og. Var det ikkje nett som han saag igjenom augo ned i hjarta, der det sveid og sveid; ho hadde òg gjeve seg sjølv, sitt fagre ungdomsliv; ho stod der òg aaleine med barnet sitt.

Guten gjekk paa skule i Knipsund, fekk gjera ein tur paa litlejagti med styremannen i fiskehentingi og til ei hauststemna i Bergen. Hugen til sjøen og 186
handelen kom tidleg upp i honom, — «det var skiparblod i'n,» sa folket. — «Dei tèk han ifraa meg!» tenkte ho Sesel, daa ho saag honom att. Guten skyna lite mor si og taarorne hennar; ho hadde ikkje mod til aa leggja sorg paa honom, og tagde.

Guten gjekk i sitt tjugande aar. Det maatte snart verta spùrsmaal um aa driva eige bruk, so dugleg og gagnleg og tiltaksam som han var. Det aaret tok just storsildi til aa gjera nòko av seg paa Helgeland. Svartbakværet laag midt i eit innsig, og høvelegt til fiskeplass.

Guten fekk været skøytt aat seg for ein rimeleg pris, og no var det til aa laga i stand til aa taka imot sildi næste hausten. Notbruk laut til, og saltarhus og farty. «Den som vaagar, han vinn,» tenkte guten. Mori kunde no hava fuglen, han vilde prøva storsildi. «Kjære sòn, skræm ikkje fuglen! Han er fredkjær, maa ha fred i været framum alt.» — «So fær han vènja seg til aa tòla lite grand staak med,» meinte han.

Straks det tok aat vaarast, drog han med ei førsleskuta inn i fjorden, etter timber og bord til saltarhuset, og arbeidsfolk. Han laut hava det arbeidet i gang fyrr vaarstemna fòr; for daa skulde han styra paa litlejagti og med det same kjøpa heim nøter og anna. Og huset skulde vera i stand og tekt til han kom heim, elles hadde han ingen stad aa gjera av nøterne og barkesaaen og tunnorne; naar det leid ut i slaatten, var han meint paa aa leita etter sùmarsildi. — «Sòn min, sòn min, lat dette byggjearbeidet kvila til lenger lid!» — Det lét seg ikkje gjera. — «Du tèk livet mitt!» — Det hadde han ikkje vit paa, trudde det var tullesnakk, og smilte.

Daa lyse var brædt, drog sònen til Bergen. Dei hæve og trugne arbeidsmenner klemde paa, seint og tidleg. Som venteleg var, gjorde dette fuglen til meins. Han vart skjerr, og knapt nok fjordeparten imot fyrr kom upp i sine gamle reir. Matmor i huset vart so underleg; det var liksom ei kald skodda la seg inn paa den godlidande smilen. Ho

Dun-Sesel var ikkje til aa kjenna att. Ingen hadde forstand paa det som no drog 187
ihop i bringa hennar, og sjølv berre visste ho at all hugnad og lisa seig burt. Det var ikkje lenger so, at hennar syn og sut, hennar tankar og huglag var tûrvande nokon stad. Traadarne som batt dette hjarta til denne livsgjerning var bròstne; ho hadde ikkje feste, laag liksom paa rak. Og — det var hennar eigen son som hadde stengt henne ute fraa heimen, — som no skar av det som var spunne millom hennar liv og denne vesle flekken! — Men dess meir ho bleikna yver desse tankarne, dess meir tykte ho det vart straalande solskin fram yver Buvatsvik, med sùmarsgull paa vang og voll. Daa kjende ho barnehaatten, — fekk graata, graata, og senda taarebøner til Herren i høge himmelen, um han vilde gjeva son hennar heimhug og barnebøn, og so sleppa henne heim no.

Fyrr jagti kom heim, sòv ho Dun-Sesel i jordi.

John Klæbo.

Bjørsmarknaden eller «Bjørns marked» var ein sùmar-marknad i Herø prestegjeld i Helgeland. — Kippe: knippe. — Fang: emne, («virke, materiale»). — Oska: «aske», tre-òska,

som øyværingarne kjøper til lut, med di dei berre brenner torv. — Rekling: fisk, mest kveita, som er sundskòri i strimlar og turka. — Det bar i handel: det vart handel av. — Tjeld, her um eit «telt» eller skjul av baat- eller jagte-segl; tjelda: setja upp «telt». — Vale: ei grunn vik. — Fli: stella pynta. — Dall: tre-spann, ambar, butt til aa bera i handi.
Flag: eit havstykke med øyar kring. — Maase: maake. — Tyd eller ty: spak, folkekjær. — Styren, um ein som fèr med styr og staak. — Agta: passa, røkta; agtar: ein røktar. — Tûrva: trenga. — Borgstòva: tenarstòva. — Sulla: syngja (»nynne»).
Bògna: bøygja seg («blive krum»). — Kòv (av kjøva), um tungt andedrag. — Tile: golv. — Ær: ærfugl («ederfugl»). — Skròv, her: «skrog». — Dælder og gjøter: søkk, smaa dalsøkk eller tveiter. — Brun: kant («bryn»). — Trugen: trufast. — Ampe: stræv, bry. — Bræda eller bræ: 1. smelta (so det braanar), 2. klekkja («udruge»). — Kòld: bøle («kuld»).
Vase: floke, flokk. — Glas: vindauga. — Kall eller kal: gubbe, egtemann, her: hannen, steggen. — For (fort, forare): rask. — Uheppa: «uheld». — Andlit: aasyn («ansigt»). — Andøva: ro smaatt, berre for aa halda seg roleg paa ein plass. — Skjerr: rædd («sky»). — Nordlendingarne hev brukt aa møta fram i Bergen tvo gonger um aaret med fiskevaror, i mai og juni med kleppfisk, tran og rogn (vaarstemna), i juli og august med turrfisk (hauststemna); i millomtidi vert daa turrfisken henta heim fraa tùrkeplassarne (fiskehentingi).
Tagde, av tègja: tie still. — Gagnleg: nyttig, dygtig. — Innsig, her: ein stad der fisken sig inn mot land. — Skøyta: gjeva skøyta («skjøde») paa ein eigedom. — Notbruk: ei stor not til aa stengja og smaa nøter til aa taka fisken i land med. — Barkesaa: eit stort kjerald til aa barka (garva) huder eller nøter og garn i. — Lyse: tran.

61 Flagget.

187

Det er en saadan almindelig jevn norsk sjømands kjæreste erindring som her skal fortælles, og jeg lar gutten fortælle det selv; han gjorde det saa lunt og stille.

«Jo, ser De, det var her for nogen aar siden, den tid jeg var til orlogs med Nörnen. Det var ved midtsommers nede i Saint Nazaire i Frankrig, og det var fuldt op af mannevar'er der nede paa havnen. Jeg vil ikke sige at gamle Nörnen var den fineste og nyeste af dem alle sammen, og vi gutterne var nu ikke netop de flotteste af alle orlogsgasterne som laa der heller; men nok af det, vi var der da, og vi var gode nok for os sjelve. Saa var det en dag at sjefen kom om bord og sa det, at nu skulde det være regátta — stor kaproning, skjønner De, mellem spanierne og franskmændene og italienerne og engelskmændene — ja mellem alle sjøgutterne der nede, skjønner De. Og om nordmændene skulde være med, det fik nu komme an paa vors det, sa sjefen. Han kunde jo ikke kommandére os til det, sa han; men tolv mand 188
skulde det være, det var det akkordért om. Ja, vi stod der og saa paa hverandre og puffed hverandre i ryggen; for først er det nu ligesom ingen har lyst, og siden saa vil de alle, men det tager sin tid. «Naa?» sa sjefen, han vilde jussom have ende paa det.

Ja, saa rusled vi frem da, ser De, en efter en, og snart blev det tolv, og siden blev det flere. Men saa sa sjefen at tolv var det akkordért om, og tolv skulde det være.

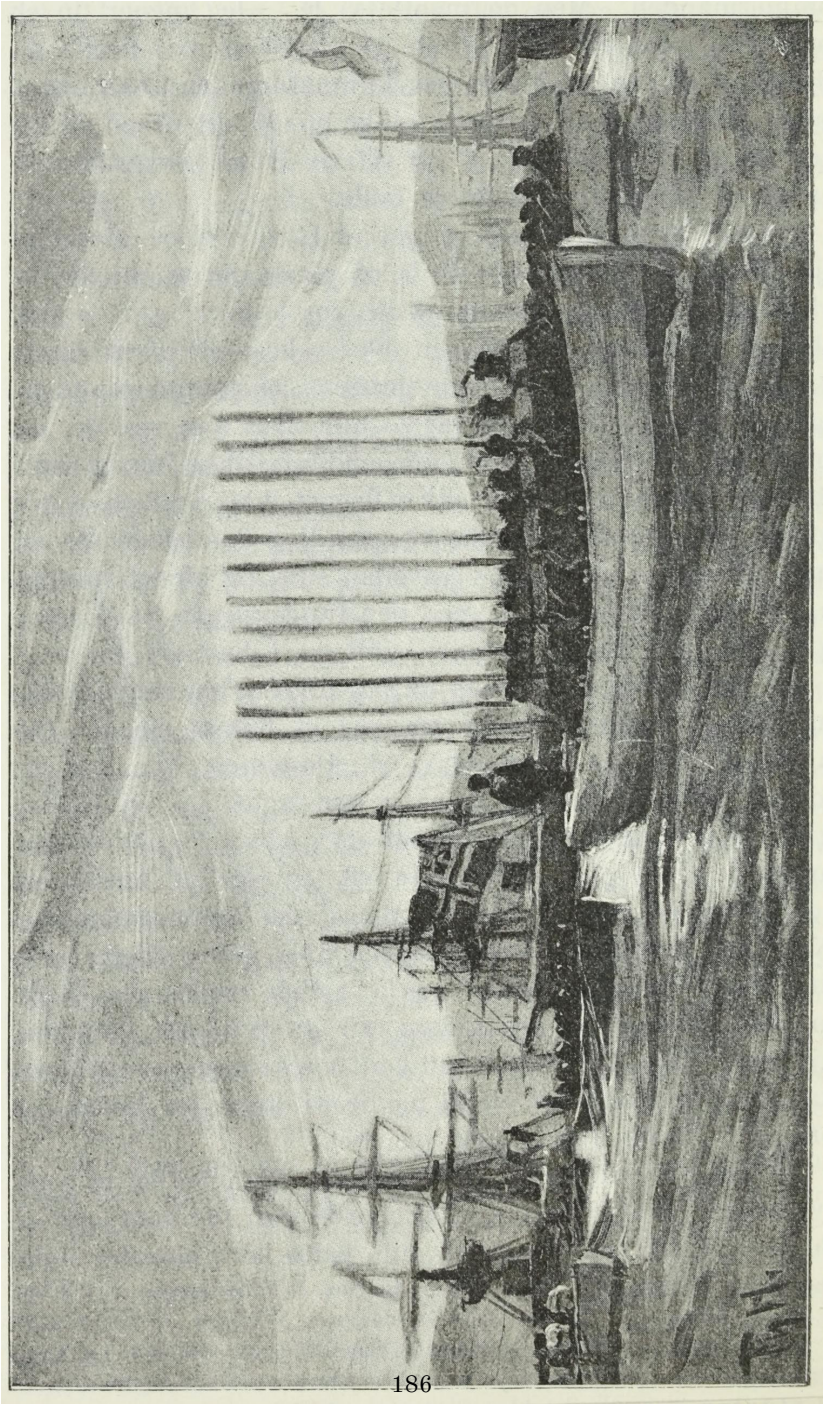
Saa kom da søndagen, — for det var en søndag. Aa ja, vi gik i den største giggen, og den gamle tømmermanden var med, og han skulde tage roret, for han havde ligesom været ude før, han, ser De. Vi andre, ja vist havde vi rodd, det vil jeg ikke negte, alle tolv, hver for vors; men naar den ene ror paa Horten, den andre i Tønsberg, og den tredje i Sandefjord, og no'en ved Slæpa — ja, og saa var det Severin, han var rigtignok fra Trondhjem, — saa kommer en ikke til at ro i band sammen, mener jeg. Men alle de andre, de havde ligget og sølt og rodd og øvd sig i over fjorten dager for at træne sig, som de kalder det. Jeg skal bekjende, at da vi sad i den tunge giggen og letted paa de svære askeaarerne, saa havde vi mest lyst til at stikke dem ind igjen og entre om bord paa Nornen. Men det var nu altfor stor skam. Vi fik nu allenfals lægge os op under pirhue ligevel. For det var der de laa, alle disse nasjonerne, ser De, som skulde kapro. Og da vi nu først var kommet ind i flokken, saa var det nok ingen af os som tænkte paa at ro tilbars igjen da; det var for mange som saa paa vors, skjønner De. Vi skulde ro fra piren rundt en merkebøie inderst i havnen, og saa ud igjen, og det var saa yrende fuldt af baader og folk hele veien, saa det var værre end den værste marken eller sildefiske, eller hvad jeg skal kalde det for. «Naa faar dere passe paa at ro i takt da, gutter,» sa tømmermanden. 189
Men da maatte vi le. «Jeg mener du er gælen, du tømmermand,» ropte vi; «skal vi ro i takt?» — «Ja vist skal dere ro i takt,» sa tømmermanden; «dere skal tælle mellem aaretagene, saa det ikke blir kludder med dere.» Men da lo vi endda værre; for vi ror i takt, vi gutterne, ser De, vi trænger ikke om at tælle.

Men jeg vil ikke sige andet end at vi blev alvorlige igjen, da starten gik. For vi la os paa aarerne, alt det vi orked; men det var ligesom vi laa for anker, og de andre løb fra os; for hverken giggen eller askeaarerne var skabt til kapløb, ser De. «Ro paa, gutter!» sa tømmermanden. Og vi rodde paa. For der var jo alle slags flag, ser De, og det kunde vi nok være sams om, endda vi ikke havde rodd i band sammen, at det norske flagget ikke skal være det agterste nogensteds. Saa tog vi spændtag da, baade for og bag, om jeg saa maa sige, og svetten silte, og blodet sprang. Ja, saa ség vi da fremover med den tunge giggen til Nornen, og da vi kom til merkebøien, inderst i havnen, saa var vi paa høiden af de forreste da, og udover gik det nu saa pas bra, at smaat om senn saa var vi fremst sjelve. Og da skjønte vi nok snart at vi skulde vinde, kan De vel vide. For de andre ség mer og mer agter — for os da, og vi ség mer og mer fram — for de andre. Og da vi saa var næsten ved piren igjen, saa vil jeg sige at hurraerne sad færdige i halsen paa vors. Men da sa tømmermanden: «Naa later dere som ingen verdens ting, gutter; dere bare sitter murende still, og ved merkebaaden sætter dere bare aarerne ret op, — jussom dere var vant til alt

sammen, skjønner dere.» Og det var fælt godt sagt af tømmermanden, skal jeg sige Dem; for ellers havde vi jo beljet hurra, vi som ikke havde nogen greie paa det.

Ja, vi kom ind til merkebaaden som nummer én, et godt stykke fremmenfor de andre, og gjorde som tømmermanden havde sagt. Vi sad murende still, satte bare aarerne ende op og ned, og saa bent ud i luften. Men ropte ikke vi hurra, saa var det de 191
som gjorde det for vors. De skreg slig, disse sydlændingerne, som de var gælne, og den tid vi kom i land, saa røg de bent paa vors. Vi maatte rent ud hytte vors, saa de ikke rev vors i stykker. Mandfolkene var ligesaa gælne som kvindfolkene, det var nær-paa de vilde kysse vors.

190

Vi sætter aarerne ret op.

Og fotografért blev vi alle sammen, og fin fest blev det gjort for vors. Og da vi saa siden kom om bord igjen, gjorde sjefen stor tale, og sa at vi havde været flinke gutter, sa han, og saa skjænked han vin for vors og drak med hver eneste én, og næstkommandérende gik omkring med kager, og telegrám kom der fra sjelve kongen, og der stod det det, at vi havde hævdet — jeg maa sige, jeg veit inte rigtig hvad slags ord det er, men det skal være et farlig pent ord — jo, kongen sa vi havde hævdet nasjonens ære, sa han, og saa flaget, sa han. Og det syntes vi alle var det peneste af det alt sammen, at kongen tog flagget med. For det var nu vel kanske det som skjøv vors fremover og gav vors fart, mener jeg, naar som atte alt kommer til alt.»

For læsebogen af Jacob Hilditch.

Paa rak: i drift, som vrak. — Haatt: lag, huglag, huglynde. — Saint Nazaire (læs Sæng Nasær), en liden by ved udløbet af elven Loire (Loár). — Mannevár er det engelske man of war (mæn-o-aar): krigsmand, krigsskib. — Flott: «flus, spretten». — Orlogsgaster: sjøkrigsfolk. — Vors, østlandsk for: os.
Jussom: just som. — Gig (jigg): en let baad. — Slæpa, strækningen fra Slæpende og udover mod Asker, omtrent tolv kilometer fra Kristiania. — I band sammen, i samband, i ett; her: i takt. — Træne eller træn ére: øve sig op til idrætter. — Allenfals (tysk): ialfald — Pir-hue (af engelsk pier (pír): brygge, og det østlandske hue: hoved): bryggehoved, det ytterste af en brygge som løber ret ud fra kaien. — Bøie: et forankret svømmende merke i sjøen; en «tysk», «tyskedubl». — Marken (søndenfjeldsk) for «markna»: marked.
Gælen: galen, tullet. — Start (engelsk), ved veddeløb og kaproning, om den samtidige afgang mod maalet; starte: sætte afsted; da starten gik: da det blev givet tegn til afgang. — Sams: enige

62. Fiskere paa drivisen.

191

Af Peder Plade

Den danske biskop Peder Plade (Palladius) fortæller menigheden om de 28 danske fiskere som omkom paa isen.

Ved kyndelsmesse-tid i aaret 1540 stod 80 fattige fiskere paa isen udenfor Danmarks kyst og stak aal. De stod i lovligt kald og gjerning, og vidste sig ingen fare i verden; da brast isen som de stod paa, paa alle sider omkring dem, og de kom i vand til beltestedet og flød hen over sjøen paa isen tilsammen, indtil de blev adskilt, somme til dette liv og somme til det evige liv; somme blev berget og kom op til Amager, somme flød paa isflak langt ud paa sjøen og kom ind til Malmø, og vandet blev trykket af dem, saa de blev ved livet og kom hjem igjen. Men 28 eller 29 fattige

fiskere drukned og døde paa sjøen. Deres fattige hustruer og børn lever efter dem i Kjøbenhavn.

Blandt disse fiskere var Hans Bentsen, min gamle lærling med salig ihukommelse. 192
Han og nogen andre ropte til sine fæller og sa:

„Kjære brødre, gode naboer, lad os ikke falde i mishaab, fordi vi skal dø i dette vand; lad os nu se om vi nogen tid har hørt Guds ord i vor levetid! Vi ser den visse død for vore øine; her maa vi blive, det kan ikke andet være.“ Og saa begyndte de at synge denne sang, som vi nu synger før prækenen: „Nu beder vi den Helligaand.“ Det var af hjertet de sang. Da den var ude, da sang de den sang over sin egen død som vi synger over lig, naar vi jorder det: „Med glæde og fred far' jeg nu hen.“ Det var vel liden glæde for kjød og blod; men den glæde var i deres hjerte, at de flittig havde hørt Guds ord i sin velmagt; derfor kunde de nu sætte tro til det og trøste sig med det, og vidste vel at deres sjæl ikke skulde fordømmes, om end deres legeme skulde ligge og kastes og synke i sjøvandet til dommedag; derfor var de saa frimodige og faldt ned paa isen paa sine knæ, saa vandet stod dem til armhulerne, og bad Gud at han vilde tage dem bort i god tid, og sa til hverandre: „Kjære brødre og gode naboer! hvis Gud vil spare nogen, saa I kommer hjem fra denne havsnød, sig da vore hustruer og børn godnat, og se dem til gode for Guds skyld; vi faar ikke komme mere hjem til dem her i denne verden.“ Saa sa de hverandre godnat, og faldt saa fra hverandre paa isstykkerne og sank hen i Guds vold og paa Guds naade.

Mine kjære venner! De gik ud om morgenen i sit rette embede og sin lovlige næring og gjerning, og agted sig hjem igjen om aftenen til sine hustruer og børn med Guds gaver, til gavn og glæde for mig og andre bysbørn, Kjøbenhavns borgere; de pleide jo at sælge os paa torvet hvad Gud undte dem. Men de maatte blive der ude og dø, de gode martyrer for Gud, i sin lovlige gjerning og næring, som de var kaldet til. Vor herre Jesus give dem og alle kristne en glædelig opstandelse paa dommedag! Amen.

Peder Palladius eller Plade var den første lutherske biskop paa Sjælland. — Kyndelsmesse, en katolsk kirkefest som holdtes 2den februar; navnet stammer fra latin og betyder lysfesten. — Stikke aal: „ljostre“, fange aal med en lyster (ljoster), en stang med spidse haker til at stikke fisk med.

63. Bitte-Jan. 192

Af Thomas P. Krag

Jeg kom en aften til en underlig grænd, hvor fjeldene var høie og jorden fattig.
En enslig ko stod ensteds der oppe og brølte, og en mager hest drev utjoret ved 193
veikanten og aad nyper. Omsider saa jeg et kirketaarn rage frem, og straks efter laa

en tyve—tredive hus foran mig. Nu vel, det var altsaa «byen». Jeg gik bort til en mand jeg saa, og fik af ham vide hvor vertshuset laa, og et par minuter efter sad jeg i et lidet, rensligt værelse med en tremaster under taget til pryd. Verten, som jeg kjendte en smule fra før, kom ind og snakked med mig, og forklarte mig omstændelig hvem som bodde i det hus og det hus. Jeg maatte læne mig ud af vinduet for at følge ham. «Det er nu først og fremst rederen,» sa verten; «han har huset der med det grønne stakittet omkring, og doktoren eier det hvide med den store haven . . .»

Men da han var kommen saa langt, fulgte jeg ham ikke længer; jeg vendte hovedet efter en lyd, et rop, langligt og ensformigt. Det kom nærmere og nærmere, og sluttelig saa jeg en mand trækkende en liden haandkjærre, uafladelig ropende: «Torsk og levende aal! Torsk og levende aal!»

Til slut stansed han udfor et hus, hvor det kom en kone ud og kjøbte. Saa trak han langsomt videre. .

«Torsk og levende aal!»

Jeg saa efter ham. Saa stille og betænksomt gik det afsted. Han stansed ikke et øieblik, om han end vist ikke var sterk; hans ben var tynde, og ryggen rund.

Til slut var det bare saa vidt hans rop hørtes, og saa blev det borte. Jeg spurte verten, hvem det var.

«Bitte-Jan.»

«Hvad kalder De ham?»

«Bitte-Jan — Jan Petter . . . De kjender ham vel ikke? — Nei; men her kjender vi ham alle mand . . . . Aa ja, det gaar saa ymse her i verden!»

Saa fik jeg, næsten uden at bede derom, høre hvem Bitte-Jan var, og hvorledes han havde levet sit fattige liv.

Gamle Jan Petter Lund var vel en af de flinkeste fiskere paa Berreholmen. Baaden hans var én som klarte sig i sjø, og han hev sine garn altid der hvor fisken stimed. Det var et lag han havde med at finde gode steder, som

bare var hans eget. Jan Petter var en stor, sterk mand, og gjorde alt arbeide som 194
fandtes. Da konen døde, holdt han husstellet ved lag og kogte maden, saa godt som nogen kokke fra byen. Og da han tog Mari-Mette til hjælp, var det mest for guttens skyld — Bitte-Jan. For Bitte-Jan var ikke faren lig. Nei, han var klein og liden. Se derfor kaldte folk ham Bitte-Jan. For i grunden hedte han bare det samme som faren.

«Ja ha,» sa Store-Jan, naar nogen fremmed saa sønnen, «han er tynd og klein. Jeg forstaar ikke hossen det skal gaa ham.» Bitte-Jan bøide hovedet og saa væk; for han skjæmtes for fremmedfolk.

Af og til tog faren ham med sig paa sine turer, og i grunden var han hverken ræd eller daarlig; men Store-Jan havde nu en gang slaat det fast, at sønnen hans var daarlig, og derfor vilde han ikke høre andet.

Men Bitte-Jan blev efterhaanden sturen af sig og gik nødig med sin far. Han sad heller hjemme og bladed i billed-bibelen efter sin mor. «Gjør bare det!» sa Store-Jan; «det er ingen sag, naar en har skilderier at gaa efter.» —

Tiden gik, og den tid kom, at Bitte-Jan skulde gaa for presten. Han var nu noget større end før, men bleg og mager som altid. Læse kunde han, hørte Store-Jan gjeti, rigtig godt; — saa tosket var han ikke. Men det forslog ikke noget for simple folk. Det gjaldt for dem at have kraft i mergen, saa de kunde bruge armer og ben til livsophold.

«Og saa er det jo ikke saa farlig en sag, naar en har bogen at gaa efter,» sa Store-Jan.

Men en dag kom nogen som vidste det, til ham, og sa at Bitte-Jan skulde staa nummer én paa kirkegulvet. De havde hørt det af klokkeren. Og nu vilde de spørge: Var det rimelighed i at gutten skulde slite sig helseløs paa fisking, naar han kunde faa det bedre, hvis han fik lærdom til det?

Store-Jan sad en stund stille. Saa spurte han, langsomt, om ikke en fiskermand var ære værd? Vidste de ikke at Sante Peder og Sante Johannes var fiskerfolk?

Og da de kom med andre indvendinger, sa han stille: «Skal han holde sig bedre 195
end far sin?»

Det var ikke muligt at faa andet af ham. Men mod Bitte-Jan var han underlig siden den dag. Han kaldte ham ikke skral længer; men han talte næsten ikke et ord med ham. Ja, tit saa han paa ham med smaa øine og blaaste hen for sig, og spurte atter, hvad sag det var, naar en havde bog at gaa efter?

Men dagen før konfirmasjónen skulde holdes, kom selve presten til huset, og leied Bitte-Jan ved haanden. Han kom, sa han, for at sige ham at sønnen var en bra og flink gut. Han skulde staa nummer én i morgen, og det var ikke saa lidet. Men saa vidt han forstod, var han ikke sterk i kroppen, saa det var vel bedst for ham at blive sat til bogen. Der kunde han nok komme i vei. Presten og nogen andre havde tænkt at faa ham frem til skolemester.

Jan Petter Lund havde reist sig da presten kom ind. Og da han var færdig med sin tale, spurte Jan om ikke en fisker var ære værd, for det om han var simpel mand? Og han nævnte atter det om Sante Peder og Johannes.

Hertil svarte presten, at fisking visselig var en agtværdig bestilling; men naar ens hug stod til lærdom, skulde ikke den agtes ringe, og pundet skulde ikke nedgraves i jorden.

Jan Petter svarte bare det: «Det sømmer sig ikke for mig at tvistes med presten; men jeg er faren, og han er sønnen, og kom ihu at du hædrer far og mor, hvissom du vil det skal gaa dig vel; — saa siger Herren sjel.»

Presten klapped Store-Jan paa akslen: «Bare du ikke maa angre det,» sa han; — og saa gik han.

Efter den dag talte han og sønnen meget lidet sammen. Som tiest var Bitte-Jan med faren paa fiske, og det saa ud som om han kom mere til ro i det. Men tit om dagen, naar ingenting var fore, satte han sig afsides og læste i de bøger presten havde givet ham, og spilte paa en harmonika, som han sang til efter noter, dem han selv havde lært sig. Sin far lydde han som den gode søn, og naar han sa «kom», saa kom han, og «gaa», saa gik han.

Men tre aar efter konfirmasjonen hændte det, en gang paa en tur langt til sjøs, at 196
han ikke orked saa meget som faren vilde. Herover blev faren hastig, og spurte om det var den lærdom han fik af de bøger han fukled med, at give sig over. Kanske presten var af det slag, at han lærte børn at ringeagte sine forældre?

Bitte-Jan havde hele tiden været stur; men nu sprang han næsten ende i veiret. «Du! du!» skreg han vildt i, «snak du ikke om presten! Det er ikke han, men det er du som lærer mig at agte min far ringe.»

Først saa det ud som Store-Jan vilde tage igjen, ja han løfted alt haanden truende i veiret. Men saa sænked han den atter, strøg sig over panden og sa ingenting. Og han mælte ikke et ord, saa længe turen varte.

Men næste dag gik han til presten og blev der længe. Og da han kom igjen, sa han, langsomt og stilt: «I morgen kan du reise til Kristiansand . . . til seminäriet der . . . Og saa faar du tage Herren med dig.»

Det gik Bitte-Jan godt paa lærerskolen. Han læste baade bøger han skulde have til skolebrug, og andre med. Hver uge fik faren brev fra ham, og dem gjemte han, — det ene ovenpaa det andet. De laa i dragkiste-skuffen hvert et, lige fra det aller første, datéret 3dje oktober 1879.

Han agted sin søn dyrebarere, nu han var kommen fra ham, og talte tit til folk om ham, som én som vist med tiden kom did hans far ikke havde kunnet komme. «Det er ingen sag,» sa Stofe-Jan, «at ha bein som en hest og hals som en stut; men det som er sværere, er at ha godt vet; — for det er det bare faa som har.» Selv holdt han det gaaende med fisking. Han tog tit dygtig haardt i, for nu var det to som skulde klædes og næres. Heldigvis havde han nogen penger staaende, saa det ingen nød havde med det.

Men udpaa vaaren slog fisket feil, og det kom svære stormer, saa ingen baad kunde lægge ud. Det blev da at tage af de sammensparte skillinger, og de gik fortere end nogen skulde tro.

197

En dag, da det endnu stormed, la Jan Petter ligevel ud; for nu var han saa lutkjed af at ligge yrkeløs. Men den dag gik det ham ilde. Det kom en svær kastevind, og ved det voldsomme rykk ség al ballasten i den ene siden, og baaden kantred og sank.

Jan Petter berged sig saa vidt ved svømning. Men da han naadde ind, faldt han i et langt uvet, som varte over en time. Da han atter vaagned, var det kveld, og som han nu strævde sig hjem, kjendtes det som om han ikke var den samme som før. Al kraften var ligsom borte, og han risted i knærne som en gammel mand.

Det var ingen Sterke-Jan efter den dag. For da han maanedsdagen efter sad oppe, saa var akslerne smale og kroppen mager, saa klærne fra før ikke vilde sidde. Og haaret var merkelig klamt og tyndt, og skjegget graat, med kridhvide stænk her og der.

Den dagen kom Bitte-Jan fra Kristiansand. Store-Jan havde vistnok bedt dem ikke at skrive; men han havde nu omsider faat spurt ulykken ligevel. Han satte sig ved farens stol, tog ham i haand og saa paa ham længe.

«Kommer du alt nu?» — Det var det eneste Store-Jan sa.

«Ja, det gjør jeg nok.»

Saa blev det ikke snakket mere om den sag.

Men Bitte-Jan sad altid hos far sin, dag efter dag, uge efter uge. «Nu faar du tænke paa dig sjel,» sa Store-Jan, «det vilde jeg helst . . . Du er ung, maa du hugse, og jeg er gammel.»

«Det har jeg gjort; — jeg har snakket med presten, og han har saa halvt lovet at faa mig noget at bestille her.»

Det var sandt, hvad Bitte-Jan sa: Han havde talt med presten om at faa blive hjælpelærer, og de trodde begge det skulde gaa. Men det gik ikke. Det kom én, og det kom flere som havde eksamen, og presten kunde intet gjøre.

Da var det at Bitte-Jan laante baad og drog paa fiske — —

Det fik han gjøre, mente han, til faren blev god igjen.

Men Store-Jan blev ikke god. Sygen gav ikke helt slip paa ham; verk sad altid for 198
brystet, og hosten holdt ved. Han havde nok staat for stridt i det; det var lange tiders uvørenhed med helsen som nu gav sig til kjende.

Saa var det en dag presten og landhandleren gik til Bitte-Jan og sa som saa: «Du faar holde ved paa skolen, Jan.»

«Jeg kan ikke reise fra far.»

«Vi faar sørge for din far saa længe.»

«Nei, mangfoldigst tak. Men saa længe jeg kan, saa skal jeg sørge for ham — den stund han har igjen.»

Saa holdt Bitte-Jan ved med fisking. Han stod haardere i det end han selv trodde han kunde. Og hver dag gik han med haandkjærren en fjerding vei til «byen» og ropte: «Torsk og levende aal! — Torsk og levende aal!»

Skolemester blev han ikke, og liden tid fik han til at læse de trykte bøger; men det kunde være merkeligt nok at høre ham fortælle om det han læste i «naturens store bog». Han sa altid: «Naturens store bog, skrevet med Guds finger.»

Se det var nu stormen, som laa langt der ude, og kom ind og sænked bladene om høsten; og saa sjøen, som gjemte paa fisken, som sov ude paa bunden.

Men det underligste af det hele var bølgerne, som gik mod fjeldet og klang saa klagelig i al evighed. Og de sa altid til en, naar en var sorgfuld: «Hys, vær stille! Hys, hys!»

Thomas P. Krag.

Se til gode: hjælpe og tage sig af. — Sit rette embede, her i den gamle betydning: kald, gjerning. — Martyr, egentlig: en som lider døden for sin tro. — Bitte-Jan: Vesle-Jan.
Stakit (stakítt): rækverk, tralegjærde.
Hossen eller aassen, hoss, koss, korso: hvorledes. — Gjeta (gjet-gat-gjeti): nævne, omtale. — Sante: sankt.
Bestilling, her: gjøremaal, kald. — Hvissom (lavere bymaal): hvis, dersom. — Sjel: selv («sjølv»). — Harmónika: dragspil.
Fukle eller fikle, fjakle: pusle. — Datére: dagfæste; her: paategne et brev dets dato, d. v. s. den maanedsdag og det aar det er skrevet.
Yrkeløs: ørkesløs, ledig. — Uvet: besvimelse. — Klam: fugtig («slomen»).

64. Slig skal en sjømands hustru være.

198

«Den tungeste stund jeg har havt,»
sa Haugen,
— losen Hans Petter Haug, De ved —
«det var ikke naar stormen i seilet
slét
og velted hveranden sjø over baugen;
naar vandet frøs paa trosser og mast,
og isen yrede naalehvast,
og klæerne stod som jern paa kroppen; —
nei, det var vakker sommerbris,
sjøen gik høi, men vi førte toppen,
og kutteren gik som det gjaldt en
pris.

Mary Anne — saa hedte skuden —
havde som envis engelskmand
gaat gjennem skjærene los foruden,
lige til hun kom ind imod land,
da var det tid at ta los, kan tænke.

De ser, der elven i kvernen drar, — 199
der bodde jeg; jeg var just blit far,
og svigermor, hun var just blit enke.
Gamla var lam, og møllerens kar,
sønnen hendes, paa lasarettet,
jenten stundom, som nu, fra vettet,
og viden om, i en halv mils ring,
ingen til hjælp i hele grænden.

Jeg funderte: hvad skal bli enden?
Skuden drev mellem baaer omkring, —
alene orked jeg ikke leden;
men jeg var hjemme paa permission,
og her var det ingen los-stasjon,
saa en fik følge samvittigheden.

Baaden var klar i to tre tag, —
da kommer min hustru, syg og svag,
— smaaen var ugegammel bare —
gik i baaden og vilde fare.
Jeg sa ingenting, — her var brug
for to;
tog luvarts aare, tungest at ro,
men kjendte mig vaad under øielaaget.

Vi kom saa godt som i sidste stund.
Ned med roret, — det hjalp jo noget,
bakked fokken, — hun skrabte mod
grund,
og vendte langsomt; farten var liden,
lykkeligvis; men saa fik hun vind,
og saa var vi over den værste striden.

Nu saa jeg mig om efter konen min;
hjemover havde hun straks lagt veien,
saa snart vi var kommet paa rette
leien;
hun havde faat seilet op og gaat
gjennem Bjørkøsund, det kuled saa
smaat;
tænkte, kan De fortaa, paa lillen,
vilde saa fort som muligt til 'n.

Nu holdt hun mod Langgarns-odden,
— laa
saa høit hun kunde, fristed at spare
ind et slag, men hvad hun ikke saa,
det var, at det let kunde bli en fare.

For baaden er ligsom en smule drøi
at krydse sig frem med, naar sjøen
gaar høi,
og stundomtil kan det ogsaa hænde,
naar stjøen staar paa, at den ei
vil vende.

Nu havde hun rukket til Langgarns-rev.
Der er, som De ved, nogen leie grunde;
hun vilde tilbag igjen gjennem
sundet, —
men vendingen gik ei, baaden drev.

Næste minut, det var sikkert og givet,
tørned baaden paa grund, — eller saa
vilde den op paa berget gaa,
og ingenting kunde berge livet.

Det frisknede paa, jeg saa ikke mer,
jeg skulde netop klare et skjær,
og siden var baaden ei at finde.
Om losingen selv har jeg intet
minde;
jeg ved ikke mer, end at natten
brød frem,
og vel saa det, før jeg naadde hjem.

Røg fra skorstenen pibled sagte,
døren var halvaaben, alting var
kjendt.
Det var saa vidt at jeg kunde magte
at spørge mig selv hvem som
havde tændt.

Da stiger mor i døren og sætter
haanden for øiet og gir et skrig:
«Aa herre min Gud, er det du
Hans Petter?
Som du ser ud!»
Jeg var bleg som et lig,
benene vilde ikke bære kroppen,
og mor hun tænkte vist, som jeg tror,
at jeg ikke var ganske rigtig i
toppen.

Alt blev jo greiet, forstaar sig; mor
havde, som sagt, forsømt at vende,
vidste saa godt hvad som vilde
hænde,
og styrte i sidste stunden ned
mellem grunden og Langgarns odde,
— en rende,
seks eller kanske syv fod bred.

Et vaagespil var det, og jeg faar
bekjende,
saa gammel sjømand jeg er: jeg gaar
ikke den veien, naar vinden staar
saa knapt som da, og det bryder
tillige,
om jeg en skjeppe guld kunde faa, —
ja, det vil sige, jeg maa jo gaa,
naar tjenesten kalder, og ingen
skal svige.

Aarene gaar sin kurs, aa ja,
meget har hændt siden den seilasen;
sønnen min, som var nyfødt da,
han er saa-men prest nu her paa
pladsen.

Selv er jeg mest som et gammelt
vrag,
færdig at stuves ind under tag,
endda jeg hænger i og tjener.
Anne Berte, saa var hendes navn —
konen min, De forstaar, jeg mener —
hun gik ifjor i vinterhavn,
og jeg gaar nu her og venter des
mere.
Men endnu et ord paa hendes muld:
En kvinde som hun er mer end
guld . . .
Ja, slig skal en sjømands hustru
være!»

Fra svensk, ved udg.

Vi førte toppen: gik for fulde seil (ogsaa med topseil). — Kutter: et énmastet hurtigseilende fartøi, her: en lystjagt. — Mary Anne, læs Meri Ænn. — Envis: «einvis», selvvis, som ikke vil høre paa andres raad.

Lasaret (lasarett): sygehus. — Jenten: tjenestjenten. — Fundére: grunde, spekulére. — Baa eller bôe: undervandsskjær (berg eller sandbanke). — Leden (leien): seilveien mellem holmer og skjær; orke leden: orke at ro leden ud til skibet. — Permissión: hjemlov. — Luvart:

vindsiden. — Bakke seil: vende forsiden af seilet mod vinden, for at stanse farten eller gjøre en vending. — Fokk: det trekantede seil som gaar ned til forstavnen. — Hun skrabte: skuden, kutteren skrabte mod grund. — Smaaen, lillen: den lille, barnet. — Ligge høit, her: ligge mest muligt op mod vinden. — Drøi, norsk: dryg. — Spare ind et slag: spare ind en vending, en halvbaut.
Pible: tyte frem. — Mor: konen hans. — Vinden staar knapt, d. v. s. det er vanskeligt at faa krydset sig op mod den.

VII. KRIGSAARENE. NORGE I 1814.

65. Et gammelt ord om friheden.

201

Efter biskop Tomas

Du gjæve mand staa fast, staa fast,
og bøt paa det som fordum brast!
Ei vige du skal eller vende.
Du vaage din hals og saa din haand
at frelse dit eget fædreland,
Gud skal dig trøst vel sende.

Fuglen sig verger før end flyr,
det gjør og alle vilde dyr;
saa merk hvad du bør gjøre.
Gud har givet dig sind og sjæl,
vær heller fri end en andens træl,
saa længe du kan dig røre.

Ti frihed er den bedste ting
i hele verdens den vide ring,
for dem som kan den bære;
og hvis du dig selv er tro og huld,
saa elske du frihed mer end guld:
ti frihed følger ære.

Biskop Thomas.

66. Krig og fred.

201

Af J. N. Brun

(Af en præken som Nordahl Brun holdt i Bergen midfastesøndag 1801.)

Under den store krig som førtes mellem England og Frankrig i aarene nærmest før og efter 1800, vilde Danmark — Norge helst være udenfor. Men England, som var rent overmægtigt paa sjøen, likte ikke at «nøitrale» skibe seilte til franske havner; ialfald krævde engelskmændene ret til at undersøge et sligt skibs ladning, for at se om det havde krigsforraad om bord. De danske og norske skibe brugte ofte at slaa sig sammen i store følge, og tog en orlogsmand med i følget. Naar de saa mødte et engelsk krigsskib i sjøen, og sjefen paa den dansk-norske orlogsmand forsikred at ingen af skibene førte forbudte varer, mente de at det var en fornærmelse mod den dansk-norske stat, om engelskmanden endda krævde undersøgelse. Men engelskmanden brydde sig ikke om dette, og det blev en hel del krangel. Til slut, i vinteren 1800, slog de nordiske lande sig sammen med Rusland og Prøissen for at true England til større medgjørlighed. Men England skyndte sig om vaaren 1801 at ruste en flaade, og faldt over Danmark før dets forbundsfæller kunde komme til hjælp. Den 2den april 1801 stod det for Danmark og Norge ærefulde slag paa Kjøbenhavns red. Rusland gav nu efter for England; derfor maatte ogsaa den dansk-norske regjering bøie sig for overmagten, og det var atter fred i seks aar.

«I ved nok at den fiende som truer er sterkere end vi. Men hans hele magt er nu ikke straks der hvor han vil den skal være. En hel orlogsflaade regner ikke ned af luften, og ligger ikke straks her paa byens fjord. Alt det sker ikke som kunde ske, og 202
meget kan ske som en ikke vented. Og saaledes tænker altid den kjække. Han staar ikke der og tæller hvor meget han har, ligesom den gjerrige tæller pengene sine og aldrig faar nok. Han staar ikke som barnet i skogen, som mener at se røvere, mange fler end det er trær. Nei, han befaler Gud sin sjæl; han vinder eller dør. Landsmænd! skulde vi have mindre kjærlighed til hus og hjem, til fødeby og fædreland, end nogen anden i hele kristenheden? Nei, vi kan overvindes, men vi vil ikke leve med vanære. Og ett endnu: Vi har en retfærdig sag. Dette regner jeg for den halve seier, endnu før striden er begyndt. Vi vil ikke andet end kjæmpe mod vold, skjerme vort eget og skaffe landsmænd brød. Vi kan være det bekjendt for Gud i himlen og alle gode engler, om vi griber til vaaben; og udøser vi blod, da maa det komme over dem som ikke vil lade hver beholde sit urørt. Derfor, landsmand, tag dit sverd i trofast haand! Du skal ikke bruge det til mord, ikke til niddingsverk, men til at hjælpe i nød, bøte mod skjendsel, hugge fremmed lænke over, skaffe de sultne brød. Og saa befaler vi Gud i Jesu navn vor sag og beder Gud om kraft og seier, og lad det saa komme hvad

komme vil. Vore kvinders og børns taarer skal kun egge os til tapperhed. Det er for dem vi skal stride, det er de svage vi skal verne. Vi har lov til at mindes og mane hverandre med JONATANS ord: «Maaske Herren udretter noget for os; ti Herren kan frelse ved mange og ved faa.»

Men endnu er fienden her ikke; endnu kan vi maaske beholde freden; og ve os, om vi skulde ønske eller elske krig! Tvertimod anraaber vi dig, forbarmende Gud og fader: giv os freden, giv os brødet, og straf os ikke som vi fortjente! Vær selv den bedste vognborg om vor by og vort land, om kongen og hans hus! Og er det din vilje, da lad os ikke stride med det nabofolk som vi havde saa stor lyst til at elske og ære, men heller blive som brødre. Herre vor Gud, sig til sverdet i alle lande: det er nok! Millioner beder dig om fred. Hør deres og vor bøn, for din barmhjertigheds skyld!»

Frihed følger ære: med frihed følger ære. — Nøitrál: som ikke tager parti i en strid. — Red: ankerplads, havn.

67. Krigsaarene.

203

Rige efter rige havde maattet bøie sig for Napóleons magt. Det saa ud til at han ikke vilde ende før den hele verdensdel var hans. Men England lod sig ikke overvinde, og mellem disse to vældige modstandere stod det en kamp som rysted Europa. Danmark og Norge slutted sig ikke til nogen af dem. De norske og danske skibe tjente penger som sand, fordi næsten alle andre sjøfarende nasjoner var med i krigen og maatte holde sine handelsskibe hjemme. Men i 1807 vilde Napoleon slaa et knusende slag mod England. Det hedte sig, at han vilde bruge mod dette land den prægtige krigsflaade som Danmark og Norge eide. Engelskmændene krævde at flaaden skulde lægges op hos dem, saa længe krigen stod paa. Kronprins Fredrik negted det. Da blev Kjøbenhavn bombardért, og den dansk-norske flaade kom i engelskmændenes hænder. Fra nu af var Norge og Danmark med i krigen; kronprinsen slutted sig i sin harme til Napoleon.

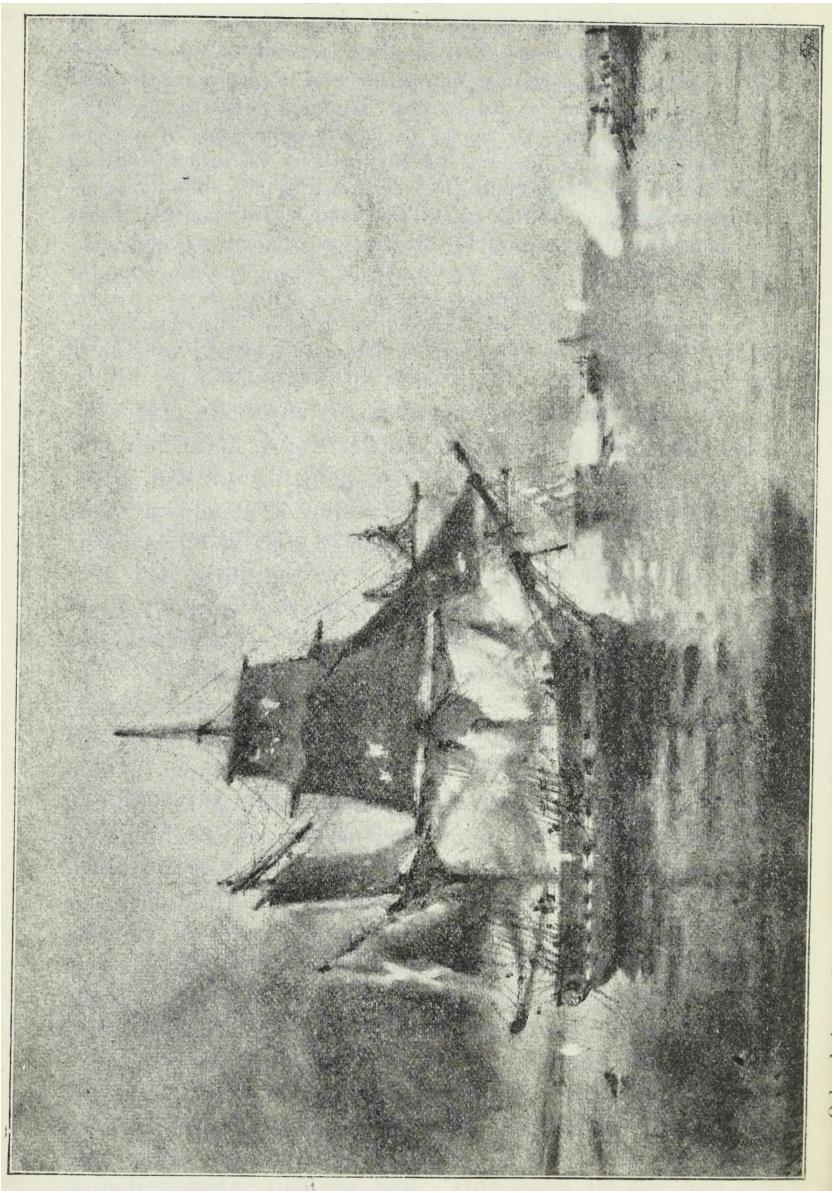
Nu kommer de syv magre aar ovenpaa de fede. Nu er nordmændene glade om de har det daglige brød. En stor del af sit korn maatte de jo, den gang ligesom nu, hente fra fremmede land. Men den dansknorske flaade var taget af engelskmændene; der var ingen krigsskibe til at verne vore kornskuder; engelske kapere laa og lurte paa hver eneste en som styrte mod norsk havn. Kornet naadde ikke frem. Og saa var sulten der. I mangt et norsk hus maatte de ty til barkebrød for at berge livet.

Og midt i denne trængselstid fik vi krig med Sverige, som var Englands forbundsfælle. Forsultne og daarlig klædde var de norske soldater; men de gik uden knur mod fienden og jaged ham tilbage. Det var som hver nordmand glemte sig selv for sit land. Med næringsveiene var det usselt, skriver en som fortæller om 1808.

Trælast blev ikke udskibet, fisken kunde ikke sendes til udlandet, metalfabrikerne havde ingen afsætning, det var hungersnød i en stor del af landets kornløse strøg; men faa var det som klaged. Alle saa mod grænsen, alle glæded sig over at Norges gamle fiende ikke kunde fæste sin fod paa vor fædrejord. Enhver gav sit: mad, penger og klær blev sendt alt sammen til soldaterne; presterne aabned sine stabur for dem.

Og den mand som fortæller dette, jernverkseier Jakob Aall, gav ikke mindst. Han misted den ene skude efter den andre, men blev aldrig træt af at ofre penger og arbeide[205] for at lindre sine landsmænds nød. Alene i krigens første ti maaneder delte han ud 8000 tønder korn, skjønt han i den tid misted ikke mindre end syv fartøier. John Collett, den rige Kristiania-kjøbmand, samled ind til soldaterne. Snart var hans store gaardsrum fuldt af mad- og drikkevarer. Krigen havde knapt vart i fjorten dage, før Collett havde sendt fem og femti vognlass afsted, mest firspændte vogner. Enevold Falsen maa ogsaa nævnes. I hans blad «Budstikken» stod fortalt om alt det som skede ved den norsk-svenske grænse. Og det var skrevet saaledes at folk blev varme ved at læse det. Hans sang:

[204]

Orlogsflaaten [?]

«Til vaaben, se fienderne kommer,
til vaaben, I nordiske mænd!»

var paa folkemunde. Og saa havde nordmændene den gang en hærfører som baade var dygtig og folkekjær. Vi husker ham fra fortællingen om Hans Grenadér; det var prins Kristian August.

Mands mod blev det vist baade paa sjø og paa land. Mangen en sjømand vaaged sig over havet for at hente korn. Jo mindre fartøiet var, des lettere at gaa usét af engelskmanden. Og Terje Viken var nok langt fra den eneste som rodde over havet i aaben baad. Naar stormen brølte som værst, satte de helst ud, for da var det lettest at slippe unda de engelske krydsere. Og folk i de høieste stillinger, saasom amtmanden i Buskerud, grev Wedel-Jarlsberg, var ikke ræd for i de mørkeste høstnætter at sætte over Skagerak i smaa losbaader for at kjøbe korn i Jylland. Ellers fik vi liden hjælp af Danmark. Nordmændene havde bare sig selv at lite paa. Men saa lærte de ogsaa at staa paa egne ben. Krigsaarene var en haard skole for det norske folk; men det var en god skole; der lærte de sig raskhed, djervhed og offervillighed. Og det kom ved med i 1814.

I 1811 blev det norske universitet stiftet. Midt under krigen havde norske borgere skjænket store summer til et sligt universitet. Det er kanske det største og vakreste vidnesbyrd om fædrelandskjærligheden i krigens aar.

Bombardére: kaste bomber, skyde paa. — Kaper: frikrydser, handelsskib som i krigstid faar statens fuldmagt til at seile som krigsskib.

68. Terje Viken.

Af Henrik Ibsen. Med to tegninger af Chr. Krohg

Der bodde en underlig graasprængt en
paa den ytterste nøgne ø; —
han gjorde vist intet menneske mén
hverken paa land eller sjø;
dog stundom gnistred hans øine
stygt —
helst mod uroligt veir, —
og da mente folk at han var forrykt,
og da var det faa som uden frygt
kom Terje Viken nær.

Siden jeg saa ham en enkelt gang,
han laa ved bryggen med fisk,
hans haar var hvidt, men han lo
og sang
og var som en ungdom frisk.
Til pigerne havde han skjemtsomme
ord,
han spøgte med byens børn,
han svinged sydvesten og sprang
om bord,
saa heiste han fokken, og hjem
han fór
i solskin, den gamle ørn.

Nu skal jeg fortælle hvad jeg har hørt
om Terje fra først til sidst,
og skulde det stundom falde lidt tørt,
saa er det dog sandt og visst;
jeg har det just ei fra hans egen
mund,
men vel fra hans nærmeste kreds,—
fra dem som stod hos i hans sidste
stund
og lukked hans øine til fredens blund,
da han døde høit op-i de tres.

Han var i sin ungdom en vild krabát, 207
kom tidlig fra far og mor,
og havde alt døiet mangen dravát
som yngste jungmand om bord.
Siden han rømte i Amsterdam,
men længtes nok hjem til slut,
og kom med Foreningen, kaptein
Pram;
men hjemme var ingen som kjendte
ham,
der reiste som liden gut.

Nu havde han vokset sig smuk og
stor,
og var dertil en velklæd knegt.
Men døde var baade far og mor,
og sagtens hans hele slegt.
Han stured en dag, ja kan hænde to,—
men saa rysted han sorgen af.
Han fandt ei, med landjorden
under sig, ro;
nei, da var det bedre at bygge og bo
paa det store bølgende hav!

Et aar derefter var Terje gift, —
det kom nok paa i en hast.
Folk mente han angred paa den
bedrift,
som bandt paa et sæt ham fast.
Saa leved han under sit eget tag
en vinter i sus og dus, —
skjønt ruderne skinte som klareste
dag,
med smaa gardiner og blomster bag,
i det lille rødmalte hus.

Da isen løsned for lindveirs bør,
gik Terje med briggen paa reis;
om høsten, da graagaasen fløi
mod sør,
han mødte den underveis.
Da faldt som en vegt paa matrosens
bryst:
han kjendte sig sterk og ung,
han kom fra solskinnets lysende kyst,
agter laa verden med liv og lyst, —
og for baugen en vinter tung.

De ankred, og kameraterne gik
med landlov til sus og dus.
Han sendte dem endnu et længselsblik,
da han stod ved sit stille hus.
Han gløtted ind bag det hvide
gardin, —
da saa han i stuen to, —
hans kone sad stille og hespled lin,
men i vuggen laa, frisk og rød og fin,
en liden pige og lo.

Det sagdes, at Terjes sind med ett
fik alvor fra denne stund.
Han træled og slét, og blev aldrig
træt
af at vugge sit barn i blund.
Om søndagskvelden, naar dansen
klang
vildt fra den nærmeste gaard,
sine gladeste viser han hjemme sang,
mens lille Anna laa paa hans fang
og drog i hans brune haar.

Saa lakked og led det til krigens aar 208
i attenhundred og ni.
Endnu gaar sagn om de trængselskaar
som folket da stedtes i.
Engelske krydsere stængte hver
havn,
i landet var misvekst og nød,
den fattige sulted, den rige led savn,
to kraftige armer var ingen til gavn,
for døren stod sott og død.

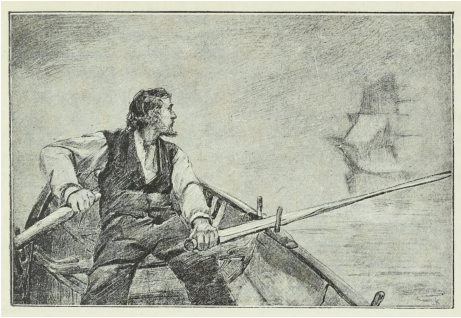
Da stured Terje en dag eller to,
saa rysted han sorgen af;
han mindtes en kjending, gammel
og tro:
det store bølgende hav. —
Der vester har endnu hans gjerning
liv
i sagnet, som djerveste daad:
«Da vinden kuled lidt mindre stiv,
Terje Viken rodde for barn og viv
over havet i aaben baad!»

Den mindste skjegte der var at faa
blev valgt til hans Skagens-fart.
Seil og mast lod han hjemme staa, —
slig tyktes han bedst bevart.
Han mente nok, Terje, at baaden bar,
om sjøen kom lidt paa tvers:
det jydske rev var vel svært at gaa
klar, —
men værre den engelske «man of
war» —
med ørne-øine fra mers.

Saa gav han sig trøstig lykken i
vold
og tog til aarerne hvast.
Til Fladstrand kom han i god
behold
og hented sin dyre last.
Gud ved, hans føring var ikke stor:
tre tønder bygg, det var alt;
men Terje kom fra en fattig
jord, —
nu havde han livsens frelse om bord;
det var hustru og barn det gjaldt.

Tre nætter og dage til toften bandt
den sterke modige mand;
den fjerde morgen, da solen randt,
han skimted en taaget rand.
Det var ikke flygtende skyer han
saa,
det var fjelde med tinder og skar;
men høit over alle aasene laa
Imenes-sålen bred og blaa;
da kjendte han hvor han var.

Nær hjemmet var han; en stakket tid
han holder vel endnu ud!
Hans hjerte sig løfted i tro og lit,
han var nær ved en bøn til Gud.
Da var det som ordet frøs paa hans
mund:
han stirred, han tog ikke feil, —
gjennem skodden, som letted i
samme stund,
han saa en korvet i Hesnes-sund
at duve for bakkede seil.

209

Baaden var røbet; der lød et signál,
og det nærmeste løb var lukt;
men solgangs-vinden blafrede skral,—
mod vester gik Terjes flugt.
Da firte de jollen fra rælingens kant,
han hørte matrosernes sang, — —
med fødderne stemte mod skjegtens
spant,
han rodde saa sjøen fossed og brandt,
og blodet fra neglene sprang.

Gjæslingen kaldes de blinde skjær
lidt østenfor Homborgsund;
der bryder det stygt i paalands-veir,
under to fod vand er det bund.
Der sprøiter det hvidt, der glitrer
det gult,
selv stilleste havbliksdag; —
men gaar end dønningen aldrig saa
hult,
indenfor er det som tiest smult,
med brækkede bølgedrag.

Did ind Terje Vikens skjegte fór,
lig en pil, mellem bròt og brand;
men bagefter ham, i kjølvandets
spor,
jog jollen med femten mand.
Da var det han skreg gjennem
brændingens sus
til Gud, i sin høieste nød:
«Inderst der inde paa strandens
grus
sidder min viv ved det fattige
hus
og venter med barnet paa brød!»

Dog høiere skreg nok de femten 210
end han.
Som ved Lyngør, saa gik det her.
Lykken er med den engelske mand
paa rov mellem Norges skjær.
Da Terje tørned mod baaens top,
da skured og jollen paa grund;
fra stavnen bød offiseren «stop!»
han hæved en aare med bladet op,
og hugg den i skjegtens bund.

Spant og planker for hugget brast,
sjøen stod ind som en foss;
paa to fod vand sank den dyre last,
dog sank ikke Terjes trods.
Han slog sig gjennem de væbnede
mænd
og sprang over æsingen ud, —
han dukked og svømte og dukked
igjen;
men jollen kom løs, — hvor han
vendte sig hen,
klang sabler og rifleskud.

De fisked ham op, han førtes om bord,
korvetten gav seierssalut;
agter paa hytten, stolt og stor,
stod sjefen, en atten aars gut.
Hans første batalje gjaldt Terjes
baad,
ti kneiste han nu saa kjæk;
men Terje vidste ei længer raad, —
den sterke mand laa med bøn og
graat
i knæ paa korvettens dæk.

Han kjøbte med taarer, de solgte
ham smil,
de aagred med spot for bøn.
Det kuled fra øster, til havs med il
stod Englands seirende søn.
Da taug Terje Viken; nu var det
gjort,
nu tog han sin sorg for sig selv;
men de som ham fanged fandt sært
hvor fort
et noget var ligesom veiret bort
fra hans pandes skyede hvælv.

Han sad i «prisonen» i lange aar,
det siges: i fulde fem;
hans nakke bøide sig, graat blev
hans haar
af drømmene om hans hjem.
Noget han bar paa, men gav ei
besked, —
det var som hans eneste skat.
Saa kom atten-hundred og fjorten
med fred;
de norske fanger, og Terje med,
førtes hjem paa en svensk fregat.

Hjemme ved bryggen han steg i
land
med kongens patent som los;
men faa kun kjendte den graasprængte mand,
som reiste som ung matros.
Hans hus var en fremmeds; hvad
der blev af
de to, — han der inde erfór:
«Da manden forlod dem, og ingen 211
dem gav,
saa fik de til slutning en fælles grav
af kommunen, i fattigfolks jord.» —

Aarene gik, og han røgted sin dont
som los paa den ytterste ø;
han gjorde vist intet menneske ondt
hverken paa land eller sjø;
men stundom gnistred hans øine stygt,
naar det brød over baaer og skjær, —
og da mente folk at han var forrykt,
og da var det faa som uden frygt
kom Terje Viken nær.

En maaneskins-kveld med paalands-vind
kom det liv i losernes flok;
en engelsk jagt drev mod kysten ind
med revnet storseil og fokk.
Fra fortoppen sendte det røde flag
et nødskrig foruden ord.
Lidt indenfor gik der en baad over
stag,
den vandt sig mod uveiret slag for slag,
og losen stod staut om bord.

Han tyktes saa tryg,- den graasprængte mand;
lig en kjæmpe i rattet han greb; —
jagten lystred, stod atter fra land,
og baaden svam efter paa slæp.

Lorden, med lady og barn i arm,
kom agter; han tog til sin hat:
«Jeg gjør dig saa rig som du nu
er arm,
hvis frelste du bær os af brændingens
larm.» —
Men losen slap ror og rat.

Han hvidned om kindet, det lo om
hans mund,
lig et smil som omsider faar magt.
Indover bar det, og høit paa grund
stod lordens prægtige jagt.
«Den svigted kommando! I baadene
ned!
Mylord og mylady med mig!
Den slaar sig i splinter — jeg ved
besked —
men indenfor ligger den trygge
led;
mit kjølspor skal vise jer vei!»

Morilden brændte der skjegten fløi
mod land med sin dyre last.
Agter stod losen, sterk og høi,
hans øie var vildt og hvast.
Han skotted i læ mod Gjæslingens
top,
og til luvart mod Hesnes-sund;
da slap han ror og stagseilsstrop,
han svinged en aare med bladet op,
og hugg den i baadens bund.
Ind stod sjøen med skumhvid 212
sprøit — —
det raste paa vraget en strid —
men moderen løfted sin datter høit
paa armen, af rædsel hvid.
«Anna, mit barn!» hun skreg i sin ve.
Da bævred den graasprængte mand;
han fatted om skjøtet, drev roret i læ,
og baaden var fast som en fugl at se,
slig fór den i brot og brand.

Den tørned, de sank; men havet
var smult
der indenfor brændingens kreds;
opover rakk sig en langgrund skjult,
der stod de i vand til knæs.
Da ropte lorden: «Kjend — baaens
ryg —
den svigter, det er ingen flu!»
Men losen smilte: «Nei, vær De tryg;
en sunken skjegte med tre tønder bygg
er baaen som bær os nu.»

Der jog et minde om halvglemt daad
lig et lyn over lordens træk, —
han kjendte matrosen som laa med
graat
i knæ paa korvettens dæk!
Da skreg Terje Viken: «Alt mit
du holdt
i din haand, og du slap det for ros.
Et øieblik endnu, og gjengjæld er
voldt — —»
Da var det den engelske stormand
stolt
bøide knæ for den norske los.

Men Terje stod støttet til aarens skaft,
saa rank som i ungdommens aar;
hans øine brandt i ubændig kraft,
for vinden flommed hans haar:
«Du seilte i mag paa din store korvet,
jeg rodde min ringe baad;
jeg træled for mine til døden træt,
du tog deres brød, og det faldt dig
saa let
at haane min bitre graat.

Din rige lady er lys som en vaar,
hendes haand er som silke fin, —
min hustrus haand, den var grov og haard;
men hun var nu alligevel min.
Dit barn har guldhaar og øine blaa
som en liden Vorherres gjest;
min datter var intet at agte paa,
hun var, Gud bedre det, mager og graa,
som fattigfolks børn er flest.

Se, det var min rigdom paa denne jord,
det var alt hvad jeg kaldte for mit.
Det tyktes for mig en skat saa stor;
men det veied for dig saa lidt. —
Nu er det gjengjældelsens time slaar, —
ti nu skal du friste en stund
som vel kommer op mod de lange aar
som bøide min nakke og blegte mit haar
og sænkte min lykke paa grund.»

Barnet han greb og svinged det frit, 213
med den venstre om ladyens liv.
«Tilbage, mylord! Et eneste skridt,
og det koster dig barn og viv!»
Paa sprang stod britten til kamp paa ny;
men armen var vek og mat;
hans aande brændte, hans øine var sky,
og hans haar — saa kjendtes ved første gry —
blev graatt i den eneste nat.

Men Terjes pande bar klarhed og fred,
hans bringe gik frit og stilt.
Ærbødig løfted han barnet ned,
og kyssed dets hænder mildt.
Han aanded som løst fra et fængsels
hvælv,
hans stemme lød rolig og jevn:
«Nu er Terje Viken igjen sig selv.
Indtil nu gik mit blod som en stenet
elv;
for jeg maatte — jeg maatte ha
hevn.

De lange aar i prisonens kvalm,
de gjorde mit hjerte sygt.
Bagefter laa jeg, som heiens halm,
og saa i et braadyb stygt.
Men nu er det over; vi to er kvitt;
din skyldner fór ei med svig.
Jeg gav det jeg havde, — du tog
alt mit,
og kræv, om du tror du har uret lidt,
Vorherre, som skabte mig slig.» —

Da dagningen lyste, var hvermand
frelst;
jagten laa længet i havn.
Med nattens saga taug de nok helst,
men vidt fór dog Terjes navn.
Drømmenes uveirsskyer graa
feied en stormnat væk,
og Terje bar atter saa rank som faa
den nakke som krøktes hin dag han
laa
i knæ paa korvettens dæk.

Lorden kom, og mylady med,
og mange mange med dem;
de rysted hans haand til farvel og
Guds fred,
der de stod i hans ringe hjem.
De takked for frelsen da stormen peb,
for frelsen fra sjøgang og skjær;
men Terje strøg over barnets slæb:
«Nei, den som frelste da værst
det kneb,
det var nok den lille der!» —

Da jagten svinged for Hesnes-sund,
den heiste det norske flag.
Lidt længere vest er en skumklæd
grund, —
der gav den det glatte lag.
Da tindred en taare i Terjes blik;
han stirred fra heien ud:
«Stort har jeg mistet, men stort jeg
fik.
Bedst var det, kan hænde, det gik
som det gik, —
og saa faar du ha tak da, Gud!»

Slig var det jeg saa ham en enkelt 214
gang,
han laa ved bryggen med fisk.
Hans haar var hvidt, men han lo
og sang,
og var som en ungdom frisk.
Til pigerne havde han skjemtsomme
ord,
han spøgte med byens børn;
han svinged sydvesten og sprang
om bord,
saa heiste han fokken, og hjem han fór
i solskin, den gamle ørn.

Ved Fjære kirke jeg saa en grav,
den laa paa en veirhaard plet;
den var ikke skjøttet, var sunken
og lav,
men bar dog sit sorte bret.
Der stod Thærie Viighen med
hvidmalt skrift,
samt aaret han hvile fandt. —
Han lagdes for solbrand og vindes
vift,
og derfor blev græsset saa stridt og
stivt,
men med vilde blomster iblandt.

Henrik Ibsen.

Sydvest: regnhætte. — Tres eller Tresindstyve (dansk): tre ganger tyve, seksti. Dravát: kastevind, overhaling, modbør; bruges mest i overført betydning. — Jungmand: letmatros, læregut til skibs. — Der reiste: som reiste. — Bedrift: daad («varp»). — Paa et sæt: paa en maade, paa sæt og vis. — Leve i sus og dus: leve i stim og lag og lystig omgang. — Hesple eller hespe: vinde garn fra snelden sammen til hesper eller nøster. — Sagdes: blev sagt.

Viv: hustru. — Bedst bevart: tryggest, — fordi baaden da ikke var saa let at se. — Rev: banke, grunding i sjøen ud fra land. — Mers: mastekurv, udkiksplads oppe i masten. — Fladstrand heder nu Fredrikshavn, en havneby paa østsiden af Jylland, noget syd for Skagen. — Stakket: kort. — Hesnes-øerne udenfor Grimstad. — Bakkede seil: seil med forsiden vendt mod vinden (naar skibet skal stanse eller «stag-vende»).

Røbet: opdaget. — Jolle: skibsbaad. — Spant: tverbaand i en baad. — Homborgsund, ved gaarden Homborg, øst for Lillesand. — Smult (lang u): roligt, stilt.

Ved Lyngør blev den norske fregat Najáden ødelagt af det engelske linjeskib Dictátor. — Æsing: rip, baadkant. — Hytte, her: løfting skansedæk agter. — Batálje: kamp, dyst. — Ti: derfor («di»). — Prison: fængsel. — Fregat (fregátt): et stort tremastet krigsskib med lukket batteri-dæk, større end en korvet, mindre end et linjeskib. — Patént: aabent brev, fribrev, udnævnelse. — Erfare: faa vide.

Jagt: lystjagt, engelsk yacht. — Gaa over stag: gjøre vending op mod vinden; tunge seilere maa vende unda vinden («kuvending»); stag kaldes det mastetaug som er fæstet i fremstavnen; deraf stagseil. — Rat (ratt): styrehjul, som dreier roret ved hjælp af liner (ratliner). — Svam, gammel fortidsform, for svømte. — Lord: herre; lady (lédi): frue; mylord (milåård), mylady (milédi): min herre, min frue. Lord og lady er engelske adelstitler. — Læ: den side som vender fra vinden. — Strop (straapp): snøre, hempe.

Skjøt: seiltaug («skaut»). — Fast: næsten. — Flu er omtrent det samme som baae, men bruges helst om et mere grundt, fladt skjær som stikker op vandskorpen naar sjøen er lav. — Saa lidt: saa lidet.
Britte: engelskmand. — Det glatte lag, naar et skib fyrer med alle sine kanoner paa én gang.

69. Kristian Fredrik.

214

I 1813 reiste næsten alle Europas lande sig til den sidste store kamp mod Napoleon. For at faa med Sveriges kronprins, Karl Johan, loved de ham Norge. Karl Johan gik med. I sidste halvdel af oktober blev Napoleon slagen ved Leipsig. Han flygted til Frankrig, og hans fiender fulgte efter for at styrte ham fra tronen. Men Karl Johan tog først veien mod Danmark. Efter et kort felttog slutted Fredrik den 6te fred i Kiel den 14de januar 1814. Her afstod han Norge til den svenske konge, med al den ret som han selv havde havt over landet, og nu drog Karl Johan atter sydpaa for at være med i den sidste kamp mod Frankrigs keiser.

Vaaren 1813 havde kong Fredrik den 6te sendt sin fætter, prins Kristian Fredrik, tronfølgeren, op til Norge som statholder. Til ham satte nordmændene sin lit, da de hørte rygterne om freden i Kiel. De var forbitret over denne fred. Sandelig, kong Fredrik havde lønnet deres troskab ilde. Men havde han ret til at gjøre det som han havde gjort? Alle var enige om at det havde han ikke. De fik selv have ret til at vælge. Nu raadde ingen anden i Norge end det norske folk. Og den tanke skjød op hos den ene efter den anden, at nu var stunden kommet for et frit Norge. Europa stod imod, det blev et farligt spil, især hvis England blev ved at holde sammen med 215
svenskerne. Da stod sulten for døren igjen. Men kanske det engelske folk vilde like en slig rask gjerning af nordmændene? Og fremsynte og fædrelandssindede mænd begyndt alt at tænke paa den forfatning som det frie Norge burde have.

Det var klart for alle, at Kristian Fredrik maatte gaa i spidsen. Et par dage efter at han havde faat budet fra kongen om Kieler-freden, forlod han Kristiania, uden at fortælle om freden, og tog veien nordover, og snart spurtes det, at han i Gudbrandsdalen holdt møde med bønderne. Han var en vennesæl mand, ung, vakker og veltalende. Og saa hørte han til det gamle kongehus, som nordmændene endnu bar kjærlighed til. Dølerne ropte dundrende hurra, og bare bad om kuler og krud. Prinsen loved at det skulde de faa.

I Trondhjem holdt Kristian Fredrik høitideligt indtog til hest. Til byens embedsmænd og borgere som mødte i stiftsgaarden, sa han: «Norge kan og skal bestaa ved enigt samhold. Jeg skilles aldrig fra Norge. Min tillid saar til det norske folk, mit haab til Gud, min løn skal være folkets kjærlighed.»

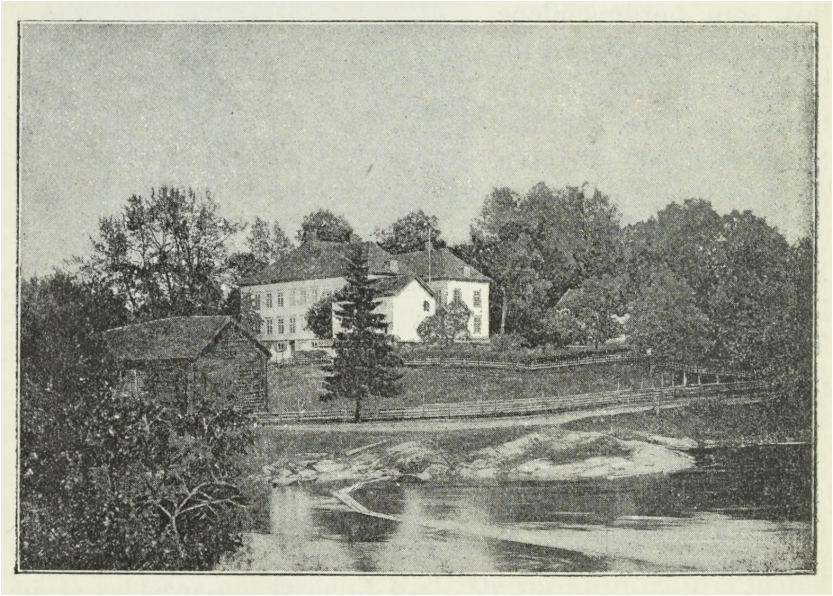
Kristian Fredrik.

Men i Bergens domkirke holdt biskop Nordahl Brun, fastelavnsmandag den 21de februar, en tale, og læste da op hvad Kristian Fredrik havde sagt i Trondhjem. Saa vendte han sig til menigheden: «Jeg spør eder bergenhusinger, følte I ikke nu, mens jeg læste, noget sligt som det som maa have rørt sig i hjerterne hos hine stalbrødre ved Genesarets sjø, da de vinked til dem fra det andet skib, at de skulde komme og hjælpe til med at drage? Ikke sandt, I tænkte — eller skulde jeg læse feil, naar jeg trodde at læse i eders hjerter om denne prins denne tanke: Ogsaa vi skal alle staa 216
eller falde med denne mand.»

Kiel (læs Kil) er en by i Holstein, som den gang hørte til Danmark. — Statholder: landshøvding under en andens overstyre, jarl.

70. Februarmødet paa Eidsvold. 216

Natten mellem den 15de og 16de februar fik omtrent tyve af de bedst kjendte mænd i Kristiania og omegn bud fra prinsen om at møde paa Eidsvold den følgende dags eftermiddag kl. 4. Did var han altsaa nu kommen paa nedreisen. Paa denne tid var det jernverk paa Eidsvold; det tilhørte Kristian Fredriks kjæreste norske ven, Karsten Anker. Paa jernverkets hovedgaard, en stor træbygning, som endnu staar, holdtes baade dette møde og senere det store rigsmøde.

Eidsvoldsbygningen.

Alle de tilsagte rakk frem i tide paa det gode føre. Enkelte af dem blev først kaldt ind i prinsens værelse for at tale med ham i enrum. Han sa dem her sandheden lige ud: Norge var afstaat, men det var hans agt at verge landets selvstændighed. Han sa ogsaa at han mente han havde arve-ret til Norges krone. Ingen af disse hædersmænd sveg sit land. Alle som én negted de hans arve-ret. Alle som én sa de at han maatte vælges af folket, af dets kaarne mænd[1]. Ti nu raadde nordmændene for 217
Norge. Mest magt var det i professor Georg Sverdrups ord. Han var af de aller sidste som kom til Eidsvold. Paa det sidste eller næstsidste skifte, fortæller Sverdrup selv, fik han til skyds-kar en gammel bonde, som spurte hvorfor det reiste saa mange til prinsen paa Eidsvold. «De skal vel, kan jeg tænke, lægge over, hvorledes Norge skal overgives til Sverige; men skal du være med i dette lag, maa du for Guds skyld aldrig give dit ja til sligt. Jeg vil give mit og mines liv, og alt, for ikke at opleve den dag da Norge blir lagt under Sverige. Men hvad du siger eller gjør, saa hugs paa, at Gud er attaat.» Mer end tredive aar levde Sverdrup efter den dag; men aldrig glemte han den gamle bondes alvorlige ord.

Neppe havde han faat reisetøiet af, før han blev kaldt ind til prinsen.

Georg Sverdrup var en høi og statelig mand, med en dyb klangfuld stemme. Han var en mand som kunde vælge sine ord; men slig som han talte i dag, havde han nok

sjelden talt. Det endte med at Kristian Fredrik kasted sig i hans armer og loved at bøie sig for folkets ret.

Georg Sverdrup.

Siden læste prinsen op Kieler-freden. Alle var enige i at den skulde nordmændene ikke lystre. Det blev aftalt, at kaarne mænd fra by og bygd skulde samles paa Eidsvold første paaskedag for at give Norge en grundlov. I mellemtiden skulde prinsen styre som regent.

[1] Dersom Kristian Fredrik ikke blev konge efter valg, men efter arve-ret, mente de at det var uvisst om Norge fik nogen fri forfatning. Og desuden havde han jo ingen arve-ret, siden Fredrik den 6te havde løst nordmændene fra deres troskabs-ed mod det danske kongehus. Regént kan bruges baade om konger og andre som styrer et land for kortere eller længere tid.

71. Kristian Fredrik modtages i Kristiania.

218

I Kristiania var det stor glæde, da det blev kjendt, hvad de var blit enige om paa Eidsvold. Folk stansed hverandre paa gaden, lykønsked hverandre, var som øre af glæde.

Efter paabud af regenten blev det kort efter holdt bededag over hele landet. Menighederne gjorde ed paa «at vove liv og blod for det elskede fødeland». Størst var høitideligheden i Kristiania, hvor Kristian Fredrik selv var med. Det var fredag

den 25de februar og vakkert vinterveir. Fra kl. 10 til 11 blev det ringt med alle kirkeklokker, og byens folk drog skarevis til Vor Frelsers kirke, hvor det nok var mer end 4 000 mennesker. Soldater paradérte. Kl. 11 kom regenten ridende til kirken. Over hans kirkestol var fæstet en oljegren og et draget sverd. Paa siden af dette stod at læse: «Prins Kristian Fredrik, Norges trofaste ven og styrer i krig og fred». Biskopen prækte, byens bedste sangere sang, orgel og fioliner ledsaged sangen. Prinsen talte fra en forhøining i koret: «Gud den almægtige har hørt vor ed. Han kjender min oprigtighed, og han vil skjænke mig kraft og visdom til at udføre det store verk, til folkets frelse og til forsvar for dets ret.»

Alle var rørt, selv de som mente at prinsen ikke magted hvad han havde paataget sig. Fra Vor Frelsers kirke drog han til hest til Akershus gjennem den tætte folkemængde. Mødrene løfted børnene op for at se ham. De smaa barnehænder var med og klapped paa sin vis. Men i slotskirken, hvor prinsen nu deltog i gudstjenesten og presten Pavels prækte, sang menigheden:

«For dig som skuer fjern og nær,
alvidende, vi stande her,
det frie Norges sønner.
Du hørte edens høie ord,
du saa vort hjerte, da vi svor,
du straffer og du lønner.

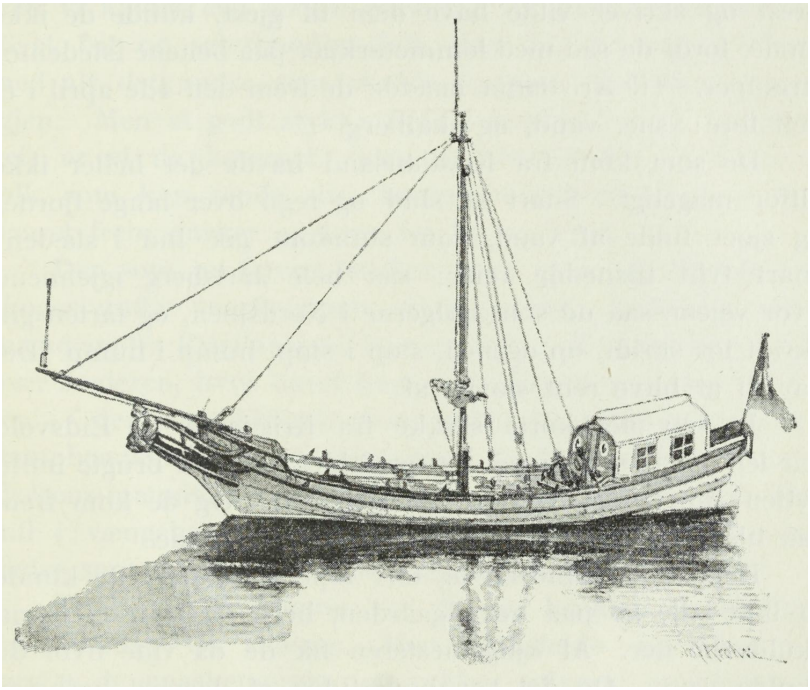
Styrk du
hver mand
til at stride,
virke, lide
ufortrøden,
dig og Norge tro til døden.»

Paradére, her: holde æresvakt. — Stande, gammel flertalsform: staar.

72. De kaarne samles.

219

Naar norske tingmænd nu samles, har vel enkelte af dem en lang og møisom reise. Men det gaar dampskibe langs hele vor kyst, og ikke saa faa jernbanelinjer mødes i Kristiania by. De som endnu maa kjøre landeveien, har for det meste gode veier, jevne, brede og flade. Fra Randsfjorden og Mjøsen til Lærdal i Sogn findes det nu knapt

Bergensernes vængebaad.

en eneste brat tung bakke. Anderledes var det i 1814. Vi har dagbøger fra flere Eidsvolds-mænd, og ved saaledes god greie paa hvorledes de kom frem. Bergens kaarne mænd gik den 25de mars om bord i en stor vængebaad. De havde to tjenere, ti rorskarer og en styrmand; desuden to baader til tøiet, én med fire og én med fem mand, og nu blev de da rodd mil for mil nordover til Sognefest. Natteleiet var ikke videre rart. De laa paa gulvet paa fladsenger af halm, med stolsæder til hovedpuder og reisetøiet til overdyner. Fra Sognefest gik det saa indover Sognefjorden, og med de ti mand i skyds blev det ikke saa langsomt endda. Den 28de mars om eftermiddagen kl. 5 kom de til Lærdalsøren. De havde da rodd tredive norske mil paa tre dage. Nu havde de landeveien for sig til Randsfjorden. Men det var en landevei med bakker og galder som ikke var greie at komme over. Paa Randsfjorden var isen endnu sterk, men fuld af vand. Da de var kommet frem til Granvold, og prest og skriver vilde have dem til gjest, kunde de ikke møde, fordi de sad med lommetørklær paa benene istedenfor strømper. Til Kristiania naadde de frem den 4de april i et fælt føre: sne, vand, og skalberg.

De som kom fra Kristiansand havde det heller ikke altfor mageligt. Snart is, slud og regn over lange fjorder og sjøer fulde af vand, som stundom gik ind i slæden; snart tykt tilsnedde veier; saa hele Jarlsberg igjennem, hvor veiene saa ud som bølgerne i Nordsjøen, og farten gik skridt for skridt, op og ned, støp i støp, hump i hump. Det var til at blive rent sjøsyg af.

Ja selv det korte stykke fra Kristiania til Eidsvold var leit nu i sneløsingen og førefaldet; somme brugte indtil sytten timer for at kjøre de fem mil. Og de kom frem saa tilsølet at de næsten ikke var til at kjende.

Det var et hundred og tolv repræsentanter; de kunde jo ikke alle bo paa hovedgaarden, helst da prinsen ogsaa skulde bo der. Af kjøgemesteren fik de da vide hvor de skulde være. Og det var undertiden et daarligt herberge og langt borte. Det var ikke lækkert nu i vaarbløten at ride eller kjøre en hel mil paa veier hvor hesten stundom sank i gjørme til bugen. Amtmand Løvenskiold og sorenskriver Blom laa første natten paa et loft i noget høi. Og doktor Møller fra Arendal klaged siden over at han blev mager, fordi han, de dage han spiste hjemme, aldrig fik andet til middag end harskt stegt flesk og melkevelling med snerk i. Ellers spiste alle paa herregaarden 221
de dage det var møde i forsamlingen.

Det er morsomt at læse om alt dette, om disse reiser i sneløsing og førefald og paa ufremkommelige veier. Det var vaar i Norge nu baade paa den ene og den anden maade. Alting skulde jo til at begynde. Men da disse mænd som nu mødtes paa Eidsvold, vaade af snevand, tilsølet af gjørmen, — da de først havde faat reist den bygning som vi kalder den norske grundlov, og gjort nordmændene til et frit og selvstændigt folk, saa gik det ogsaa lettere med alt det andre som skulde bygges. Det staar meget igjen. Men et godt stykke frem i samfærdsel og næringsveie er vi da kommet, siden vi blev et frit og vaakent folk, som kan sende sine kaarne mænd til tinge og faa baaret frem ønsker og krav fra by og bygd.

Den som nu farer i jernbanevogn gjennem Østerdalens skoger under vaarflommen, eller gjennem Jarlsberg, hvor mændene fra Kristiansand blev sjøsyge i alle humpene, eller over Jæderen, hvor havet kan være ufremkommeligt udenfor, — den som sidder lunt og godt i kahytten paa Sogne-dampbaaden og farer trygt over de brede fjorder, hvor Bergens-mændene i 1814 slét sig frem paa aarerne mil efter mil i vængebaad, — alle skal de med tak mindes vore fædre som mødte frem hin paaskeaften paa Eidsvold.

Trætte og forkomne var de om kvelden, vanskelige og alvorlige var tiderne. Men tillidsfulde og viljesterke mødte de paaskemorgen, en vakker solvarm aprilmorgen, ved Eidsvolds kirke, for at bede Gud om kraft til at velte stenen fra graven,[1] saa landet kunde reise sig nyt og grøderigt, som markerne gjør det naar sneen er gaat bort og eng og ager skyder vekst.

Vængebaad: baad med væng, eller kahyt agter. — Sognefest, en gaard ytterst ved Sognefjorden.
Gald: vei i fjeldet, kleiv. — Granvold i Gran prestegjeld paa Hadeland. — Skalberg: lerskifer, flisberg, som er saa løst at det kan flækkes med græv. — Støp (norsk: staup) er et søkk eller en fordybning, og hump en forhøining («kuv» eller «kul») i veien. — Repræsentant: udsending, ombudsmand paa ens eller fleres vegner; især om folkets tillidsmænd til tinge, tingmænd. — Gjørme: grums, søle.

73. Rigsforsamlingen.

221

Anden paaskedags formiddag tog rigsforsamlingen plads i den store sal ovenpaa i Eidsvolds hovedgaard. Her mødtes den siden næsten hver dag i seks uger. Salen gik tvers igjennem bygningen, og havde et stort vindu i den ene ende. Langs væggen 222 stod det bænker i tredobbelte rader, overtrukket med rødt klæde. Det hang et par malerier paa væggene, ellers var de pyntet med barlind og granbar. Dette tog sig godt ud, saa længe det var friskt, men blev stygt da det visned. Naalene dryssed da ned over dem som sad nærmest væggen.

Det var første gang at kaarne mænd fra de forskjellige landsdele mødte til norsk rigsforsamling; men den som saa mændene, der de sad paa «rigssalen», skjønte snart at her var det valgt godt. Nogen af disse ansigter var myndige, andre milde, nogen stridbare, andre rolige, men merkelige var de fleste, slig at en husked dem. Der var ungdom og mod, der var sindighed og kløgt. Men naar prins Kristian Fredrik saa ud over forsamlingen, vidste han godt at han havde baade modstandere og venner her. Han saa jo her en mand, fornem og selvsikker, som aldrig havde lagt skjul paa at han holdt en forening mellem Norge og Sverige for det bedste. Det var grev Herman Wedel-Jarlsberg. Greven havde været i Danmark da Kieler-freden blev sluttet. Paa tilbagereisen til Norge havde han opholdt sig fem dage i det svenske hovedkvartér. Men ved afskeden sa Wedel til grev Essen, at hvis Essen gik mod Norge, saa vilde han næste gang møde ham med sverd i haand.

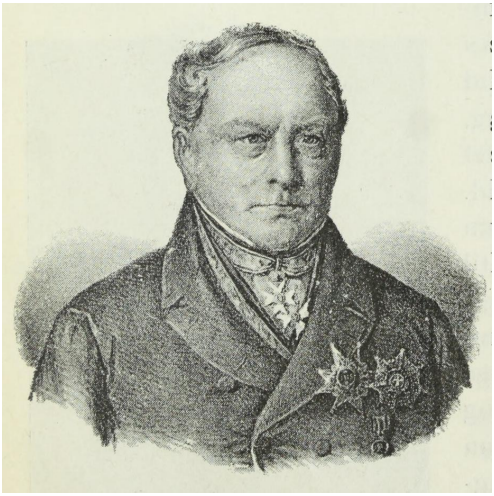
Herman Wedel-Jarlsberg.

Wedel vilde at Norge skulde have en fri forfatning. Heller ikke han vilde vide noget af Kieler-freden; men han vilde at nordmændene skulde underhandle med Sverige; han trodde at svenskerne nok heller vilde indgaa en forening paa hæderlige vilkaar for Norge end prøve at tvinge vort land med vaabenmagt. Wedel var en mand med rige evner og store kundskaber, aaben og uforfærdet. «Grev Wedel er en 223
gild mand,» blev det ofte sagt paa Eidsvold, «bare skade at han er saa svensk.» Paa samme side som adelsmanden Wedel-Jarlsberg stod fremst i rækken en mand af bondeætt, urolig, stridbar og veltalende. Det var udsendingen fra Kristiansand, presten Nikolai Wergeland, far til den navnkundige digter. Det var Sogne-blod i ham. Hans ætt var fra gaarden Verkland i ytre Sogn. Faren havde været klokker i Hosanger, blev siden uenig med presten, siges det, og flytted til Bergen. Han fór i 1784 til sjøs som tømmermand, og døde sandsynligvis udenlands.

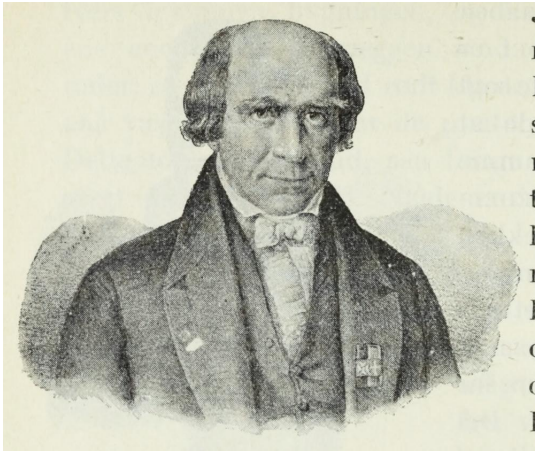

Nikolai Wergeland.

Om Nikolai Wergeland vidste alle at han var lidet glad i Danmark, og at han derfor nødig saa den danske tronfølger Kristian Fredrik paa Norges trone. Han mente at det bare vilde blive en ny forening med Danmark, og det vilde han for ingen pris have. Der var i hele rigsforsamlingen ingen som saa modig sa sin mening bent frem; derfor var ingen mere hadet af modstanderne end han. Han har selv fortalt om Eidsvolds-mødet i en bog som han har kaldt «Fortrolige breve fra Eidsvold». Sammen med Wedel og Wergeland stod kammerherre Severin Løvenskiold og Jakob Aall, eieren af Nes jernverk. Løvenskiold var djerv og eggende.

Severin Løvenskiold.

224

Jakob Aall.

Jakob Aall havde ikke nogen uven i forsamlingen. Han var en ædel, vennesæl, men noget ængstelig mand. Han dugde ikke rigtig til at tage del i det hvasse ordskifte under rigsforsamlingen, men des bedre til at skrive om den, og dømme mildt og sindig om venner og modstandere. Det har han gjort i sine «Erindringer». En og anden som læser dette kjender vel kanske ogsaa den svære tykke bogen med en skjegget prest paa første bladet og mange vakre billeder. Den skjeggete prest er

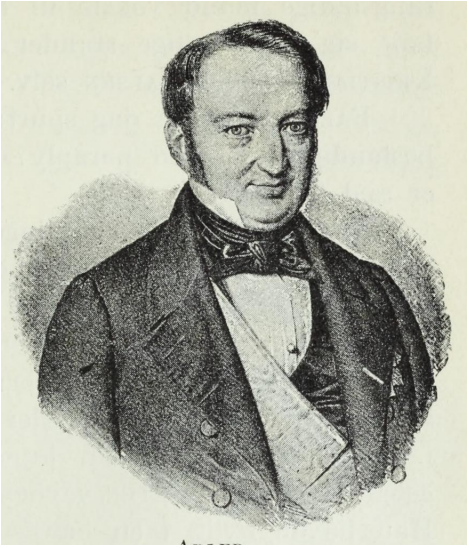
Peder Klausson, som først oversatte Snorre Sturleson. Men manden som paa ny har oversat Snorre, og givet den ud for egne penger, er Jakob Aall.

Det andet parti — om en skal kalde det saa — kladtes selvstændighedspartiet, prinsepartiet. Det var det talrigste. Det vilde at Norge skulde have Kristian Fredrik til konge og ikke forenes med Sverige.

Høvdingen for selvstændighedspartiet var Kristian Magnus Falsen, adelsmand som Wedel, vakker og ung, bare 32 aar gammel. Det var en hastig og hidsig mand. Han og skolebestyrer Adler havde skrevet udkast til grundlov for et frit Norge, faa dage efter at vort land var afstaat til en anden konge som en buskap. Rask og handlekraftig var han ogsaa paa Eidsvold, gløgg og slagfærdig. Ogsaa hidsig og opfarende, barsk og bydende. Men mest skal vi mindes at det var han som bar dagens byrde og hede. Var Falsen hidsig, saa var Georg Sverdrup kold og rolig. Hvass som en syl traf han den som han vilde ramme; især fik Wergeland, naar han fløi for høit, føle Sverdrups skarpe tunge. Klar og grei, fuld af skjemt var sorenskriver Vilhelm Christie fra Bergen. Men her paa Eidsvold hører vi ikke stort til ham. For han blev alt første dagen valgt til forsamlingens sekretær eller skriver, og muntred bare om kvelden sine venner og meningsfæller med et lystigt ord.

Kristian Magnus Falsen.

Adler.

Paa samme side som Christie stod den kjække, elskværdige og dygtige kaptein Peter Motzfeldt, afholdt af modstandere som af venner. Og saa digteren Jonas Rein, prest i Bergen. Rein var ikke en statsmand, ikke skabt til at styre og regne ud. Men han var forsamlingens mægtigste og ildfuldeste taler. Han talte ikke ofte; men naar han talte, saa var det langt mere magt i ham end i hans modstander Nikolai Wergeland, som ofte satte sine ord paa skruer. Rein var en liden, mager mand, med et sørgmodigt udtryk. Han var bitter, skarp og tungsindig. Han saa mørkt paa mange ting i verden, men til sit lands evne havde han et trygt haab. Og naar han talte om det, saa var det ligesom den lille magre

Peter Motzfeldt.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. III.

tungsindige mand vokste til en høvding, som en maatte bøie sig for. I slige 226
stunder var han mere mægtig end Kristian Magnus Falsen selv.

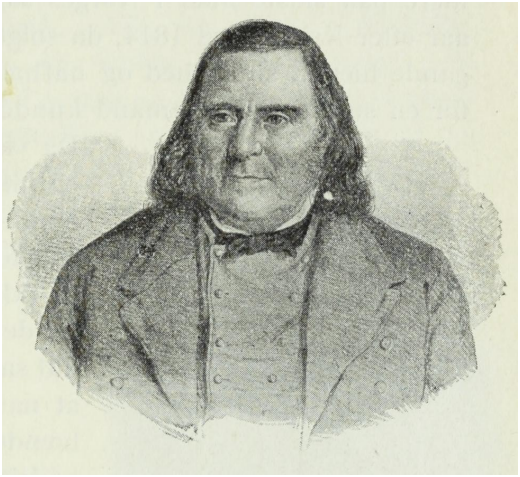
Falsen blev en dag spurt: «Tro hvorfor Wergeland bestandig gaar med paraply?» Han svarte: «Fordi han er ræd for Rein.[1]»

Af bønder talte forsamlingen ikke mindre end 37, naar en regner hærens underbefalingsmænd[2] med; men de holdt sig mest tilbage. Vi nævner nogen faa: Lensmand Ole Evenstad var østerdøl, en kjæmpe «med større forstand end kjæmper pleier at have». Tolleiv Huvestad var fra Laardal i Telemarken. Om ham heder det, at han ikke kan sættes i Snorre, og at han har kundskaber i verdenshistorie og geografi. Olav Tveiten var lensmand i Valle i Sætersdalen. Han havde nylig i en næve- og tollekniv-kamp fældt sin modstander, men var blit helt frikjendt, fordi det var nødverge. Han var en djerv kar. Det gaar mange sagn om ham i hans hjembygd; de er netop nylig nedskrevet i Sætersdalens bygdemaal. Vi sætter et par af dem her, paa landsmaal:

«Ein gong kongen gjekk ut, skreid han i stétti. Olav treiv honom i handi. Kongen glaapte paa honom. «Eg tenkte du ralla,» sa han Olav. Han tala allstødt sitt rette maal. Kognen likte Olav godt; han heldt honom med ein av dei gjævaste. — Det var so søylut paa Eidsvoll. Dei hadde lagt nokre tiljor til aa ganga etter i tunet. Kongen

hadde ein dei kalla famulussen. Olav møtte ein gong famulussen paa tiljorne. «Her lyt magti raa,» sa han Olav og skuva famulussen ut i søyla. Famulussen log.»

Mest kjendt er listerbonden Teis Lundegaard. De andre bønder var uvante med at holde taler. Men Teis var ikke ræd. Om ham er et par morsomme historier: I rigsforsamlingen blev det en gang raadlægning om jøderne, om de skulde faa lov til at 227
bo i landet. Med en gang ropte Teis Lundegaard, at de som ingen jøder vil have, skal reise sig. Og de reiser sig virkelig, og jøderne er stængt ude. — Da det gjaldt at blive færdig saa fort som muligt, beslutted man en gang at tage en søndag eftermiddag til hjælp. Da faldt der, fortælles det, følgende ordskifte mellem Teis Lundegaard og professor Sverdrup: «Det ved jeg,» sa Teis, «at hverken Guds eller kongens lov tillader at arbeide paa en søndag.» — «Men ved du ikke ogsaa,» svarte Sverdrup, «hvad der staar i bibelen, hvad Kristus siger . . .» — «Græsk og latin,» sa Teis, «det maa du forstaa; men lær ikke mig min kristendom. Hvad Guds ord siger, ved jeg nok. I bibelen staar det: Falder din okse eller dit asen i en grav paa en helligdag, saa kan du trække dem op igjen. Og hvis det er okser og asener paa rigssalen, saa skal jeg komme og drage dem ud.» Og Teis Lundegaard slog i bordet.

Teis Lundegaard.

Snerk eller snerke: hinde paa kogt melk eller suppe.

[1] Netop dette udtryk bruger presten Klaus Pavels i den skriftetale som han holdt for prins Kristian Fredrik den 7de april 1814.

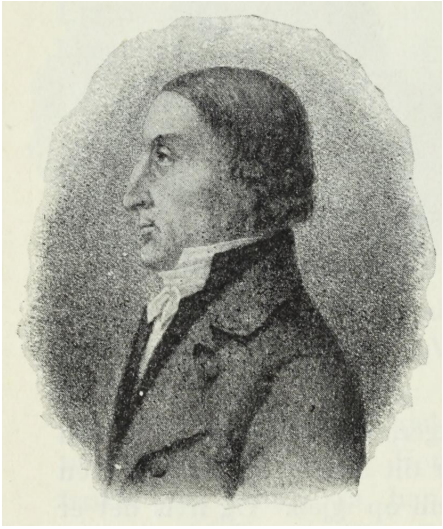
Grev Essen var øverste hærfører for den hær som skulde gaa mod Norge, og blev den første statholder i Norge (1814—1816).

Hosanger prestegjeld paa Osterøen mellem Bergen og Voss.

[1] Den danske udtale af regn er rein.
[2] Baade hær og flaade var repræsenteret paa Eidsvold. De forskjellige korps og regimenter havde sendt sine udsendinger, og flaaden havde sendt sine, lige fra kommandør til matros. — Sættes: sættes fast. — Stétt: trappegang udenfor døren. — Herdi: akslen. — Ralla: stupe. — Fámulus: medhjælper, assisténT; ogsaa: tjener.

74. Den 13de mai.

Den 13de mai var en stormfuld dag. Da skulde det afgjøres, om Kristian Fredrik skulde faa penger til at styre landet og til at verne det. Det var tale om fjorten millioner rigsbank-daler. Det Wedelske parti var imod; de vilde ikke vide noget af Kristian Fredrik: efter deres mening vilde han bare føre Norge tilbage til forening med Danmark igjen.[1] Grev Wedel selv, som i flere dage havde været syg af fodgigt og holdt sig hjemme, humped paa krykker ind og tog del i kampen. Kristian Magnus Falsen sa at det var klart, at den som skulde regjere maatte have penger. Men størst virkning havde Jonas Reins ord: «Og du, Norges odelsmand! som dog har noget mere som binder dig til fødelandet, skulde du intet ville ofre? Nu vel da, vælg det eneste som staar tilbage, vælg svensk herredømme! Og naar da en gang i tiden dine efterkommere paa sidste blad i Norges saga læser: Da man skrev aar efter Kristi byrd 1814, da solgte Norges mænd sit lands gamle hæder, sin frihed og uafhængighed, sine børns odel, for en sum som hver mand kunde kjøbe en tønde korn for. Da vil de forbande vort minde og bittert spotte med vor usseldom. — — Aa, lad os ikke dynge skjendsel over vort navn! lad os ikke blive til spot og latter for de mange folkeslag som har lidt saa meget og saa haardt for at naa den dyre skat vi har i hænde. Om jeg eier eller kan opdrive den sum rigsbanksedler som kræves af mig, det ved jeg ikke; men at jeg ofrer indtil den sidste rest, det ved jeg.»

Jonas Rein.

Da Rein havde talt, fløi repræsentanterne op fra sine pladser; de svinged med armene og klapped i hænderne, og vældige hurraer dundred gjennem salen.

De fjorten millioner blev vedtaget med 76 stemmer. Men hvor skulde de komme fra? Staten maatte gjøre sedler, og den havde ikke sølv til at indløse dem. Det blev et usigelig stort offer som blev krævet af norske borgere. Derfor ropte ogsaa den Eidsvolds-mand som talte efter Rein: «I samme stund vi vedtager fjorten millioner rigsbankdaler, i samme stund vedtager vi dyrtid, hungersnød og mange medborgeres undergang og død.» — —

Visselig var det et uhyre offer. Men selvstændighedsmændene mente: Vor selvstændighed er ingenting værd, hvis vi ikke viser os villige til at verge den; den er kostbar, sørgelig kostbar, — men for billigere pris er den ikke at faa.

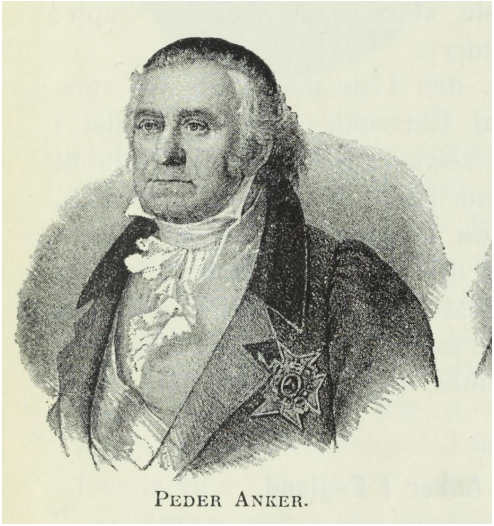
[1] Fordi Kristian Fredrik var tronfølger i Danmark. — Rigsbank-daler, ældre mynt i Danmark og Norge, svarende til 2 kroner

75. Grundloven og kongevalget.

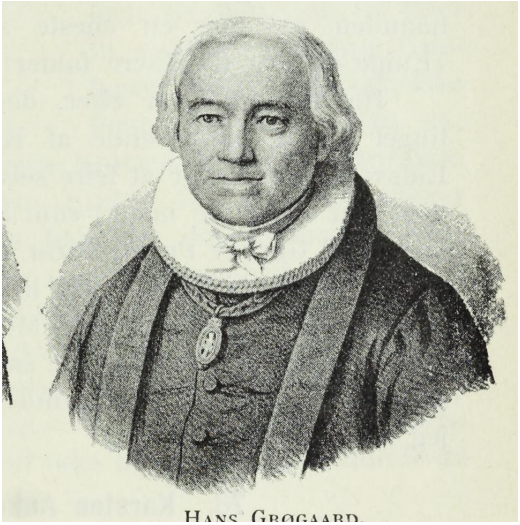
229

Alt den første dag Eidsvolds-mændene sad sammen, blev det valgt 15 mand til at skrive et udkast til grundlov for Norge. Mellem disse var baade Falsen og Wedel, baade Rein og Wergeland, baade Sverdrup og Aall. Men her var striden ikke synderlig sterk. Alle var enige i at Norge skulde have en grundlov, og skulde have

den snart. De havde jo Kristian Magnus Falsens og Adlers udkast at bygge paa, og ved siden af det ogsaa flere andre. Efter 17 dage var grundlovs-forslaget færdigt fra de femten. Og rigsforsamlingen brugte ikke fjorten dage til at gjennemgaa det. Og denne raskhed var til den aller største velsignelse for vort

Peder Anker.

Hans Grogaard.

land. Havde Eidsvolds-mændene her været envise og stridige, havde de ikke vist høisind og selvfornegtelse, saa havde vi aldrig faat vor frihed som vi fik den. Den 17de mai blev Kristian Fredrik valgt til Norges konge. Den 19de mai opløste han rigsforsamlingen. Men først af-la han ed paa grundloven, han og hele forsamlingen, mens kanonerne tordned i fjeldene omkring Eidsvold. Saa drog de alle til Eidsvolds kirke. Det var Kristi himmelfartsdag.

Peder Anker, en slegtning af Karsten Anker og udsending fra Akershus amt, var en af præsidenterne paa Eidsvold og senere norsk statsminister; presten Hans Grogaard var udsending for Nedenes. Klart solskin og sommer, markerne laa grønne, 230
og gjøken gol i lierne. Aldrig, skriver Jakob Aall, har det vel været en simplere procession ved et kongevalg. De fleste humped afsted paa simple kjærrer eller red paa magre hester, som var udpint efter en langvarig vinters fôrnød og neppe kunde slæpe sig afsted. Andre gik paa sin fod. Den nyvalgte konge selv kjørte i en simpel aaben trille, med en liden flok ridende jægere paa begge sider.

20de mai tog udsendingerne farvel med hverandre. I fyrti dage var det store verk fuldendt. Sindene havde været oprørt mangen en gang, naar det gjaldt Sverige og kongevalget. Men nu, da de skulde skilles, kjendte nok de fleste trang til at glemme alle bitre ord. De gav hverandre haanden og slog en eneste stor broder-ring og ropte: «Enige og tro, til Dovre falder!»

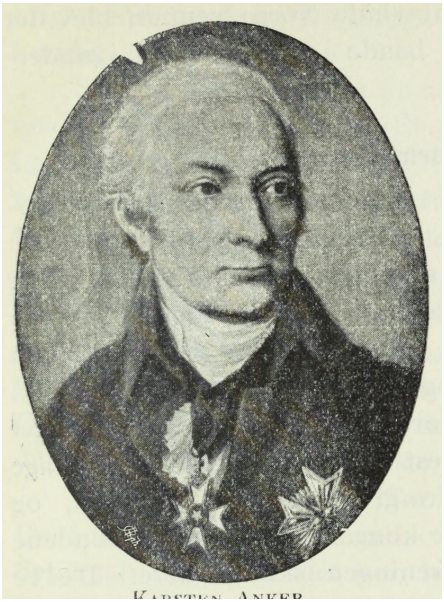
Halvhundred aar efter, den 17de mai 1864, var stortinget og de gjenlevende af Eidsvolds-mændene samlet i Eidsvolds kirke, for at feire selvstændighedsverket.

Blandt dem var en af de mænd som havde hørt til Wedels flok, amtmand Gustav Peter Blom, han som har skrevet «Norges statsforandring i 1814». Da han kom hjem, havde han en samtale med digteren Jørgen Moe. «Det var vel en gribende stund,» sa Moe, «den dag De sad sammen igjen i Eidsvolds kirke?» — «Ja,» sa den gamle; «taarerne datt, far, — og jeg lod dem dætte.»

76. Karsten Anker i England.

230

Grundloven var givet, kongen valgt. Men alle vidste at det værste stod igjen. Vilde Europa give sit samtykke? Først og fremst England? Fik Norge England imod sig, saa var det sult og dyrtid igjen. Og England havde jo lovet at den svenske konge skulde faa Norge, til tak for hjælpen imod Napoleon. Mens Eidsvolds-mændene gjorde sin gjerning, var eieren af Eidsvolds jernverk, Karsten Anker, i England. Naar bare de engelske krigsskibe vilde lade de norske kornskuder i fred og ikke blande sig i kampen som nu skulde begynde mellem Norge og Sverige! Det var det Anker skulde bede om. Anker var alt en gammel mand, nær sytti aar. Men ivrigere og modigere kunde han ikke have været, om han havde staat i sin første manddom. 231 Den 24de mars kom han til London. Han kjørte lige hen til den engelske understatssekretær. Hamilton hedte han. Han var en jevn, mild og elskværdig mand. Han hørte opmerksom paa Anker, men han lod ham vide at det ikke var stort haab for ham og hans ærend. «Jeg er bange for,» sa han, «at De taler til vinden.» Endnu tydeligere talte den engelske første-statsraad. Han sa: «Vil nordmændene lade prins Kristian reise til Danmark, saa skal vi, i alt det vi kan, hjælpe dem til gode vilkaar med Sverige; men hvis de beholder denne danske prins hos sig og holder fast paa sin uafhængighed, da maa vi hjælpe Sverige med at tage Norge.» — «Dette haarde svar overvælded mig,» skriver Anker; «jeg stod op og spurte: «Er dette Deres sidste ord?» Nu stod ogsaa han op og svarte alvorlig: «Ja, det er.» — «Saa er dette vor dødsdom,» sa jeg; «ti Norge vil ikke blive svensk, hænde hvad hænde vil.»

Karsten Anker.

Anker opgav ikke modet. Han fik vink om at forlade landet. Han blev. Han blev sat fast for gjæld. Det var en gjæld til engelske handelshus som han før havde villet betale. Men da det den gang var krig mellem England og Danmark, saa blev han tvunget til at lægge pengene i den danske konges kasse. Nu blev han krævet i England; han maatte betale paa ny, og hans velfærd var dermed ødelagt. Anker fortvilte endda ikke. Han raadde Kristian Fredrik at gjøre modstand til det ytterste. Men trods alt hans arbeide for at vinde Norge venner, blev det et stort nederlag for 232
Norge, baade i overhuset og i underhuset, da sagen kom fore.

Statssekretær kaldes i England den statsraad som har at lede udenrigsstyret; under-statssekretæren er da hans nærmeste medhjælper.

77. Stormagterne. 232

Den sidste juni var det kommet udsendinger til Kristiania fra Rusland, Østerrige, Prøissen, og England. De kom for at sige at det var alle disse landes alvorlige vilje, at den svenske konge skulde have Norge. Men nu var jo Kristian Fredrik allerede valgt til konge. Tvinge ham til at bryde sin konge-ed og uden videre forlade sit folk, det kunde de ikke godt gjøre. De foreslog at stortinget skulde kaldes sammen

snarest mulig, for at de kunde tage igjen den krone det havde givet Kristian Fredrik, og overgive den til den svenske konge. Saa fik nordmændene nærmere aftale hvorledes foreningen skulde være. Dette var noget nyt. Det norske folk skulde altsaa alligevel have lov til at lægge et ord med i laget. Det var noget andet end Kieler-freden, som sa at nordmændene skulde gaa fra den danske til den svenske konge, som fæet følger gaarden naar den skifter eier. Efter Kieler-freden var nordmændene oprørere mod den svenske konge, rigsforsamlingen paa Eidsvold en ulovlig forsamling, og grundloven et ulovligt verk. Nu blev det i virkeligheden, ogsaa af Europa, slaat en streg over denne skammelige fred.

Men stormagternes udsendinger krævde ogsaa noget andet. De krævde af den norske konge at vore fæstninger østenfor Glommen skulde overlades svenskerne, til stortinget kom sammen. Det turde han ikke gaa med paa. Og saa maatte krigen lige fuldt begynde.

78. Krigen.

232

I spidsen for Sveriges hær stod Karl Johan, en udmerket hærfører, en klog statsmand med ubøielig vilje. I spidsen for nordmændene Kristian Fredrik, en god taler, en elskværdig og varmhjertet mand, men uden øvelse som krigsmand, og dog 233
skulde han nu lede krigen mod en navnkundig general.

Sidst i mai var Karl Johan kommen hjem til Sverige med de soldater som havde fulgt ham mod Napoleon. Det havde været nordmændenes lykke, at kampen mod den franske keiser trak saa længe ud. Derved havde de faat tid til at bygge sin grundlov i ro. Men nu var Napoléon omsider styrtet, og Karl Johan kunde vende sig mod Norge. Hans hær var dobbelt saa sterk som nordmændenes. Og saa havde han russerne i baghaanden. De stod i Tyskland, færdige til at rykke ind i vort land naar Karl Johan bød. Og den haand som skulde føre nordmændene frem mod denne overmagt var fra første stund ligesom lam.

Kristian Fredrik var, før krigen begyndte, alt at regne for en slagen mand. Han havde haabet paa England. Da det haab brast, var det som han led et nederlag han ikke kunde komme over. Den gang den svenske flaade havde taget Kragerøen udenfor Fredrikstad, opgav kongen haabet om at forsvare denne fæstning, og lod endog føre de bedste kanoner væk fra fæstningen før fienden kom, saa den overgav sig, næsten uden at have løsnet et skud. Kristian Fredrik trodde at krigen var til ingen nytte, og syntes det var synd, at folk skulde lade sig slaa ihjel i en slig krig. Hærens hovedstyrke stod i Smaalenene, og her vented man et afgjørende slag. Offiserer og soldater brændte efter at slaas. De fik ikke lov. Kongen vilde ikke. De maatte drage sig tilbage over Glommen. Det var bare et par norske befalingsmænd

som fik vise hvad de dugde til. Den ene var general Ohme paa Fredriksten, legemlig svag, men stridig og seig som sagaens mænd. Den andre var oberst Krebs ved Kongsvinger. Han slos ved Lier og Matrand, og jaged den svenske general Gahn tilbage over grænsen.

Men ogsaa Karl Johan vilde gjerne slutte snart. Han havde ikke bare venner ude i Europa. Saa hvis det trak ud, kunde nordmændene kanske endda faa hjælp. I de samme dage hans hær rykked frem over grænsen, sendte han en mand til Kristian Fredrik, for at faa ham til at underhandle om fred. Ogsaa Karl Johan havde villet at Norge skulde have en fri forfatning, men den skulde være en gave fra den svenske 234
konge, og slig som han vilde have den. Men nu gik han ind paa at godkjende Eidsvoldsgrundloven, naar Kristian Fredrik vilde opgive kongemagten og lade svenskerne lægge en hærstyrke i Smaalenene og Fredriksten. Kristian Fredrik var villig til at ofre sin kongemagt, naar han kunde redde Norges frihed under en forening med Sverige. Saaledes kom det ikke til noget afgjørende slag, og krigen blev ikke lang — bare paa fjorten dage. Den 14de august indgik Karl Johan overenskomst om vaabenhvile. Det var paa Moss. Stormagterne fik sin vilje igjennem. Kristian Fredrik loved at forlade landet, men svenskerne skulde tinge med nordmændene selv om foreningen. Fredriksten maatte aabne sine porter for svenskerne — for første gang.

Stor var nordmændenes harme. De var ikke vante med at føre krig paa den maade, og de skjønte jo endnu lidet af det som var gaat for sig. Dagen før vaabenhvilen blev sluttet, jamred Kristian Fredrik for Georg Sverdrup over alt det blod som var flydt. Men Georg Sverdrup svarte: «Folket klager ikke over at det er flydt for meget, men for lidet blod.» I mangen en bygd og by holdt de just paa at skrabe sammen mad og penger for at sende det til hæren. Nu skulde det først gaa løs, mente de. Og saa kommer det bud, at det er slut. Da bergenhusingerne fik den besked, at de skulde hjem, saa sa de: «Hvad skal vi sige naar vi kommer hjem?» I Kristiania blev det opløb mod general Haxthausen, som de trodde havde mest skyld i at det var gaat saa daarlig.

Det engelske storting eller parlaméntet er delt i overhuset og underhuset; i overhuset sidder hovederne for landets adelsætter, medlemmerne af underhuset vælges af folket.
Lier er en stor gaard nær Kongsvinger; Matrand en gaard i Eidskog prestegjeld, omtrent 20 kilometer fra rigsgrænsen.

79. Kommandanten paa Fredriksten.

234

Af udg

Det var en gang en kommandánt
— og det er det bedste, at det er sandt;
han havde sin post bag den sterke vold
som var i aarhundreder Norges skjold.
Skral var helsen og gammel kallen,
men rak var ryggen paa generalen,
den gamle Ohme.

Fyrti tusend var Sveriges hær;
den var ikke gamle Ohme for nær.
«Naar modet udover landet minker,
saa tar Fredriksten sine bedste blinker.
Lad baalene brænde der nede paa Ide,
vi skal nok ogsaa tænde i tide,»
sa gamle Ohme.

Men ikke før var det løsnet skud, 235
saa kom det fra Sveriges kronprins bud,
og der stod forklaret om lydigheden
mod Sveriges konge og Kieler-freden.
Men det blev svaret bag fæstningens hvælv:
«Hils og sig: vi har konge selv —
fra gamle Ohme.»

Og han fik bud igjen, et strengt:
«Et eneste skud — saa blir du
nængt.»
«Jeg er ikke nøie med maaden og tiden,
om jeg skal dø lidt før eller siden
og bli den forbistrede gigten fri.
Løitnant Tønder, skyd videre, De!»
sa gamle Ohme.

Midt under kampen kommer der to
bud fra Lier og Matrand bro;
da blir det glæde blandt kjække
gutter:
Svarte og trætte sit dagverk de
slutter —
og felen klinger i kasematten,
mens lunterne lyser ude i natten.
Men kommandanten har stive ben,
gjør heller en runde paa Fredriksten, —
gjør gamle Ohme.

Dagene skrider, stormen er nær,
hele besætningen staar i gevær;
trygge paa seiren staar de og smiler,
mens kvelden mørkner og regnet siler.

Da kommer midnatten begende svart;
det banker paa borgerskansen hardt.
De norske vakter roper: «Hvem
der?»
«Det er bare den syvende parlamentær,»
sa gamle Ohme.

Men maallos blev han, og smilet
svandt.
det var Kristian Fredriks adjutant.
Og læben dirred, og hvidt blev hans
kind,
da han læste brevet i stuen sin; —
de saa det godt, hans soldater der
ude —
de saa det gjennem den knuste rude:
de saa hvor hans øine lynte af trods,
da han læste om vaabenhvilen
paa Moss,
den gamle Ohme

Han kaldte sin næstkommanderende
til:
«I morgen med faner og klingende
spil,
skrives det her, skal vi kapitulere.
Jeg er for gammel til slig en ære.
Skal paa min egen konges bud
jeg jages nu af min fæstning ud
og traakke for sidste gang disse
stene,
saa vil jeg, det svèr jeg, traakke
alene,»
sa gamle Ohme.
Mens endnu dagen med natten stred, 236
gik gamle Ohme fra voldene ned.
Da mødte han nogen der nede i
bakken,
hans øie gnistred, han reiste nakken.

Men om denne nakke blev lagt en arm,
en sydlandsk tunge hviskede varm:
«Herr kommandant! De er en
mand!
Det var Karl Johan!»

Udg.

Karl Johan

Ide er Iddesletterne ved Fredrikshald.
Kasemátt: bombefast rum i fæstningsvolder. — Runde: rundgang for at efterse vaktposterne. — Besætning: mandskab. — Parlamentær: udsending til at tinge om fred. — Adjutánter kaldes offiserer som er sat til at hjælpe en kommanderende offiser og til at overbringe hans befalinger. — Kapitulére: give sig, slutte forlig.

80. Det overordentlige storting.

236

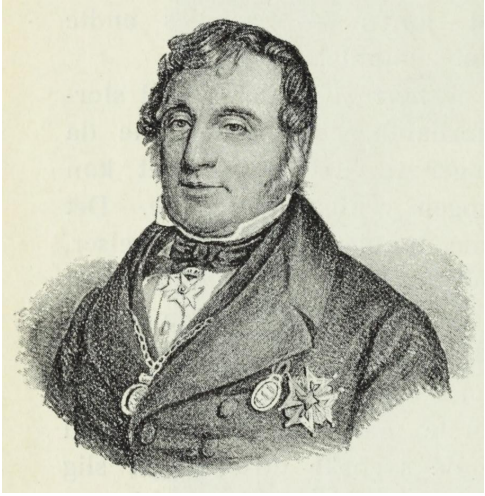
Den 7de oktober 1814 traadte stortinget sammen i Kristiania. Det var i alt 80 medlemmer. Af disse havde bare de 20 været med paa Eidsvold. Nogen stortingsbygning var her naturligvis endnu ikke; møderne blev holdt i latinskolens store sal. Det første stortinget foretog sig, var at sende nogen af sine medlemmer ud til kongen paa Bygdø. For dem udtalte han høitidelig at han gav den norske kongekrone tilbage til det norske folk. Det var en underlig stund. Nu, ved afskeden, var nordmændene varme og vemodige. Kristian Fredrik havde dog været Norge til stor 237
hjælp, den gang det reiste sig til frihed og selvstændighed, og kanske endda mere da han fik grundloven godkjendt af svenskerne, mod at han selv gav slip paa sin stilling. Ordføreren fik da heller ikke mere end et par ord frem for graat. Bleg og med skjælvende røst holdt saa Kristian Fredrik sin sidste tale. Men da han ønsked velsignelse over Norge, brød han med én gang af og ropte: «Jeg kan ikke mere, far vel!» Dermed ilte han fra dem. Samme kveld seilte han ud fjorden. — Saaledes endte Kristian Fredriks norske kongedømme.

Stortinget var nu eneste herre i landet. Med stortinget maatte Karl Johan forhandle, og han sendte da ogsaa sine svenske udsendinger til Kristiania. Det kan ikke just siges at de fik nogen venlig modtagelse. Det var knapt nok de kunde faa møbler til sine værelser, og for sengklær maatte de betale. en uhørt høi leie; men de var kloge mænd, som ikke brydde sig om slige smaating. De mødte altsaa i stortinget. Den mandige sorenskriver Christie stod paa formandspladsen. Han førte sig i alle maader som et frit folks første mand. En som var til stede, siger at han modtog de svenske udsendinger slig at en skulde tro han var konge, og de hans ydmyge undersaatter. De vilkaar de bød var hæderlige. Norge skulde have den grundlov som det selv havde givet sig, og landet saaledes forenes med Sverige som et frit og selvstændigt rige. Slig som alting nu stod, mente stortingsmændene at de burde stemme for en saadan forening. Kristian Fredrik, som hidtil havde samlet folket, var borte, og saa — og det var jo det aller vigtigste: Kieler-freden var det ikke snak om; det var ikke længer vanære at forenes med Sverige.

Den 20de oktober afgjorde stortinget det store spørgsmaal: «Skal Norge som et selvstændigt rige under visse vilkaar forenes med Sverige?» Mod fem stemmer blev foreningen vedtaget.

Men nu gjaldt det at blive enig med de svenske udsendinger om de ændringer i grundloven som maatte gjøres. Nordmændene vilde ikke gaa med paa mer end det aller[238] nødvendigste. Taalmodigheden brast en dag for en af svenskerne, og han spurte, hvad Norge egentlig havde i baghaanden, naar krigen med Sverige brød ud igjen. Christie svarte: «Fortvilelsen.»

Christie var tingets første mand. Ham skyldes det mest, at svenskerne i de fleste ting bøide sig for nordmændenes krav. Han var netop den mand som Norge nu trængte: sindig og fast. En skulde kanske ikke tænke sig en slig styrke, naar en ser paa dette ansigt, hvor skjemt og lune spiller; naar en hører de mangfoldige historier om hans overgivne vid. Men Vilhelm Christie minder om en norsk los. Han har det norske folkelynnet i sig, mister ikke sin ro i den høieste fare, lar sin salte skjemt mødes med sjørogen. Han var netop manden nu i høstens tid, da det var taage og raadvildhed over sindene. Da var han rette manden til at stige op paa formandsstolen og styre ubøielig did hvor han øined den bedste havn.

Christie.

Den 4de november var ændringerne i grundloven vedtaget, og kl. 5 om eftermiddagen valgte Norges storting den svenske konge til norsk konge. Efter kongevalget folded Christie sine hænder og bad en bøn om at foreningen maatte blive til fædrelandets lykke.

Nogen dage bagefter, en mørk og regnfuld novemberkveld, kjørte Karl Johan ind i hovedstaden mellem de tause folkemasser. Det var nok underlige følelser som rørte sig hos folk; de fleste tænkte vist paa den 25de februar og den 17de mai. En mand

skrev i sin dagbog: «I dette øieblik tordner kanonerne med ni skud fra fæstningen og forkynder saaledes at Norges nyvalgte kronprins Karl Johan og sønnen Oskar er ankommet paa Ekeberg og derfra ser ud over den illuminérte by. Mange ting har 239
skiftet om, siden jeg sidst skrev i denne bog. Kong Kristian Fredrik er borte, og man skyder til ære for den fyrste som kanon-mundingerne for to maaneder tilbage var vendt imod.» Men andre, selv blandt Kristian Fredriks ivrige tilhængere, saa fremtiden i møde med mod og tillid. Saaledes skriver slotsprest Pavels samme kveld: «Det forekommer mig, at det held jeg spaadde Norge i min tale den 25de februar, nu kanske kan naaes bedre end under Kristian Fredriks regjering, og at aaret 1814 endnu kan blive nævnt med glæde og fryd af de sildigste slegter.»

Den 10de november mødte Karl Johan i stortinget. Han holdt en tale paa fransk og overrakte til stortingets præsident kong Karl den 13des skriftlige ed. Derefter afla stortingets medlemmer den ed: «Jeg lover og sverger at vise forfatningen og kongen lydighed, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord.» Saa talte Christie. Han sa: «Naar tvillingrigets fælles konge med visdom vælger og med opmerksomhed hører sit raad; naar han aldrig glemmer at begge riger er søskend som har lige krav paa hans fader-omhu; naar begges sønner paa land og hav kan mødes som kjærlige brødre; naar norske og svenske aldrig taber af syne at det ene riges hæder er det andets, — ja da vil foreningen staa til de sildigste slegter; da vil andre folkeslag med misundelse se hid til Nordens lykkelige halvø. Dette venter, dette haaber det norske folk af sin valgte konges og hans efterkommeres visdom, og af det svenske folks brodersind. Selv vil det redelig yde sit. Gud bevare kongen og hans riger!»

Overordentlig: udenfor regelen, omfram.
Ile: skynde sig. — Christie, læs Kristi.
Ekeberg er en aas straks østenfor Kristiania.

81. Gangspilvise for præsident Christie.

239

Af Jonas Lie

Og gutterne paa Bergens red
— Sing my boy, hurra!
de lyster nu at være med,
— Sing my boy, hurra!
naar Christies støtte den blir reist,
og flagget til hans ære heist. —
Sailor oh, — sing my boy!
Sailor oh! Holloi!
Sailor oh, — sing my boy!
Sailor oh! Holloi!

240

Han staar i malm og peger paa
den streg vor friheds-kurs skal gaa.
I haand han har et ordrebrev,
den grundlov de paa Eidsvold skrev.

Og det var gamle CHRISTIES daad,
han styrede den norske baad;
han styred den i nødens stund,
og slig at den gik klar af grund.

Og han var første mand den dag
de heisede det norske flag,
og modigen de stævnte paa,
mens fienden rundt landet laa.

Men er det heist, saa faar det staa,
saa længe norske hjerter slaa!
Saa seilte de i bròt og brand
og sammen berged Norges land.

Og gamle CHRISTIE, vist jeg tror,
han stusler end ved Norges ror;
og det med ham er slig bevendt,
at han er endnu præsident.

Og om paa ny en farens dag
vort folk maa ta det tunge tag,
da vil, den stund det røiner paa,
den gamle sjøl til rattet gaa.

Og derfor skal han ha en sang,
— Sing my boy, hurra!
saa længe gangspil er i gang,
— Sing my boy, hurra!
saa længe skuden gaar paa tog,
og sangen gaar i Bergens vaag. —
Sailor oh, — sing my boy!
Sailor oh! Holloi!
Sailor oh, — sing my boy!
Sailor oh! Holloi!

Jonas Lie.

Præsidént: formand. — Gangspil: opstaaende spil med bommer, bruges til at heise anker og seil. — Red: havn. — Sing my boy (engelsk, læs: sing mai boi): syng min gut. — Sailor (séler): sjømand.

Streg: kompas-streg, retning. — Med ordrebrev er her tænkt paa brev eller ordre fra rederen til føreren af et skib, med paalæg om hvor han skal seile hen og hvad han har at gjøre. — Modigen, gammel form for adverbiet: modig. — Slig bevendt: saaledes fat, det har sig slig. — Det røiner paa: trænges, gjælder.